UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
FACULTATEA DE DREPT
ŞCOALA DOCTORALĂ ŞTIINŢE JURIDICE

Cu titlu de manuscris:

C.Z.U.: 347.471:342.3 (043.3)

RUSU DOREL

PARTICIPAREA SOCIETĂȚII CIVILE L A PROCESUL LEGISLATIV. STUDIU COMPARAT

Teză de doctor în drept

552.01 – Drept constituţional

Conducător de doctorat: Ion GUCEAC
acad., prof. univ.
doctor hab. în drept

Autor: Dorel RUSU

CHIŞINĂU, 2025

© RUSU Dorel, 2025

CUPRINS

ADNOTARE 4
ANNOTATION 5
АННОТАЦИЯ 6
LISTA ABREVIERILOR 7
INTRODUCERE 8
1. ABORDĂRI TEORETICE PRIVIND PARTICIPAREA SOCIETĂȚII CIVILE LA PROCESUL LEGISLATIV 15
1.1. Factori determinanți ai societății civile reflectați în cercetările juridice 15
1.2. Consfințirea standardelor în sfera de activitate a instituțiilor societății civile în repertoriul normativ internațional și național 38
1.2.1. Amplificarea ariei de activitate a societății civile în dreptul european 38
1.2.2. Constituționalizarea standardelor și practicilor internaționale ale participării civice în Republica Moldova 47
1.3. Concluzii la Capitolul 1 52
2. DEZVOLTAREA CADRULUI PARTICIPATIV AL SOCIETĂȚII CIVILE – EXIGENȚĂ EMINENTĂ A PROCESULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ A REPUBLICII MOLDOVA 54
2.1. Diversitatea formelor instituțiilor constitutive ale societății civile. Studiu comparat al bunelor practici din țările membre ale Uniunii Europene și din Republica Moldova 54
2.2. Oportunitatea antrenării organizațiilor societății civile în procesele democrației participative 69
2.3. Democrația electronică – mecanism de participare a societății civile la procesul legislativ și de promovare a politicilor publice în contextul procesului de globalizare 82
2.4. Concluzii la Capitolul 2 96
3. OPTIMIZAREA INTERACȚIUNII DINTRE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA ȘI ORGANIZAȚIILE SOCIETĂȚII CIVILE ÎN PROCESUL LEGISLATIV 99
3.1. Amplificarea capacităților de participare a instituțiilor societății civile la organizarea și funcționarea procesului legislativ în condițiile statului de drept 99
3.2. Mecanisme transversale de sprijin pentru participarea instituțiilor societății civile în procesul legislativ 112
3.3. Valorificarea științei deschise și perspectivele de edificare a unui sistem de advocacy fezabil pentru procesul legislativ în Republica Moldova 124
3.4. Concluzii la Capitolul 3 134
CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI 139
BIBLIOGRAFIE 147
ANEXE 166
DECLARAŢIE PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII 206
CV-ul AUTORULUI 207

ADNOTARE

RUSU Dorel, „Participarea societății civile la procesul legislativ. Studiu comparat”, teză de doctor în drept, Chişinău, 2023

Structura tezei: Introducere, trei capitole, concluzii generale şi recomandări, bibliografie din 292 de titluri, 145 de pagini de text de bază, 3 anexe. Rezultatele obţinute au fost publicate în 10 lucrări ştiinţifice.

Cuvinte-cheie: stat de drept, societate civilă, organizații ale societății civile, parlament, proces decizional, proces legislativ, democrație participativă, mecanism transversal, advocacy, lobbysm.

Scopul lucrării: analiza comparativă și precizarea impactului societății civile asupra procesului decizional în statul de drept, identificarea celor mai bune practici de participare a organizațiilor societății civile la procesul legislativ și transpunerea lor în legislația Republicii Moldova.

Obiectivele lucrării: stabilirea ariei de fundamentare în doctrina juridică și consfințirea standardelor de activitate a organizațiilor societății civile în legislația internațională și națională în proces de evoluție; descrierea parcursului istoric și a premiselor constituționalizării standardelor și practicilor de participare a instituțiilor societății civile în procesul legislativ din Republica Moldova; identificarea fundamentelor conceptuale ale activităților instituțiilor societății civile europene asupra situației din Republica Moldova; identificarea diversității instituțiilor participative ale societății civile şi a formelor de implicare a acestora în procesul legislativ; identificarea celor mai importante aspecte ale democrației electronice ca mecanism de participare a societății civile la procesul legislativ și de promovare a politicilor publice în contextul globalizării; elucidarea trăsăturilor definitorii ale mecanismelor transversale naționale de sprijin a instituțiilor societății civile în procesul legislativ; valorificarea avantajelor științei deschise și stabilirea unor perspective de edificare a unui sistem de advocacy fezabil pentru procesul legislativ; elucidarea instrumentelor de consolidare a capacității de participare a instituțiilor societății civile la procesul legislativ.

Noutatea și originalitatea ştiinţifică. Au fost cercetate criteriile de funcționalitate și implicare ale societății civile în procesele democratice, fiind justificat rolul tot mai vizibil al societății civile în procesul legislativ, au fost identificate caracteristicile mecanismului transversal de sprijin pentru participarea instituțiilor societății civile la procesul legislativ, a fost argumentat impactul societăţii bazate pe cunoaştere asupra democrației participative și necesitatea perfecționării sistemului de advocacy pentru creșterea fezabilității procesului legislativ.

Rezultatele obținute care pot contribui la soluționarea unei probleme științifice importante constau în formularea unor propuneri de *lege ferenda* în vederea consolidării mecanismului de participare a societății civile la procesul legislativ: modificarea prevederilor din Codul electoral (art. 63), din Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului (art. 126); adoptarea unui Cod social; completarea Constituției cu un nou articol (Articolul 41^1 „Societatea civilă”); modificarea Codului cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova (art. 27).

Semnificaţia teoretică. Rezultatele cercetării vor contribui la dezvoltarea continuă a teoriei dreptului constituțional, prin: reconceptualizarea societății civile și stabilirea criteriilor de funcționalitate și implicare ale acesteia în procesele democratice, implicarea activă a organizațiilor societății civile în procesul decizional prin digitalizarea democraţiei, identificarea domeniilor de implementare a mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile.

Valoarea aplicativă. Rezultatele obținute vor contribui la perfecționarea legislației și sistematizarea cadrului normativ, în special a normelor privind asigurarea transparenței în procesul legislativ și în activitatea propriu-zisă a Parlamentului, ceea ce, în ultima instanță, va consolida capacitatea de participare civică în procesul legislativ.

Implementarea rezultatelor ştiinţifice poate servi pentru: revizuirea legislației în vederea optimizării implicării societății civile în procesul legislativ, implementarea mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile prin sistematizarea normelor juridice care reglementează modul de constituire a organizațiilor obștești, măsurile de susținere din partea statului, organizarea activității acestora, cooperarea cu autoritățile publice etc., inclusiv pentru provocarea la realizarea mai aprofundată a altor cercetări ştiinţifice privind problema analizată și aplicarea acestora în procesul de formare profesională a studenților, masteranzilor și doctoranzilor.

ANNOTATION

RUSU Dorel, "Civil Society Participation in the Legislative Process. Comparative Study", PhD thesis in in law speciality 552.01 – Constitutional law, Chisinau, 2023

Thesis structure: Introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography with 292 titles, 145 pages of main text, 3 appendices. The obtained results have been published in 10 scientific works.

Keywords: rule of law, civil society, civil society organizations, parliament, decision-making process, legislative process, participatory democracy, cross-cutting mechanism, advocacy lobbying.

Purpose of the thesis: comparative analysis and determination of the impact of civil society on the decision-making process in the rule of law, identification of best practices for the participation of civil society organizations in the legislative process, and their incorporation into the legislation of the Republic of Moldova.

Objectives: establishment of the doctrinal foundation area and the consolidation of standards of activity for civil society organizations in international and national legislation in the process of evolution; description of the historical path and constitutional prerequisites for standardization and practices of the participation of civil society institutions in the legislative process in the Republic of Moldova; identification of the conceptual foundations of European civil society institutions' activities regarding the situation in the Republic of Moldova; identification of the diversity of participatory institutions of civil society, forms of their involvement in the legislative process; identification of the most important aspects of e-democracy as a mechanism for civil society participation in the legislative process and the promotion of public policies in the context of globalization; clarification of the defining features of national cross-cutting mechanisms to support civil society institutions in the legislative process; leveraging the benefits of open science and establishing perspectives for building a feasible advocacy system for the legislative process; elucidation of instruments for strengthening the capacity of civil society institutions to participate in the legislative process.

The scientific novelty and originality: The functionality and involvement criteria of civil society in democratic processes were researched, justifying the increasingly visible role of civil society in the legislative process, identifying the characteristics of the cross-cutting mechanism of support for civil society institutions' participation in the legislative process, arguing for the impact of knowledge-based society on participatory demo cracy, and the necessity of perfecting the advocacy system to enhance the feasibility of the legislative process.

The obtained results that can contribute to solving an important scientific problem include proposals for legis ferenda to strengthen the mechanism of civil society participation in the legislative process: amending provisions of the Electoral Code (Article 63); Law on the Adoption of Parliament's Rules of Procedure (Article 126); adoption of a Social Code; adding a new article (Article 41^1 "Civil Society") to the Constitution; amending the Code on Science and Innovation of the Republic of Moldova (Article 27).

Theoretical significance. The obtained results will contribute to the continuous development of constitutional law theory by redefining civil society and establishing criteria for its functionality and involvement in democratic processes, the active involvement of civil society organizations in the decision-making process through digitalization of democracy, identifying areas for implementing the legal mechanism for the formation and support of civil society institutions. Practical Value. The obtained results will contribute to the improvement of legislation and the systematization of the regulatory framework, primarily norms related to ensuring transparency in the legislative process, as well as the actual activities of the Parliament, ultimately strengthening civic participation in the legislative process.

Implementation of scientific results can serve for: revising existing legislation to optimize civil society participation in the legislative process, implementing a legal mechanism for the formation and support of civil society institutions by systematizing legal norms regulating the establishment of public organizations, measures of state support, organizing their activities, cooperation with public authorities, etc., including encouraging further in-depth scientific research on the analysed problem and applying them in the professional training of students, master's students, and doctoral students.

АННОТАЦИЯ

РУСУ Дорел «Участие гражданского общества в законодательном процессе. Сравнительное исследование», Диссертация на соискание учёной степени доктора права по специальности 552.01 – Конституционное право, Кишинэу, 2023

Структура диссертации: Введение, три главы, общие выводы и рекомендации, библиография из 292 наименований, 145 страницы основного текста, 3 приложения. Полученные результаты были опубликованы в 10 научных работах.

Ключевые слова: верховенство закона, гражданское общество, парламент, законодательный процесс, трансверсальный механизм, лоббизм-отстаивание интересов.

Цель диссертации: сравнительный анализ и определение воздействия гражданского общества на процесс принятия решений в государстве, выявление лучших практик участия ОГО в законодательном процессе и их внедрение в законодательство.

Задачи диссертации: определение области фундаментализации в юридической доктрине и утверждение стандартов деятельности ОГО в международном и национальном законодательстве в процессе эволюции; описание исторического пути и конституционных предпосылок установления стандартов и практик участия институтов гражданского общества в законодательном процессе; выявление концептуальных основ деятельности европейских институтов гражданского общества по ситуации в Р. Молдова; выявление разнообразия участнических институтов гражданского общества и форм их участия в законодательном процессе; использование преимуществ открытой науки и определение перспектив построения жизнеспособной системы лоббизма для законодательного процесса; разъяснение инструментов укрепления возможности участия институтов гражданского общества в законодательном про-цессе.

Научная новизна и оригинальность: Исследовались критерии функционирования и участия гражданского общества в демократических процессах, обосновывалась все более заметная роль гражданского общества в законодательном процессе, выявлялись особенности трансверсального механизма поддержки участия институтов гражданского общества в законодательном процессе, аргументировалось воздействие знании основанного общества на участие в демократии и необходимость усовершенствования системы лоббизма для повышения жизнеспособности законодательного процесса.

Полученные результаты, способствующие решению важной научной проблемы, включают в себя предложения по законодательным изменениям с целью укрепления механизма участия гражданского общества в законодательном процессе: изменение положений Избирательного Кодекса (статья 63); Закона о принятии Регламента Парламента (статья 126); принятие Социального Кодекса; дополнение Конституции новой статьи (Статья 41^1 «Гражданское общество»); изменение Кодекса о науке и инновациях Р. Молдова (статья 27).

Теоретическое значение. Полученные результаты способствуют непрерывному развитию теории конституционного права, путем: пересмотра понятия гражданского общества и установления критериев его функционирования и участия в демократических процессах, активной вовлеченности организаций гражданского общества в процесс принятия решенийю

Прикладное значение. Полученные результаты способствуют усовершенствованию законодательства и систематизации нормативной базы, прежде всего, норм, касающихся обеспечения прозрачности в законодательном процессе, а также деятельности Парламента, что в конечном итоге укрепит гражданское участие в законодательном процессе.

Внедрение полученных результатов. могут быть использованы для: пересмотра действующего законодательства с целью оптимизации участия гражданского общества в законодательном процессе, внедрения юридического механизма для формирования и поддержания институтов гражданского общества через систематизацию правовых норм, регулирующих процедуры создания общественных организаций, меры государственной поддержки, организацию их деятельности, сотрудничество с государственными органами и др., а также для стимулирования проведения более глубоких научных исследований по рассматриваемой проблеме и применения их в процессе профессиональной подготовки студентов, магистрантов и аспирантов.

LISTA ABREVIERILOR

Art.	Articolul
Alin.	Aliniat
Vol.	Volumul
Ed.	Ediţia
Edit.	Editura
lit.	Literă
p.	Pagina
pct.	Punct
prof.	Profesor
nr.	număr
CSI	Comunitatea Statelor Independente
CSRM	Comisia pentru Situaţii Excepţionale a Republicii Moldova
ISC	Instituţii ale societății civile
ONG	Organizații nonguvernamentale/neguvernamentale
OSC	Organizații ale societății civile
ONU	Organizația Națiunilor Unite
PR	Relaţii publice
UE	Uniunea Europeană
TI	Tehnologii informaţionale
TIC	Tehnologii ale informației și comunicațiilor

INTRODUCERE

Actualitatea şi importanţa temei abordate. Schimbările democratice din ultimele decenii demonstrează clar că în Republica Moldova există tendinţa de formare şi dezvoltare a societății civile, iar calitatea evoluţiei acesteia se datorează și va fi, pe viitor, influențată nu doar de diversitatea resurselor interne implicate, ci și de modul în care va fi susținută de către stat, cu utilizarea mecanismelor juridice administrative pentru formarea societăţii civile durabile.

Premisele de dezvoltare a instituţiilor societății civile sunt creșterea statutului personalității umane şi sporirea independenței economice a cetățenilor. Relațiile statului cu sectorul nonguvernamental prin organele împuternicite constituie un izvor important de informație despre starea acestuia, iar nivelul de democratizare depinde în mare parte de modul de colaborare dintre stat și societatea civilă, creând puncte de plecare pentru fortificarea stabilității politice și economice din țară. Despre locul şi rolul societăţii civile, în prezent, ne vorbesc conducătorii de ţări, politicienii, activiştii, jurnaliştii etc. Cu toate acestea, în discursul fiecăruia, noţiunea de „societate civilă” capătă o configurație specifică contextelor politicilor pe care le promovează. Or, uneori, societatea civilă reprezintă o sursă de legitimitate a forțelor politice existente.

Chiar dacă în toată lumea cercetătorii din varii domenii științifice (filozofie, sociologie, politologie, drept etc.) analizează noţiunea de societate civilă şi publică mii de articole ştiinţifice, nu s-a ajuns la o dezlegare unică a noţiunii de societate civilă [264, p. 71–76].

Dezvoltarea societăţii civile în ultimul deceniu, atât la nivel local, cât şi în Europa Centrală şi de Est, a avut un salt colosal. Rolul tot mai mare al organizațiilor nonguvernamentale în soluționarea problemelor sociale, economice, politice, de mediu și a altor probleme ale societăţii mondiale, transparența frontierelor naționale, noile tehnologii de comunicare, influența crescută a opiniei publice, deziluzia crescândă în instituțiile tradiționale ale democrației și o serie de alți factori au condus la necesitatea gestionării eficiente a instituţiilor societăţii civile la diferite niveluri – de la cel global la cel local – pentru a menține un dialog amplu cu societatea civilă. Acest lucru este cu atât mai important cu cât, în ultima perioadă, societatea participă din ce în ce mai mult la procesele politice prin instituţiile societății civile, exprimându-și atitudinea față de problemele de natură politică care o privesc. Acest fapt este, în mare parte, determinat de tendința democrației reprezentative de a adopta instrumente de intervenție în procesul decizional bazate pe participare, și nu doar în cadrul referendumurilor. Dacă democrația tradițională unește cetățenii în circumscripții electorale, fragmentând astfel asociațiile unite de dorința de a rezolva probleme comune, democrația prin participare adună cetățenii în comunități care nu sunt limitate de diviziunea administrativ-teritorială. Este caracteristic faptul că, datorită tehnologiilor moderne de

informare și comunicare, aceste comunități de interes pot avea dimensiuni variate – de la nivel local la nivel global.

În același timp, societatea civilă din fiecare țară are caracteristici proprii, întrucât este formată, după cum s-a menționat, pe baza valorilor individuale și sociale fundamentale, a structurii instituțiilor de bază dominante ale societății, a tradițiilor culturale și a unicității vieții sociale, politice și economice. Formarea societății civile este, de asemenea, influențată de mai mulți factori care, la prima vedere, nu sunt înrudiți direct – printre aceștia se numără limba, religia, autoidentificarea oamenilor, sistemele de drept etc.

De remarcat că, în toate sistemele constituţionale care funcţionează în baza principiului separaţiei puterilor în stat, societatea civilă se implică activ în procesul legislativ și în exercitarea puterii legislative. În această ipostază, parlamentul – ca organ reprezentativ suprem al poporului – este abilitat cu un şir de funcţii, printre care: legislativă, reprezentativă, de control şi de desemnare a unor autorităţi etatice. Exercitarea acestor funcții de către parlament, în condițiile unui stat de drept, se impune a fi monitorizată de către societatea civilă, prin acțiuni menite să sporească transparenţa proceselor decizionale și să garanteze excluderea posibilităților de dominare abuzivă din partea aleșilor poporului.

În Republica Moldova, societatea civilă modernă a început să apară abia după colapsul Uniunii Sovietice și proclamarea independenței noului stat. Primele ONG-uri care au fost înființate la începutul anilor ’90, cu sprijinul financiar predominant din partea donatorilor publici și privați din Occident, au avut misiunea de monitorizare a libertăților fundamentale și a proceselor politice sau a tranziției economice. Majoritatea dintre acestea erau concentrate în capitală și au fost instituite de specialiști cu studii, care vorbeau limbi străine, în special engleza.

O piatră de temelie la constituirea societăţii civile din ţara noastră poate fi considerată Declaraţia de Independenţă (1991) [177], prin care Republica Moldova a fost recunoscută drept un stat suveran, independent şi democratic, pregătită să adere la Actul final de la Helsinki şi la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, garantând exercitarea drepturilor sociale, economice, culturale şi a libertăţilor politice ale tuturor cetăţenilor Republicii Moldova, inclusiv ale persoanelor aparţinând grupurilor naţionale, etnice, lingvistice şi religioase, în conformitate cu prevederile Actului final de la Helsinki şi ale documentelor adoptate ulterior Cartei de la Paris pentru o nouă Europă [20].

În ciuda unor bariere de natură politică și administrativă, schimbul de experiențe al Republicii Moldova cu statele ce au acces la procesul de obținere a statutului de candidat pentru integrare în UE, în special cu cele din Sud-Estul Europei, cu un trecut socialist, a determinat realizarea unui prim pas al Parlamentului Republicii Moldova la sfârşitul anului 2005: de a aproba

un document strategic pentru intensificarea dialogului dintre stat și societatea civilă – *Concepţia privind cooperarea dintre Parlament şi societatea civilă* [140]. Implementarea măsurilor prevăzute în Concepție a contribuit la creșterea rolului societății civile la intensificarea dialogului cu instituțiile statului, la sporirea transparenței în procesul decizional al Parlamentului, precum și la creșterea nivelului de încredere în sistemul democratic.

Un tablou de ansamblu asupra stării societății civile din Republica Moldova este prezentat în *Indexul Sustenabilității OSC-urilor din Republica Moldova pentru anul 2021* [154], apreciat ca o sursă care reflectă progresul sectorului societății civile din regiunea Europei Centrale, de Est și din Eurasia. Potrivit Indexului, sustenabilitatea generală a organizațiilor societății civile din Republica Moldova în anul 2021 nu s-a schimbat esențial comparativ cu perioada precedentă. Deși numărul de organizații ale societății civile are o dinamică pozitivă, sunt considerate organizații active doar aproximativ 1/3 din numărul celor înregistrate.

La întrebarea Barometrului Opiniei Publice din noiembrie 2022, conform căreia cetățenii cred sau nu că în țara noastră există cel puțin o formațiune civică ce le-ar reprezenta interesele, constatăm că 39,8% dintre respondenți au răspuns „nu", 49% – „nu știu" și doar 11,3 la sută au afirmat existența unor astfel de organizații [10]. Deseori, organizaţiile nonguvernamentale din Republica Moldova sunt catalogate drept: „câmp de competiţie, dependentă de granturi internaţionale" [209]; „devoratori de granturi" [14]. În același timp, reprezentanții guvernării declară că *Parlamentul Republicii Moldova manifestă deschidere pentru societatea civilă punând accentul pe fortificarea acesteia în calitate de „partener egal al guvernării nu doar în elaborarea politicilor, dar şi în implementarea lor"* [165].

Încrederea populației în organizațiile societății civile nu este mai ridicată nici în alte state. De exemplu, conform unui barometru realizat recent în România, la întrebarea cât de multă sau de puțină încredere au în ONG-uri, 7% dintre respondenți au recunoscut că au foarte multă încredere, 30% – destul de multă, 26% – destul de puțină, iar 29% – foarte puțină [248].

Printre cauzele care, într-o anumită măsură, justifică ineficiența și lipsa de vizibilitate ale organizațiilor societății civile se numără, în opinia noastră, și politicile nepotrivite ale statului în raport cu OSC. Despre aceasta menționează și Parlamentul European, care avertizează statele membre cu privire la „impactul negativ al politicilor și al retoricii care creează un efect de intimidare asupra spațiului civil" [247]. Parlamentul condamnă și faptul că reprezentanții OSC-urilor din unele state membre se confruntă cu atacuri fizice și verbale, hărțuire și intimidare, atât online, cât și offline, ca urmare directă a activității lor. La fel, Parlamentul dezaprobă orice fel de amenințări și atacuri împotriva OSC-urilor săvârșite de autoritățile statului, inclusiv retorica negativă și stigmatizantă, culpabilizarea și hărțuirea juridică, judiciară, administrativă, fiscală etc.

Concomitent, se accentuează importanța dialogului civil în procesul de elaborare a politicilor, reafirmând faptul că OSC-urile joacă un rol esențial ca intermediari între cetățeni și autorități la toate nivelurile.

La 28 august 2023, conform datelor din Registrul de stat al unităţilor de drept privind organizaţiile necomerciale înregistrate în Republica Moldova, erau înscrise 15.293 de organizații necomerciale, dintre care 410 s-au înregistrat în anul 2023 [75].

Unul dintre mecanismele pe larg abordate și solicitate Parlamentului de către societatea civilă a fost transpus în documentul de politici *Plarforma de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului* [142]. Documentul a fost elaborat în baza recomandărilor Comisiei Europene privind instituționalizarea unei platforme de dialog și participare civică în procesul decizional, menit să asigure reprezentarea largă în Parlament a opiniilor diverselor grupuri de părți interesate, dezvoltarea democrației participative și asigurarea unui dialog eficient între Parlament și reprezentanții părților interesate, facilitarea accesului cetățenilor la actele legislative și la informațiile de interes public.

În prezent, există un alt aspect foarte important al rolului societății civile, care necesită un studiu aprofundat: fenomenul GONGO. Astfel, pe lângă măsurile legislative care restricționează activitățile organizațiilor societății civile, guvernele țărilor care consideră că OSC-urile reprezintă o amenințare pentru acestea sunt, în general, interesate să își înființeze propriile organizații GONGO [Government-Organized (Operated) Non-Governmental Organization]. Existența unor astfel de formațiuni nu ar reprezenta o problemă gravă, având în vedere că crearea și finanțarea acestora de către stat este o practică în mai multe țări, atât timp cât scopul real al creării lor nu este acela de a înlocui OSC-urile „tradiționale” ale căror activități vizează schimbarea sistemică. În realitate, GONGO sunt organizații „toxice”, deoarece: crearea lor este inițiată de către stat; activitatea lor este direct sau indirect controlată de stat; un rol semnificativ în crearea și funcționarea unor astfel de organizații revine actualilor sau foștilor demnitari de stat sau rudelor acestora; ele se bucură de un sprijin mai consistent (inclusiv financiar) în comparație cu alte OSC-uri; obiectivele lor specifice coincid cu interesele statului. Extinderea fenomenului respectiv în Republica Moldova prezintă pericol pentru societatea civilă, fiindcă profanează modelul acesteia și subminează rolul ei de contra forță în raport cu guvernarea, se încurajează migrarea funcționarilor publici în organizațiile necomerciale, unele funcții în autoritățile publice fiind „oferite” „societății civile”, ONG-urile fuzionând cu statul.

Relevanța temei de cercetare este remarcată și de atenția multilaterală acordată societății civile la nivel mondial, inclusiv în legătură cu căutarea unor soluții la provocările timpului și cu crearea de noi mecanisme de gestionare a proceselor social-politice în contextul globalizării.

Rolul crescând al organizațiilor obștești în rezolvarea problemelor sociale, economice, politice, de mediu și de altă natură ale comunității mondiale, transparența frontierelor naționale, noile tehnologii de comunicare, influența tot mai mare a opiniei publice, dezamăgirea crescândă față de eficacitatea instituțiilor tradiționale ale democrației reprezentative și o serie de alți factori au condus la necesitatea unei guvernări eficiente la diferite niveluri (de la global la local) pentru a menține un dialog amplu cu societatea civilă.

Dat fiind că doctrina constituțională merge şi trebuie să evolueze în paralel cu tendinţele de dezvoltare ale societăţii, aceasta are şi sarcina de a identifica şi argumenta, pe baza concluziilor, propuneri doctrinare şi, respectiv, normative, de eficientizare a procesului de reglementare a relațiilor sociale, inclusiv a celor ce țin de crearea și funcționarea organizațiilor societății civile, precum și implicarea eficientă a acestora în procesul decizional.

Scopul şi obiectivele cercetării. Lucrarea de faţă are ca scop analiza comparativă și prezentarea într-un aspect actualizat a impactului societății civile asupra procesului decizional în statul de drept, identificarea celor mai bune practici de participare a organizațiilor societății civile la procesul legislativ și transpunerea acestora în legislația Republicii Moldova.

Întru realizarea scopului dat, ne-am propus cercetarea următoarelor obiective:

- stabilirea ariei de fundamentare în doctrina juridică și consfințirea standardelor de activitate ale organizațiilor societății civile în legislația internațională și națională în proces de evoluție;

- descrierea parcursului istoric și a premiselor constituționalizării standardelor și practicilor de participare a instituțiilor societății civile în procesul legislativ în Republica Moldova;

- identificarea fundamentelor conceptuale ale activităților instituțiilor societății civile europene asupra situației din Republica Moldova;

- identificarea diversității instituțiilor participative ale societății civile, a formelor de implicare a acestora în procesul legislativ în contextul bunelor practici din țările membre ale Uniunii Europene și ale Republicii Moldova;

- identificarea celor mai importante aspecte ale democrației electronice în calitate de mecanism de participare a societății civile la procesul legislativ și de promovare a politicilor publice în contextul procesului de globalizare;

- elucidarea trăsăturilor definitorii ale mecanismelor transversale naționale de sprijin pentru instituțiile societății civile în procesul legislativ;

- valorificarea avantajelor științei deschise și stabilirea unor perspective de edificare a unui sistem de advocacy fezabil pentru procesul legislativ în Republica Moldova;

- elucidarea instrumentelor de consolidare a capacității de participare a instituțiilor societății civile în procesul legislativ în condițiile unui stat de drept. Propuneri și recomandări pentru dezvoltarea societății civile în Republica Moldova.

Ipoteza de cercetare. Formarea unor practici performante de participare a societății civile la procesul legislativ, în condițiile Republicii Moldova, va avea perspective reale, dacă vor fi desăvârșite standardele de activitate ale organizațiilor societății civile, dacă vor fi identificate obstacolele de natură obiectivă și subiectivă privind modul pasiv de participare a societății civile la edificarea statului de drept în Republica Moldova și căile de depășire a acestora, dacă vor fi stabilite circumstanțele de drept și de fapt pentru intensificarea dialogului societății civile cu statul și dacă se vor fundamenta teoretic şi praxiologic mecanisme transversale de sprijin a acestor organizații în procesul legislativ.

Sinteza metodologiei de cercetare și justificarea metodelor de cercetare alese. Pentru atingerea scopului propus, am utilizat diverse metode de cercetare științifică, bazându-ne, în special, pe metodele: *logică* (deductivă, inductivă, de specificare), care presupune analiza raţionamentelor logice şi a opiniilor doctrinare susţinute de diferiţi autori, sintetizarea conceptelor cu referință la premisele de dezvoltare a societății civile și rolul acestora în edificarea statului de drept, precum și eficientizarea procesului legislativ; *sistemică*, manifestată prin cercetarea normelor juridice ce reglementează activitatea organizațiilor societății civile, modul de implicare a acestora la valorificarea drepturilor omului de participare la exercitarea suveranității; *istorică,* folosită pentru analiza evoluţiei societății civile în paralel cu evoluția dezvoltării societății sau/și a statului; *sintetică*, constând în evidențierea unor caracteristici specifice, a barierelor de dezvoltare a societății civile în Republica Moldova, ținând cont de tendințele naţionale și cele internaţionale; *comparativă*, realizată prin analiza comparativă a reglementărilor în materia dreptului constituțional menit să garanteze o comunicare eficientă între stat și societate civilă în realizarea procesului legislativ; *statistică*, prin utilizarea datelor statistice în vederea argumentării unor fenomene abordate, precum și pentru măsurarea impactului unor factori determinanți în dezvoltarea societății civile; *analiza şi sinteza* opiniilor, concluziilor pentru formularea propunerilor de perfecționare a reglementărilor normative în domeniul vizat.

Sumarul capitolelor tezei. În conformitate cu Ghidul de redactare a tezei de doctor/doctor habilitat, prezenta lucrare este alcătuită din Introducere, 3 capitole, Concluzii şi recomandări, Bibliografie şi Anexe.

Având un caracter cu prioritate teoretic, **Capitolul I.** ***Abordări teoretice privind participarea societății civile la procesul legislativ***, reprezintă un studiu extins al izvoarelor ştiinţifice, al opiniilor doctrinare dedicate unor aspecte importante referitoare la societatea civilă

și la impactul participării acesteia la edificarea statului de drept în general, precum și la exercitarea unor funcții participative în raport cu autoritățile statului, fiind evaluate: diverse concepte relative la standardele în sfera de activitate a organizațiilor societății civile în sistemul normativ internațional și național; determinantele societății civile reflectate în cercetările juridice și istorice în repertoriul normativ național și internațional; dimensiunile ariei de activitate a societății civile, dar și specificul procesului de constituționalizare a standardelor și practicilor internaționale ale participării civile în Republica Moldova. Problematica conturată și clarificată în primul capitol a facilitat precizarea scopului cercetării, determinarea finală a obiectivelor de cercetare pentru următoarele două capitole ale tezei.

Capitolul II. ***Dezvoltarea cadrului participativ al societății civile – exigență eminentă a procesului de integrare europeană a Republicii Moldova*** debutează cu analiza comparativă a bunelor practici în care se manifestă instituțiile participative din țările membre ale Uniunii Europene și din Republica Moldova. În baza metodelor ştiinţifice de cercetare a fost demonstrată oportunitatea antrenării organizațiilor societății civile în exercitarea de către Parlament a funcțiilor atribuite de legislație din perspectiva consolidării democrației participative. Atenția noastră a fost concentrată și asupra democrației electronice – un domeniu menit să eficientizeze mecanismul de participare a societății civile la procesul legislativ și să promoveze politicile publice în contextul procesului de globalizare.

Capitolul III. ***Optimizarea interacțiunii dintre Parlamentul Republicii Moldova și organizațiile societății civile în procesul legislativ***, format din trei subcapitole, debutează cu prefigurarea capacităților de participare a instituțiilor societății civile la realizarea procesului legislativ potrivit principiilor statului de drept. În conținutul acestui capitol sunt identificate și caracteristicile unor mecanisme transversale de sprijin pentru participarea instituțiilor societății civile la procesul legislativ. Capitolul finalizează cu argumentarea necesității valorificării științei deschise și descrierea unor perspective ale sistemului de advocacy fezabil pentru procesul legislativ în Republica Moldova.

Teza culminează cu compartimentul **Concluzii şi recomandări,** care include concluziile obținute în urma cercetărilor efectuate, concluzii care stau la baza recomandărilor, inclusiv de *lege ferenda,* ce ţin de optimizarea şi eficientizarea implicării instituțiilor societății civile la funcționarea procesului legislativ în condițiile statului de drept.

1. ABORDĂRI TEORETICE PRIVIND PARTICIPAREA SOCIETĂȚII CIVILE LA PROCESUL LEGISLATIV

1.1. Factori determinanți ai societății civile reflectați în cercetările juridice

Transformările fundamentale care au avut loc în sfera relaţiilor politice, economice şi sociale din Republica Moldova, mai ales, începând cu deceniul al doilea al secolului al XXI-lea, au pus în faţa doctrinei juridice problema identificării unor căi optime şi, totodată, argumentate științific de evoluţie a societăţii. Una dintre direcţiile primordiale, în contextul dat, vizează fortificarea reformelor democratice în domeniul legislativ, inclusiv prin perfecţionarea formelor şi metodelor de participare a cetăţenilor la procesul respectiv. Or, aceasta ar fi irealizabil fără a cunoaște bazele științifice ale societății civile, structura și câmpul ei de manifestare în condițiile statului de drept. Experienţa mondială a demonstrat că societatea civilă durabilă este o premisă a edificării unui stat, cu adevărat, de drept, care oferă cetăţenilor posibilitatea reală de a participa la reformarea domeniului legislativ.

Este general acceptat faptul că lexemul-cheie al noțiunii „societate civilă” este cuvântul „societate”. În opinia academicianului Ion Guceac, pe care o susținem, societatea este o formă suprabiologică (socială) de organizare a indivizilor, ce se bazează pe diferenţierea funcţională a organismelor, pe comunitatea de interese, pe stimuli ş.a. [114, p. 60]. Nu întâmplător proeminentul filozof Giorgio Del Vecchio ne îndemna să conștientizăm că „starea naturală pentru om e tocmai starea de societate”. În opinia sa, temeiul real al societăţii, „înainte de toate, biologic”, este conceput odată cu naşterea omului [80, p. 268−269]. John Locke era convins de faptul că Dumnezeu l-a creat pe om astfel încât să nu poată exista singur, l-a pus „sub imperiul puternicelor obligaţii ale necesităţii, convenabilităţii şi înclinaţiei, care să îl împingă spre societate” [183, p. 99]. Profesorul basarabean Constantin Stere a stabilit că grupurile sociale s-au format pentru „conservarea indivizilor”: formele de asociere ale oamenilor „se pot întări şi dezvolta numai în măsura şi în forma în care sunt folositoare pentru conservarea speciei în lupta pentru existenţă” [272, p. 281]. În opinia sa, societatea implică o colaborare între membrii ei [...] cu un mecanism foarte redus, numit *cooperaţiune simplă*, care presupune o astfel de colaborare, în care indivizii stabilesc un scop comun, fiecare dintre ei făcând acelaşi lucru [272, p. 30].

Dicționarul explicativ al limbii române oferă mai multe sensuri ale noțiunii de „societate”: totalitatea oamenilor care trăiesc laolaltă, fiind legați între ei prin anumite raporturi economice; ansamblu unitar, sistem organizat de relații între oameni istoricește determinate, bazate pe relații

economice și de schimb [84, p. 999]. Observăm că doctrina contemporană oferă explicații distincte referitor la noțiunea de „societate”, cu „multiple sensuri şi întrebuinţări” [204, p. 1].

În sens restrâns, societatea este concepută ca o etapă a istoriei omenirii, ca o formaţiune social-economică. În sens larg, societatea este interpretată drept parte a lumii materiale, separată de natură, care reprezintă forma activităţii vitale a omului pe parcursul evoluţiei istorice [116, p. 72]. În ce ne privește, vom împărtăși opinia profesorului Ion Guceac potrivit căreia societatea este partea lumii materiale, o formă superioară de socializare, constituită din persoane care conştientizează necesitatea de a interacţiona, având nevoi permanente şi interese comune, care pot fi satisfăcute prin efortul lor conjugat [114, p. 67].

În contextul cercetării noastre, este important să ținem cont de o ipoteză relevantă, promovată în doctrină: societatea este recunoscută drept „cel mai complex sistem, cea mai complicată şi imprevizibilă entitate din câte există sau au putut fi imaginate de mintea omenească” [13, p. 18]. Și Giorgio Del Vecchio vedea în societate un complex „de relaţiuni sau de raporturi, prin care mai multe fiinţe individuale trăiesc şi lucrează împreună, astfel încât formează o unitate nouă şi superioară” [80, p. 267]. Autorul identifica următoarele tipuri de societăţi: societăţile constituite prin rudenie de sânge, numite societăţi parentale, întemeiate pe relaţii de descendenţă; societatea „alcătuită la locul de origine”, care are aceeaşi limbă, aceleaşi obiceiuri etc., numită societatea naţională; societăţile întemeiate după modul de producţie şi de distribuţie a bogăţiilor, adică după profesiunea şi activitatea lor − societatea economică; societăţile formate după comunitatea de credinţe – societatea religioasă; şi, cea mai importantă formă, societatea instituită prin legătura juridică, adică statul [80, p. 272]. După cum înțelegem, societatea civilă nu era privită de Giorgio Del Vecchio ca un tip aparte de societate.

Din punct de vedere etimologic, termenul „societate civilă” pornește de la cuvântul latin *civitas* [83, p. 786] (de la *civis – cetățean*), ceea ce înseamnă comunitate civilă ai cărei membri (romani) erau subiecți ai dreptului civil roman (*ius civile*). Cuvintele *civitas, civis, ius civile* aveau un sens coeziv fără distingerea semnificațiilor politice și apolitice. În continuare, semnificația lor apolitică s-a păstrat în termenii „societate civilă”, „drept civil”, iar semnificația politică în termenul „cetățean”.

Conform Dicţionarului explicativ al limbii române, noţiunea de „civil” face trimitere la cetățenii unui stat sau la raporturile juridice interne ale acestora (cu excepția militarilor și a reprezentanților Bisericii), precum și la raporturile economice ale lor cu organele și cu organizațiile statului [84, p. 183]. Micul dicționar academic [192] definește noțiunea de „civil” ca fiind cel care privește pe civili, aparține civililor, este specific civililor și care se referă la raporturile juridice ale civililor între ei, precum și la raporturile economice ale acestora cu instituțiile statului.

În ceea ce ține de noțiunea propriu-zisă de „societate civilă”, trebuie să recunoaștem că până în prezent nu există o opinie unică relativă la definiția și momentul apariției acesteia, chiar și în pofida faptului că, în cadrul restructurărilor recente, niciun alt concept, cu excepţia celui de „democraţie”, după cum consideră profesorul Philippe C. Schmitter, nu a atras atât de multă atenţie precum cel de „societate civilă” [260, p. 257].

Ținem să menționăm faptul că conceptul de „societate civilă” provine din timpuri vechi: însăşi sintagma „societate civilă” este tradusă din latinescul *societas civilis* [83, p. 786] − folosită pentru prima dată de filozofii antici pentru desemnarea sistemelor publice dezvoltate în Grecia și Roma. Datorită realităților și tradițiilor, structurile sociale din acea perioadă se bazau pe principiul inegalității dintre oameni: pe de o parte, cei liberi, pe de altă parte, sclavii. Chiar și dintre oamenii liberi doar „o minoritate se bucura plenar de politeia”, adică de posibilitatea de participare la viața politică. Din *politeia* puteau fi excluși prin procedura ostracismului cei care erau condamnați pentru intenții tiranice [186, p. 48]. Studiul surselor în domeniu demonstrează că acest prototip de societate civilă nu asigura egalitatea socială și nici nu garanta libertatea individuală. În același timp, erau controlate concepțiile morale și religioase ale cetățeanului, care putea chiar fi condamnat la moarte pentru „ideile considerate subversive ori eretice” (cazul lui Socrate care a fost obligat să bea cucută în anul 339 î.Hr.) [186, p. 50].

În acea perioadă, conceptul de „societate civilă” era abordat în mod confuz, sensul său suprapunându-se cu cel al altor categorii juridice, iar expresiile „societate civilă”, „comunitatea politică”, „comunitate civică”, „stat”, „politeie” fiind tratate drept sinonime. De exemplu, Aristotel, observând că orice „cetate este un fel de comunitate şi că orice comunitate este constituită în vederea unui bine […]”, concluziona că aceasta „este aşa-numita cetate sau comunitatea civică” [3, p. 5]. Deși Aristotel nu folosește direct expresia de societate civilă, credem că filozoful a făcut distincția dintre aceasta și stat: „O primă cetate [se are în vedere statul n.n.] este în mod necesar aceea constituită dintr-o colectivitate ajunsă la o astfel de cifră încât să reprezinte o primă colectivitate suficientă sieşi pentru bunăstare în cadrul comunităţii civice” [3, p. 175].

În viziunea lui Platon, o cetate (statul) apare deoarece „fiecare dintre noi nu e autonom, ci are nevoie de multe lucruri […]”. Respectiv, fiecare dintre indivizi adună lângă sine „mulți oameni într-un loc, ca părtași și ajutoare” ai acestei forme de asociere, acordându-i numele de cetate [societate civilă n.n.] [226, p. 52]. Tot Platon ne insuflă ideea că atunci când fondăm cetatea [în cazul nostru – societatea civilă] nu trebuie să „ascultăm de niciun străin, dacă suntem înțelepți, și trebuie să ne alegem călăuza numai din patria noastră” [226, p. 118].

Postulatul de mai sus a fost promovat și de înaintașii neamului nostru. Astfel, Mihai Eminescu era convins că „introducând legile cele mai perfecte și mai frumoase într-o țară, cu care nu se potrivesc, duci societatea de râpă", oricât de nobilă ar fi intenția [98, p. 6].

Un factor prielnic pentru societatea civilă este atunci când „cetatea e plină de libertate, inclusiv de libertatea cuvântului, și oamenii pot să facă ce vor" [226, p. 262], libertatea mulțimii fiind „cea mai mare cu putință într-o asemenea cetate […]" [226, p. 269].

Decadența Imperiului Roman, invazia barbarilor, creștinismul sunt câteva dintre împrejurările decisive în virtutea cărora s-a produs transformarea societăţii civile numite „vechi" în societate „nouă", care, până a-și contura configurația modernă, contemporană, a trecut prin criza Evului Mediu. Conceptele istorice și modelele practice ale societății civile din Renaștere și din Epoca Modernă s-au cristalizat pe fundalul unor prevederi și experiențe înrădăcinate în trei tradiții diferite.

Tradiția sud-europeană, cu primele trăsături de societate civilă în orașele-state italiene renascentiste, a fost bine relevată în lucrările lui N. Machiavelli. În opinia filozofului, cea mai potrivită formă de guvernare a unui stat este statul guvernat de un principe și de nobilii feudali, baroni care posedă acest rang nu datorită bunătății stăpânului lor, ci în virtutea vechimii neamului din care descind [185, p. 20], ei fiind, de fapt, premergători ai societății civile. Machiavelli pune în circulație noțiunea de „principat civil", în care un cetățean are șansa de a deveni principe nu „prin crimă sau prin alt act de neîngăduită violență", dar prin „favoarea de care se bucură din partea concetățenilor săi [...]" [185, p. 38]. Potrivit raționamentelor sale, un astfel de principat poate fi instituit fie „prin favoarea poporului, fie prin favoarea celor mari". Machiavelli consideră că acel care ajunge principe datorită poporului trebuie să păstreze prietenia poporului, or, poporul „nu cere altceva decât să nu fie asuprit" [185, p. 39].

De tradiția continental-europeană, a cărei fascinație „acționează asupra întregii lumi cu forță [...]" [274, p. 7], este legată o altă rădăcină istorică a conceptului societății civile. Dacă în Evul Mediu doctrina societății civile reflecta diferențele sociale prin asociațiile religioase, atunci curentele științifice specifice secolului al XVI-lea reflectau această diferență prin starea naturală, firească a grupurilor sociale. Și numai din secolul al XVII-lea conceptul începe să „absoarbă" unele trăsături (poate nu cele mai esențiale) ale conținutului său modern. Sub influența curentelor științifice, gândirea franciscană din acea perioadă a fost impusă să se limiteze la o realitate paralelă cu societatea civilă, fără să o distrugă sau să-i nege principiile, tratând-o cu „extremă toleranță [...]" [274, p. 91]. Ca și adepții societății civile, franciscanii au admis ierarhia, dar nu „în sens de supremație, ci de ordine: cine vrea să fie mai mare trebuie să fie ministru și serv [...]" [274, p. 91].

În cele din urmă, franciscanii au tolerat acel model al societății civile, chiar dacă era considerat „susceptibil de critici legate de lăcomie, corupție și vanitate” [274, p. 92].

În lumina celor sus-relatate, suntem în acord cu raționamentele cu care se vehicula în Evul Mediu că societatea civilă reprezintă, în timpurile actuale, „o experiență inedită, binecuvântată, pe care modernitatea nu are dreptul să o uite”, aceasta regăsindu-se în „structura profundă a spiritualității moderne” [274, p. 14].

De asemenea, se consideră că „noţiunea şi termenul de societate civilă îşi au originea în Scoţia secolului al XVIII-lea, apărând în mediul unor comunităţi religioase protestante” [9]. Într-o altă opinie: „pentru prima oară noţiunea de societate civilă a apărut în limba franceză – este vorba despre apariţia termenului, în 1546, în traducerea din latină a lucrării intitulate *Somme de theologie*” [32, p. 13].

Cu toate acestea, trebuie să recunoaștem că conceptul în discuție a fost reflectat plenar și în lucrările savanților din secolele XVIII-XIX: T. Hobbes [125], B. Spinoza [266], J. Locke [184], Ch. Montesquieu [197], J.J. Rousseau [249], G. Hegel etc. T. Hobbes porneşte de la determinarea condiţiei umane primare, afirmând că „Natura i-a făcut pe oameni atât de asemănători, încât, […] diferența dintre un om și un altul este atât de însemnată încât un singur om să poată pretinde pentru sine vreun folos pe care un altul să nu îl poată pretinde tot atât de îndreptățit […].” În ceea ce privește forța fizică, „cel mai slab are forţă suficientă pentru a-l omorî pe cel mai tare, fie printr-o uneltire secretă, fie prin complicitate cu alții aflați în aceeași primejdie” [125, p. 94]. Hobbes era convins că în perioada în care oamenii trăiesc „fără o putere comună”, ei se află într-o stare de „război al fiecărui om împotriva fiecărui om”. Într-o astfel de stare, consideră acesta, „nu este loc pentru sârguință, fiindcă roadele acesteia sunt nesigure [...]” [125, p. 96−97].

O altă rădăcină istorică a conceptului societății civile ține de tradiția liberală – care a avut cel mai pronunțat impact asupra dezvoltării și propagării acestuia. În viziunea lui T. Hobbes, singurul mod de a institui o putere comună care să le ofere oamenilor siguranță este acela de a „conferi unui singur om sau unei singure adunări de oameni ca să reducă toate voințele lor, printr-o majoritate a vocilor, la o singură voință [...]” [125, p. 134]. În opinia filozofului, mulțimea „unită într-o singură persoană este numită COMUNITATE CIVILĂ”, aceasta fiind apreciată ca naşterea „acelui mare LEVIATAN”, căruia „îi datorăm pacea și apărarea noastră” [125, p. 135]. Th. Hobbes considera că în acest Leviatan rezidă esența comunității civile, deoarece el poate folosi „forța și mijloacele tuturor după cum va socoti ce este folositor pentru pacea și apărarea lor comună” [125, p. 135].

Potrivit lui Hobbes, o comunitate civilă este instituită atunci când „o mulțime de oameni cad de acord și încheie o convenție, fiecare cu fiecare, ca oricare ar fi omul sau adunarea de oameni cărora majoritatea le va da dreptul de a reprezenta persoana tuturor [...]" [125, p. 136].

Filozoful J. Locke a studiat aprofundat ideile legate de supremația poporului, de originea contractuală a statului, puterii și de drepturile inalienabile ale individului. În lucrarea sa „Al doilea tratat despre cârmuire", filozoful analizează conceptul de societate civilă într-un capitol separat, deși prezintă idei contradictorii cu privire la acest concept pe tot parcursul lucrării. În opinia sa, indivizii care sunt adunați într-un singur „corp" și care pot apela la lege și la organele de judecată, înzestrate cu abilitatea de a soluționa litigiile dintre ei și de a-i pedepsi pe cei ce sfidează legile, formează societatea civilă, iar acei care nu au „o astfel de instanță de apel comun [...] se află în starea naturală" [184, p. 104]. Filozoful remarcă ideea că fiecare om care a devenit membru al societății civile, al comunității (commonwealthului) se dezice de propria sa justiție, încredințând acest drept legislativului, oferă comunității dreptul de a aplica justiția prin constrângere, ori de câte ori va fi necesar. Anume aici, subliniază Locke, „se află originile puterii legislative și executive din societatea civilă [...]" [184, p. 105]: oriunde oamenii sunt uniți într-o societate de o așa manieră „încât fiecare să renunțe la puterea sa executivă ce decurge din legea naturală și să o încredințeze forței obștii" doar „acolo și numai acolo există o societate civilă" [184, p. 105].

Jean-Jaques Rousseau, în lucrarea „Contractul social", menţionează că oamenii „n-au alt mijloc de autoconservare decât să formeze, prin agregare, o sumă de forţe în stare să învingă orice rezistenţă şi să le pună în mişcare în vederea unui singur scop […]" [250, p. 15]. Rousseau crede că „această sumă de forţe nu se poate naşte decât din unirea mai multor oameni" [250, p. 15].

În viziunea lui Rousseau, soluţia unei asociaţii care să apere şi să protejeze „cu toată forţa comună persoana şi bunurile fiecărui asociat şi în cadrul căreia fiecare dintre ei, unindu-se cu toţi, să nu asculte totuşi decât de el însuşi şi să rămână tot atât de liber ca şi mai înainte" este contractul social [250, p. 15]. Filozoful explică conceptul de contract social astfel: „fiecare din noi pune în comun persoana şi toată puterea lui sub conducerea supremă a voinţei generale şi primim *in corpore* pe fiecare membru, ca parte indivizibilă a întregului" [250, p. 16].

O contribuție substanțială la fundamentarea conceptului de societate civilă l-a avut Ch. Montesquieu. Acesta pentru prima dată a încercat să rezolve conflictul dintre abordarea naturalistă a teoriei sociale, bazată pe „metodologia mecanicistă" a științelor naturale avansate și exprimată în categoriile absolutizate ale contractului social, și necesitatea unei abordări istorice pentru explicarea fenomenelor sociale. Fiind convins că „de îndată ce se află în societate, oamenii pierd sâmțământul slăbiciunii lor" [197, p. 15], Montesquieu considera că societatea civilă este rezultatul unui contract social, când oamenii ajung la o unitate de interese pe baza voinţei comune

şi această unitate se numeşte stare civilă. Deși „în fiecare societate, indivizii încep să-și dea seama de forța lor; ei caută să întoarcă în folosul lor principalele avantaje ale acestei societăți [...]” [197, p. 15]. Potrivit filozofului, formarea societății civile este un proces istoric necesar şi inevitabil. În starea lor naturală, oamenii se nasc egali, însă nu pot menţine această egalitate (societatea le-o ia) şi devin din nou egali numai datorită legilor. Notând importanţa legilor pentru dezvoltarea societăţii, Ch. Montesquieu a susţinut că legile reglementează relaţiile dintre oameni, popoare şi guvernanţi, iar libertatea este ceea ce este permis de legi. În acest sens, el a evidenţiat trei forme de guvernare: republica, monarhia şi despotismul.

La rândul său, Hegel afirma că conceptul de societate civilă a fost întemeiat pe două principii: - indivizii se conduc numai de interesele lor; - (cu toate acestea) între indivizi se formează o legătură socială în care unul depinde de celălalt și invers. Ca o structură socială privată, societatea civilă reprezintă un sistem de relaţii de piaţă, o formă intermediară de comunitate umană (diferenţiere) situată între familie şi stat, asigurând viabilitatea societăţii şi realizarea drepturilor civile [124, p. 228−229]. Potrivit lui Hegel, societatea civilă recunoaște indivizii ca persoane independente, ea „substituie [...] naturii exterioare neorganice și moșiei părintești, în care individul își găsește subzistența [...].” Drept urmare, individul devine „fiu al societății civile”, care pretinde de la el, tot așa cum el are drept asupra ei [124, p. 229]. Hegel afirmă că societatea civilă este „puterea monstruoasă care smulge de la sine omul, pretinde de la el să muncească pentru ea [...].” În schimb, societatea civilă are „datoria și dreptul să ia sub tutelă pe aceia care, prin risipă, își distrug siguranța proprie [...]” și asigură înfăptuirea scopului societății și al membrilor săi [124, p. 230]. Hegel este convins de faptul că atunci când societatea civilă se găsește în plină activitate și nu întâmpină obstacole, atunci populația „este în creștere și, odată cu ea, industria”. Prin generalizarea legăturii dintre oameni, consideră Hegel, crește, pe de o parte, acumularea de bogății [...], pe de altă parte, crește specificarea și limitarea muncii particulare, individul având posibilitatea de a se bucura de avantajele spirituale ale societății civile [124, p. 231]. Hegel ne atenționa să nu confundăm statul cu societatea civilă, deoarece ca rezultat se reduce destinația statului „la siguranță și apărarea proprietății și a libertății personale [...]” [124, p. 240].

În doctrina juridică dezvoltată de Immanuel Kant se afirmă că orice lucru al naturii acţionează în conformitate cu legea şi doar omul acţionează conform reprezentărilor legilor, adică el acţionează după principii, deci numai el are voinţă, ceea ce presupune raţiunea [90, p. 188].

Jean-François Revel definea societatea civilă ca una constând din cetăţeni care în toate acţionează din proprie iniţiativă, în afara acţiunilor statului şi în afara răspunderii în faţa puterii de stat [237, p. 30]. D. Green numea societatea civilă „împărăţie a activităţii generale” nestatală şi benevolă, condusă de simţul datoriei oamenilor unul faţă de altul şi faţă de sistemul social al

libertăţii în ansamblu [109, p. 3]. Această definiţie este apropiată de înţelegerea de către D. Easton a comunităţii politice ca una care este unită de simţul comunităţii faţă de un anumit număr de valori similare sau identice [95, p. 184]. Pentru M. Novak, efectul societăţii civile apare ca rezultat al diferenţierii politice tot mai profunde a lumii, urmare căreia sistemele economice şi moral-culturale devin autonome faţă de stat [207, p. 416].

Karl Marx a simplificat structura complexă a modelului hegelian al societăţii civile, reducând-o la sfera de muncă, producere şi schimb. În urma limitării tuturor relaţiilor sociale la relaţii economice şi politico-ideologice (la elemente de bază şi suprastructură), din acest sistem s-a diminuat blocul relaţiilor socioculturale, etno-naţionale, social-familiale, precum şi cel al instituţiilor care asigură socializarea şi educarea generaţiei tinere. Marx nu a evidenţiat elementele societăţii civile, cum ar fi gospodăriile casnice, asociaţiile voluntare, sursele de informare în masă, şcolile, universităţile, sindicatele inginerilor, ale medicilor, ale juriştilor, ale arhitecţilor.

Potrivit lui Marx, membrii societăţii civile „nu sunt nicidecum atomi." Pornind de la faptul că atomul nu posedă niciun fel de proprietăţi şi de aceea „nu este legat de alte fiinţe din afara sa printr-o relaţie determinată în mod necesar de propria lui natură" şi că acesta „nu are nevoi, el îşi este suficient sieşi", Marx este de părere că „în reprezentarea lui nesenzorială şi în abstracţia lui lipsită de viaţă", individul este egoist al societăţii civile [189, p. 135]. Fiecare dintre simţurile lui îl sileşte să creadă în existenţa lumii şi a indivizilor din afara lui, iar „fiecare manifestare activă a fiinţei lui […] devine nevoie, necesitate, care face ca egoismul său să se transforme în interes pentru alte lucruri şi pentru alţi oameni din afara lui" [189, p. 135]. Aşadar, concluzionează Marx, necesitatea naturală, însuşirile fiinţei omeneşti […], interesul − acestea îi leagă pe membrii societăţii civile unul de altul." Legătura reală dintre ei o constituie viaţa civilă, şi nu cea politică. Astfel, nu statul este cel care „leagă laolaltă atomii societăţii civile, ci faptul că oamenii sunt atomi numai în imaginaţie [...], în realitate sunt fiinţe foarte deosebite de atomi," [189, p. 135]. Conceptele marxismului sunt îndreptate și spre delimitarea clară dintre „statal" şi „obştesc", care după cum se ştie, opunea statului libertatea şi diversitatea vieţii private, care să nu fie copleşite şi absorbite de voinţa unificatoare a statului.

Apreciind societatea civilă ca mijloc al libertăţii, Ralf Dahrendorf considera că aceasta dispune de particularităţi tipice, dintre care [...] par a fi mai importante [73, p. 59−62]:

- varietatea elementelor societăţii civile. Aceasta prevede existenţa unei mulţimi de organizaţii şi instituţii în care oamenii „îşi pot realiza dimensiunile intereselor lor de viaţă";

- autonomia numeroaselor organizaţii şi instituţii. În acest caz, prin autonomie se înţelege mai ales independenţa de un centru de putere. Se admite că şi (auto)administrarea comunală poate deveni parte a societăţii civile, chiar şi universităţile, cu toate că sunt finanţate de stat.

Aplicarea metodei comparatismului ne oferă posibilitatea să oglindim în continuare evoluția abordărilor despre societatea civilă și în spațiul românesc.

În epoca modernă, cercul intereselor private şi al independenţei persoanei se extinde şi acoperă treptat relaţiile de proprietate, de producere şi de distribuire, circulaţia mărfurilor şi banilor, problemele legate de religie, libertatea de conştiinţă, libertatea de gândire. Societatea civilă care a început să se formeze în condiţiile de destrămare a feudalismului a fost, de fapt, „antifeudală, orientată la instituirea noului regim, la recunoaşterea libertăţii şi autonomiei persoanei ca un drept natural şi inalienabil, la crearea unui stat care corespunde necesităţilor şi cerinţelor societăţii civile."

De la mijlocul anilor '90 ai secolului al XX-lea, în spațiul politic al țărilor din Est, societatea civilă a fost percepută ca o societate universală care uneşte complexul de relaţii nepolitice nestatale. Studiul surselor doctrinare ne oferă posibilitatea să conchidem că în acest spațiu societatea civilă a început să se dezvolte din secolele XII−XIII, suferind o evoluţie plenară, adaptându-se, în cele din urmă, noilor cerinţe ale societăţii. Or, societatea civilă s-a dezvoltat în baza culturii creştine, inclusiv a dreptului roman şi influenţei protestantismului. Toate acestea ne permit să constatăm că societatea civilă de azi este, pe bună dreptate, rezultatul experiențelor intelectuale medievale și al celor care au urmat.

Conceptul și noțiunea societăţii civile au fost abordate în cercetările din întreaga lume: „dinspre America Latină spre Europa de Est", devenind actuale „acolo unde pretenţiile totale ale statului au eşuat, iar oamenii caută un nou punct de sprijin" [74, p. 58].

În cele ce urmează vom face referință, în special, la practica țărilor cu tradiţie democratică, în sensul în care societatea civilă reprezintă un element de echilibru, prin îndeplinirea rolului de releu între cetăţeni şi puterea publică. Or, apariţia şi dezvoltarea societăţii civile au fost generate de iniţiative civice de implicare în viaţa social-politică a comunităţii locale din ţările democratice, precum și de o serie de reforme reflectate în conţinutul unor acte legislative şi altor izvoare de drept, inclusiv documente de politici, şi nu doar de confruntări politice cu cei aflaţi la guvernare.

Un fundament științific solid al noțiunii de societate civilă este furnizat de doctrina din România. În sursele bibliografice românești, aceasta este folosită și în domeniul dreptului public, și în domeniul dreptului privat. Deși nu operează direct cu noțiunea de societate civilă, marele Mihai Eminescu făcea deosebire dintre aceasta și stat, considerând că statul și societatea sunt „lucruri convenționale, răsărite din libera învoială reciprocă dintre cetățeni [...]" [98, p. 27]. Fiind un admirator al lui Machiavelli, Eminescu era un adept al statului oligarhic machiavelic, în care, potrivit lui, există o clasă de oameni „care *ab antiquo* are sarcina de a împăca formele trecutului cu exigențele viitorului", asigurând astfel statului continuitatea dezvoltării și ferindu-l de „sărituri

și de întreprinderi aventuroase [...]" [98, p. 126]. O enciclopedie juridică folosește termenul de „contract de societate civilă" ca sinonim al noțiunii de „societate civilă" [158, p. 353], considerând că prin acest contract două sau mai multe persoane fizice convin să pună ceva în comun, constituind o societate civilă, pentru a „obține foloase materiale [...] în vederea satisfacerii nevoilor lor obișnuite de trai" [157, p. 401]. Vom reține acest punct de vedere doar prin prisma aplicării metodei comparative, remarcând că termenul de societate civilă poate și chiar este preluat și de alte științe juridice ramurale, nu doar de cele care țin de domeniul dreptului public, în special de știința dreptului constituțional.

La originea doctrinei românești privind societatea civilă se află o serie de postulate aparținând unor reprezentanți iluștri ai științei dreptului constituțional. Cu siguranță, procesul de „proiectare" științifică a doctrinei respective nu a fost o sarcină ușoară pentru specialiști. Această stare deloc simplă a fost cauzată, în mare parte, de situația precară în care se aflau științele juridice în trecut. Despre aceasta ne mărturisesc autorii C. Dissescu şi M.A. Dumitrescu, în opinia cărora știința socială era „cea mai tânără şi cea mai înapoiată dintre ştiinţe, din cauza că fenomenele sociale (omul, societatea, instituţiile) au o mulţime de factori, care sunt greu de grupat şi generalizat" [87, p. 4]. Aceștia percepeau societatea ca pe un organism compus ca individul din „diferite organe cu atribuţiunile lor". După cum la individ organele sunt formate din celule, tot şi în societate există celule, „atome ale vieţii sociale, avem pe om", totalitatea indivizilor formând societatea [87, p. 15]. Profesorul C. Dissescu făcea deosebire între stat, ca o formă distinctă de societate, dar derivată din societate, prin urmare, „altfel organizată decât celelalte grupuri sociale, preistorice, istorice sau moderne" [86, p. 15]. Potrivit lui Dissescu, în organizarea socială trebuie să ţinem cont de existenţa individuală a fiecăruia, din două puncte de vedere: în raport cu el însuşi şi în raport cu ceilalţi, cu societatea [86, p. 35]. Cu cât o societate este mai civilizată (cultă n.n.), considera autorul, cu atât deţine şi libertatea de a se dezvolta mai mult. Un popor incult, în opinia sa, chiar atunci când i se acordă libertăţi, este de multe ori incapabil de a se folosi de acestea. Acordaţi libertatea de presă, libertatea întrunirilor celor ce nu ştiu să scrie sau nu ştiu ce şi cum să vorbească ori nu vor să profite de dreptul de a avea alte opinii decât ale guvernării şi atunci libertăţile sau vor rămâne pe hârtie, sau vor fi rău întrebuinţate […] [86, p. 444]. Prezintă interes îndemnul profesorului ca societatea civilă să fie recunoscătoare bisericii, „fără care mult timp nu s-ar fi putut dovedi epoca naşterilor, căsătoriilor şi morţilor, dându-se loc la confuziuni enorme în privirea filiaţiunii, moştenirilor." Această insistență este bazată pe convingerea sa că societatea civilă are un rol definitoriu la stabilirea certă a acestor fapte şi, fiindcă într-un stat nu toţi cetăţenii împărtăşesc acelaşi cult, era necesar ca înregistrarea lor să fie încredinţată unor reprezentanţi civili

ai societăţii „care se pot impune tuturor membrilor unui Stat, fără distincţiune şi fără a violenta vreo conştiinţă” [86, p. 559].

Într-o lucrare din acea perioadă, doctorul Iuliu Pascu constata că, fiind singura realitate socială, omul nu „ființează decât prin societate care-l precedă și îl urmează, libertatea fiind nu doar „o impulzie instinctivă” și o „trebuință socială mereu nouă și prezentă, perfect conștientă și voită [...]” [216, p. 9].

Pornind de la Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului, profesorul George Alexianu considera că forţa publică trebuie întreţinută printr-o contribuţie comună ale cărei necesitate şi întrebuinţare trebuie constatate şi controlate de cetăţeni prin reprezentanţii lor, „societatea având dreptul să ceară oricărui agent public socoteală de modul cum administrează” [1, p. 119], invocând astfel una dintre perspectivele societății civile. Deși în opinia profesorului „aceeaşi situaţie trebuie menţinută şi azi, când societatea civilă, deşi a suprimat libertatea absolută a indivizilor, a menţinut egalitatea” [1, p. 134].

Într-un tratat de drept public, editat la începutul anilor ’50 ai secolului al XX-lea, semnat de Paul Negulescu și George Alexianu, societatea omenească este percepută ca „un produs al omului; viaţa socială nu mai e condusă de divinitate: omul este singurul stăpân al destinelor sale” [206, p. 3].

Afirmaţia caracterului social şi economic al statului nu înseamnă mare lucru, considera profesorul Gruia, dacă „nu se determină raporturile Statului cu societatea civilă, în general”. În opinia sa, trebuie să facem distincţia dintre forţa Statului şi forţa societăţii, între dreptul statal şi dreptul social, între autonomia forţelor active sociale şi între drepturile Statului care organizează o societate [111, p. 208].

Profesorul Constantin Stere considera că „Orice societate omenească nu poate trăi, nu se poate menţine un singur moment, dacă între membrii acelei societăţi nu se stabilesc anumite reguli de conduită prin care se limitează sfera de activităţi a fiecărui membru din acea societate” [271, p. 21]. Stere considera societate civilă ca fiind primară în raport cu statul, pentru că omul s-a născut în societate”, iar „statul nu-i decât o formă a vieţii sociale, o formă recentă” [271, p. 29]. Se pare că profesorul Stere folosea expresia „asociație civilă” cu sens de „societate civilă” [271, p. 189].

În literatura de specialitate din perioada socialismului, noțiunea de societate civilă lipsește cu desăvârșire. De exemplu, într-o lucrare se menționa că în condițiile în care burghezia deține puterea de stat, aceasta „o deține într-o societate bazată pe: clase antagoniste, clase între care, tocmai din cauza caracterului lor antagonist sînt într-o permanentă luptă de clasă […]” [181, p. 95]. Cu siguranță, în acele împrejurări nu rămânea loc pentru analiza noțiunii de societate civilă nici la nivel de doctrină. Și invers, transformarea revoluţionară a societăţii, ridicarea ei pe o treaptă

superioară de organizare, cum ar fi „societatea socialistă, această contradicţie dispare […]” [181, p. 109]. În opinia profesorului Lepădătescu, orânduirea socialistă „este superioară” altor orânduiri, pentru că „ridică societatea omenească pe o treaptă superioară de organizare”, asigurând „necontenita ei perfecţionare, necontenita perfecţionare a relaţiilor de producţie socialiste, îngăduind şi chiar impunând trecerea de la treapta inferioară: socialismul la treapta superioară: comunismul” [181, p. 116]. Pentru a-şi îndeplini sarcinile în întregul proces de dezvoltare, de la cucerirea puterii de stat până la construirea comunismului, autorul era convins că „clasa muncitoare are nevoie de un stat major încercat” și acesta era „avangarda clasei muncitoare, partidul ei marxist-leninist, forţa politică conducătoare în societatea socialistă” [181, p. 118]. Este curios să reținem că referent la această lucrare a fost profesorul Tudor Draganu, iar redactor, profesorul Antonie Iorgovan.

În primele manuale de drept constituțional apărute în România după 1989, noțiunea de societate civilă nu este abordată, deși sunt elucidate premisele formării acesteia prin explicarea particularităților dreptului de asociere chemat să asigure participarea cetățenilor la „viața politică, economică, socială și culturală sau de a realiza o serie de interese materiale și culturale” [198, p. 69]. Ulterior, profesorul Muraru extinde sfera de prezentare a dreptului fundamental de asociere, atenționând despre o „corectă și clară delimitare a asociațiilor ce sunt rezultatul acestui drept și a altor asociații […]” [199, p. 297].

Observăm că noțiunea nominalizată nu se regăsește nici în doctrina de drept constituțional din România în ultimele decenii [283, 204, 200, 77, 2, 11]. De exemplu, într-o cunoscută lucrare de drept constituțional, autorii constată că termenul de societate „are multiple întrebuinţări”, ei însă fiind „în mod deosebit interesaţi de categoria «societate umană» ca ansamblu unitar, complex, sistematic, de relaţii între oameni, «istoriceşte determinate», condiţie şi rezultat al activităţii acestora de creare a bunurilor materiale şi valorilor spirituale necesare traiului individual şi colectiv” [202, p. 11−12]. Deși, după cum constatăm din conținutul aceleiași lucrări, noțiunea de societate civilă nu le este străină autorilor, de vreme ce ei se obligă să reflecte alături de institutele oficiale, stabilite prin Constituţie, şi „instituţiile de fapt, precum partidele politice şi grupele de presiune [elemente ale societății civile n.n.], dacă nu în complexitatea lor, măcar în măsura în care privesc exerciţiul puterii politice” [202, p. 24]. Observăm că în manualele de drept constituțional editate în România nu sunt interpretate într-o manieră largă nici formele de asociere a cetățenilor, excepție făcând partidele politice, deși unii autori recunosc că „în explicarea partidelor politice se impune, mai întâi, clarificarea locului și rolului lor în cadrul asociațiilor” [200, p. 21].

Într-un manual semnat de profesorul Antonie Iorgovan, pe lângă analiza partidelor politice ca formă de asociere a cetățenilor, un compartiment este consacrat „grupurilor de presiune". Potrivit lui Iorgovan, acestea „sunt inerente unei societăți democratice" pornind de la „varietatea foarte complexă de structuri neguvernamentale cu caracter permanent sau de grupuri organizate ad-hoc [...]", care fac presiune și asupra Parlamentului, Guvernului, autorităților locale etc. [156, p. 184]. În general, însă observăm o tendință nejustificată, în opinia noastră, de a insista asupra „rolului partidelor politice în statul de drept" [104, p. 89], fără a lua în calcul și alte forme de asociere a cetățenilor. Profesorul Dan Claudiu Dănișor este unul dintre puținii care acordă spațiu important problematicii societății civile. În opinia sa, societatea civilă cuprinde „ansamblul raporturilor interindividuale și intergrupale care se desfășoară în afara cadrului instituțiilor statului și fără intervenția directă a acestuia" [76, p. 209]. După părerea noastră, această definiție este cuprinzătoare, fapt ce permite includerea în componența societății civile a diferitelor forme de asociere a cetățenilor, de la partidele politice până la diversele forme de manifestare a grupurilor de presiune. În opinia profesorului Dănișor, grupurile de presiune sunt organizații constituite în vederea influențării puterilor publice prin formalizarea unor interese de grup [...], identificarea unor mijloace concrete de presiune asupra puterii [76, p. 301]. Autorul consideră, pe bună dreptate, că grupurile de presiune presează centrul real de putere, ceea ce ne face să asistăm la „o presiune mai mare sau mai mică asupra Legislativului [...]" [76, p. 306].

Examinând rolul adunărilor reprezentative în echilibrarea raportului dintre autoritățile publice și societate, profesorul Marian Enache constată că printre evoluțiile aflate în relații directe cu democratizarea parlamentarismului este și „creșterea importanței și rolului grupurilor de presiune." Autorul constată că, într-o societate democratică, Parlamentul a „pierdut monopolul reprezentării", în procesul de formare a voinței de stat concurând și alte structuri reprezentative: sindicate, organizații patronale, biserica, „asociații de tot felul" [99, p. 40]. Deși recunoaște că grupurile respective nu au un „rol decisiv în actul de conducere", Marian Enache menționează despre dreptul acestora de a-și exprima punctul de vedere pe marginea anumitor decizii de care sunt interesate [99, p. 40]. Ne exprimăm acordul privitor la opinia sus-enunțată, în special pe partea că într-un stat de drept „ar fi o gravă eroare politică ca Parlamentul sau Guvernul să ignore aceste tipuri de interese și de reprezentativitate." Susținem și justificarea procedurilor prin care mai multe parlamente au permis accesul la lucrări ale acestor formațiuni, prin reglementarea lobby-ului.

Democrația comunicativă, ca unul dintre tipurile de democrație modernă, include diverse forme de influență a cetățenilor asupra puterii/autorităților, care nu se înscriu în alte tipuri de exercitare a puterii publice și de participare la administrarea treburilor statului. Democrația comunicativă ia în calcul și mecanismele neformale, care nu contravin legislației, de influențare a

deciziilor luate de către autoritățile publice. Drept exemplu al unui astfel de mecanism poate servi lobbysmul. Evident, după formalizare și includerea lui oficială în procesul de legiferare, lobbysmul ar putea evolua într-un alt tip de democrație modernă, și anume în democrație coparticipativă, care reprezintă participarea nemijlocită a cetățenilor la procesul de adoptare a actelor juridice normative [254, p. 310].

În general, constatăm că problema implicării societății civile în procesul legislativ nu se regăsește în aria intereselor științifice ale cercetătorilor din România, inclusiv din perspectiva unor posibile reforme în domeniul parlamentarismului, deși specialiști notorii în materia dreptului constituțional reclamă despre abordarea unor „aspecte recente sau de perspectivă [...] rezultate nemijlocit din practica parlamentară într-o manieră extrem de deschisă și cu multă imaginație" [201].

Cu mare satisfacție, am avut oportunitatea să cercetăm lucrări ce conțin elemente novatoare, care ne vor ajuta la realizarea scopului urmărit în prezenta lucrare. Astfel, doctorul Mihai Grigore pledează pentru folosirea „pe scară largă a mijloacelor și tehnicilor specifice informaticii" ori a iusciberneticii. Prin aceste mijloace, constată autorul, pot fi studiate mai ușor condițiile sociale care urmează să fie reglementate, cercetările sociologice ale mediului social vizat care au fost realizate, modul de consultare a populației etc. [193, p. 405]. Suntem de părerea că acest model este potrivit să stimuleze implicarea societății civile în procesul legislativ prin crearea condițiilor optime de acces la proiectele actelor normative.

Într-o lucrare semnată de Bogdan Dima, în care se pledează pentru modificarea comportamentului instituțional al Guvernului față de practica excesivă a ordonanțelor, este lansată ideea (pe care o susținem) că o astfel de schimbare este posibilă doar în condițiile consolidării democrației, în special, prin „presiunea pe care o societate civilă responsabilă o poate exercita asupra clasei politice, prin semnalele de alarmă pe care le prezintă și le susține cu privire la direcția în care democrația se îndreaptă în România" [85, p. 153].

În același context, remarcăm că nici știința juridică din Ucraina nu abundă în studii despre implicarea societății civile în procesul legislativ. Totuși, spre deosebire de România, în Ucraina sunt lucrări fundamentale în care sunt descrise diverse aspecte ale societății civile. De exemplu, studiul lui Vsevolod Reciţkii, consacrat activismului politic al cetățenilor [288, p. 112], are la bază ideea că „civilizația nu se poate dezvolta cu succes în condițiile unei guvernări care nu admite cetățenii la conducerea cu treburile lor cotidiene" [288, p. 112]. Lucrarea abordează inclusiv probleme politice și juridice ale societății civile, acestea fiind direct legate de existența și funcționarea acesteia și indirect legate de situația generală a activismului social într-un mediu care nu este constrâns de stat (libertatea politică).

Totodată, ținem să menționăm unele manuale de drept constituțional din Ucraina care tratează anumite aspecte ale societății civile. Așa, profesorul Iu. Todîca include în manualul său de drept constituțional un paragraf dedicat problematicii edificării societății civile și rolului Constituției Ucrainei în acest sens [289, p. 192−196]. Autorul este de părere că Legea fundamentală trebuie să reglementeze relațiile dintre stat și instituțiile principale ale societății civile, aceste două fenomene fiind interdependente, deoarece societatea civilă este condiția obligatorie de existență a statului de drept și democratic, iar statul constituțional asigură cercului larg de cetățeni accesul liber la procesul politic, dreptul de a-și apăra interesele sale pe căi legale [289, p. 193].

Profesorul Iu. Todîca constată că anume cultura juridică trebuie să contribuie la formarea, în Ucraina, a statului de drept și democratic, a societății civile, la asigurarea juridică a reformelor sociale [290, p. 5]. Cultura juridică potrivită, consideră autorul, se formează atunci când cetățenii sunt implicați în procedura legislativă, când proiectele de legi sunt supuse unor dezbateri largi [290, p. 13], toate acestea, în opinia noastră, demonstrând implicarea plenară a societății civile în procesul legislativ.

Cu părere de rău, în lucrările de drept constituţional, noţiunea de proces legislativ ori nu este menţionată în general, ori este tratată superficial [4, 5, 25, 113, 117, 205]. Analiza doctrinei efetuată de noi în acest domeniu ne-a permis interpretarea noţiunii de „proces legislativ” ca fiind totalitatea regulilor care guvernează etapele (acţiunile) elaborării, avizării prealabile, dezbaterii şi votării unui act legislativ.

În context, menționăm că numărul mic de lucrări în domeniul dreptului constituțional în Ucraina este explicat, printre altele, prin faptul că în stat doctrina societății civile a fost analizată mai mult în cadrul științei politice, sociologiei, filozofiei, istoriei dreptului. Această stare a lucrurilor, în opinia conferențiarului Olga Lotiuc, a condus la perceperea eronată precum că noțiunea „societate civilă” nu poate face obiectul de cercetare a științei dreptului constituțional [286]. Conferențiarul la fel se alătură poziției exprimate de profesorul Todîca, potrivit căreia formarea societății civile este un subiect important de studiu al științei dreptului constituțional, deoarece fără o astfel de societate este imposibil ca în Ucraina să se dezvolte sistemul de protecție a drepturilor omului și statul democratic, de drept [291, p. 275].

Într-un alt articol științific sunt enunțate problemele-cheie ale procesului de consolidare a principalelor instituții ale societății civile în Ucraina: calitatea procesului legislativ și neconcordanța legislației naționale cu cerințele dreptului european; politica economică lipsită de principii adecvate, în care omul este recunoscut ca fiind cea mai înaltă valoare socială; lipsa unei viziuni strategice în sfera umanitară: în educație, în cultură și în protecția drepturilor celor mai

defavorizate pături sociale; politică iresponsabilă în condiții de război. Din aceste considerente, în opinia autorului, în realitate, în Ucraina, dezvoltarea societății civile ca instituție rămâne în fața presiunii tot mai frecvente „asupra drepturilor și libertăților economice ale cetățenilor, asupra proprietății private, în condiții de nihilism juridic, lipsă de conștiință juridică și cultură în societate" [284, p. 22].

În continuarea ideii despre amploarea cercetării conceptului societății civile, relatăm că acesta, spre surprinderea noastră, este și mai puțin revelat în cadrul dreptului constituțional din Franța. Or, noțiunea în sine nu este definită nici chiar în dicționarele de drept constituțional [78], dar nici în manualele de drept constituțional (cu referire la ultimul, lucru pe care l-am observat și în România). În doctrina franceză, cercetarea elementelor societății civile se limitează la problema partidelor politice, a căror existență este recunoscută „la fel de veche ca și politica însăși", accentul fiind pus pe necesitatea creării partidelor de masă [23, p. 188]. Cu toate acestea, recunoaște că în Franța lista grupurilor de presiune „este extrem de lungă" și că „orice societate cât de cât orientată spre exterior [...] este un grup de presiune" [195, p. 163].

În ceea ce privește Republica Moldova, am constatat că, în cea mai mare parte, cercetătorii se concentrează pe aspectele instituţionale ale funcţionării societăţii civile și ale ONG-urilor, pe rolul societăţii civile şi al opiniei publice în sistemul relaţiilor de putere, pe structura sectorului „trei" al societăţii, pe importanţa socializării politice şi a tehnologiilor politice în perioada campaniilor electorale, pe locul şi semnificaţia forumurilor naţionale ale ONG-urilor în sporirea activităţii societăţii civile, precum şi pe „alte probleme teoretice şi aplicative în contextul transformărilor democratice" [280, p. 38]. Constatăm un vid de „interes științific" față de sarcinile societății civile în promovarea drepturilor și libertăților omului, un vid de participare a societății civile în procesul legislativ și în procesul de elaborare a documentelor de politici, de executare a funcției de advocacy pentru a asigura un echilibru între obiectivele statului și interesele cetățenilor de a-și valorifica pe deplin drepturile constituționale etc. Totuși, observăm că tot mai frecvent problematica societăţii civile este abordată şi în lucrările ştiinţifice din domeniul ştiinţelor juridice [119, 112, 118, 68, 70, 15, 266]. Nu întâmplător într-un articol semnat de doctorul în drept Boris Sosna se argumentează că procesele de globalizare, democratizare, dezvoltare a relațiilor de piață, care au provocat transformări în viața publică din Republica Moldova, necesită o înțelegere sociologică profundă a formelor posibile de participare la procesele sociale ale cetățenilor de rând. În opinia autorului, studiul esenței societății civile, dezvăluirea caracteristicilor sale în tradițiile sociologice devin „deosebit de relevante" [265].

Interesul în creștere față de societatea civilă este remarcat și de academicianul I. Guceac, în viziunea căruia acesta se datorează și implicării tot mai insistente a diverselor categorii sociale

în procesul de adoptare a deciziilor de interes public, implicarea fiind un obiectiv primordial pentru o societate democratică.

Cu toate acestea, conceptul societății civile nu este reflectat suficient de către constituționaliștii autohtoni. De exemplu, profesorul Teodor Cîrnaț își reduce cercetarea la explicarea dreptului fundamental de asociere care oferă cetățenilor posibilitatea de a se asocia în partide, sindicate sau „în alte forme și tipuri de organizații, uniuni, în scopul participării la viața politică, economică, socială, culturală [...]" [25, p. 305].

Profesorul Vladimir Ivanov analizează statutul asociațiilor obștești, fără a menționa despre calitatea lor de elemente ale societății civile. În opinia sa, organizațiile obștești, fiind un mijloc de manifestare a puterii poporului, reprezintă o formă de autoguvernare socială [285, p. 150]. Prioritatea asociațiilor obștești constă în identificarea intereselor comune ale unor straturi sociale și grupuri de persoane, în orientarea deputaților, organelor de administrare spre respectarea acestor interese în vederea dezvoltării și punerii în aplicare a politicilor publice; formarea opiniei publice cu privire la diferite aspecte ale vieții publice, unirea alegătorilor în jurul unor deputați sau candidați la funcția de deputat în scopul rezolvării unor probleme de interes pentru această organizație sau pentru partenerii acesteia etc. [285, p. 157].

Profesorul Alexandru Arseni, autorul unuia dintre primele manuale de drept constituțional din Republica Moldova, manifestă un interes deosebit față de conceptul în discuție. Astfel, o noțiune analizată este aceea de „societate umană" − un „ansamblu unitar, complex, sistematic, de relații între oameni [...] condiție și rezultat al activității acestora de creare a bunurilor materiale și valorilor spirituale [...]" [4, p. 5]. Profesorul Arseni se asociază autorilor care apreciază drept condiție obligatorie delimitarea statului de societatea civilă, considerând că: „Concepția cu privire la geneza statului și rolului acestuia în societatea civilă poate constitui una dintre premisele statului de drept" [4, p. 308]. De asemenea, susținem poziția domnului Arseni, potrivit căreia statul nu poate fi identificat cu societatea civilă, aceasta din urmă nu se reduce la stat și nici „nu se exprimă numai prin intermediul acestuia". Pentru societatea civilă, opinează profesorul, statul este o instituție „exterioară și superioară ei". În același timp, constată profesorul Arseni, statul este o „entitate politico-juridică distinctă", „detașată de persoanele fizice" [5, p. 164] și care este „scopul imanent al societății civile, indivizii având datorii și drepturi în raporturile lor cu statul" [4, p. 310].

În *Cursul elementar de drept constituțional*, profesorul Ion Guceac constată că societatea civilă este o categorie istorică „determinată de totalitatea relațiilor sociale și care reflectă interacțiunea tuturor sferelor vieții sociale" [113, p. 48]. În cadrul societății civile, cetățenii intră într-o „țesătură" de relații sociale, participând astfel la activitatea unei „multitudini de asociații, organizații, în scopul promovării unor interese și obiective comune [...]" [113, p. 48]. Ulterior în

altă lucrare, profesorul Guceac examinează într-un aspect mai larg instituția societății civile, abordând probleme privitor la interpretarea noțiunii de „societate civilă", structura societății civile, particularitățile societății civile în condițiile constituționalismului contemporan [116, p. 73−87]. În opinia autorului menţionat, pe care o împărtășim plenar, societatea civilă, în sensul cel mai larg, „este acea entitate eterogenă care activează în spaţiul neocupat dintre stat (cu toate instituţiile sale politice şi administrative) şi piaţă (zona care are drept element esenţial profitul)" [119, p. 41].

La fel, în unele monografii sunt consacrate elemente distincte ale societății civile. De exemplu, în lucrarea semnată de Ion Guceac și Marian Foca, pe lângă reflectarea unor probleme conceptuale privind consolidarea societății civile, un loc special îl are studiul consacrat dreptului fundamental de a întemeia și de a se afilia la sindicate [119].

Conceptul societății civile este reflectat și în articole științifice, publicate în revistele de specialitate sau în materialele unor conferințe științifice naționale și internaționale. Printre acestea menționăm articolul profesorului Gheorghe Costachi și Veronica Tarlev, care consideră societatea civilă „un element important al statului de drept" [69, p. 20]. Autorii nominalizează în calitate de elemente ale societății civile: asociaţiile, partidele politice, mişcările politice, care tind să îşi extindă relaţiile în afara statului. Totodată, ei menționează despre societatea civilă internaţională, prezentă prin „bisericile istorice, mişcările sindicaliste, ecologiste, feministe etc." [69, p. 22].

Ținem să remarcăm că, începând cu anul 2019, cercetarea acestui concept în Republica Moldova s-a intensificat, inclusiv în formatul unor teze de doctorat. Apreciem contribuția și curajul tinerilor cercetători care au încercat să valorifice acest concept în lucrările lor în țara noastră [101; 218; 249; 194; 24].

În lucrarea sa de doctor, consacrată unor aspecte privind implicarea cetățeanului în procesul decizional legislativ, Tudor Pînzaru califică societatea civilă drept una dintre „principalele premise-condiţii necesare pentru o reală participare a cetăţeanului la procesul decizional" [218, p. 10]. Autorul supune cercetării problema implicării cetăţeanului, conform exprimării sale, „în procesul legislativ al Parlamentului" [218, p. 15]. Printre recomandările formulate, autorul evidențiază necesitatea creșterii nivelului de valorificare de către Parlament a mecanismelor de cooperare cu societatea civilă [218, p. 20].

Observăm că implicarea societății civile în procesul legislativ este evidențiată și în unele teze de doctorat în care sunt cercetate aspecte mai înguste ale acestuia. De exemplu, într-o astfel de lucrare, pornind de la locul şi rolul deosebit al societății civile în „luarea deciziilor de mediu şi în procesul de elaborare şi modificare a legislaţiei ecologice", aceasta este considerată un „al doilea factor" caracteristic procesului de dezvoltare a legislaţiei ecologice [248]. În viziunea autoarei, prezența societății civile se datorează în cea mai mare parte organizaţiilor neguvernamentale

(ONG) ecologice [248, p. 152]. În urma studiului realizat, se constată că societatea civilă nu dispune de dreptul de a participa la expertiza ecologică a actelor normative, fiind invocată necesitatea revizuirii legislației în acest domeniu [248, p. 159].

Având drept scop cercetarea „complexă comparativă a problemelor realizării dreptului persoanei la administrare într-un stat de drept", Veaceslav Scripnic dedică un compartiment separat (4.4) unor aspecte ce vizează participarea societăţii civile la procesul decizional. Autorul constată că societatea civilă include „forme asociative de tip apolitic și care nu sunt părți ale unei instituții fundamentale ale statului sau ale sectorului de afaceri" [261, p. 15]. O concluzie formulată de doctorul Veaceslav Scripnic, care prezintă interes pentru cercetarea realizată de noi, este recunoașterea faptului că un domeniu „puțin exploatat [explorat, sublinierea ne aparține] este cel legat de advocacy și lobby" [261, p. 16].

În unele teze de doctorat în domeniul dreptului constituțional sunt cercetate anumite elemente constitutive ale societății civile. Astfel, în lucrarea elaborată de Dan Moldoveanu este analizat impactul partidelor politice asupra exercitării puterii publice. Având drept scop principal stabilirea „locului și rolului partidelor politice în exercitarea puterii de stat", autorul opinează că partidele sunt „principala formă de participare politică a cetățenilor la conducerea țării […]" [194, p. 26]. Evaluarea cadrului normativ privind organizarea și funcționarea partidelor politice în Republica Moldova a constituit obiectul cercetării și în teza de doctorat elaborată de Ion Ciobanu. Deși nu scoate în evidență relația dintre partidele politice și societate civilă, autorul califică partidele ca „instituții complexe imuabile democrației reprezentative ale statului de drept", societatea civilă și statul de drept, în opinia noastră, fiind două fenomene inseparabile. Totuși, deși indirect, autorul recunoaște că partidele politice fac parte din societatea civilă, constatând că acestea „sunt organizații necomerciale cu scop nelucrativ […]" [24, p. 17].

Deși s-ar părea că problema societății civile este una „depășită", contemporaneitatea recunoaște, în continuare, necesitatea cercetărilor în acest domeniu. Așa, într-un articol semnat de profesorul universitar Andrei Smochină și doctoranda (la acel moment) Carolina Galben se recunoaște că studiul societății civile este justificat, primordial, de „importanţa teoretică şi practică a problemelor ce vizează identificarea şi dezvoltarea societăţii civile." Remarcăm îndemnul autorilor ca „orice analiză a societăţii civile […] să se facă […] ţinându-se cont de cadrul concret al evenimentelor de tranziţie, de majorele transformări economice şi sociale în care se derulează aceste fenomen" [263].

Abordarea conceptului de societate civilă în cercetările savanților din Republica Moldova este fundamentată teoretic, având la bază specificul relațiilor dintre om și societate. Academicianul I. Guceac, în lucrarea sa *Omul, societatea, statul − categorii constituționale perene* [114], pune în

evidență o cronologie istorică suficient de bogată, menită să asigure comprehensiunea evoluției dezvoltării societății civile pentru toate categoriile de cercetători. Autorul explică de ce această realitate este actuală și importantă atât pentru teoreticieni, cât şi pentru oamenii politici, argumentând prin faptul că societatea civilă, astăzi, în condiţiile integrării regionale şi ale globalizării, şi-a extins sfera de manifestare de la nivel local, naţional la cel regional şi mondial. Diversitatea de opinii privind conceptul de societate civilă se datorează unei moşteniri istorice particulare încărcate de imprecizie şi contradicţii, fenomen ce poate fi explicat, cel puţin, prin următoarele motive:

1) asupra originilor sau condiţiilor istorice ale constituirii primelor societăţi civile încă planează incertitudini, persistă controverse;

2) absenţa unor criterii riguroase de definire a noţiunii de societate civilă cu care să se poată opera în cele mai diferite circumstanţe;

3) dubla şi succesiva întrebuinţare a termenului „societate civilă" pentru a denumi realităţi distincte. Iniţial, societatea civilă desemna o societate organizată ca stat, adică statul. Pentru ca ulterior, şi în prezent, să denumească o sferă a vieţii sociale, coexistentă cu statul, dar autonomă şi aflată într-un echilibru cu acesta.

În ce ne priveşte, am constatat că implicarea „societăţii civile" a avut un rol în conservarea şi promovarea elementelor de cultură şi conştiinţă naţională în Basarabia, prin crearea organizaţiilor asemănătoare celor specifice OSC-urilor de astăzi: Societatea Biblică de la Chişinău; Şcolile lancasteriene din Basarabia; Societatea Eteria. După evenimentele istorice care au condus la unirea principatelor române din 1859, în Basarabia au apărut alte organizaţii obşteşti, membrii cărora se pronunţau pentru revenirea teritoriului în componenţa statului român unificat, fiind formate din reprezentanţi ai intelectualităţii basarabene [252, p. 77−89].

Conceptul de „societate civilă" nu este unul static, acesta dobândește noi și noi dimensiuni în legătură cu dezvoltarea sectorului organizaţiilor necomerciale, numit şi „cel de-al treilea sector" sau „sectorul independent" [281, p. 15] − de unde și lipsa de claritate în definirea conceptului. Autoarea Mihaela Vlăsceanu defineşte sectorul al treilea „prin invocarea principalelor lui caracteristici", considerându-l că „se referă la entităţile nonguvernamentale, constituite din punct de vedere structural-legal într-o formă caritabilă sau nu pentru profit, al căror scop principal este de a furniza unele servicii publice sau de apărare a unei cauze" [281, p. 198]. Printre caracteristicile de bază pentru organizaţiile nonprofit se numără: caracterul nonguvernamental, oferta unor servicii publice sau personale diversificate, respectarea riguroasă a restricţiei nondistributivităţii profitului între propriii membri sau conducători, autoconducerea, implicarea parţială a voluntariatului persoanelor angajate sau asociate [281, p. 20].

Prin urmare, societatea civilă este simultan recunoscută ca fiind:

- *un domeniu al vieţii sociale*, reglementat de o anumită ordine legală, dar autonomă în raport cu statul, în care se manifestă spontan iniţiativa voluntară a indivizilor şi grupurilor umane în vederea satisfacerii intereselor, aspiraţiilor private şi de grup;

- *o diversitate de forme de organizare* (fundaţii, asociaţii, organizaţii neguvernamentale, federaţii, grupuri de interese etc.), prin care oamenii se exprimă public şi încearcă să promoveze diverse interese, de la cele economice, culturale, educative, profesionale până la cele civice şi politice.

Prin succinta trecere în revistă a unor concepţii privind evoluţia societăţii civile de-a lungul timpului, profesorul Ion Guceac face distincție clară între: (i) societatea civilă identificată cu statul, caracteristică epocii antice; (ii) societatea civilă opusă statului, caracteristică epocii modernismului când aceasta devine „o sursă socială de putere, care frustrează guvernările existente, diminuând efectele coercitive ale acţiunilor lor şi dobândind libertăţi mai mari pentru cetăţeni” și (iii) „societate civilă mondială” – o societatea civilă într-o formă mai dezvoltată în timp, generată și edificată pe principiile, circumstanțele și factorii globalizării societății în ansamblu.

Astfel, din perspectiva doctrinei dreptului constituțional, putem identifica trei piloni ai societăţii civile: omul, asociațiile de oameni, puterea civilizată. Drept rezultat, noțiunea de „societate civilă” poate fi privită ca microuniversul unui model constituţional care reproduce și alimentează interacţiunea dintre acești piloni pe o dimensiune proprie. Problema societăţii civile se reduce la prevenirea formării organismelor sociale în care interesele interne ale membrilor sunt înlocuite (sincronizate) cu interesele autorităților publice ale statului. Anume un astfel de model de cercetare, bazat pe caracterul constituțional al societății civile, în viziunea noastră, poate servi la delimitarea conceptuală clară, ținând cont de unele caracteristici ale societății civile.

Este necesar de menţionat rolul dominant al statului în viaţa societăţii prin dezvoltarea ei istorică, determinată de condiţiile natural-geografice, juridico-mentale, geopolitice. În majoritatea țărilor Comunității Statelor Independente (CSI), statul era nevoit să preia soluţionarea principalelor sarcini. Adevărul istoric prin care a trecut Republica Moldova, inclusiv în perioada dezvoltării societății, a societății civile și a statului, marcată de o dependență sporită față de trecutul sovietic, dar și de apartenența la spațiul CSI, ne impune să evidențiem analiza politico-juridică a fundamentelor substanţiale ale societăţii civile, tipice regiunii din care am făcut parte aproape trei decenii, prin care, pe de o parte, societatea civilă era privită ca o idee, o doctrină, o utopie (aspect ideologic), iar pe de altă parte, era considerată și reprezentată ca un sistem interconectat de instituţii socio-politice (aspect instituţional).

Ținând cont de specificul realității istorice de dezvoltare a societății civile, precum și de principiile de drept constituțional, academicianul Ion Guceac susține că „apariția și dezvoltarea societății civile implică o serie de reforme reflectate în conținutul unor acte legislative, izvoare de drept, documente de politici. În primul rând, apariția și dezvoltarea societății civile ar fi imposibilă în lipsa unor reglementări adecvate în Legea fundamentală. Astfel, constituțiile stimulează acest proces, consacrând un ansamblu integrat de drepturi, libertăți, printre care libertatea de asociere, dreptul la întrunire, dreptul de petiționare etc.” [114, p. 124].

Profesorul B. Buzan menționează că „principala funcție a societății civile este să asigure «baza» pentru eliminarea puterii absolute a statului și pentru controlul instituțiilor sale, deoarece statul, pe măsură ce puterea sa crește, devine o sursă de amenințare pentru securitatea individuală” [18, p. 54].

Argumentând faptul că constituționalismul contemporan este o cerință fundamentală de echilibru între principiile de existență, funcționalitate și fezabilitate ale societății civile în procesul edificării statului de drept, dar și a valorificării drepturilor omului conform principiilor constituționale, menționăm că anume libertatea întrunirilor, dreptul de asociere, dreptul la petiționare, dreptul la informație, dreptul la învățătură etc., reflectate în constituțiile statelor lumii, constituie baza exercitării plenare a funcțiilor societății civile în raport cu statul.

În contextul exercitării drepturilor constituționale, „societatea civilă este recunoscută o entitate eterogenă care activează în spaţiul neocupat dintre stat (cu toate instituţiile sale politice şi administrative) şi piaţă (zona care are drept element esenţial profitul)” [114, p. 124], menită să asigure și să întrevadă valorile şi principiile care ghidează o societate, să formeze indirect reperele şi să controleze, cel puţin moral şi valoric, funcţionarea corectă a instituţiilor social-politice.

Cercetarea conceptelor de interferență și tangență ne permite să menționăm că, în sine, conceptul de societate civilă nu este unul pur juridic. Acesta trezeşte un mare interes în rândul reprezentanţilor din alte domenii ştiinţifice: sociologie, politologie etc. [270; 15].

Sub aspect juridic, constatăm că societatea civilă este un fenomen complex, guvernat nu numai de norme de drept, ci şi de moralitate, obiceiuri, conţinutul căruia se determină prin experienţa istorică, tradiţii şi nivelul de dezvoltare a democraţiei. În acest context, societatea civilă poate fi definită ca o modalitate necesară şi raţională de existenţă socială a oamenilor, bazată pe raţiune, libertate, lege şi democraţie.

Sub aspect social, societatea civilă este un model de organizare socială al cărei semn distinctiv este multisubiectivitatea reală a vieţii publice, economice, sociale, culturale şi politice. Putem afirma că societatea civilă apare atunci şi acolo, când şi unde instituţia statului nu mai este în stare să îndeplinească bine funcţiile de reglementare a relaţiilor sociale, unde s-au creat

premisele pentru un compromis public şi un pluralism conceptual, unde se dezvoltă un ansamblu de instituţii sociale cu statuturi proprii care pot susţine un dialog de pe poziție de egalitate cu instituţia statului, capabile de a rezista la expansiunea politică a statului, creând un echilibru pentru acesta; să reţină tendinţele sale spre monopol, să transforme sistemul de asigurare a dezvoltării societăţii într-un sistem de autoasigurare.

Premisele importante pentru formarea societăţii civile sunt: lichidarea privilegiilor de clasă şi creşterea rolului personalităţii umane, al omului care se transformă dintr-un supus într-un cetăţean cu drepturi juridice egale cu toţi ceilalţi cetăţeni. În aceste condiţii, comportamentul omului este determinat de propriile lui interese, el fiind responsabil de toate acţiunile sale. O astfel de persoană îşi pune propria libertate mai presus de orice, respectând, în același timp, interesele legitime ale altor persoane.

O funcţie distinctă a societăţii civile este de a reforma clasa politică considerată coruptă, mai ales în societăţile în care democraţia nu este consolidată, prin exercitarea rolului primordial de a forma noi lideri politici, care nu se regăsesc în partidele politice fie din cauza concurenţei prea mari, fie din cauza circumstanţelor. Societatea civilă, în primul rând, prin activitatea componentelor sale, în multe cazuri înlătură lacunele statului şi instituţiilor sale politice şi administrative menite să apere și să promoveze interesele cetăţenilor, comunităţilor, grupurilor umane. Exemplu în acest sens servește experiența Coreei de Sud, în anul electoral 2000, când aproape 1.000 de formaţiuni civile au iniţiat o amplă campanie, cu scopul de a limita numărul politicienilor controversaţi care candidează pentru un nou mandat [114, p. 128].

Edificarea statului de drept, efectuarea reformelor radicale în toate sferele vieţii sociale din statele postsovietice sunt însoţite de intensificarea activismului social, de apariţia unui număr impunător de organizaţii obşteşti, care se produc în calitate de verigă intermediară dintre stat şi societatea civilă în proces de consolidare în vederea promovării unor reforme politice şi social-economice de amploare [257, p. 421].

În concluzie, toate abordările teoretico-științifice și practice la care am făcut referință *supra* ne-au permis identificarea unor *criterii, care pot fi transpuse ca principii de funcționalitate și implicare ale societății civile în procesele democratice într-un stat de drept*, cum ar fi:

- *Libertatea economică şi socială* a membrilor societăţii, care oferă posibilitatea de alegere a formelor juridice ale unei instituții ce reprezintă societatea civilă, fără să fie divizată de proprietatea privată și de libertatea activităţii economice. Deci, un individ sau o organizație liberă din punct de vedere economic deține libertatea de a crea o unitate participantă la exercitarea funcțiilor societății civile, astfel contribuind și la co-instituirea ei;

- *Capacitatea de autoadministrare, autoorganizare*, *spirit de iniţiativă* ale reprezentanților săi;

- *Capacitatea de recunoaştere şi asigurare reală a drepturilor naturale şi inalienabile ale omului*, care, într-un stat democratic, asigură protecţia judiciară a drepturilor constituționale ale reprezentanților societății civile (individ sau organizație);

- *Transparenţa*, ce presupune, în primul rând, accesul liber al persoanelor la toate sursele de informare, cu excepţia secretelor de stat, comercial şi familial, în al doilea rând, mediatizarea evenimentelor social-politice, în al treilea rând, libertatea de exprimare, a convingerilor, opiniei, libertatea de a critica, în al patrulea rând, libertatea de comunicare cu organizaţiile obşteşti internaţionale şi străine;

- *Legalitatea, supremaţia legii şi dreptului*, eficienţa supravegherii executării legilor în procesul de exercitare a funcțiilor societății civile în scopul edificării statului de drept;

- *Egalitatea tuturor în faţa legii şi a justiţiei*, stabilitatea ordinii constituţionale, regimul politic democratic. Acest principiu este adesea considerat principalul din toate cele enumerate şi, în plus, fundamentul societăţii civile;

- *Pluralismul politic şi ideologic*, libertatea presei, de opinie şi de exprimare, independenţa surselor de informare în masă.

1.2. Consfințirea standardelor în sfera de activitate a instituțiilor societății civile în repertoriul normativ internațional și național

1.2.1. Amplificarea ariei de activitate a societății civile în dreptul european

Declarându-se parte a comunității mondiale, Republica Moldova și-a asumat prin Constituție (art. 4) [57] interpretarea și aplicarea dispoziţiilor acesteia privind drepturile şi libertăţile omului în spiritul Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului, pactelor şi tratatelor la care este parte. Mai mult decât atât, în cazul neconcordanţelor dintre pactele şi tratatele privitoare la drepturile fundamentale ale omului la care Republica Moldova este parte şi legile ei interne prioritate vor avea reglementările internaţionale. Concomitent, Republica Moldova s-a obligat să respecte Carta Organizaţiei Naţiunilor Unite şi tratatele la care este parte, să-şi bazeze relaţiile cu alte state pe principiile şi normele unanim recunoscute ale dreptului internaţional. Prin urmare, statul nostru este obligat să țină cont de standardele internaționale într-un domeniu sau altul al relațiilor, inclusiv în activitatea instituțiilor societății civile. În acest context, Curtea Constituțională a Republicii Moldova a stabilit că principiile şi normele unanim recunoscute ale dreptului internaţional, tratatele internaţionale ratificate şi cele la care Republica Moldova a aderat sunt parte componentă a legislației Republicii Moldova [132].

Izvoarele care conțin astfel de standarde sunt extrem de diverse, ele deosebindu-se prin forța lor juridică și prin conținut.

Tratatele internaționale, în special cele din domeniul drepturilor și libertăților omului, sunt principalele izvoare care conțin astfel de standarde. La această categorie pot fi atribuite, de exemplu, Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 1966 [211], Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 1966 [212], Convenția pentru apărarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale [66].

Pactul internațional privind drepturile civile și politice oferă garanții sigure pentru participarea instituțiilor societății civile la procesele decizional și de legiferare. Pe lângă consacrarea dreptului de asociere (art. 22), Pactul oferă (art. 25) oricărui cetăţean dreptul şi posibilitatea, fără nicio discriminare şi fără restricţii nerezonabile, să participe la conducerea treburilor publice, de a alege şi de a fi ales, precum și de a avea acces, în condiţii de egalitate, la funcţiile publice.

În calitate de organ subsidiar permanent al Adunării Generale a ONU, Consiliul Drepturilor Omului s-a implicat plenar în promovarea participării civice. Doar în ultimul deceniu Consiliul respectiv a adoptat câteva rezoluții importante privind participarea societății civile la procesele din viața publică [215]. În una dintre aceste rezoluții este scoasă în evidență importanța esențială a participării politice egale pentru democrație, statul de drept, incluziunea socială și dezvoltarea economică, pentru promovarea egalității de gen, precum și pentru realizarea plenară a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului [238]. În Rezoluția privind spațiul civic din 2013 este prevăzut faptul că, printre alte măsuri, trebuie să se acorde atenție sporită participării reale și eficace a persoanelor la procesele de luare a deciziilor. Rezoluția solicită statelor să recunoască rolul ONG-urilor în promovarea drepturilor omului, a democrației și a statului de drept și le recomandă să autorizeze participarea acestora la dezbateri publice privind problemele de interes public [239].

Într-o altă rezoluție adoptată în 2015 se enunță despre apariția unor forme noi de participare, generate de noile tehnologii informaționale și de comunicare, dar și de mass-media socială ca un mijloc de a îmbunătăți și lărgi, online și offline, exercitarea dreptului de a participa la afacerile publice și a altor drepturi conexe [240].

Unul dintre cele mai importante documente adoptate la nivel internațional este considerată Convenția de la Aarhus [67]. Convenția obligă autoritățile publice să pună la dispoziția publicului informațiile solicitate despre mediu și să stabilească un cadru de cerințe minime pentru participarea societății la luarea deciziilor de mediu. Autoritățile mai sunt obligate să informeze publicul, fie

printr-o notificare publică, fie individual, chiar la etapa incipientă a procedurii de luare a deciziei privind mediul, în timp util și într-un mod corespunzător și eficient.

În contextul subiectului cercetat în prezenta lucrare este important de reținut solicitarea Convenției ca statele să promoveze participarea efectivă a publicului la etapa pregătirii de către autoritățile publice a normelor administrative și a altor instrumente juridice obligatorii și cu aplicabilitate generală.

Instrumentul normativ fundamental în domeniul participării civile – parte a legislației europene − este Convenția pentru apărarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului [66]. Deși nu stipulează în mod direct condiții și forme de participare civică, Convenția stabilește temelia acestei instituții. Astfel, art. 10 din Convenție asigură oricărei persoane dreptul la libertatea de exprimare, inclusiv la libertatea de a primi sau a comunica informaţii ori idei fără amestecul autorităţilor publice şi fără a ţine seama de frontiere. Un alt drept important declarat în Convenție este dreptul la libertatea de întrunire paşnică şi la libertatea de asociere (art. 11). În coroborare, aceste drepturi generează un sistem cuprinzător și eficient de control și de echilibru în raport cu autoritățile publice. Garantarea lor este apreciată ca o „condiție prealabilă pentru participarea activă a societății civile la procesul de luare a deciziilor la toate nivelurile de guvernare” [215, p. 19].

Valoarea documentelor extranaționale se impune nu doar prin faptul că acestea conțin reglementări în diverse domenii ale vieții, dar și prin faptul că interpretează o serie de noțiuni generale, contribuind astfel la înțelegerea lor corectă și uniformă. Un exemplu convingător este o recomandare a Comitetului de Miniștri în care sunt definite organizațiile nonguvernamentale: „Organisme autonome voluntare sau organizații create pentru a urmări obiectivele, în esență, nonprofit ale fondatorilor sau membrilor lor” [235]. Această recomandare este relevantă și prin faptul că stabilește mai multe genuri de activitate ce pot fi practicate de către instituțiile societății civile, de la dialogul dintre diferite straturi sociale și autoritățile publice până la activitatea de advocacy în procesul legislativ și în elaborarea politicile publice, monitorizarea respectării legislației naționale și internaționale, până la asigurarea unui mijloc de a urmări, promova și apăra interesele membrilor săi.

Convenţia Consiliului Europei privind accesul la documentele oficiale, ratificată de Republica Moldova în anul 2013 (art. 2), obligă statele semnatare să garanteze dreptul oricărei persoane, fără a o discrimina sub vreun motiv, de a beneficia de acces la documentele oficiale deţinute de autorităţile publice. Pentru aceasta, părțile își asumă sarcina întreprinderii măsurilor necesare de adaptare a legislației naţionale în perspectiva implementării acestor prevederi. Convenția (art. 3) stabilește cazurile în care statul poate limita dreptul de acces la documente

oficiale. Aceste cazuri, necesare într-o societate democratică, urmează să fie fixate în legislaţie [65].

Un aspect inovațional în promovarea participării civile în spațiul european este *Recomandarea Comitetului de Miniștri către statele membre privind democrația electronică (e-democrația)* [236]. Prin acest document se recunoaște impactul tehnologiilor informaționale și de comunicare (TIC) în asigurarea participării mai largi a persoanelor și organizațiilor obștești, precum și sporirea transparenței și responsabilității instituțiilor publice, inclusiv măsurile necesare pentru promovarea e-democrației [215, p. 20].

Potrivit art. 16 din Recomandarea CM/Rec(2007)14 a Comitetului de Miniștri către statele membre privind statutul legal al organizațiilor neguvernamentale în Europa [235], orice persoană (juridică sau fizică), indiferent dacă este cetățean sau străin sau un grup de astfel de persoane, ar trebui să poată constitui în mod liber ONG-uri. Toate ONG-urile ar trebui să poată lucra liber pentru a-și atinge obiectivele, cu condiția că atât obiectivele, cât și mijloacele utilizate pentru realizarea acestora să îndeplinească cerințele unei societăți democratice. Ele trebuie să dispună de posibilitatea de a se angaja liber în cercetare, de a activa în domeniul educației și de a realiza activități de advocacy cu privire la aspecte care fac obiectul unor dezbateri publice, indiferent dacă poziția lor corespunde politicii guvernamentale sau implică formularea de cereri de modificare a legislației.

Statul este invitat să susțină activitatea ONG-urilor în îndeplinirea sarcinilor lor sub forma finanțării din buget și sub alte forme de sprijin, cum ar fi scutirea de impozitul pe venit și de alte impozite sau taxe. Recomandarea (art. 76) consideră necesar ca instituțiile statale și cvasistatale de orice nivel să asigure participarea efectivă, fără discriminare, a ONG-urilor la dialog și consultare cu privire la provocări și soluții în domeniul politicilor publice. O astfel de participare ar trebui să asigure libertatea de exprimare cu privire la funcționarea societății.

Codul de bune practici privind participarea civilă la procesul decizional (2009) [161], elaborat de Conferința ONG-urilor Internaționale are drept obiectiv general de a contribui la crearea unui mediu favorabil pentru ONG-uri în statele membre ale Consiliului Europei (şi în Belarus) prin definirea unor principii, instrumente şi mecanisme de participare civilă în procesul politic de luare a deciziilor. Drept obiectiv special, Codul urmărește să devină un instrument relevant şi eficient pentru ONG-urile de toate nivelurile în dialogul lor cu parlamentul, guvernul şi cu alte autoritățile publice.

În perspectiva unei relații constructive, ONG-urile şi autoritățile publice de diferite niveluri trebuie să-și construiască activitatea pe următoarele principii comune: participare, încredere, responsabilitate și transparență, independență.

La fel, Codul stabilește: a) patru niveluri de participare progresivă: informare; consultare; dialog şi parteneriat; b) șase etape ale procesului politic de luare a deciziilor: stabilirea agendei de lucru; elaborarea de politici; luarea deciziilor; aplicarea politicilor; monitorizarea; reformularea politicii.

Printre instrumentele care oferă societății civile suport transversal în procesul de luare a deciziilor vom menționa *e-participarea*. Astfel, instrumentele electronice pot contribui substanțial la perfecționarea nivelului de participare a societății civile organizate la procesul nominalizat. Acestea pot să asigure, în mare măsură, transparența, responsabilitatea şi capacitatea de reacție ale instituțiilor, precum şi pot contribui la creşterea nivelului de accesibilitate a cetățenilor la procesul democratic.

Principiile directoare privind libertatea de asociere, elaborate în comun de Biroul OSCE pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (OSCE/ODIHR) și Comisia pentru democrație prin drept a Consiliului Europei (Comisia de la Veneția) [121], având scopul promovării progresului în realizarea libertății de asociere, oferă consiliere la elaborarea legislației privind libertatea de asociere în conformitate cu standardele internaționale privind drepturile omului și angajamentele OSCE.

Documentul este structurat în introducere și trei secțiuni. Prima secțiune (A) este consacrată conceptului și esenței asociațiilor, semnificației lor într-o societate democratică, drepturilor lor fundamentale. În secțiunea a doua (B) sunt stabilite 11 Principii directoare privind dreptul la libertatea de asociere. A treia secțiune (C) este un memorandum explicativ și care detaliază conținutul Principiilor directoare. Nota explicativă la Principii este constituită din două părți: prima parte (subsecțiunea 1) conține o prezentare detaliată a celor 11 Principii directoare; a doua parte (subsecțiunea 2) relevă unele dintre cele mai dificile aspecte în aplicarea Principiilor directoare în procesul de îmbunătățire a reglementării domeniului relativ la statutul asociațiilor, și anume: tratament egal și nediscriminatoriu; crearea asociației, atribuirea statutului de persoană juridică și înregistrarea; calitatea de membru, managementul intern, obiective și activități ale asociației; participarea la procesele decizionale, proprietate, venituri și active; sprijinul guvernului și accesul la alte resurse; responsabilitate, supraveghere și organe de control; responsabilitate și sancțiuni; încetarea activităților, interzicerea și dizolvarea asociațiilor și accesul asociațiilor la justiție; asociații și noile tehnologii.

Documentul analizat include următoarele principii directoare: prezumția legalității înființării, scopurilor și activităților asociațiilor; obligația statului de a respecta, proteja și promova dreptul la libertatea de asociere; libertatea de asociere și de afiliere; libertatea de a defini obiectivele și activitățile; egalitatea de tratament și nediscriminarea; dreptul la libertatea de opinie

și de exprimare; buna guvernare în domeniul legislației, politicilor și practicilor referitoare la asociații; legitimitatea și legalitatea restricțiilor; proporționalitatea limitărilor; dreptul la o cale de atac eficientă în caz de încălcare a drepturilor.

Pe lângă documentele prezentate *supra*, Consiliul Europei a elaborat și altele, la fel de importante, prin care și-a propus să stimuleze participarea unor categorii distincte de persoane la procesul decizional, precum străinii, femeile, persoanele cu dizabilități, tinerii, minoritățile [215, p. 23-25].

La nivelul ONU a fost elaborat și emis Ghidul practic pentru societatea civilă – document care pune în valoare societatea civilă în calitatea sa de actor cu funcții complexe și rol determinant în democratizarea statelor. Ghidul identifică multitudinea de subiecți ai societății civile, aria sa de activitate și principiile ce stau la baza relațiilor dintre organele guvernamentale și actorii societății civile, spațiul de activitate a societății civile și sistemul ONU de protecţie a drepturilor omului (elaborat ca proiect de document de către Oficiul Înaltului Comisar ONU pentru Drepturile Omului OHCHR) [103]. Evident, acest document nu poate servi drept standard internațional unic, dar reprezintă pentru mulți autori de strategii guvernamentale privind dezvoltarea societății civile la nivel național un document de reper, consultativ, care poate fi adaptat la practicile și legislația națională a țării de referință.

Acest ghid înglobează chintesența Rezoluțiilor Consiliului ONU pentru Drepturile Omului privind spațiul de activitate a societății civile: nr. 12/2 din 10 octombrie 2009 privind cooperarea cu ONU, reprezentanții săi și mecanismele în domeniul drepturilor omului [233]; nr. 12/16 din 2 octombrie 2009 privind libertatea de opinii și libera exprimare a acestora [241]; nr. 21/16 din 27 septembrie 2012 privind drepturile la libertatea de întrunire și asociere pașnică [243]; nr. 22/6 din 21 martie 2013 privind protecția apărătorilor drepturilor omului [242]; nr. 22/10 din 21 martie 2013 privind promovarea și protecția drepturilor omului în contextul protestelor pașnice [244]; nr. 24/21 din 27 septembrie 2013 privind spațiul de activitate a societății civile: crearea și menținerea *de jure* și *de facto* a unui mediu sigur și favorabil [239] etc.

Ghidul: pune în evidenţă aspecte legate de activitatea actorilor societăţii civile; prezintă o definiție funcțională a termenilor „societate civilă” și „spaţiul societăţii civile”; oferă o privire de ansamblu asupra condiţiilor și mediului, necesare pentru o societate civilă liberă și independentă, inclusiv asupra standardelor internaţionale privind drepturile omului, relevante pentru libertatea de exprimare, de asociere și de întrunire pașnică și dreptul de a participa la viaţa publică.

Actorii societății civile sunt definiți, în sensul Ghidului, drept: indivizi și grupuri care se angajează să participe în mod voluntar la activităţi și în viaţa publică, axate pe interese, scopuri

sau valori comune, compatibile cu obiectivele ONU: menţinerea păcii și securităţii; dezvoltarea, promovarea și respectarea drepturilor omului.

Potrivit definiției sus-menționate, scopul actorilor societății civile, în virtutea conținutului sau a naturii activității lor, constă, direct sau indirect, în promovarea și protecția drepturilor omului. Ei contribuie la crearea de asociații care să poată identifica problemele, să elaboreze strategii, să influențeze politicile și legile și să obțină responsabilizarea factorilor de decizie; colectează opiniile asociațiilor și informează autoritățile competente despre ele, astfel încât procesele de luare a deciziilor privind politicile publice să fie pe deplin justificate; oferă servicii persoanelor dezavantajate, care se află în situație de pericol etc. Un aspect important al documentului reiterează diversitatea actorilor societății civile apărători ai drepturilor omului, inclusiv activiști online, organizaţii pentru drepturile omului (ONG-uri, asociaţii, grupuri de sprijin al victimelor), coaliţii și reţele (de exemplu, cu privire la drepturile femeilor, drepturile copilului sau la probleme de mediu, la drepturile funciare etc.), persoane cu dizabilităţi și organizaţiile reprezentative ale acestora, grupuri bazate pe comunitate (popoare indigene, minorităţi, comunităţi rurale), grupuri bazate pe credinţă (biserici, grupuri religioase), sindicate (sindicate, asociaţii profesionale, cum ar fi asociaţii ale jurnaliștilor, ale judecătorilor și avocaţilor, asociaţii ale magistraţilor, organizaţii studenţești), mișcări sociale (mișcări pentru pace, mișcări studenţești, mișcări prodemocratice), profesioniști care contribuie direct la realizarea drepturilor omului (de exemplu, lucrători umanitari, avocaţi, medici și lucrători medicali), rude și asociaţii ale victimelor încălcărilor drepturilor omului, instituţii publice ce desfășoară activităţi menite să promoveze drepturile omului (școli, universităţi, instituţii de cercetare).

Este definită și sfera de activitate a actorilor societății civile, care încearcă în mod activ să identifice soluții pentru probleme și să abordeze chestiuni de importanță majoră pentru societate: combaterea sărăciei, corupţiei și a inegalităţii economice; reacţia la crizele umanitare, inclusiv conflictele armate; promovarea statului de drept și a responsabilităţii; promovarea libertăţilor publice; pledoarie în favoarea transparenţei bugetelor de stat; protecţia mediului; realizarea dreptului la dezvoltare; împuternicirea persoanelor din rândul minorităţilor și al altor grupuri expuse riscului; combaterea oricărei forme de discriminare; sprijin vizând prevenirea criminalităţii; promovarea responsabilităţii sociale a întreprinderilor; combaterea traficului de fiinţe umane; abilitarea femeilor; combaterea discursului de incitare la ură; abilitarea tineretului; promovarea justiţiei sociale și a protecţiei consumatorilor; furnizarea serviciilor sociale.

Ghidul definește conceptul de „spațiu de activitate a societății civile” drept locul pe care îl ocupă actorii societăţii civile în cadrul societăţii; mediul și cadrul în care activează societatea civilă; relaţiile dintre actorii societăţii civile, stat, sectorul privat și publicul larg. În consecință,

Ghidul enumeră ***principiile drepturilor omului ce stau la baza relaţiei dintre autorităţile publice și actorii societăţii civile***:

Participarea – se recunoaște rolul societăţii civile în societate, iar actorii societăţii civile sunt liberi să acţioneze independent și să susţină poziţii diferite de cele ale autorităţilor publice;

Nondiscriminarea – toţi actorii societăţii civile sunt invitaţi și abilitaţi să participe la viaţa publică, fără niciun fel de discriminare;

Demnitatea – autorităţile publice și actorii societăţii civile urmăresc scopul comun de a îmbunătăţi viaţa, jucând în același timp diferite roluri. Respectul reciproc este crucial în această relaţie;

Transparenţa și responsabilitatea – a acţiona în interesul public înseamnă deschidere, responsabilitate, claritate, transparenţă și răspundere din partea funcţionarilor publici. Este vorba, de asemenea, de transparenţă și responsabilizare reciprocă a organizațiilor din cadrul societății civile și statului;

Preeminența dreptului – ca una dintre valorile de bază ale societății civile, este explicată prin faptul că, pe de o parte, numai într-o societate cu adevărat civilă este posibilă conștientizarea necesității preeminenței dreptului, iar pe de altă parte, fără asigurarea funcționalității principiului respectiv este imposibilă existența unei societăți cu adevărat civile, bazate pe pluralism, egalitate și democrație.

Preeminența dreptului este unul dintre pilonii Consiliului Europei. Statutul Consiliului Europei, adoptat la Londra la 5 mai 1949, prevede la art. 3: „Orice membru al Consiliului Europei recunoaște principiul preeminenței dreptului și principiul în virtutea căruia orice persoană aflată sub jurisdicția sa trebuie să se bucure de drepturile omului și de libertățile fundamentale.” În Preambulul Cartei drepturilor fundamentale a Uniunii Europene (Nisa 2000), inclusă, cu valoare juridică, în Tratatul de la Lisabona (adoptat în decembrie 2007) se afirmă că: „[…] Uniunea se fondează pe valorile indivizibile și universale ale demnității umane, ale libertății, ale egalității și ale solidarității; ea se bazează pe principiul democrației și pe principiul statului de drept și plasează persoana în centrul acțiunii sale, instituind cetățenia Uniunii și creând un spațiu de libertate, de securitate și de justiție” [282].

În Documentul Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței privind dimensiunea umană a CSCE din 29 iunie 1990 [89] se proclamă că statele participante sunt hotărâte să sprijine şi să promoveze principiile justiţiei care sunt baza statului de drept. Se crede că statul de drept înseamnă nu doar legalitatea formală, care asigură regularitatea și coerența în realizarea și menținerea unei ordini democratice, ci și justiția bazată pe recunoașterea și acceptarea deplină a celei mai înalte valori a persoanei umane și garantată de instituții care formează structurile care îi asigură o

exprimare cât mai deplină. Acestea confirmă faptul că democrația este un element integrant al statului de drept.

Standarde internaționale într-o formă mai desfășurată și mai detaliată sunt cuprinse și în documentele unor organe consultative. Exemple importante ale acestora sunt Comisia Europeană pentru democrație prin drept a Consiliului Europei (Comisia de la Veneția) [245] și Biroul pentru Instituții Democratice și Drepturile Omului (ODIHR) [20] al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), care se bucură de o autoritate incontestabilă și dispune de practici bogate în acest sens.

Comisia de la Veneția are drept obiectiv consilierea juridică a statelor membre cu scopul de a ajuta ca acestea să-și alinieze structurile juridice și instituționale la standardele europene și practicile internaționale în domeniile democrației, drepturilor omului și supremației legii. Comisia elaborează recomandări concrete pentru fiecare țară în parte, precum și studii generale.

Unul dintre obiectivele ODIHR constă în oferirea de sprijin, asistență și expertiză statelor participante și societății civile în scopul promovării democrației, principiilor supremației legii, drepturilor omului, toleranței și nediscriminării. Oficiul evaluează alegerile, legislația și consiliază statele cu privire la modul de dezvoltare și susținere a instituțiilor democratice. Acesta contribuie și la activitatea legislativă, la îmbunătățirea reglementării legale și sprijinirea reformelor legale în statele membre ale OSCE.

Documentele adoptate de aceste organizații reprezintă un fel de manual, adresat prioritar legiuitorului, altor instituții și persoane preocupate de aplicarea dreptului. În conținutul acestora sunt prezentate standardele ce derivă din tratatele internaționale, din deciziile organelor de control, din practicile statelor și opiniile experților cu reputație ireproșabilă în domeniu.

Destinatarii acestor documente sunt, mai întâi de toate, legiuitorii naționali, care, în procesul elaborării și adoptării legilor, vor putea să le raporteze, datorită recomandărilor, la standardele internaționale în domeniul relevant. O importanță deosebită documentele respective o au în exercitarea justiției europene, Curtea Europeană a Drepturilor Omului apelând în mod constant la argumente stipulate în conținutul unor astfel de documente, în procesul de examinare a cauzelor. Respectiv, Curtea Constituţională a Republicii Moldova, în exercitarea jurisdicţiei constituţionale, aplică direct jurisprudenţa Curţii Europene a Drepturilor Omului, recunoscând astfel prioritatea acesteia pentru legislația Republicii Moldova, ca stat care a aderat la Convenţia europeană pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale [128]. Curtea a mai constatat că jurisprudența Curții Europene are aceeași valoare juridică precum dispozițiile convenționale, ea constituind interpretarea Convenției [131].

În același sens, Codul de procedură civilă al Republicii Moldova [art. 2 alin (1)] prevede că procedura de judecare a cauzelor civile în instanţele judecătoreşti de drept comun este stabilită de Constituţia Republicii Moldova, de hotărârile şi deciziile Curţii Europene a Drepturilor Omului, de hotărârile Curţii Constituţionale, de codul respectiv şi de alte legi organice [29].

1.2.2. Constituţionalizarea standardelor și practicilor internaționale ale participării civice în Republica Moldova

Așa cum am constatat în compartimentul anterior, societatea civilă este un element indispensabil al statului de drept, respectiv, nu poate exista într-un vid legislativ. Legislația în acest domeniu a evoluat în funcție de împrejurările istorice și de alți factori de configurare a dreptului.

Unul dintre cele dintâi monumente istorice care a lansat primele reglementări privitor la societatea civilă este considerată Marea Cartă a Libertăţilor, din 1215, care reflectă unele motivații de formare a societății civile, argumentându-se că societatea civilă formează o zonă în care oamenii din regat „vor avea şi vor păstra toate aceste libertăţi, drepturi şi concesii, deplin şi paşnic în plenitudinea lor şi în întregime pentru ei şi moştenitorii lor” [187, p. 54] de la rege şi moştenitorii acestuia, adică de la guvernanţi. Totuși, trebuie să remarcăm faptul că apariţia şi dezvoltarea plenară a societăţii civile ar fi fost imposibile în lipsa unor reglementări în legea fundamentală a statului, care să stimuleze acest proces. Astfel, Constituția Republicii Moldova [57] (art. 5) consacră unul dintre principiile de bază ale societății civile: exercitarea democrației în condiţiile pluralismului politic, care este incompatibil cu dictatura şi cu totalitarismul. Având în vedere faptul că libertatea de asociere este unul dintre drepturile politice fundamentale ale cetățenilor, diversitatea vieții publice este punctul de plecare în aplicarea acestui drept și crearea instituțiilor societății civile, care reprezintă anumite opinii ideologice și de altă natură, interesele diferitelor grupuri sociale și indivizi. Pe lângă caracteristicile de stat de drept, democratic, în Constituție este consacrată, la art. 47, și caracteristica de stat social – potrivit căreia statul este obligat să ia măsuri pentru ca orice om să aibă un nivel de trai decent, care să-i asigure sănătatea şi bunăstarea, lui şi familiei lui, cuprinzând hrana, îmbrăcămintea, locuinţa, îngrijirea medicală, precum şi serviciile sociale necesare. De aici rezultă sarcina autorităților publice: de a asigura dezvoltarea și susținerea membrilor societății, asociațiilor obștești, inclusiv prin direcționarea țintită a cheltuielilor din buget „pentru necesități publice”.

În procesul de constituționalizare a dreptului național, prevederile consacrate în Constituția Republicii Moldova au fost preluate și dezvoltate și în alte izvoare de drept:

Codul civil al Republicii Moldova [27], care include o secțiune separată (Secțiunea a 5-a) ce se referă la statutul organizațiilor necomerciale. Potrivit Codului, organizaţia necomercială este

o persoană juridică al cărei scop principal este altul decât obţinerea de venit. Ca și Legea cu privire la organizațiile necomerciale, Codul civil face distincție între asociaţii, fundaţii și instituţii ca forme de manifestare a organizațiilor necomerciale.

Codul administrativ al Republicii Moldova [26], care stabilește o serie de reguli menite să asigure transparența prin intermediul ședințelor publice. Potrivit Codului, autoritățile sunt obligate să asigure condițiile pentru participarea celor interesați la ședințele organelor colegiale. În acest sens, art. 67 stabilește faptul că anunțul privind ședința publică trebuie să fie afișat la sediul autorității publice, publicat pe pagina web oficială a acesteia și transmis instituțiilor mass-media, cu cel puțin 5 zile înainte de desfășurarea ședinței. La fel, anunțul privind ședința publică trebuie adus la cunoștința asociațiilor care au prezentat în scris sugestii și propuneri, cu valoare de recomandare, referitoare la unul dintre domeniile de interes public ce urmează să fie abordat în ședința publică.

Legea cu privire la organizațiile necomerciale [173] determină principiile de constituire, precum și condițiile de înregistrare, desfășurare și încetare a activității organizațiilor necomerciale și alte aspecte legate de activitatea acestor forme de asociere. Este important să reținem că sub incidența legii menționate nu cad organizațiile neînregistrate, instituțiile publice, partidele politice, sindicatele, patronatele, cultele religioase și alte persoane juridice de drept public sau privat al căror mod de constituire și funcționare este reglementat de alte legi.

De asemenea, legea în cauză, la art. 2, conține precizări de ordin terminologic, făcând deosebire între asociația obștească (organizația necomercială constituită benevol de fondatori în vederea realizării scopurilor necomerciale pentru care a fost constituită), fundație (organizația necomercială, fără membri, constituită de una sau mai multe persoane, dotată cu patrimoniu distinct și separat de cel al fondatorilor), instituție privată (organizația necomercială constituită de către o singură persoană pentru realizarea unor scopuri necomerciale).

În același context, stabilind natura relațiilor dintre stat și organizațiile necomerciale, legea nominalizată (art. 5) obligă statul: să respecte, să protejeze și să asigure libertatea de asociere; să trateze în mod egal și să nu discrimineze organizațiile necomerciale; să asigure dreptul contribuabililor de a direcționa desemnări procentuale în folosul organizațiilor necomerciale care desfășoară activități de utilitate publică; să acorde organizațiilor necomerciale sprijin financiar și material pentru dezvoltarea organizațională a acestora și implementarea proiectelor conform priorităților stabilite pentru fiecare domeniu de dezvoltare. Statul poate interveni în activitatea organizațiilor necomerciale doar în cazul în care o astfel de intervenție reprezintă o măsură necesară într-o societate democratică, chemată să asigure securitatea națională, siguranța publică,

apărarea ordinii sau prevenirea infracțiunilor, protecția sănătății, moralei, drepturilor și libertăților altora.

Legea privind transparenţa în procesul decizional [180] stabileşte normele aplicabile pentru asigurarea transparenţei în procesul de luare a deciziilor în cadrul autorităţilor administraţiei publice centrale şi locale, altor autorităţi publice şi reglementează raporturile acestora cu asociaţiile constituite în corespundere cu legea, în perspectiva participării la procesul decizional. Conținutul legii reflectă o altă formă de asociere a cetățenilor, pe lângă cele stabilite de Codul civil și Legea cu privire la asociațiile necomerciale, – „asociaţia de cetăţeni neformală" a cărei destinație constă în exprimarea şi promovarea intereselor comune ale membrilor săi.

Unul dintre scopurile promovate de lege sus-menționată ține de asigurarea participării directe a asociaţiilor constituite în corespundere cu legea la procesul decizional. Astfel, art. 3 stabilește expres că autorităţile publice sunt obligate să consulte asociaţiile constituite în corespundere cu legea pe marginea proiectelor de acte normative și administrative cu impact social, economic, de mediu etc. Nu vor fi supuse unor astfel de dezbateri deciziile şi şedinţele din cadrul autorităţilor publice la care sunt examinate informaţii oficiale cu accesibilitate limitată în condiţiile legii, precum şi în procesul de desfăşurare a şedinţelor operative convocate de conducătorii autorităţilor publice. Dispozițiile art. 6 din lege oferă asociaţiilor dreptul: să participe la orice etapă a procesului decizional; să solicite şi să obţină informaţii referitoare la procesul decizional, inclusiv să primească proiectele de decizii însoţite de materialele aferente; să propună autorităţilor publice iniţierea elaborării şi adoptării unor decizii; să prezinte autorităţilor publice recomandări referitoare la proiectele de decizii supuse discuţiilor.

Regulamentul cu privire la procedurile de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional [136] include în sfera sa de reglementare următoarele entități: Guvernul; autorităţile publice autonome; autorităţile administraţiei publice centrale de specialitate; autorităţile unităţilor teritoriale autonome cu statut juridic special; autorităţile administraţiei publice locale; persoanele juridice de drept public şi privat care gestionează şi utilizează mijloace financiare publice. Regulamentul nu se referă nici la procesul de elaborare a deciziilor şi de desfăşurare a şedinţelor din cadrul autorităţilor publice în care sunt examinate informaţii oficiale cu accesibilitate limitată în condiţiile legii, nici la procesul de desfăşurare a şedinţelor operative convocate de conducătorii autorităţilor publice. Autorităţile publice sunt chemate să iniţieze consultarea publică asupra proiectului deciziei în scopul informării şi recepţionării recomandărilor părţilor interesate, care cuprind cetăţenii, asociaţiile constituite în corespundere cu legea şi persoanele juridice de drept privat care ar putea fi afectaţi de adoptarea deciziilor.

Regulamentul cu privire la organizarea activității platformei consultative permanente în cadrul autorității administrației publice centrale [136] stabilește faptul că platforma este constituită în scopul sporirii gradului de transparență în procesul decizional în cadrul autorităților și structurilor subordonate acestora, prin impulsionarea dialogului participativ și incluziv. Printre obiectivele fundamentale ale platformei se regăsesc: consolidarea dialogului autorității cu părțile implicate în procesul de luare a deciziilor; sporirea contribuției părților implicate la definitivarea proiectelor de decizii discutate.

Regulamentul-cadru cu privire la mecanismul de finanțare nerambursabilă a proiectelor organizațiilor necomerciale [138] stabilește principiile, condițiile și procedurile de acordare a mijlocelor financiare nerambursabile pentru susținerea proiectelor organizațiilor necomerciale. Mijloacele financiare nerambursabile se atribuie exclusiv pe bază de concurs, evaluarea și aprobarea rezultatelor fiind puse în sarcina unei comisii de evaluare și selectare a proiectelor care se instituie de către autoritatea finanțatoare.

Pe același făgaș de idei, ținem să subliniem faptul că, pe lângă Constituție și actele normative subsecvente relevante, dezvoltarea societății civile este stimulată și de politicile publice adoptate de autoritățile statului, cum ar fi: fixarea unui tratament fiscal special; stabilirea unor foruri de reprezentare funcțională; statornicia de garanții privind accesul la procesul de luare a deciziilor; subvenționarea cu fonduri publice; descentralizarea responsabilităților referitoare la implementarea politicilor [116, p. 87].

Strategia națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” [176] ar urma să devină un factor important de mobilizare „a creativității, ideilor și proiectelor organizațiilor societății civile” și a comunității științifice naționale. Reforma administrației publice, prevăzută de Strategie, va fi urmată și de îmbunătățirea mecanismelor de cooperare a statului cu societatea civilă, inclusiv prin dezvoltarea platformelor de comunicare și coordonare, finanțarea directă a organizațiilor societății civile și contractarea socială.

Platforma de dialog şi participare civică la procesul decizional al Parlamentului [142] a fost adoptată (prin hotărâre) de către Parlamentul Republicii Moldova dat fiind conștientizarea de către legislativ a necesității de sporire a gradului de transparenţă în procesul decizional în vederea creșterii încrederii reciproce dintre stat şi cetăţean. Platforma are drept scop încurajarea inițiativelor civice, eficientizarea contribuției părţilor interesate la procesul decizional legislativ. Principiile în baza cărora se realizează participarea civică sunt: principiul participării şi implicării plenare; principiul transparenţei; principiul eficienţei; principiul egalităţii de tratament; principiul egalităţii de şanse; principiul independenţei; principiul parteneriatului. Platforma defineşte ca parte

interesată cetăţenii, asociaţiile constituite în corespundere cu legea şi persoane juridice de drept privat care ar putea fi afectaţi de deciziile adoptate de Parlament.

În viziunea Parlamentului Republicii Moldova, cooperarea eficientă dintre organul reprezentativ suprem şi societatea civilă este posibilă prin realizarea următoarelor obiective: reprezentarea cât mai largă în Legislativ a opiniilor diverselor grupuri de părţi interesate; dezvoltarea democraţiei participative şi a procesului decizional; asigurarea unui dialog eficient şi durabil între comisiile permanente şi reprezentanţii părţilor interesate; evaluarea obiectivă a problemelor existente în societate şi identificarea celor mai importante subiecte pentru a contribui la soluţionarea lor eficientă şi operativă; îmbunătăţirea cadrului normativ prin elaborarea de expertize, analize de impact, evaluări, rapoarte de evaluare *ex post*, opinii şi recomandări pe marginea iniţiativelor legislative şi a proiectelor de acte normative aflate pe agenda parlamentară; încurajarea iniţiativelor civice.

În calitate de instrument prin intermediul căruia deputaţii audiază şi dezbat chestiuni importante pentru societate, cu implicarea societăţii civile, sunt recunoscute audierile parlamentare. Acestea pot îmbrăca diverse forme: audieri legislative pe marginea rapoartelor de evaluare *ex post* a actelor normative; de supraveghere; de anchetă.

Pentru eficientizarea procesului de cooperare, Parlamentul poate încheia memorandumuri de cooperare cu reprezentanţii părţilor interesate, cu mediul academic şi cu sectorul privat. Cu părere de rău, nu sunt menționați în mod exhaustiv actorii societății civile, așa cum o fac izvoarele internaționale. Neclară, în opinia noastră, este și noțiunea de „mediu academic”. Folosirea acestei noțiuni confuze poate duce, în ultima instanță, la încheierea unor memorandumuri de cooperare cu actori ai societății civile „comozi” partidului parlamentar majoritar. Totuși, presupunem că părțile eventuale ale unor memorandumuri de acest gen vor fi selectate de Parlament din Lista părţilor interesate de procesul legislativ sistematizată pe domenii de activitate ale Comisiilor parlamentare permanente ale Parlamentului Republicii Moldova [182].

Programul de dezvoltare a societății civile pentru perioada 2024−2027 [139] a fost elaborat ținând cont de angajamentele asumate de autoritățile publice în Planul de acțiuni pentru implementarea măsurilor propuse de către Comisia Europeană în avizul său la cererea de aderare a Republicii Moldova la Uniunea Europeană. Acest Program a fost elaborat în scopul îmbunătățirii mecanismelor de cooperare a statului cu societatea civilă, dezvoltării platformelor de comunicare și coordonare, diversificării surselor de finanțare a organizațiilor societății civile și creșterii capacităților sectorului asociativ. Cu regret, Programul nu dă o definiţie a organizaţiilor societăţii civile. Totodată, programul prevede că una dintre modalităţile de organizare a cetăţenilor o reprezintă organizaţiile societăţii civile. Studiile privind eficienţa participării cetăţenilor în

procesele decizionale arată că formarea coaliţiilor locale, care activează ca advocacy ai intereselor grupurilor de cetăţeni, contribuie la îmbunătăţirea calităţii dialogului dintre cetăţeni şi autorităţi. Din această perspectivă, organizaţiile societăţii civile reprezintă un element esenţial al democraţiei şi guvernării deschise, fiind o sursă importantă de informaţii şi de reprezentativitate asupra nevoilor şi aspiraţiilor cetăţenilor.

Astfel, constatăm că autoritățile publice din Republica Moldova au conștientizat faptul că societatea civilă este o perspectivă decisivă pentru o democraţie funcţională veritabilă. În acest sens, se pune accentul, printre alte priorități, pe instituţionalizarea acesteia, pe încurajarea participării civice active. Cu toate acestea, sunt încă multe dificultăţi în realizarea unui progres real în domeniul respectiv, fapt care demonstrează încă odată necesitatea unor studii științifice pe problematica societății civile.

1.3. Concluzii la Capitolul 1

1. Transformările fundamentale din Republica Moldova, mai ales începând cu deceniul al doilea al secolului al XXI-lea, pun în faţa doctrinei juridice problema identificării unor căi optime şi argumentate științific de fortificare a reformelor democratice în domeniul legislativ, de perfecţionare a formelor şi metodelor de participare a cetăţenilor la acest proces. Experienţa mondială demonstrează că societatea civilă durabilă este una dintre premisele edificării statului de drept, în care este posibilă manifestarea plenară a instituţiilor societăţii civile, care oferă cetăţenilor posibilitatea reală de a participa la procesul legislativ.

2. Doctrina nu oferă o opinie unică cu privire la definiția și momentul apariției societății civile ca fenomen și concept, fapt ce demonstrează caracterul său complex și multidimensional. Conceptul și modelele societății civile au apărut pe baza prevederilor și experienţelor înrădăcinate în tradiția sud-europeană − cu primele trăsături ale societății civile în orașele-state italiene din Renaștere și în tradiția continentală europeană, în evoluția abordărilor despre societatea civilă un rol important având și fruntașii culturii și științei din arealul românesc.

3. Studiul efectuat permite să constatăm că societatea civilă este concomitent:

- *un domeniu al vieţii sociale*, reglementat de legislație, autonom în raport cu statul, în care se manifestă inițiativa asociațiilor obștești în vederea satisfacerii intereselor, aspiraţiilor de interes public; și

- *o diversitate de forme de organizare* (asociaţii, organizaţii, fundaţii, federaţii, grupuri de interese etc.), prin care oamenii se exprimă public şi încearcă să-și promoveze interesele sociale.

4. Libertatea întrunirilor, dreptul de asociere, dreptul la petiționare, dreptul la informație, dreptul la învățătură etc., reflectate în constituțiile statelor lumii, reprezintă baza exercitării plenare a funcțiilor societății civile în raport cu statul.

5. Sub aspect juridic, societatea civilă poate fi definită ca o modalitate necesară şi raţională de existenţă socială a oamenilor, bazată pe raţiune, libertate, lege şi democraţie în care se creează o oportunitate reală pentru autorealizarea individului şi colectivelor umane, stabilindu-se astfel o metodă optimă de imixtiune în procesele politic, economic, social şi spiritual.

Sub aspect social, societatea civilă este un model de organizare socială al cărei semn distinctiv este multisubiectivitatea reală a vieţii publice, economice, sociale, culturale şi politice.

6. Societatea civilă apare atunci şi acolo, când şi unde instituţia statului nu mai este în stare să îndeplinească eficient funcţia de reglementare a relaţiilor sociale, unde s-au creat premisele pentru un compromis public şi un pluralism conceptual, unde se dezvoltă un ansamblu de instituţii sociale cu statuturi proprii care pot susţine un dialog la nivel egal cu instituţia statului, capabile de a rezista la expansiunea politică a statului, creând un echilibru pentru acesta; să reţină tendinţele sale spre monopol, să transforme sistemul de asigurare a dezvoltării societăţii într-un sistem de autoasigurare.

7. Printre criteriile de funcționalitate și implicare ale societății civile în procesele democratice într-un stat de drept putem menționa: libertatea economică şi socială a membrilor societăţii; capacitatea de autoadministrare, autoorganizare; capacitatea de recunoaştere şi asigurare reală a drepturilor naturale şi inalienabile ale omului; transparenţa; legalitatea, supremaţia legii şi dreptului; egalitatea tuturor în faţa legii şi a justiţiei; pluralismul politic şi ideologic, libertatea de opinie, de exprimare şi a presei, independenţa surselor de informare în masă.

8. În Republica Moldova s-a conștientizat necesitatea de a avea o societatea civilă bine dezvoltată ca o perspectivă decisivă pentru o democraţie funcţională veritabilă. În acest sens, prin măsuri legislative și de alt ordin se pune accentul pe instituţionalizarea societății civile și pe încurajarea participării civice active.

2. DEZVOLTAREA CADRULUI PARTICIPATIV AL SOCIETĂȚII CIVILE – EXIGENȚĂ EMINENTĂ A PROCESULUI DE INTEGRARE EUROPEANĂ A REPUBLICII MOLDOVA

2.1. Diversitatea formelor instituțiilor constitutive ale societății civile. Studiu comparat al bunelor practici din țările membre ale Uniunii Europene și din Republica Moldova

Teoriile despre societatea civilă, dezvoltate în doctrina științifică, reflectă realitățile istorice și preferințele ideologice corespunzătoare, căpătând și o haină normativă în dreptul constituțional. Relevant de menționat că obiectul dreptului constituțional îl constituie relațiile sociale care, în opinia academicianului Ion Guceac, reprezintă „piatra de temelie în organizarea statală a societății", mai exact, acestea sunt „relațiile sociale ce apar în cadrul activității de organizare a societății în stat și de exercitare a puterii de stat [...]" [116, p. 31]. Profesorul Alexandru Arseni, examinând relațiile dintre stat și cetățean în calitate de element al obiectului dreptului constituțional, constată că reglementarea acestui grup de relații sociale este, în fond, „menirea dreptului constituțional" [5, p. 22]. Și profesorul Teodor Cîrnaț lasă de înțeles că relațiile ce țin de activitatea societății civile fac parte din obiectul dreptului constituțional, menționând că obiectul raporturilor de drept constituțional constă în comportamentul social al subiecților de drept constituțional (cetățeni, diverse forme de asociere ale acestora n.n.) [25, p. 14]. În opinia profesorului Dan Claudiu Dănișor, dreptul constituțional „asigură o conciliere a libertății și autorității", iar justiția constituțională ca instituție a dreptului constituțional este „placa turnantă între societatea civilă și stat" ori „între libertate și autoritate", astfel încât statul să nu „sufoce" societatea civilă [76, p. 15−16].

După cum reiese din cele câteva opinii prezentate mai sus, statul, societatea și individul sunt principalii subiecți ai unor relații sociale fundamentale care formează obiectul de reglementare al dreptului constituțional. Rolul special al dreptului constituțional este de a consacra statutul celor trei componente ale acestei triade – statul, societatea, individul − inclusiv de a defini relația dintre statul modern și societatea civilă și de a stabili „sfera de responsabilitate" a fiecăreia dintre ele pentru asigurarea libertăţii persoanei, astfel încât „autoritatea (adică statul n.n.) să nu uite că ea există doar ca un raport între libertăți" [76, p. 16].

Situația se complică prin faptul că diversitatea relațiilor care reprezintă societatea este supusă doar unei reglementări normative parțiale, inclusiv constituționale. După cum menționează

profesorul Ion Deleanu, ansamblul relațiilor sociale nu este […] un ansamblu juridicizat, unele relații sociale fiind relații sociale religioase, morale, de dreptate, de echitate sau politice [81, p. 5].

O parte semnificativă a acestor relații se află în sfera de autoreglementare a societății civile, care demonstrează tot mai mult un potențial de implementare autonomă a unei astfel de reglementări. Reglementarea normativă excesivă încalcă libertatea publică ca principiu esențial al relației dintre stat și societate, ce derivă direct din ideea constituțională de suveranitate a poporului.

Cu toate acestea, normele dreptului constituțional stabilesc diferite caracteristici ale statutului societății civile. Mai întâi de toate, constituțiile consfințesc, direct sau indirect, tipul de sistem social. Modelul constituțional al unei astfel de consacrări este întruchiparea unui concept ideologic concret, a percepției doctrinare a esenței sistemului social istoric, existent într-o țară la o anumită etapă de dezvoltare. În același timp, nu întotdeauna în constituție este utilizată terminologia care să definească în mod direct esența ideologică și politică a sistemului social. Cu toate acestea, din normele constituționale care stabilesc formele de proprietate, tipul de sistem economic, principiile de organizare a puterii și poziția persoanei în societate și în stat, regulile de participare politică a cetățeanului la exercitarea puterii derivă în mod indirect caracteristicile statutare și temporale ale unei societăți. Aceste caracteristici oferă, chiar de la o primă analiză, o idee clară asupra perspectivelor existenței și dezvoltării societății civile. În plus, în unele constituții, cum ar fi cea a Bulgariei (art. 4), termenul „societate civilă” este folosit la modul direct [54].

Societatea civilă este formată din cetățeni, asociați sub diferite forme, care au aceleași interese și care își dedică timpul, cunoștințele și experiența pentru a-și promova și apăra aceste drepturi și interese. Exemple de instituţii ale societăţii civile pot servi: organizații nonguvernamentale (ONG-uri); organizații comunitare; asociații profesionale; organizații politice; cluburi civice; sindicate; organizații filantropice; cluburi sociale și sportive; instituții culturale; organizații religioase; mișcări ecologiste [251, p. 107].

Dreptul constituțional reflectă structura societății, precum și, într-o anumită măsură, dezvăluie statutul constituțional și juridic al instituțiilor acesteia.

În aceeași ordine de idei, susținem că elementul inițial și cel mai important al societății este *individul*. Ca ființă socială înalt dezvoltată, omul posedă o esenţă socială clar exprimată, spirit colectivist, limbă şi cunoştinţe de drept. Esenţa socială a omului, în opinia profesorului Ion Guceac, determină nu numai legile dezvoltării societăţii, dar şi nivelul de dezvoltare a gândirii lui sociale, a calităţilor lui morale, a concepţiilor lui etice şi religioase ş.a., ceea ce permite de a modela structura societăţii viitorului [114, p. 12].

Statutul constituțional al individului este determinat de normele care consacră principiile relațiilor dintre stat și persoană, tipul raporturilor juridice dintre persoană și stat, drepturile, libertățile și îndatoririle fundamentale ale cetățeanului, garanțiile de exercitare a acestora.

În literatura de specialitate, formele de asociere ale cetăţenilor sunt numite prioritar organizaţii ale societăţii civile şi instituţii ale societăţii civile [5; 25; 69; 114; 119]. În opinia noastră, organizațiile societății civile sunt acele entități, independente de stat, create de cetățeni sau grupuri de cetățeni pentru a acționa ca intermediari între indivizi și stat şi includ sindicatele, organizațiile neguvernamentale, asociaţiile profesionale și economice, grupurile de presiune, organizațiile nonprofit și alte forme de asocieri voluntare care funcționează în cadrul unui sistem politic și nu sunt parte a statului sau nu își desfășoară activitățile în cadrul partidelor politice. În acelaşi timp, noţiunea de „instituţii ale societăţii civile” este un termen cu un conţinut mai larg, incluzând atât organizaţiile societăţii civile, cât şi diverse structuri, procese sau mecanisme care facilitează interacțiunea și implicarea cetățenilor în viața politică și socială, inclusiv mișcări, platforme etc. Acest punct de vedere este împărtăşit şi de alţi autori [25, 119].

În structura societății civile se disting asociațiile obștești al căror statut, în funcție de tradițiile politice și juridice ale unei anumite țări, este detaliat, într-o măsură mai mare sau mai mică, în constituții și în legislația constituțională. Atenția sporită pe care o acordă dreptul constituțional părților structurale ale societății este determinată de necesitatea asigurării libertății asociațiilor, uniunilor, de necesitatea garantării dreptului fundamental al cetățenilor la asociere, precum și de necesitatea stabilirii regulilor de participare a asociațiilor obștești la exercitarea puterii, de definire a scopurilor semnificative din punct de vedere constituțional, a căror abatere poate determina limitarea dreptului de asociere până la încetarea activității asociațiilor obștești. Totodată, există pericolul subminării esenței dreptului constituțional de asociere în cazul în care regulile de înființare și funcționare a asociațiilor obștești sunt înăsprite în mod excesiv.

Exercitarea dreptului la liberă asociere nu poate să facă obiectul altor restricţii decât al celor care, prevăzute de lege, constituie măsuri necesare, într-o societate democratică, pentru securitatea naţională, siguranţa publică, apărarea ordinii şi prevenirea infracţiunilor, protejarea sănătăţii sau a moralei ori pentru protecţia drepturilor şi libertăţilor altora [253, p. 358].

Într-un anumit sens, dreptul constituțional se aplică și entităților economice, care pot fi considerate elemente structurale ale societății civile. Această problemă este deosebit de actuală din punctul de vedere al interacțiunii dintre business și guvern, regulile căreia trebuie sa fie elaborate și sistematizate, iar în partea lor principială − să fie reglementate prin normele dreptului constituțional. De remarcat faptul că elementele structurale ale acestor entități ale societății civile sunt asociate cu instituția proprietății, care influențează de o manieră semnificativă statutul

constituțional al fiecăreia dintre ele. Astfel, are loc o interconexiune a relațiilor sociale și celor economice, iar proprietatea acționează ca mijloc de asigurare a libertății individului, familiei, grupurilor și păturilor sociale, comunităților naționale și teritoriale, asociațiilor obștești, entităților economice și a altor componente ale societății civile. Proprietatea, care există sub formă de proprietate publică, constituie baza economică a bunăstării întregii societăți. Aceeași funcție ar trebui să o îndeplinească și proprietatea statului.

În relația dintre societate și individ, rolul dreptului constituțional este de a găsi și menține un echilibru în interacțiunea principiilor care se referă la libertatea publică și a celor privitoare la libertatea personală. Totodată, primul dintre principiile menționate vizează interesul general (public), iar al doilea – interesul individual (privat). În legătură cu aceasta apare întrebarea: Care principiu și, în consecință, care interes este primar, prioritar? Și în acest caz putem vorbi despre diferite modele. De exemplu, chiar în articolul 2 din Constituția Republicii Moldova [57] sunt proclamate, drept valoare supremă a unei persoane, drepturile și libertățile acesteia, iar lipsa consacrării explicite a ideii de asigurare a binelui comun reprezintă expresia unui liberalism extrem și un fel de normă de reabilitare a constituției postsocialiste, dictată de timp. Mai reușită în ceea ce privește stabilirea unui echilibru corect între interesul public și cel personal este formula constituțională privind inviolabilitatea demnității umane, inviolabilitatea și inalienabilitatea drepturilor omului, respectarea și protecția acestora de către stat [116], completată de ideea valorii binelui comun. Constituțiile moderne ale statelor cu democrații occidentale dezvoltate oferă exemple de echilibru al acestor valori (a se vedea Anexa nr. 1). În plus, în lumina funcționării societății civile, este legitimă abordarea nu numai a problemei drepturilor individuale, ci și a drepturilor colective ale individului, care necesită a fi consacrate și protejate în mod independent la nivelul dreptului constituțional [116].

Respectiv, cele mai sigure garanții pentru consolidarea societății civile sunt acelea consacrate în Legea fundamentală. Anume Constituția Republicii Moldova reglementează statutul organizațiilor obşteşti, care reprezintă o formă de asociere a cetăţenilor în jurul unui interes specific profesional, cultural, etnic, teritorial etc., numite în literatura de specialitate „grupuri de interese” [162, p. 93], „grupuri de presiune” sau „organizaţii neguvernamentale”.

Democratizarea vieţii politice a impus consacrarea în textul constituţiilor a unor norme care încurajează crearea asociațiilor obștești. De exemplu, potrivit Constituției Belgiei (art. 27), cetăţenii belgieni au dreptul de a forma asociații sau parteneriate; afectarea acestui drept nefiind admis nici printr-o măsură menită să împiedice exercitarea sa [49]. Constituţia Bulgariei (art. 44) menţionează că legea determină care organizaţii urmează a fi înregistrate, modul de încetare a activităţii lor, inclusiv relaţiile acestora cu statul [54]. Constituția Republicii Cipru (art. 21)

consacră dreptul oricărei persoane la libertatea de asociere cu alții, inclusiv dreptul de a constitui sindicate și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale. Nicio persoană nu poate fi constrânsă să devină membru al unei asociații sau să continue să fie membru al acesteia [37]. Constituția Croației (art. 43) garantează tuturor persoanelor dreptul la libertatea de asociere în scopul protejării intereselor lor sau al promovării convingerilor şi obiectivelor lor sociale, economice, politice, naţionale, culturale şi de altă natură [38]. Cetățenii Danemarcei (art.78 din Constituție) au dreptul, fără obţinerea unui acord prealabil, să formeze asociaţii în orice scopuri legale [50]. Potrivit Constituției statului elen (art. 12), cetățenii greci au dreptul să constituie asociații fără scop lucrativ și uniuni care în niciun caz nu pot fi supuse unei autorizări prealabile [42]. În Estonia (art. 48 din Constituție), orice persoană are dreptul de a înființa asociaţii nonprofit şi federaţii [39]. Potrivit Constituției Finlandei (art. 13), orice persoană dispune de libertatea de asociere care implică dreptul, independent de orice autorizare, de a forma o asociaţie, de a fi sau de a nu fi membrul unei asociaţii şi de a participa la activităţile unei asociaţii. În aceeaşi măsură sunt garantate libertatea de a constitui sindicate şi libertatea de organizare în scopul protejării intereselor altor persoane [40]. Constituția Germaniei (art. 9) consacră dreptul tuturor cetățenilor să formeze societăți și alte asociații [41]. Dreptul cetăţenilor de a constitui asociaţii şi sindicate este consacrat și de Constituția Irlandei (art. 40) [43]. Constituția Italiei (art. 18) acordă cetățenilor dreptul de a se asocia în mod liber și fără a fi necesară o autorizație, în scopuri care nu sunt interzise de legea penală [44]. Potrivit Constituției Letoniei (art. 102), orice persoană are dreptul de a forma și de a adera la asociații, partide politice și alte organizații publice [45]. În Lituania (art. 35 din Constituție), cetățenilor le este garantat dreptul de a se asocia, în mod liber, în societăți, partide politice și asociații, cu condiția ca obiectivele și activitățile acestora să nu contravină Constituției și legilor [46]. Constituția Luxemburgului (art. 26) garantează dreptul de asociere, potrivit legilor care guvernează exercitarea acestui drept, fără necesitatea de a face obiectul unei autorizări prealabile [47]. În Malta (art. 42 din Constituție), nicio persoană nu poate fi împiedicată […] de a se asocia cu alte persoane şi, în special, de a constitui sau de a face parte din sindicate sau alte uniuni ori asociaţii pentru protecţia intereselor, cu excepţia propriului consimţământ sau ca modalitate de disciplină parentală [56]. Dreptul de asociere este recunoscut și de Constituția Țărilor de Jos (art. 8) [53]. Potrivit Constituției (art. 12), Polonia asigură libertatea de constituire și de funcționare a sindicatelor, a organizațiilor socioprofesionale ale fermierilor, a societăților, a mișcărilor cetățenilor, a altor asociații și fundații [58]. Potrivit Constituției Portugaliei (art. 46), cetăţenii au dreptul să se asocieze în mod liber unul cu altul, fără nicio autorizaţie [48]. Constituția României (art. 40) consacră dreptul cetățenilor de a se asocia liber în partide politice, în sindicate, în patronate şi în alte forme de asociere [61]. Dreptul la libera asociere este garantat de Constituția

Slovaciei (art. 29), astfel încât orice persoană are dreptul să se asocieze cu alte persoane în sindicate, societăți sau alte tipuri de asociații [59]. Potrivit Constituției Sloveniei (art. 42), orice persoană are dreptul la libertatea de asociere cu alte persoane [60]. Dreptul la asociere este recunoscut și de Constituția Spaniei (art. 22) [51]. Constituția Suediei (art. 1) garantează oricărei persoane libertatea de asociere cu alte persoane în scopuri publice sau private [52]. Constituția Ungariei (art. VIII) acordă dreptul oricărei persoane să înființeze şi să se alăture organizaţiilor [63]. Constituţia Ucrainei (art. 36) acordă cetăţenilor dreptul la asociere în organizaţii obşteşti în scopul realizării şi protecţiei drepturilor şi libertăţilor lor şi pentru satisfacerea intereselor economice, sociale, culturale şi de altă natură, cu excepţia restricţiilor stabilite de lege [62].

Consacrând dreptul la asociere în organizaţii obşteşti, constituţiile stabilesc anumite condiţii pentru realizarea acestuia. Astfel, potrivit Constituției Bulgariei (art. 12), asociațiile, inclusiv sindicatele, nu pot urmări obiective politice și nici nu pot desfășura activități politice care aparțin exclusiv domeniului partidelor politice. Aceeași Constituție (art. 44) stabilește că astfel de organizații nu trebuie să contravină suveranității și integrității naționale a țării sau unității națiunii și nici să incite la ură rasială, națională, etnică sau religioasă ori să încalce drepturile și libertățile cetățenilor. Acestor asociații li se interzice înființarea unor structuri clandestine sau paramilitare sau atingerea obiectivelor prin violență. Constituția Republicii Cipru (art. 21) interzice orice asociere al cărei obiect sau ale cărei activități contravin ordinii constituționale. Constituția Estoniei (art. 48) interzice activitatea asociaţiilor și federaţiilor ale căror scopuri şi activităţi sunt îndreptate împotriva ordinii constituţionale a Estoniei sau contravin legii. În Germania (art. 9 din Constituție) sunt interzise asociațiile ale căror obiective sau activități contravin dreptului penal sau care sunt îndreptate împotriva ordinii constituționale ori principiului cooperării internaționale. Constituția Italiei (art. 18) interzice asociațiile secrete și asociațiile care, fie și indirect, urmăresc obiective politice prin intermediul unor organizații cu caracter militar. Constituția Portugaliei (art. 46) interzice asociaţiile armate, militare, militarizate sau paramilitare şi organizaţiile care sunt rasiste sau care au o ideologie fascistă. Constituția Poloniei (art. 58) interzice asociațiile ale căror scopuri sau activități contravin Constituției sau legii. Constituția Spaniei (art. 22) interzice asociațiile secrete și cele paramilitare. La fel, aceasta declară ca fiind ilegale și asociațiile care urmăresc scopuri sau folosesc mijloace definite prin lege ca fiind infracțiuni. Constituția României (art. 40) declară neconstituționale organizaţiile care, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, principiilor statului de drept ori suveranităţii, integrităţii sau independenţei României.

Recunoscând dreptul la asociere în organizații obștești, constituțiile prevăd și posibilitatea stabilirii unor restricții în realizarea acestui drept. În sensul dat, Constituţia Andorrei (art. 18),

recunoscând dreptul la crearea şi activitatea organizaţiilor profesionale, de antreprenoriat şi sindicale, dispune ca acestea să fie andorrane după origine, să fie autonome şi independente de orice organizaţie internaţională, iar activitatea lor trebuie să poarte un caracter democratic [36]. Constituția Republicii Cipru (art. 21) stabilește că dreptul de asociere în organizații obștești poate fi restrâns numai prin lege și numai dacă este absolut necesar exclusiv în interesul securității Republicii sau al ordinii constituționale, ori al siguranței publice, sau al ordinii publice, ori al sănătății publice, sau al moralei publice, ori pentru protejarea drepturilor și libertăților garantate tuturor persoanelor. În Croația (art. 43 din Constituție) exercitarea dreptului la libertatea de asociere poate fi restrâns în cazul în care acesta este însoțit de amenințări violente aduse ordinii democratice constituţionale şi independenţei, unităţii şi integrităţii teritoriale ale republicii. Constituția Slovaciei (art. 29) stabilește că libertatea dreptului de asociere poate fi restrâns doar în situațiile prevăzute de lege, dacă acest lucru este necesar într-o societate democratică din motive de securitate a statului, pentru protecția ordinii publice, pentru a împiedica săvârșirea unor fapte penale sau pentru a proteja drepturile şi libertățile altor persoane. Și în Slovenia (art. 42 din Constituție) acest drept poate fi restrâns dacă situația este dictată de securitatea naţională sau de siguranţa publică şi pentru protejarea împotriva răspândirii bolilor infecţioase.

În unele constituţii este stipulat, în mod expres, dreptul minorităţilor de a-şi institui organizaţii obşteşti. Astfel, Constituţia Albaniei (art. 20) acordă reprezentanţilor minorităţilor naţionale dreptul de a se asocia în diverse organizaţii şi asociaţii în scopul protecţiei intereselor şi originalităţii lor [35].

Totodată, unele constituţii reglementează procedura de suspendare sau dizolvare a organizaţiilor obşteşti. Potrivit Constituției Bulgariei [art. 149(1/5)], Curtea Constituţională decide asupra contestațiilor formulate împotriva constituționalității asociațiilor. Constituţia Danemarcei [art. 78 alin. (2)] dispune că organizaţiile obşteşti care aplică violenţa sau care încearcă să-şi atingă scopurile prin violenţă, care cheamă la violenţă sau care îşi impun altora viziunile lor prin ameninţarea cu violenţa sunt dizolvate prin hotărârea instanţei judecătoreşti. În constituţie (art.78) mai este stipulat că nicio organizaţie obştească nu poate fi dizolvată printr-o hotărâre a guvernului. Ca excepție, activitatea unei asociaţii poate fi interzisă temporar, cu condiţia iniţierii imediate de proceduri judiciare împotriva acesteia, pentru dizolvarea sa [50]. La fel în Grecia (art. 12 din Constituție), o asociație nu poate fi dizolvată pentru încălcarea legii sau a unei dispoziții fundamentale din statutul acesteia decât printr-o hotărâre judecătorească. Exclusiv în baza unei hotărâri judecătoreşti motivate poate fi dizolvată sau suspendată activitatea asociațiilor și în Spania (art. 22 din Constituție).

Într-o serie de state este aplicat principiul neparticipării organizaţiilor obștești la viaţa politică. Se are în vedere neparticiparea lor la alegerea organelor reprezentative, a președintelui, a altor organe elective şi persoane cu funcţii de răspundere (judecători în unele ţări), dar, întâi de toate, interdicţia de a-şi propune candidaţii lor (aceştia pot fi propuşi doar de partidele politice sau pe calea autopropunerii). Limitările respective, desigur, nu lipsesc organizaţiile obşteşti de dreptul de a se pronunţa asupra candidaturilor, îndeosebi sindicatele, însă acest fapt nu este interpretat ca participare la viaţa politică. Astfel, potrivit Constituției Bulgariei (art. 12), asociațiile, inclusiv sindicatele, nu pot urmări obiective politice și nici nu pot desfășura activități politice care aparțin exclusiv domeniului partidelor politice.

În rezultatul unui studiu comparat al practicilor din țările membre ale UE și din Republica Moldova referitor la mecanismele participative ale instituţiilor societăţii civile (Anexa nr. 2), constatăm că toate cele 12 state supuse analizei au un cadru normativ favorabil pentru participarea societăţii civile la procesul decizional, fiind reglementat şi mecanismul de publicare online a deciziilor care urmează a fi adoptate.

Merită atenţie experienţa Muntenegrului, unde a fost instituit Consiliul de cooperare dintre autoritățile publice din Muntenegru și organizațiile neguvernamentale, care are în structura sa 11 reprezentanți ai autorităților publice și 11 reprezentanți ai ONG-urilor, fiind constituit în special să monitorizeze realizarea Strategiei de Dezvoltare a ONG-urilor. Consiliul este format din reprezentanți ai ministerelor, șeful Oficiului pentru Cooperarea cu ONG-urile și reprezentanți ai ONG-urilor. Președintele Consiliului este un reprezentant din partea Guvernului. Președintele și membrii Consiliului sunt numiți de Guvern, cu un mandat de 3 ani.

După cum este de observat, constituțiile creează cele mai favorabile condiții pentru formarea societății civile, aspectele constituționale fiind organic inerente activității nu atât a statului, cât a acestor doi parteneri structurali: statul − societatea civilă, care au nevoie de garanții de interacțiune la cel mai înalt nivel.

Reglementarea constituțională a raporturilor dintre stat și societate implică delimitarea funcțiilor acestora în raport unul față de altul. Astfel, statul, a cărui activitate ar trebui să răspundă intereselor societății, îndeplinește, în special, următoarele funcții: conduce societatea, inclusiv prin reglementarea legală a relațiilor sociale; menţine ordinea publică; oferă garanții și protecție socială membrilor societății; participă la coordonarea intereselor diferitelor grupuri sociale pentru a găsi un compromis; rezolvă conflictele sociale. Este evident că societatea are nevoie de stat. În același timp, există limite ale implicării statului în treburile societății. Perceperea lor este asociată cu neadmiterea amestecului în treburile societății, care încalcă principiile suveranității poporului, statului democratic de drept.

Societatea, la rândul ei, îndeplinește următoarele funcții în raport cu statul: este parte a puterii statului; participă la formarea organelor de stat, delegându-și în acestea reprezentanții săi, promovând inițiative și exprimând opinia publică, luând decizii de stat prin referendum, folosind instituția de „veto al poporului”, supunând expertizei publice proiectele de legi, alte decizii de stat, întreprinzând alte acțiuni. Societatea este chemată să controleze statul prin structurile și instituțiile sale, iar mecanismul juridico-constituțional și organizatoric elaborat al unui astfel de control trebuie să asigure stabilitatea regimului politic și democratic.

Statul și societatea sunt legate în dreptul constituțional prin categoria privind sistemul constituțional, care, în cazul unei abordări juridice formale, poate fi definită ca organizarea societății și a statului, reflectată în normele dreptului constituțional. Statul și societatea și relațiile dintre ele au nevoie de caracteristici evaluative. În acest caz, modelul (idealul) unui stat de drept democratic modern se încadrează în următoarea definiție: forță politică organizată, bazată pe sprijinul poporului sau al majorității populației, chemată să guverneze societatea în limitele constituției și legislației bazate pe aceasta, prin folosirea metodelor de convingere, iar în cazurile necesare, de constrângere.

Astfel, statul constituțional modern corespunde unei societăți civile moderne, care se caracterizează prin următoarele trăsături: sistem dezvoltat de asociații obștești independente și active (societate pluralistă), influență efectivă asupra puterii, nivel înalt de consolidare civilă și conștiință civică și o serie de alte trăsături care s-au format în procesul de maturizare a unui tip de societate calitativ nouă. Este important de subliniat că, în relația lor, statul constituțional și societatea civilă nu sunt antagoniste. Condițiile pentru dezvoltarea statului și a societății în marja parametrilor nominalizați trebuie să fie create inclusiv prin mijloace legale, rolul dreptului constituțional în acest proces fiind fundamental.

Pornind de la caracterul său complex, societatea civilă este apreciată ca un sistem de „grupuri intermediare cu organizaţie proprie” care: sunt relativ independente atât faţă de autorităţile publice, cât şi faţă de unităţile private de producţie şi reproducţie, adică de firme şi, respectiv, familii; sunt capabile de a lua hotărâri şi de a acţiona colectiv în scopul apărării sau al promovării propriilor interese şi pasiuni; nu încearcă să ia locul agenţilor statali sau unităţilor de (re)producţie private şi nici să accepte responsabilităţi pentru guvernarea întregii societăţi; sunt de acord să acţioneze conform unor reguli „civile” prestabilite, care presupun respectul reciproc [260, p. 258]. În opinia academicianului Ion Guceac, o astfel de abordare a noţiunii de societate civilă inspiră ideea despre *caracterul structural* al societăţii civile, care presupune „ordinea ce decurge spontan din solidaritatea interioară a oamenilor care muncesc fără a avea nevoie să fie siliţi şi conduşi” [114, p. 122].

Spaţiul societăţii civile este locul pe care îl ocupă structurile societăţii civile în cadrul acesteia, mediul și cadrul în care activează societatea civilă, inclusiv relaţiile dintre membrii societăţii civile, stat, sectorul privat și publicul larg. Pornind de la diversitatea elementelor structurale ale societății civile, aceasta a fost identificată cu „haosul creativ al numeroaselor organizaţii şi instituţii protejate împotriva acaparării de către stat” [73, p. 59].

Apreciind societatea civilă ca mijloc al libertății, Ralf Dahrendorf evidențiază o trăsătură tipică a acestei: varietatea elementelor sale [73, p. 58]. La rândul său, profesorul Dănișor menționează despre o calitate esențială a societății civile: „structurarea pluralistă și independența față de stat”. În opinia profesorului, societatea civilă este societatea unui anumit tip de pluralism constituit din: pluralismul politic, pluralismul economic, pluralismul media, pluralismul sindical, pluralismul asociațiilor profesionale și patronale, pluralismul cultural, pluralismul religios și orice alt tip de pluralism [76, p. 209].

În perspectiva stabilirii cu proximă exactitate a elementelor structurale ale societății civile, vom invoca, pentru început, poziția Organizaţiei Naţiunilor Unite, potrivit căreia, elemente constitutive ale societăţii civile sunt: apărători ai drepturilor omului, inclusiv activiști online; organizaţii pentru drepturile omului (ONG-uri, asociaţii, grupuri de sprijin al victimelor); coaliţii și reţele (de exemplu, cu privire la drepturile femeilor, drepturile copilului sau probleme de mediu, drepturile funciare etc.); persoane cu dizabilităţi și organizaţiile reprezentative ale acestora; grupuri bazate pe comunitate (popoare indigene, minorităţi, comunităţi rurale); grupuri bazate pe credinţă (biserici, grupuri religioase); sindicate (sindicate, precum și asociaţii profesionale: asociaţii ale jurnaliștilor, ale judecătorilor și avocaţilor și barouri, asociaţii ale magistraţilor, organizaţii studenţești); mișcări sociale (pentru pace, studenţești, prodemocrație); profesioniști care contribuie direct la exercitarea drepturilor omului (lucrători umanitari, avocaţi, medici și lucrători medicali); rude și asociaţii ale victimelor încălcării drepturilor omului; instituţii publice ce desfășoară activităţi menite să promoveze drepturile omului (școli, universităţi, instituţii de cercetare). Create și orientate totalmente spre persoane cu interese comune, acestea „realizează diverse servicii şi funcţii umanitare, reprezintă nevoile cetăţenilor în faţa structurilor guvernamentale, monitorizează implementarea politicilor şi a programelor şi susţin participarea sectorului civil la nivel comunitar” [103]. Codul de bune practici pentru participarea civilă la procesul de luare a deciziilor sugerează că societatea civilă organizată include: grupurile de voluntariat, organizaţiile nonprofit, asociaţii, fundaţii, organizaţii de caritate, comunități geografice sau bazate pe interese şi grupurile de advocacy [161].

O abordare extensivă în stabilirea elementelor societății civile este prezentată de profesorul Dănișor, care mai include în categoria acestora: persoanele fizice (cetățeni, străini, apatrizi),

persoanele juridice de drept privat, partidele politice, grupurile de interese, clasele sociale, structurile rezultate din gruparea persoanelor pe diferite criterii etnice, rasiale, culturale, economice, religioase etc., mijloacele de comunicare sau de informare în masă [76, p. 210].

Susținem parțial o astfel de abordare, or, în opinia noastră, unele din așa-numitele elemente ale societății civile enunțate de profesorul Dănișor sunt incompatibile cu calitatea acordată de dumnealui. Ne vom referi, în special, la includerea nejustificată a partidelor în categoria elementelor constitutive ale societății civile. După cum observăm, nici ONU (Ghid practic pentru societatea civilă), nici Conferința ONG-urilor internaționale nu le acordă partidelor politice această calitate în raport cu societatea civilă. Profesorii Ioan Muraru și Elena Simina Tănăsescu fac distincție între partide politice și alte „forme de asociere" [204, p. 187], determinând anumite drepturi specifice doar partidelor politice, în lumina ideii că anume partidele politice „contribuie la definirea și exprimarea voinței politice a cetățenilor" [204, p. 22]. Aceeași poziție este împărtășită și de alți autori [77, p. 34−36]. Observăm că și profesorul Dănișor, pe lângă organizațiile politice (precum sunt partidele n.n.), identifică „alte tipuri de structuri, care exprimă personalitatea complexă a individului și colectivităților, în raport cu voința suverană a Statului" [76, p. 300].

Curtea Constituţională a Federaţiei Ruse atribuie partidele politice la societatea civilă în virtutea formării lor voluntare şi a faptului că activitatea acestora este strâns legată de organizarea şi funcţionarea puterii publice (politice) [287]. Nu susținem întru totul această abordare. Unul dintre obiectivele principale ale partidelor ține de cucerirea şi înfăptuirea puterii politice. În acelaşi timp, partidul politic care exercită puterea în stat automat devine o parte integrantă a acestui stat, pentru că formează autorităţile publice din rândurile membrilor săi, realizând prin ele politica sa, aceasta devenind politica statului pentru perioada aflării lui la putere. Într-adevăr, în condiţiile pluripartidismului, numai partidele politice extraparlamentare sau cele din opoziție ar putea fi atribuite la categoria subiecţilor societăţii civile. Însă, în statele democratice deseori puterile legislativă şi executivă sunt exercitate de către diferite partide. În orice caz, doar partidele care nu sunt la putere pot fi atribuite subiecţilor societăţii civile.

Distincția dintre partide și asociațiile obștești este punctată și în conținutul constituțiilor mai multor state. De exemplu, Constituția României (art. 40) menționează despre partide și „alte forme de asociere a cetățenilor".

Un caz aparte îl constituie Constituția Republicii Moldova (art. 40) care operează cu noțiunea de organizații social-politice. Potrivit Constituției, partidele şi alte organizaţii social-politice sunt egale în faţa legii [57].

Recunoscând grupurile de presiune ca „elemente active ale vieții sociale”, profesorul Dănișor stabilește tipologia acestora pornind de la două tipuri de clasificare: după modul de formare și după modul de organizare [76, p. 302].

Sfera spirituală a societăţii civile are menirea de a asigura libertatea de gândire, de exprimare, oportunitatea reală de a-şi exprima public opinia, autonomia şi independenţa asociaţiilor creative. Aceasta este strâns legată de modul de viaţă al oamenilor, de moralitatea, creativitatea și perfecţiunea lor spirituală. Sfera respectivă cuprinde asociaţiile obşteşti ale oamenilor de cultură, uniunile de educaţie, de creativitate, asociaţiile de interese, organizaţiile religioase. Un rol important în acest proces l-a jucat adoptarea în 1994 a Constituţiei Republicii Moldova, în care, prin art. 31, s-a stabilit că cultele religioase sunt libere şi se organizează potrivit statutelor proprii, în condiţiile legii. Cultele religioase sunt autonome, separate de stat şi se bucură de sprijinul acestuia. Potrivit aceluiași articol, libertatea conştiinţei este garantată. Ea trebuie să se manifeste în spirit de toleranţă şi de respect reciproc. În relaţiile dintre cultele religioase sunt interzise orice manifestări de învrăjbire.

Societatea civilă are succes într-un stat laic, în care nicio religie nu este proclamată ca oficială sau obligatorie. Separarea bisericii de stat trebuie să asigure neutralitatea statului în chestiunile de credinţă, neintervenirea autorităţilor publice de stat în afacerile interne ale bisericii şi, prin urmare, neintervenirea bisericii în afacerile statului. Libertatea religiei ca un element al libertăţii conştiinţei presupune dreptul persoanei de a alege orice religie.

În mod special trebuie de remarcat sistemul informaţional al societăţii civile, care a apărut în a doua jumătate a secolului al XX-lea, împreună cu formarea aşa-numitei societăţi informaţionale şi cu dezvoltarea rapidă a mijloacelor de informare în masă şi a mijloacelor de transmitere a informaţiilor la distanţă. Prin intermediul reţelei de internet survine globalizarea informaţiilor şi, într-o anumită măsură, interconectarea instituţiilor societăţii civile din diferite state şi influenţa lor reciprocă. Rolul acestora în stat şi în societatea civilă este extrem de important. Mijloacele de informare în masă sunt „ochi şi urechi” ai societăţii civile. Mass-media are rolul de a informa societatea civilă despre activitatea puterii, despre încercările de a limita drepturile indivizilor şi ale societăţii, precum și despre acţiunile ilegale ale reprezentanţilor puterii. Prin intermediul mass-mediei, societatea civilă exercită controlul asupra activităţii statului. În acest fel, mass-media asigură o „legătură inversă” între stat şi societatea civilă, informând organele administrative despre atitudinea populaţiei faţă de acţiunile puterii şi despre problemele oamenilor şi ale asociaţiilor acestora, care necesită ajutor din partea statului.

Statul de drept reprezintă cel mai înalt stadiu de dezvoltare a societății civile, punând accent pe rolul său central ca garant al dezvoltării și funcționării stabile a acesteia. În condițiile actuale,

este evident că organizaţiile societății civile, relațiile dintre ele și alte comunități și sisteme socioculturale reprezintă o condiție suficientă pentru a considera un stat ca fiind de drept. Rețelele sociale joacă un rol fundamental în apariția unei societăți civile globale, fiind un instrument esențial pentru mobilizarea activității sociale. Acestea pot uni grupurile civile de opoziție dispersate şi pot contracara în mod adecvat puterea totalitară a unui stat, fapt demonstrat de primăvara arabă, de protestele din piaţa Maidanului în Ucraina etc. Aceste reţele sunt arme strategice, a căror posesie poate determina soarta unui stat sau a unui grup de state, deoarece structura organizaţiilor societății civile implică o reacție în lanț în întregul sistem al rețelelor sociale. Respectiv, drepturile și libertățile omului constituie subiectul unei societăți civile globale, iar solidaritatea comunităților, descentralizarea și organizarea lor fac posibilă o monitorizare calitativă a eficacității funcționale a structurilor de stat, formând o ordine socială a schimbărilor pe care guvernul trebuie să le accepte sub presiunea opoziției civile, sau va lupta împotriva propriilor popoare prin metode represive [258, p. 122].

Diversitatea organizațiilor obștești este reflectată și în unele constituții. De exemplu, Constituția Belgiei (art. 27) prevede drept forme ale organizațiilor obștești asociaţiile și parteneriatele. În Constituția Bulgariei (art. 12, 13, 19, 44) se menționează despre: asociaţii, sindicate, cooperative, organizaţii, partide, culte religioase. Potrivit Constituției Ciprului (art. 18, 21) pot fi instituite asociaţii, sindicate, partide, culte religioase, asociaţii de caritate și sportive. Constituția Croației (art. 43) menționează despre: asociaţii (sociale, economice, politice, naţionale, culturale ș.a), sindicate, federaţii, patronate, partide, culte religioase.

Profesorul Dănișor clasifică asociațiile obștești (grupurile de presiune), pornind de la modul de organizare a acestora, în: instituționale și asociative. Instituționale sunt considerate grupurile constituite din funcționari publici în scopul apărării intereselor membrilor lor de poziția pe care o au în cadrul puterii publice. Cele asociative sunt constituite în conformitate cu dreptul la libera asociere care exercită presiune externă asupra autorităților publice în scopul obținerii unui beneficiu particular sau public. Printre cele mai importante tipuri ale acestei categorii de grupuri de presiune sunt recunoscute organizațiile patronale, organizațiile sindicale și organizațiile agricole [76, p. 303−304].

O pistă de pornire în identificarea unor forme ale asociațiilor din cadrul societății civile este componenta economică a acesteia care, de altfel, este determinată de existenţa diferitelor forme de proprietate: privată, publică, municipală etc. și care, potrivit Constituţiei Republicii Moldova [art. 9 alin. (2)], „nu poate fi folosită în detrimentul drepturilor, libertăţilor şi demnităţii omului.” Astfel, fiecărui membru al societăţii îi este recunoscut dreptul de a-şi folosi în mod liber abilităţile şi proprietatea pentru activitatea antreprenorială şi pentru alte activităţi economice

neinterzise de lege. O garanţie importantă a drepturilor de proprietate privată o constituie prevederea constituţională potrivit căreia „nimeni nu poate fi expropriat decât pentru o cauză de utilitate publică, stabilită potrivit legii" [art.46 alin. (2) din Constituţie]. Înstrăinarea forţată a proprietăţii pentru necesităţile statului poate fi efectuată numai cu condiţia compensării prealabile şi echivalente.

Relaţiile de piaţă sunt baza economiei moderne şi sunt imposibile fără pluralismul formelor de proprietate şi fără o clasă largă de proprietari privaţi. Anume relaţiile de piaţă constituie fundamentul economic al societăţii civile, încurajând dezvoltarea iniţiativei antreprenoriale a cetăţenilor. Acestea sunt precondiția unui sistem economic cel mai bine adaptat pentru funcţionare în cadrul societăţii civile. Numai un individ cu stare economică ridicată poate înţelege pe deplin şi realiza drepturile şi libertăţile sale, poate acţiona în cadrul societăţii civile pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor sale, precum şi de a influenţa politica statului, conştient participând la viaţa politică, la activitatea partidelor politice, la alegeri şi referendumuri.

În sfera economică există o reţea largă de organizaţii ale societăţii civile formate din indivizi şi întreprinderi nestatale (industriale, comerciale, financiare etc.). De subliniat că societatea civilă este formată din asociaţii şi societăţi comerciale şi necomerciale.

Sfera socială, fiind o altă pistă a societăţii civile, include asociaţiile cetăţenilor constituite pentru realizarea drepturilor lor sociale şi economice: sindicate, organizaţii de caritate, societăţi de asistenţă reciprocă, societăţi ale persoanelor cu dizabilităţi, colective profesionale etc.

Sfera spirituală a societății civile asigură libertatea de gândire, de exprimare, este o oportunitate reală de a-și exprima opinia public [255, p. 299].

La nivel constituțional sunt reglementate și alte elemente ale societății civile. Printre acestea se numără familia ca fundament al statului, care promovează principiile constituționale ale politicii demografice; dreptul constituțional al fiecăruia de a-și întemeia o familie și datoria statului de a o proteja etc. Potrivit lui Rousseau, cea mai veche dintre toate societăţile [...] este familia: fiind „primul model al societăţii politice: şeful este o imagine a tatălui, iar poporul este o imagine a copiilor [...] Deosebirea este doar în faptul că, în familie, dragostea tatălui pentru copiii săi este răsplătită îngrijirii ce le-o dă; pe când în stat, plăcerea de a comanda înlocuieşte această dragoste, pe care şeful nu o are faţă de supuşii săi" [250, p. 7]. Pe lângă familie, societatea civilă include și alte forme de agregare a indivizilor, care reprezintă structuri organizatorice mai complexe.

După sfera intereselor promovate, asociaţiile obşteşti sunt clasificate în asociaţii de interes special şi asociaţii de interes public [162, p. 100]. Constatând numărul mare și diversitatea grupurilor de presiune, profesorul Ion Deleanu le categorisește în: organisme al căror obiectiv esențial îl constituie dobândirea de avantaje materiale sau protecția celor dobândite deja;

organisme „altruiste promovând interese exclusiv morale”. În funcție de genul acestor organisme, autorul menționat le clasifică în private sau publice, după structură – de mase sau de cadre etc. Ion Deleanu consideră de mare importanță clasificarea care vizează modul în care organismele respective acționează. Pornind de la acest criteriu, el distinge grupuri de interese „deschise” și „oculte” [81, p. 172−173].

Asociaţiile de interes special sunt create exclusiv pentru promovarea intereselor propriilor membri. În aproape fiecare stat, grupurile care funcţionează în numele intereselor de afaceri, intereselor muncii şi agriculturii sunt printre cele mai bine organizate şi dintre cele mai puternice. Astfel, Asociaţia Naţională Columbiană a Fabricanţilor, Federaţia Americană a Congresului Muncitorilor, Uniunea Ţăranilor Germani sunt numai câteva dintre ele.

În opinia academicianului Ion Guceac, cea mai importantă este clasificarea asociaţiilor obşteşti după forma de organizare a activităţii lor. Astfel, procedeele de activitate variază de la o asociaţie obştească la alta, distingându-se:

- asociaţii deschise, ai căror membri, exercitându-şi presiunea prin mijloace deschise, încearcă să influenţeze procesul legislativ în mod deschis (lobbismul, propaganda prin mass-media, greve, mitinguri, demonstraţii);

- asociaţii oculte, în interiorul cărora predomină metode netradiţionale, cum ar fi: contacte personale cu factorii de decizie, corupţia, şantajul [117, p. 188].

În pofida diversității formelor de asociere ca elemente ale societății civile, putem constata o trăsătură comună a acestora – independența față de organele de stat. Această ipostază a asociațiilor obștești este calificată ca o „particularizare a pluralismului categorical tipic societății civile […]” [76, p. 312], presiune (așa cum putem observa și în tabelul din Anexa nr. 1), acestea nu pot fi dizolvate sau suspendate prin decizii ale autorităților publice, altele decât autoritățile judecătorești.

Autonomia asociațiilor societății civile implică independența lor și prin faptul că acestea își desfășoară activitatea în conformitate cu statutele proprii, statul fiind în drept să stabilească doar cadrul general al acestor statute, fără a le determina conținutul. Desigur că în statutele date nu pot fi incluse norme contrare Constituției și legislației, asociațiile fiind libere în a-și stabili reguli de formare a organelor de conducere, de desemnare a reprezentanților săi, de organizare a activității etc.

Statul trebuie să-şi asume obligaţia de asigurare a drepturilor omului şi ale cetăţeanului, (drepturile politice, drepturile civile şi sociale), iar societatea civilă, deși nu are responsabilitatea directă a protecției drepturilor, joacă un rol esențial în promovarea acestora, în educarea cetățenilor și în sprijinirea statului în implementarea drepturilor fundamentale prin diverse inițiative,

advocacy și monitorizare. O condiţie importantă pentru funcţionarea societăţii civile presupune existenţa în gândirea cetăţenilor a valorii de libertate. În cazul societăţii civile, libertatea este înţeleasă ca neintervenirea statului în viaţa privată a cetăţenilor.

Principiul respectării legii este strâns legat de valoarea libertăţii. Libertatea unei persoane, după cum se ştie, se termină acolo unde începe libertatea altei persoane. Libertatea nesusţinută de lege se transformă în anarhie, care generează mai degrabă un „război al tuturor împotriva la toţi" decât relaţii civilizate ale societăţii civile.

Pentru dezvoltarea societăţii civile este necesară o poziţie activă a populaţiei. Despre prezența societăţii civile putem vorbi atunci când cetăţeanul devine un membru independent şi conştient, înzestrat cu drepturi şi responsabilităţi. O dovadă reală a existenţei societăţii civile va fi o alegere efectivă a reprezentanţilor autorităţilor, transparenţa informaţională a cheltuielilor bugetare şi reducerea numărului de funcţionari publici, micşorarea rolului lor în guvernarea ţării, inclusiv transmiterea împuternicirilor acestora către organizaţiile obşteşti.

Societatea civilă constituie un ansamblu de iniţiative care reprezintă nu numai probleme, ci şi opţiuni pentru soluţionarea lor. Societatea civilă poate fi privită şi ca o modalitate de rezolvare a problemelor prin utilizarea iniţiativelor, talentelor, capacităţilor oamenilor – în sens individual sau sub formă de comunităţi, întreprinderi, organizaţii obşteşti – în sens colectiv. O societate devine civilă numai atunci când în interiorul ei este recunoscută importanţa cetăţeanului, a personalităţii, iar statul devine un mediu de dezvoltare multilaterală a omului.

Această diversitate teoretică în definirea calităţilor sistemice ale societăţii civile se datorează procesului gradual de consolidare a structurilor democratice în cursul de confruntare cu totalitarismul şi construirea statului de drept. Societatea civilă constituie un element important într-un stat democratic. Gradul de dezvoltare a acesteia reflectă nivelul de dezvoltare a democraţiei. Ultimul depinde de măsura în care sunt fortificate instituțiile societății civile, iar stabilitatea procesului democratic depinde de nivelul în care autoritățile publice reflectă necesităţile societăţii civile, reacţionând prompt la procesele parcurse.

2.2. Oportunitatea antrenării organizațiilor societății civile în procesele democraţiei participative

Un stat democratic are menirea de a satisface interesele şi necesităţile cetăţenilor săi, în special cele care pot fi satisfăcute doar prin forţele şi mijloacele din dispoziția statului. Şi acest lucru este eficient numai atunci când se acţionează prin intermediul instituţiilor societăţii civile. Totodată, satisfacerea intereselor şi necesităţilor este adesea posibilă fără intervenţia statului, prin

forţele oamenilor, unite pentru realizarea intereselor lor. Anume în virtutea acestei uniri devin proeminente rolul și funcţia organizaţiilor în cadrul societăţii civile.

Esenţa societăţii civile, în opinia noastră, constă în comportament juridic activ al populaţiei şi în transformarea autorităților publice într-un instrument de atingere a obiectivelor sociale determinate de masele organizate. Astfel de instituţii ale democrației, cum ar fi alegerile, referendumul, dreptul de iniţiativă legislativă, dezbaterile publice etc. nu numai că favorizează controlul societăţii asupra autorităţilor publice, ci şi le face pe ultimele (în anumite limite) dependente de publicul politic activ.

Societatea civilă nu poate fi construită „de sus", adică prin eforturile voluntare ale puterii de stat cu ajutorul aparatului birocratic. Ea urmează să devină rezultatul iniţiativei sociale a oamenilor. Astfel, se conturează ideea că societatea civilă este forma principală de realizare a intereselor publice, iar statul îi asigură şi garantează activitatea. Societatea civilă nu poate exista fără protagonistul său − cetăţeanul, omul apt şi capabil să-şi determine de sine stătător şi să-şi îndeplinească obiectivele şi interesele vitale.

Dispoziţiile cuprinse în Constituţia Republicii Moldova, care fundamentează soclul societăţii civile, se bazează pe valori general umane şi democratice, întemeind esenţa unei ideologii constituţionale „noi", radical diferită de cea existentă până la începutul anilor '90 ai secolului al XX-lea, bazată pe ideea suprimării intereselor private din necesităţile şi interesele statului.

În acest sens, statul și-a asumat obligaţia de a crea un cadru legislativ care să constituie suportul necondiţionat al dezvoltării statalităţii, totodată, recunoscând forţa juridică a regulilor care asigură identitatea diferitelor instituții ale societăţii civile. Astfel, dreptul este perceput ca un mijloc de „conciliere a intereselor diferitelor grupuri sociale, persoane și societății" [188, p. 225].

Un stat de drept poate fi edificat numai prin acţiuni coordonate ce suplinesc reciproc acţiunile statului şi ale societăţii civile, care să fie reflectate în raționamentele puse la baza legislaţiei şi, mai ales, a Constituţiei.

Ca rezultat al studiului realizat, am constatat existența a trei condiţii importante pentru formarea şi consolidarea societăţii civile în Republica Moldova.

Prima condiţie constă în dezvoltarea comprehensivă şi autodezvoltarea individului, care îşi alege liber modul de viaţă, conștientizând, în același timp, responsabilitatea pentru aceasta. Doar o astfel de persoană poate avea o conştiinţă emancipată, un sentiment de demnitate, fiind încrezătoare în forţele şi posibilităţile sale, și care să fie activă în rezolvarea problemelor şi nu doar de ordin personal, dar şi de natură socio-politică, capabilă să invoce și să soluționeze de sine

stătător problemele din viaţa cotidiană. Cu cât mai multe persoane vor aborda o asemenea poziție, cu atât mai favorabile sunt perspectivele de dezvoltare a țării noastre în secolul al XXI-lea.

Rolul puterii de stat în formarea unor astfel de cetățeni constă în asigurarea condiţiilor externe pentru perceperea realităţii înconjurătoare, pentru perfecționarea relaţiilor sociale. Statul poate rezolva această problemă în două moduri: pe de o parte, să-i asigure persoanei libertatea de alegere prin acordarea unui cadru larg de drepturi şi libertăţi, dar care să admită violarea drepturilor şi libertăţilor altor persoane, pe de altă parte, să stabilească o responsabilitate maximă a persoanei pentru propria alegere prin respectarea de către aceasta a normelor juridice, inclusiv a drepturilor, libertăţilor și intereselor legitime ale altora.

La fel, reformele în curs de realizare în Republica Moldova vor avea succes doar atunci când se vor crea condiţii pentru autodezvoltare internă şi autoperfecţionarea celor care formează societatea civilă. Astfel, transformările moderne ar trebui să fie îndreptate, mai întâi de toate, spre revelarea potenţialului creativ al individului. Pentru a rezolva această problemă, statul şi societatea trebuie să formeze tradiţii democratice și, la fel de important, − libertăţi economice.

A doua condiţie pentru formarea şi consolidarea societăţii civile autentice constă în crearea unui sistem eficient de relaţii economice, care să asigure libertatea economică a individului, să favorizeze apariţia unui strat social dezvoltat al proprietarilor colectivi şi individuali de mijloace de producţie, să sprijine dezvoltarea proprietății private, să garanteze concurenţa economică și să asigure independenţa, egalitatea şi activitatea agenţilor economici.

Cea de-a treia condiţie ține de edificarea statului şi modernizarea societăţii în baza principiilor democratice (protecţia drepturilor şi libertăţilor omului şi a cetăţeanului, egalitatea cetăţenilor, supremaţia legii, separarea puterilor, independența justiției, autonomie locală dezvoltată, presă liberă şi independentă, alegeri democratice şi libere, participare civică etc.).

Prin urmare, este rezonabil de a extinde participarea cetăţenilor şi asociaţiilor acestora, ca instituţii ale societăţii civile, în procesul de guvernare, la nivel central şi local, de a consolida controlul societății asupra autorităților legislativă, executivă şi judecătorească, de a include cetăţenii în procesul de luare a deciziilor importante la nivel de stat. Realizarea sarcinilor numite impune societăţii şi statului promovarea transparenţei ce va crea condiţii juridice și economice pentru antrenarea societății civile în procesele democrației participative.

Analizând particularitățile statului de drept, putem identifica o serie de principii care asigură cooperarea dintre stat şi societatea civilă: separarea puterilor, protejarea drepturilor omului, legalitatea etc. În special, putem evidenţia principiul legalităţii, ca unul dintre pilonii de bază în edificarea unui stat de drept. În acest sens, controlul social poate fi privit ca un sistem de monitorizare a activităţii organelor de stat din partea diferitelor grupuri sociale, care se deosebește

de controlul de stat prin lipsa dreptului la intervenție în activităţile operaţionale ale organului pus sub control şi la tragerea la răspundere juridică a celor vinovați. Doctrina juridică din Republica Moldova asociază statul de drept cu totalitatea garanțiilor oferite statutului juridic al persoanei, acesta manifestându-se ca „garant al societății civile, [...] consecință firească a individualismului recunoscut, stimulat și protejat în societățile deschise, liberale” [188, p. 227].

Principalii subiecți ai controlului efectuat de societatea civilă: organizațiile necomerciale, sindicatele; diverse asociații obștești de salvgardare a drepturilor omului, organizaţiile lobbiştilor; uniunile întreprinzătorilor, consumatorilor; fondurile de caritate; asociaţiile obşteşti creative, ştiinţifice şi culturale; mijloacele de informare în masă, în special cele neguvernamentale.

Formarea societăţii civile constă, în mare parte, în defalcarea stereotipurilor formate pe parcursul anilor de omnipotenţă a statului asupra individului şi societăţii în ansamblu. Mai mult, nu putem ignora potențialul critic socioeconomic al ţării la etapa actuală, precum şi instabilitatea politică, nivelul scăzut de cultură juridică a unor segmente importante ale populaţiei. Pentru formarea societăţii civile ar trebui să se atragă atenție creșterii gradului de conştiinţă socială, nivelurilor spiritual şi cultural ale populaţiei. Din păcate, îndeplinirea acestor condiții necesită timp, or, procesul de formare a societății civile nu este finalizat doar în Republica Moldova, ci nici la nivel global, având o continuitate de câteva secole.

În lumina celor relatate, apare fireasca întrebare: în ce stat este posibilă dezvoltarea desăvârşită a societăţii civile, iar instituţiile societăţii civile constituie o parte integrantă şi importantă a mecanismului de realizare a drepturilor şi libertăţilor omului şi ale cetăţeanului?

Un stat poliţienesc, contrar celui democratic de drept, nu poate asigura un mediu favorabil pentru formarea societăţii civile, în principal, pentru că acestea au diferite scopuri şi obiective, principii şi funcţii, metode de intervenție în relațiile sociale şi relaţii cu individul, sisteme de drept. Scopul şi obiectivele statului poliţienesc, spre deosebire de cele ale statului de drept, nu sunt legate de protecţia drepturilor şi intereselor omului, de asigurarea principiilor democratice şi subordonării statului la lege, dimpotrivă, acestea țin de instituirea (prin mecanismul de constrângere statală) a unui regim rigid, posibil şi în forma unei dictaturi militare, care să protejeze interesele guvernanţilor şi să contracareze diferite atentate împotriva orânduirii sale, precum și de stabilire a controlului total asupra asociaţiilor obşteşti, colectivelor de muncă, mijloacelor mass-media etc.

Într-un stat poliţienesc, sistemul puterii de stat nu funcţionează în strânsă colaborare cu societatea, cu organizaţiile obștești, ci le distruge, le subordonează intereselor statului sau elitei aflate la guvernare, folosind diverse metode punitive şi supresive. Din cauza acestei influenţe, persoana nu are șanse să se dezvolte în mod deplin şi să participe efectiv la viața publică. Prin

urmare, sistemul statal dintr-un stat poliţienesc nu contribuie în niciun mod la formarea societăţii civile, din contra, chiar compromite o astfel de perspectivă.

Legislația într-un stat poliţienesc protejează regimul existent cu principiile şi instituţiile sale, care vin în contradicţie cu sistemul de drept specific unui stat democratic. În ceea ce priveşte drepturile şi libertăţile omului şi ale cetăţeanului în statul poliţienesc, acestea sunt „acordate”, într-un fel, de către stat cetăţenilor, care îşi pot exprima doar acordul cu regimul puterii în scopul evitării conflictelor cu statul. La fel, statul limitează drepturile şi libertăţile persoanei prin legi adoptate din perspectiva binelui comun, a oportunităţii economice, moralităţii, echităţii sociale, contracarării criminalităţii, protecţiei securităţii naţionale.

Aşadar, formarea societăţii civile şi dezvoltarea democraţiei sunt procese interdependente: cu cât mai dezvoltată este societatea civilă, cu atât mai autentic este caracterul democratic al statului. Printre premisele prielnice dezvoltării societăţii civile un rol aparte îl joacă asigurarea independenţei economice a cetăţenilor şi varietatea formelor de proprietate, consolidarea statutului juridic al omului. Fundamentul politic al societăţii civile îl constituie statul de drept şi democraţia, necesare pentru garantarea drepturilor şi libertăţilor omului, dezvoltarea societăţii în scopul creării stabilităţii, securităţii, echităţii şi cooperării.

Ținând cont de aspectul de interdependență a relației societate civilă − stat, remarcăm, de asemenea, că această relație este construită pe baza unui acord public, iar interacţiunea lor vizează atingerea unui compromis. Cetăţenii unui stat democratic se bucură de dreptul la libertate individuală, dar împreună cu alte instituţii de stat împărtăşesc responsabilităţile pentru construirea viitorului comun.

În același context, societatea civilă poate fi privită ca o modalitate de coexistenţă socială a oamenilor, în mod ideal, bazată pe raţiune, libertate, lege şi democraţie. Numai în condiţiile supremaţiei dreptului, societatea civilă creează oportunităţi reale pentru autorealizarea individului, pentru stabilirea unor măsuri optime de influenţă a statului asupra proceselor economice, sociale şi spirituale, pentru realizarea drepturilor şi libertăţilor omului, asigurarea ordinii de drept. În cadrul legal al societăţii civile este posibilă trecerea de la formele brutale de exercitare a puterii la un contract social eficient persoană – societate − stat.

Formarea instituțiilor societății civile reprezintă un ansamblu de mijloace, modalități și metode, utilizarea cărora contribuie la formarea premiselor pentru apariția instituțiilor societății civile, asigurând un mediu politic, juridic și socio-economic favorabil pentru dezvoltarea acestora. Prin susținerea (sprijinul acordat) instituțiilor societății civile putem înțelege ansamblul mijloacelor, modalităților și metodelor a căror utilizare creează premise și oportunități pentru dezvoltarea și funcționarea eficientă a instituțiilor societății civile. În ce privește mecanismul de

formare și susținere a instituțiilor societății civile acesta poate fi definit ca un sistem de relații sociale și politico-juridice, care, direct sau indirect, prin diferite metode, modalități și mijloace, ținând cont de factorii de natură politică, socială și economică, influențează apariția, dezvoltarea și transformarea societății civile și a instituțiilor sale [256].

Pentru consolidarea instituţiilor emergente ale societăţii civile şi puterii de stat, în condiţiile actuale, sunt necesare mecanisme noi care să servească ca un fel de contrabalansări – „arbitri" − şi elemente de legătură ale acestora. În practica ţărilor civilizate moderne, unităţile clasice dintre stat şi societatea civilă sunt transformate într-o „magmă" a instituţiilor hibride interdependente care nu pot fi univoc identificate ca instituţii „politice" sau „publice". Aceasta asigură interacţiunea, un echilibru mobil între stat şi individ. Un loc semnificativ în procesul de interacţiune stat − individ aparţine mecanismelor de limitare a abuzului de putere, protejarea drepturilor şi libertăţilor omului, inclusiv a instituţiei Ombudsmanului. Conceptul de contrapunere a societăţii civile şi a statului nu rezistă atunci când ultimul dobândeşte trăsături specifice statului de drept şi încetează să mai fie un antipod pentru om. Anume statul de drept creează condiţii oportune pentru consolidarea societății civile, inclusiv prin:

- crearea unui fundament economic bazat pe varietatea formelor de proprietate şi pe economia de piaţă de orientare socială;

- formarea unei statalități de tip nou, bazate pe prioritatea dreptului, susținătoare activă a parteneriatului social în condiţiile unor interese diferenţiate ale diferitelor grupuri şi comunităţi sociale;

- stabilirea unui pluralism real în societate, care să contribuie la scăderea rolului exagerat al partidelor politice şi la naşterea unor noi forme de activitate politică în masă, precum şi la apariţia unor structuri, asociaţii, mişcări civile neformale;

- depăşirea culturii tradiţionale de confruntare civică şi politică, adică stabilizarea societăţii prin asigurarea păcii sociale, prin consacrarea unor garanţii constituţionale.

În același timp, nu trebuie să ignorăm și alte funcţii ale societăţii civile, mult mai complexe, cum ar fi: participarea cetăţenilor la procesul de legiferare; controlul efectuat de instituţiile societăţii civile asupra autorităților publice; funcţii educaţionale, de ocrotire a sănătăţii şi reproducere a populaţiei; protecţia mediului înconjurător; asigurarea ordinii de drept, formarea culturii juridice în realizarea propriilor drepturi, libertăţi şi interese legitime etc.

Temelia relațiilor de cooperare este conturată în Platforma de dialog şi participare civică la procesul decizional al Parlamentului. Documentul prevede câteva etape de participare civică: informarea părţilor interesate, care prevede publicarea, în format accesibil, pe pagina web oficială a Parlamentului; consultare permanentă, fără prezenţă fizică și participare activă.

Instituțiile societății civile (părțile interesate) sunt în drept să participe, în condiţiile legii, la orice etapă a procesului decizional; să aibă acces la toate materialele aferente procesului decizional, cu respectarea legislației; să prezinte recomandări referitoare la proiectele de acte normative şi la alte acte înregistrate în Parlament; să fie informată cu privire la recomandările prezentate pe marginea proiectelor de acte normative din domeniul său de competenţă; să propună organizarea consultărilor pe marginea proiectelor de acte normative; să se înregistreze ca parte interesată. În același timp, instituțiile societății civile sunt obligate: să respecte Regulamentul Parlamentului şi alte acte normative; să respecte principiile dialogului şi participării civice la procesul decizional; să prezinte opinii şi recomandări pe marginea proiectelor de acte normative înregistrate în Parlament cu respectarea termenului legal, într-o formă clară, concisă.

În scopul realizării obiectivelor menționate *supra*, Platforma (p. 6.2.) obligă Parlamentul să asigure participarea civică a părţilor interesate la procesul decizional prin: informarea, în modul stabilit, despre organizarea audierilor parlamentare; consultarea opiniei părţilor interesate asupra proiectelor de acte normative; recepţionarea şi examinarea opiniilor şi recomandărilor părţilor interesate; facilitarea participării civice a părţilor interesate atât în format fizic, cât şi online. În același timp, Regulamentul Parlamentului nu stabilește reguli care să asigure participarea civică [175].

Ca și orice document de politici, Platforma, așa cum stabilește Legea cu privire la actele normative (art. 24) [167], nu are calitatea de act normativ, definit ca un instrument care abordează anumite probleme în relațiile dintre Parlament și societatea civilă și enunță căi de soluţionare a unor astfel de probleme. În aceste circumstanțe, unele măsuri stipulate în conținutul Platformei au șansa de a rămâne „literă moartă” dacă nu vor fi asigurate prin norme cuprinse în acte normative.

Regulamentul Parlamentului (art. 24) admite, la şedinţele publice ale comisiilor parlamentare, prezența doar a reprezentanţilor mijloacelor de informare în masă acreditaţi la Parlament, fără acordarea acestei oportunități și reprezentanților instituțiilor societății civile. Aceștia pot beneficia, în schimb, de „informaţii oficiale despre lucrările comisiei” care „se dau publicităţii şi se plasează pe web site-ul Parlamentului.” De asemenea, Regulamentul Parlamentului (art.100) nu garantează în mod expres accesul reprezentanților instituțiilor societății civile nici la ședințele plenare ale forului. Rămâne doar să presupunem că participarea instituțiilor societății civile la ședințele publice ale Parlamentului este facilitată prin expresia „reprezentanţi ai părţilor interesate, precum şi alte persoane, în baza autorizaţiei sau invitaţiei, în condiţiile stabilite de Biroul permanent”.

Susținem că participarea reprezentanților instituțiilor societății civile la ședințele publice ale Parlamentului rămâne doar o supoziție, această concluzie fiind desprinsă din conținutul unor

acte normative. Astfel, deși Legea cu privire la Regulamentul Parlamentului folosește expresia „părți interesate”, aceasta nu oferă explicații privind lista părților respective. În același timp, Legea privind transparența în procesul decizonal [180] include în sintagma „parte interesată” și asociațiile „constituite în corespundere cu legea”, adică organizațiile obștești care vor fi afectate sau ar putea fi afectate de adoptarea deciziei şi care pot influenţa procesul decizional. Această practică este reflectată și în Hotărârea Guvernului cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional [136]. Interpretând în *lato senso* aceste acte normative, am putea presupune că sintagma „reprezentanţi ai părţilor interesate” din Regulamentul Parlamentului (art. 100) admite participarea instituțiilor societății civile la ședințele plenare ale Parlamentului.

În Parlamentul Republicii Moldova este în proces de adoptare Codul cu privire la organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova [227], care urmează să asigure previzibilitatea și transparența procesului legislativ, să implementeze standardele europene în domeniu, să efectueze controlul parlamentar, precum și să reglementeze unele raporturi juridice între Parlament și alte autorități, dar şi cooperarea Parlamentului cu societatea civilă.

Codul are drept obiective: reprezentarea cât mai largă în Parlament a opiniilor diverselor grupuri de cetăţeni; evaluarea obiectivă a problemelor cu care se confruntă societatea; dezvoltarea democraţiei participative şi a procesului de luare a deciziilor; încurajarea iniţiativelor civice; perfecţionarea cadrului legislativ prin participarea largă a cetățenilor la acest proces.

Este salutabil că în proiect este prevăzut un compartiment dedicat cooperării dintre Parlament şi societatea civilă, bazat pe următoarele principii: activism civic şi implicare; încredere; parteneriat; responsabilitate; transparență, inclusiv financiară; dezvoltarea durabilă şi echilibrată; egalitatea de șanse.

Legislația Republicii Moldova stabilește anumite reguli menite să ofere un caracter ordonat relațiilor dintre stat și instituțiile societății civile.

Un prim exemplu concludent la acest capitol este Legea privind transparența în procesul decizional. Aceasta reglementează raporturile juridice din cadrul procesului decizional, părți ale raporturilor respective fiind atât cetățenii, cât și asociaţiile constituite în corespundere cu legea, pe de o parte, şi autorităţile publice, pe de altă parte. Este important să reținem că legea sus-numită include, în prim-plan, Parlamentul în categoria autorităţilor publice care elaborează proiecte de decizii.

Legea privind transparența în procesul decizional (art. 11) nominalizează modalitățile prin care Parlamentul poate solicita opinia societății civile asupra unor proiecte de decizii, inclusiv proiecte de legi: dezbateri publice, audieri publice, sondaj de opinie, referendum, solicitarea

opiniilor experţilor în domeniu, crearea grupurilor de lucru permanente sau ad-hoc cu participarea reprezentanţilor societăţii civile.

Legea citată obligă Parlamentul să întreprindă măsurile necesare pentru asigurarea posibilităţilor de participare a asociaţiilor constituite în corespundere cu legea, prin următoarele măsuri: diseminarea informaţiei referitoare la programele (planurile) anuale de activitate plasate pe pagina web oficială a autorităţii publice şi/sau prin difuzarea lor în mass-media; informarea, în modul stabilit, asupra organizării procesului decizional; instituţionalizarea mecanismelor de cooperare şi de parteneriat cu societatea; recepţionarea şi examinarea recomandărilor asociaţiilor constituite în corespundere cu legea; consultarea opiniei tuturor părţilor interesate de examinarea proiectelor de decizii.

Participarea societății civile la procesul decizional este sprijinită și de Regulamentul cu privire la procedurile de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional, adoptat prin Hotărârea Guvernului cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional. Din titlul actului normativ deducem importanța pe care Guvernul o acordă societății civile în procesul de elaborare şi adoptare a deciziilor. Hotărârea prin care a fost adoptat acest regulament a obligat Cancelaria de Stat, ministerele, alte autorităţi administrative centrale şi serviciile publice desconcentrate ale acestora ca în termen de până la 2 luni: să întreprindă o serie de măsuri care să asigure aplicarea Regulamentului: să actualizeze procedurile interne referitoare la transparenţa în procesul decizional; să desemneze responsabilii de coordonare a procesului de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional; să instituie linia telefonică instituţională de informare a societăţii civile; să elaboreze, să actualizeze şi să publice lista organizaţiilor neguvernamentale pe domenii de activitate. Mai mult decât atât, Cancelaria de Stat era obligată ca în termen de până la 4 luni să formeze o subdiviziune responsabilă de consultarea publică cu societatea civilă în procesul decizional.

Una dintre modalitățile de consultare publică care ar putea fi aplicate de fiecare autoritate publică este solicitarea opiniilor societăţii civile, experţilor, asociaţiilor profesionale, mediului academic.

În legislația Republicii Moldova pot fi identificate și alte acte normative care oferă un caracter organizat procesului de implicare a societății civile în procesul decizional. De exemplu, potrivit Legii cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii, Consiliul colaborează cu societatea civilă și mass-media pentru informarea publicului despre activitatea sa și a instanțelor judecătorești [169].

În opinia noastră, creşterea gradului de implicare a societăţii civile în procesul legislativ va contribui la creşterea transparenței și responsabilității în luarea deciziilor, oferind o platformă

pentru exprimarea diverselor voci și preocupări ale cetățenilor. Prin monitorizarea implementării politicilor și a respectării drepturilor fundamendale, societatea civilă joacă un rol vital în asigurarea că deciziile luate de autorități sunt în conformitate cu interesele și nevoile societăţii. Aceasta nu numai că va încuraja o mai mare participare civică, ci va stimula și procesele inovaţionale, va facilita identificarea unor soluții creative la problemele sociale și va întări democrația, consolidând astfel statul de drept.

Participarea cetăţenilor la activităţile de elaborare şi de legiferare a normelor se manifestă, în mare parte, în procesul legat de emiterea de către asociațiile obștești a actelor referitoare la activitatea lor, cum ar fi regulile de constituire, scopurile, sarcinile, funcţiile, relaţiile cu autorităţile statului.

Funcţia societății civile în domeniul justiţiei a căpătat o importanță crescută, mai ales în ultima perioadă, în contextul reformelor. În pofida atitudinilor diferite ale juriștilor din rândurile savanţilor şi practicienilor faţă de reprezentarea societății civile în organele de autoadministrare a justiției, acest mecanism deja acţionează şi exercită o anumită influenţă asupra procesului de organizare și realizare a justiției. Astfel, potrivit Legii cu privire la Procuratură [art. 69 alin. (4)], patru din cei zece membri ai Consiliului Superior al Procurorilor trebuie să reprezinte societatea civilă [174]. Legea prevede că persoanele care candidează la funcția de membru al Consiliului Superior al Procurorilor din partea societății civile trebuie să întrunească următoarele condiții: studii superioare juridice; experiență în domeniul dreptului de cel puțin 3 ani; să promoveze evaluarea efectuată de către Comisia independentă de evaluare a integrității candidaților la funcția de membru în organele de autoadministrare ale judecătorilor și procurorilor; să aibă vârsta de cel mult 65 de ani. Din cei patru reprezentanți ai societății civile unul este desemnat de Preşedintele Republicii, unul de către Parlament, unul de către Guvern şi unul de către Academia de Ştiinţe a Moldovei. De menționat că aceste instituții sunt obligate să selecteze persoanele delegate doar ca urmare a unui concurs. Conform aceleiași legi (art. 83), trei din cei șapte membri ai Colegiului pentru selecția și evaluarea procurorilor și ai Colegiului de disciplină şi etică sunt aleși de către Consiliul Superior al Procurorilor, prin concurs public.

Potrivit proiectului Legii cu privire la statutul, conduita și etica deputatului în Parlament [228], urmează să fie creată de către Parlament Comisia de etică și conduită parlamentară pentru examinarea cazurilor privind încălcarea normelor de etică și conduită parlamentară, pe durata mandatului Parlamentului. Din Comisie urmează să facă parte 11 membri: 4 deputaţi propuşi de fracţiunea majoritară parlamentară; 4 deputați propuși de fracțiunile din opoziția parlamentară şi 3 membri propuși de organizațiile societății civile, cu drept de vot consultativ.

În acelaşi timp, Proiectul Codului cu privire la organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova [227] înglobează şi proiectul Legii cu privire la statutul, conduita și etica deputatului în Parlament. De menţionat că acest proiect presupune ca membrii propuși de organizațiile societății civile în componenţa Comisiei de etică și conduită parlamentară să dispună de vot egal cu ceilalţi membri.

Un rol important în antrenarea societății civile în procesele democrației participative în condițiile Republicii Moldova îi revine Legii cu privire la organizațiile necomerciale [173]. După cum se cunoaște, legislația Republicii Moldova nu acceptă noțiunea „grup de interes", utilizând-o pe cea de „organizație necomercială". Astfel, legea numită (art. 1) stabilește că organizația necomercială este persoana juridică al cărei scop principal este altul decât obținerea de venit. Legea nominalizează și formele de manifestare a organizațiilor necomerciale: asociația obștească, fundația și instituția privată. În realitate, cetățenii Republicii Moldova pot constitui și alte forme de asociere, care însă nu cad sub reglementările legii respective. Din aceste considerente, legea menționată dispune că prevederile sale nu se aplică organizațiilor care nu sunt înregistrate, instituțiilor publice, partidelor politice, sindicatelor, patronatelor, cultelor religioase și părților lor componente, precum și altor persoane juridice de drept public sau privat, al căror mod de constituire și funcționare este reglementat de alte legi speciale.

În mod normal, asociațiile obștești ar trebui să fie independente față de autoritățile statale, față de partidele politice și față de alte organizații sociale. În acest sens, legislația Republicii Moldova stabilește anumite garanții:

- organizația necomercială se constituie benevol. Pornind de la aceasta, nimeni nu poate fi constrâns să fondeze organizații necomerciale, să devină membru al unei asociații obștești sau să fie sancționat pentru că a fondat, pentru că este sau nu membru al unei organizații necomerciale;

- persoanele se pot asocia fără a fi obligate să-și înregistreze organizația;

- organizația necomercială este liberă să-și stabilească structura internă, scopurile și activitățile proprii, în condițiile legii;

- organizația necomercială este liberă să solicite, să primească și să folosească mijloace financiare și materiale, din țară sau de peste hotare, în vederea realizării scopurilor statutare.

Legea cu privire la organizațiile necomerciale (art. 6) oferă acestui tip de organizații dreptul de a-și exprima opinia cu referire la programele partidelor politice și ale organizațiilor social-politice, precum și la concurenții electorali și programele acestora. În același timp, legea nu admite ca asociațiile obștești să susțină material sau să presteze gratuit servicii partidelor politice și organizațiilor social-politice. Excepție constituie doar organizațiile necomerciale constituite de partidele politice și de organizațiile social-politice care pot presta gratuit servicii acestor fondatori,

în scopul consolidării capacităților lor organizaționale. La fel, în perioada campaniilor electorale, asociațiile obștești nu sunt în drept să presteze gratuit servicii sau să susțină material concurenții electorali și nu pot face agitație electorală. În schimb, acestea pot întreprinde acțiuni de promovare a alegerilor, pot organiza dezbateri între concurenții electorali și pot monitoriza campaniile electorale și alegerile, în condițiile stabilite de Codul electoral. Considerăm că astfel de relații nu sunt prielnice pentru consolidarea societății civile în Republica Moldova. Problema devine acută în condițiile apariției unui număr tot mai mare de partide politice, care, în loc să aibă un rol benefic în societate, ele, pur și simplu, obstrucționează procesul de asanare a societății, de creare a unei atmosfere „socialmente binevoitoare", ar fi cazul să ne punem problema oportunității de a revitaliza potențialul organizațiilor obștești şi de creare pe baza acestora a unui nou peisaj politic în societatea civilă a ţării noastre.

Pentru realitățile politice și, prin urmare, pentru societatea civilă din Republica Moldova, întrebarea fundamentală este: merită continuarea practicii de „copleșire" a cetățenilor simpli cu un număr imens de partide politice prea puțin utile, de a reveni pe această bază la sistemul anterior nu prea eficient, în care trei sau patru partide politice nu fac decât să mimeze un fel de interacțiune, un dialog public? Poate, ar fi cazul să li se ofere oamenilor posibilitatea de a se uni nu numai în jurul partidelor, ci și în jurul unor mișcări sociale de masă? În viziunea noastră, societatea din Republica Moldova este suficient de pregătită pentru sustenabilitatea fie și a unor astfel de mișcări sociale: național-patriotică, democratică, liberal-spirituală (eventual, sistemică – de opoziție), economico-reformatoare. În acest context, optăm pentru modificarea Legii cu privire la organizațiile necomerciale prin modificarea art. 11 într-o redacție care ar exclude partidele politice și organizațiile social-politice din categoria persoanelor juridice cu drept de constituire a organizațiilor necomerciale. Un argument în sprijinul opțiunii noastre poate fi istoria fundației „Edelweiss", care și-a sistat activitatea imediat după plecarea de la guvernare a Partidului Democrat din Moldova [160].

Totodată, exprimăm susținerea noastră plenară asociațiilor obștești care reunesc în rândurile lor cetățenii în baza unor idei globale. Pentru ca astfel de organizații să devină o forță de consolidare a societății și cetățenilor, ele trebuie să dobândească dreptul constituțional de a participa la campaniile electorale, de a-și desemna la alegeri candidații și listele de candidați. În consecință, se impune modificarea prevederilor din Codul electoral (art. 63), conform cărora partidul este unica formă de asociere a cetățenilor cu dreptul de a desemna candidați (liste de candidați) pentru alegerile parlamentare și cele prezidențiale și de a acorda acest drept asociațiilor obștești [30].

Dacă în raport cu organizațiile sociale problema participării acestora la formarea organelor reprezentative, la procesul electoral este una acută, atunci în raport cu organizațiile obștești cu profil cultural și social este cât se poate de actuală, mai ales în ceea ce privește educația spirituală și culturală a oamenilor, precum și organizarea unui parteneriat social. Din păcate, această zonă de interacțiune este încă puțin valorificată, asociațiile obștești de multe ori nu pot depăși indiferența din partea autorităților. În viziunea noastră, următoarele modalități de cooperare ar trebui să devină cele mai relevante: conjugarea forțelor în proiecte culturale, educaționale și sociale; includerea reprezentanților asociațiilor obștești de profil în consiliile consultative și de supraveghere de pe lângă autoritățile publice, în instituțiile din subordinea acestora; participarea obligatorie a asociațiilor obștești relevante la elaborarea și discutarea proiectelor de decizii și programe adoptate de autoritățile publice în domenii conexe; antrenarea asociațiilor obștești în acțiunile de control public conform profilului acestora, inclusiv în scopul evaluării activității administrației publice și municipale; stabilirea obligației și termenelor de examinare de către autoritățile publice a sesizărilor asociațiilor obștești ce vizează acte de corupție, în care se propun măsuri de ameliorare a situației din domeniile relevante, a activității funcționarilor și altor organe ale administrației publice.

Pe lângă cele menționate, constatăm că activitatea instituţiilor societății civile este întemeiată pe criterii economice, sociale şi juridice, după cum urmează:

Criteriile economice, care includ libertatea economică şi socială a membrilor societăţii, posibilă numai într-o societate cu economie de piaţă, în care individul nu este înstrăinat de proprietate şi are dreptul de a alege oricare dintre formele ei, în care există libertatea activităţii antreprenoriale.

Criteriile sociale, care presupun autoadministrarea şi iniţiativa membrilor societăţii, transparenţa (acces liber la toate sursele de informare, publicitatea activităţilor publice şi politice, libertatea de comunicare cu organizaţiile internaţionale).

Criteriile juridice, care ar trebui să includă recunoaşterea şi asigurarea reală a drepturilor naturale, inalienabile ale omului, garantarea acestora în justiție; un stat de drept bazat pe principiul separării puterilor; pe egalitatea tuturor în faţa legii şi a justiţiei; pe stabilitatea sistemului constituţional; pe un regim politic democratic; pluralism politic şi ideologic; libertatea de opinie și de exprimare; dar și pe independenţa mijloacelor de informare în masă.

În aceeași ordine de idei, instituţiile societăţii civile din Republica Moldova (care s-a declarat stat de drept) ar trebui să vizeze următoarele obiective: respectarea drepturilor şi a libertăţilor fundamentale ale omului; crearea condiţiilor favorabile pentru dezvoltarea durabilă a instituţiilor societăţii civile; îmbinarea armonioasă a drepturilor şi libertăţilor cu îndatoririle

omului faţă de societate; controlul efectiv al societăţii asupra activităţii puterii de stat; formarea unei culturi de cooperare bazată pe principii de parteneriat între autorităţile publice şi organizaţiile societăţii civile; crearea unui sistem efectiv de asistenţă socială; formarea sistemului de coordonare a intereselor societăţii şi guvernării.

Constatăm, în continuarea ideii, că pentru atingerea obiectivelor de mai sus, instituţiile societăţii civile din Republica Moldova se confruntă cu următoarele provocări: caracterul dispersat al principiilor spirituale şi morale; înţelegerea eronată a misiunii istorice şi a destinului geopolitic al populaţiei ca un nucleu al mentalităţii sale; perceperea insuficientă în conștiința oamenilor a toleranţei, compătimirii şi a compasiunii, aptitudinii de a trăi într-o atmosferă deschisă spre pace şi solidaritate în eliminarea problemelor comune; renaşterea potenţialului intelectual al societăţii, protejarea abilităţilor şi talentelor fiecărui individ; crearea unei atmosfere de formare liberă a diverselor viziuni ale oamenilor, precum şi o exprimare fiabilă şi corectă a voinţei lor politice; asigurarea controlului public asupra respectării de către stat a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi cetăţeanului, intereselor şi securităţii naţionale a societăţii, precum şi altor principii ale sistemului constituţional din ţară.

2.3. Democrația electronică – mecanism de participare a societății civile la procesul legislativ și de promovare a politicilor publice în contextul procesului de globalizare

În ultimele decenii, Republica Moldova, ca și alte țări din Europa Centrală și de Est, a cunoscut transformări profunde la nivelul relațiilor de guvernare. După cum se relatează în literatura de specialitate, având în vedere „influenţa economică, globalizarea informaţiei şi creşterea economiei digitale, guvernele s-au „reinventat" pentru a răspunde aşteptărilor noi şi priorităţilor cetăţenilor" [21].

Aceste transformări însă nu au fost însoțite de o democratizare rapidă, în marea majoritate a cazurilor procesul de tranziție de la regimul politic de tip autoritar la cel democratic fiind marcat de numeroase „sincope și incertitudini" [102, p. 9]. În mare parte, dificultățile respective au fost și mai sunt alimentate inclusiv de insuficiența unor instrumente care să asigure cunoașterea rapidă și complexă a realității, care este piatra de temelie în procesul de elaborare a reformelor, chiar și legislative, oportune și fundamentate pe cerințele obiective ale factorilor de configurare a dreptului, fapt care impune folosirea pe scară largă a mijloacelor și tehnicilor specifice informaticii. După cum se menționează în literatura de specialitate, această nevoie a izvorât din „sporirea însemnată a volumului de informații", fapt care a condus la „scăderea operativității în luarea deciziilor" [110, p. 400]. Mai mult decât atât, dezvoltarea și utilizarea noilor tehnologii ale informației și comunicațiilor (TIC), ca urmare a procesului de globalizare, generează schimbări

profunde în societățile moderne, manifestate prin utilizarea tot mai intensă a instrumentelor de comunicare digitală și a platformelor deschise și de colaborare. Ultimele au permis cetățenilor și asociațiilor să ia parte la dezbateri și să participe activ în viața publică, depășind monopolul mijloacelor de comunicare în masă tradiționale ca motoare ale relației dintre cetățeni și instituțiile statului.

În mod cert, transformarea digitală, ca fenomen, a influențat toate domeniile de dezvoltare din lume. Astfel că realizările „spectaculoase" legate de trecerea de la limbajul natural la cel artificial nu „puteau rămâne străine teoriei și practicii dreptului" [110, p. 401]. În plan juridic, procesul de digitalizare este direcţionat în special către sporirea şi facilitarea accesului individului la informații de interes public, participarea la procesul decizional, comunicarea cu instituțiile administrative de toate nivelurile, dar și interacțiuni pe domeniul/sfera justiţiei, după caz. Exponent principal al acestei „revoluții" de transformare a domeniilor este internetul, cu diferitele sale rețele de comunicare și de interacțiune socială asociate cu acestea.

Era digitală transfigurează lumea, în timp ce fiecare ţară urmează o cale particulară de utilizare a tehnologiilor informaționale pentru guvernare și dezvoltarea democraţiei. Într-un studiu realizat de ONU se constată că anul 2020 reflectă îmbunătățirea tendințelor globale în dezvoltarea e-guvernării în statele membre [97]. Republica Moldova este inclusă în categoria celor 16 țări aflate în situații speciale, nouă dintre acestea (Bangladesh, Bhutan, Bolivia, Capul Verde, Cambodgia, Kârgâzstan, Mongolia, Republica Moldova și Uzbekistan) fiind țări cu venituri medii inferioare.

Spațiul geografic și administrativ al Uniunii Europene s-a dovedit a fi unul extrem de sensibil și receptiv la aceste transformări, deși internetul, ca mijloc de comunicare globală, este produsul inovațional al SUA, iar ca exponent al revoluției – internetul devine în scurt timp instrument de participare electronică (e-guvernarea).

Deși constată lipsa unei definiţii acceptate pentru e-guvernare, doctorul conferențiar Svetlana Slusarenco explică acest termen astfel: „utilizarea tehnologiilor informaționale pentru a furniza mai eficient serviciile guvernamentale, respectiv, aplicarea tehnologiilor informaționale în operațiunile guvernamentale, generând atingerea scopurilor publice prin mijloace digitale." În aceeași opinie se specifică ideea că guvernarea electronică reprezintă o etapă esenţială a reformei administraţiei publice, a modernizării acesteia, fiind un proces de digitalizare a sectorului public în scopul facilitării „interacţiunii dintre instituţiile publice şi cetăţeni prin intermediul aplicaţiilor bazate pe tehnologia informaţiei" [262, p. 327]. Pentru unii autori, e-guvernarea „înseamnă transparenţa procesului decizional în sectorul public" [269, p. 589].

Guvernarea electronică este recunoscută și ca „un proces de reformare a sectorului public prin noi tehnici de management al informaţiei, creat cu scopul de a spori gradul de participare politică a cetăţenilor […]”, scopul acestui mecanism fiind „accesul cetăţenilor la informaţia publică, participarea societăţii civile la procesul decizional” [219, p. 83].

Am putea preciza că, pentru furnizarea serviciilor publice, cetățenii dispun de costuri mai reduse, au acces la un volum mai mare de informaţii într-un timp mai scurt, beneficiază de servicii publice de o calitate mai ridicată, economisesc timp, deoarece nu mai trebuie să se deplaseze de la o instituţie la alta, dar și au posibilitatea de a achita taxe, impozite, amenzi prin intermediul internetului.

Susținem opinia exprimată de doamna Svetlana Slusarenco potrivit căreia este necesar ca autoritățile din Republica Moldova să întreprindă măsuri pentru întărirea „conexiunii, cooperării cu cetăţenii pentru ca politicile privind guvernarea electronică să fie încununate cu succes” [262, p. 329].

În lucrările științifice este utilizată și noțiunea de „e-democrație”, în unele cazuri, „democrație digitală” sau „internet-democrație”. Noțiunea dată cuprinde tehnologiile informaționale și de comunicare specifice secolului al XXI-lea, folosite pentru promovarea valorilor democratice. În mod concomitent, aceasta este considerată „o formă de guvernământ prin intermediul căreia fiecare cetățean adult este eligibil să participe, într-o măsură egală, la propunerea, elaborarea și crearea legilor” [16]. În scopul acesta, e-democrația are nevoie de condiții sociale, economice și culturale favorabile unei autodeterminări politice, fiecare individ fiind protejat de orice constrângere nejustificată și ilegală. Totodată, e-democrația comportă și unele dezavantaje, cum ar fi: tehnologiile informaționale pot fi folosite nu doar în scopuri democratice, dar și antidemocratice; în lipsa unui control riguros s-ar putea solda cu polarizarea opiniilor, populism și demagogie etc.

Unul dintre documentele importante care dezvoltă esența democrației electronice poate fi numit Recomandarea Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei privind e-democrația din 2009 [236], care propune statelor membre:

- să ia în considerare utilizarea oportunităților oferite de e-democrație pentru a consolida democrația, instituțiile democratice și procesele democratice;

- să implementeze e-democrația ca suport și consolidare a democrației, a instituțiilor democratice și proceselor democratice prin intermediul TIC și legate de implicarea și reangajarea cetăţenilor în democrație;

- să introducă, să dezvolte sau să revizuiască politicile și practicile de e-democrație și, acolo unde se consideră necesar, legislația, în lumina principiilor care fac parte integrantă din această recomandare;

- sa ia în considerare, la introducerea și extinderea e-democrației, utilizarea setului de ghiduri orientative, ca sugestii suplimentare pentru posibile acțiuni;

- să ia măsuri, în cooperare cu partenerii locali, regionali, naționali și internaționali corespunzători și părțile interesate, să dezvolte concepte și standarde pentru e-democrație, care susțin drepturile omului, democrația și statul de drept;

- atunci când introduc, implementează și revizuiesc e-democrația să se asigure că: respectă pe deplin obligațiile și angajamentele în ceea ce privește drepturile omului și libertățile fundamentale, principiile care ghidează organizarea internă a guvernării democratice; sporesc eficacitatea democrației, a instituțiilor democratice și a proceselor democratice; este suplimentară, complementară și interconectată cu procesele democratice tradiționale, astfel încât să lărgească opțiunile disponibile publicului pentru participarea la procesele politice; menține și sporește încrederea cetățenilor în democrație, în instituții democratice și în procesele democratice; sprijină rolurile democratice ale intermediarilor dintre cetățeni și stat, cum ar fi instituții democratice, politicieni și mass-media; promovează, asigură și sporește transparența, responsabilitatea, receptivitatea, implicarea, deliberarea, incluziunea, accesibilitatea, participarea, subsidiaritatea și coeziunea socială; oferă oportunități de deliberare și participare publică semnificativă și eficientă la toate etapele procesului democratic, receptiv la nevoile și prioritățile oamenilor; se bazează pe și pune în aplicare conceptele de informare cuprinzătoare și activă și o largă înțelegere a cetățeniei; ține seama de provocările, riscurile și barierele din calea democrației electronice, abordarea și depășirea acestora, în special prin măsuri solide de evaluare și gestionare a riscurilor și mecanisme care asigură evaluarea continuă și progresul; contribuie la reducerea decalajului digital printr-o abordare incluzivă și nediscriminatorie și prin împuternicirea oamenilor prin sprijin pentru educație și formare, inclusiv educație și formare în domeniul e-literacy și prin măsuri de informare publică și prin combinarea abordărilor electronice și nonelectronice; facilitează și îmbunătățește accesul, accesibilitatea și interoperabilitatea prin utilizarea, acolo unde este posibil, a mijloacelor transparente și neutre din punct de vedere tehnologic, a soluțiilor *open source* și standardelor deschise și specificațiilor; este încorporat în reguli și cadre de reglementare echilibrate, orientate către cetățeni, inclusiv în reglementări adoptate de autoritățile publice, coreglementare și autoreglementare.

În acest context, Comisia Europeană se axează pe participarea electronică (e-participarea) și pe guvernanța electronică (e-guvernarea), realizând consultări publice online și evaluări de

impact, în special înainte de a propune acte legislative, pentru a crește participarea publicului și a îmbunătăți guvernanța europeană − procese care asigură în mod rapid utilizarea extinsă și mai accesibilă a noilor tehnologii, cu implicarea tuturor părților la elaborarea politicilor și la consolidarea guvernării europene. Prin multiplicarea instrumentelor noi de comunicare digitală și a platformelor deschise și colaborative, nu se urmărea stabilirea unui sistem democratic alternativ, ci promovarea, garantarea și îmbunătățirea transparenței, a responsabilizării, a capacității de reacție, a participării, a deliberării, a incluziunii, a accesibilității, a subsidiarității și a coeziunii sociale. Astfel, conform recomandărilor reflectate în Recomandarea Comitetului de Miniștri către statele membre privind democrația electronică (e-democrația) a Consiliului Europei, se disting trei concepte, deși între ele există suprapuneri evidente:

- *E-guvernarea* − presupune aplicarea TIC la funcționarea sectorului public și, în special, la furnizarea electronică de informații și servicii pentru cetățeni de către autoritățile publice (de exemplu, plata unei amenzi de circulație);

- *E-guvernanța* − presupune aplicarea TIC pentru stabilirea unor canale de comunicare care să permită includerea diverselor părți interesate în elaborarea politicilor publice (de exemplu, o consultare electronică a cetățenilor cu privire la oportunitatea modificării unei limitări a vitezei sau o consultare la nivel local referitoare la buget);

- *E-democrație*, care se referă la utilizarea TIC pentru crearea unor canale de consultare și de participare a cetățenilor (de ex., e-Parlament, inițiativa electronică, votul electronic, petiția electronică, consultarea electronică etc.).

Având la bază același obiectiv, Tratatul privind Uniunea Europeană (art. 11) a introdus un instrument inovator al democrației participative în Uniune: *inițiativa cetățenească europeană* − mecanism prin care, cu un prag de cel puțin un milion de cetățeni ai Uniunii, Comisia Europeană poate fi invitată să prezinte, în limitele atribuțiilor sale, o propunere corespunzătoare în materii în care acești cetățeni consideră că este necesar un act juridic al Uniunii [278]. Mecanismul respectiv a devenit în timp un bun public în serviciul unei democrații mai transparente și mai participative, nu doar a influențat procesele electorale, ci a extins oportunitățile participării cetățenilor în cadrul proceselor politice și, în special, la cele trei forme de interacțiune între guverne și cetățeni, în principal: informarea digitală, consultarea digitală și luarea deciziilor la nivel digital.

Printre cele mai importante argumente de utilizare a instrumentelor electronice în intensificarea dialogului democratic dintre cetățeni și instituții publice menționăm:

- schimbările tehnologice continue și rapide din societatea informațională, în special cu privire la aspectele educaționale și cetățenești;

- creșterea gradului de utilitate a instrumentelor TIC pentru acces la conținutul informațional tot mai divers, la schimbul de opinii, la exprimări de opinii la viața politică și la procesele decizionale colective la nivel local, național și la nivelul UE;

- participarea activă a cetățenilor la procesul decizional democratic prin intermediul instrumentelor TIC integrate într-un cadru propice din punct de vedere juridic, care să garanteze dreptul la viața privată, libertatea de exprimare și accesul la informații independente;

- instituirea standardelor tehnice ambițioase la nivelul întregii Uniuni, cu scopul de a reduce în mod substanțial și efectiv decalajul digital actual, ținând seama de situația specifică din diferite state membre, inclusiv pentru eliminarea barierelor fizice, geografice și sociale relevante care îngrădesc participarea online a cetățenilor, indiferent de situația socială și personală și de venitul acestora, acordând o atenție deosebită, în acest context, zonelor mai puțin accesibile și evitând orice formă de discriminare (potrivit art. 21 din Carta drepturilor fundamentale);

- folosirea plenară a platformelor de comunicare socială pentru socializare și comunicare, precum și în sectoarele creative și culturale, inclusiv pentru intensificarea sentimentului de apartenență a cetățenilor la UE, încurajarea angajamentului civic și a incluziunii sociale, precum și în ceea ce privește transmiterea unor informații și cunoștințe echilibrate în legătură cu UE și cu istoria, valorile și drepturile sale fundamentale, pentru a stimula gândirea critică și dezbaterea publică constructivă cu privire la Uniunea Europeană etc.

Recunoscând importanţa transparenţei autorităţilor publice într-o societate democratică, Convenția din 2009 privind accesul la documente oficiale [65] obligă părțile să garanteze dreptul oricărei persoane, fără nicio discriminare, de a beneficia de acces la documentele oficiale deţinute de autorităţile publice.

Convenția introduce standarde minime care trebuie aplicate în momentul procesării cererilor de acces la documente oficiale și asigură flexibilitatea semnatarilor de a introduce drepturi chiar mai mari de acces la aceste documente. Articolul 10 din Convenție prevede că o autoritate publică poate lua măsurile necesare chiar din iniţiativă proprie, când este necesar, pentru a face publice documentele oficiale pe care le deţine, în interesul promovării transparenţei şi eficacităţii administrării publice, şi pentru a încuraja participarea publicului informat în chestiuni de interes general.

Standardele internaționale și europene pentru participarea civilă la procesele decizionale au evoluat considerabil în ultimii ani, având drept scop consolidarea garanțiilor de participare în contextul tendințelor de globalizare, precum și în contextul multitudinii de politici internaționale. Dreptul la participare a fost menționat în numeroase documente obligatorii și cu titlu de recomandare, iar standardele internaționale consolidează, în mod clar, ideea că participarea este

un drept care trebuie reglementat și implementat, nu lăsat la bunul plac al factorilor de decizie. Mai mult ca atât, documentele prevăd un număr mare de probleme care trebuie abordate de țări pentru a facilita participarea, cum ar fi: echitatea persoanelor la accesul de informații de interes public, recunoașterea rolului esențial al ONG-urilor în participare, asigurarea participării grupurilor dezavantajate, specificul participării în procesul de luare a deciziilor privind mediul și cadrul legal favorabil pentru participare semnificativă. Mai mult, la nivel global, în special la nivel european, dreptul de a lua parte în afaceri publice, adică, de participare, este prevăzut în mod clar pentru fiecare, fără distincții sau restricții nejustificate, și acest fapt era posibil doar prin organizarea unor platforme electronice, democraţia digitalizată devenind în timp un sprijin real pentru implicarea activă a cetăţeanului în procesul democratic.

Implementarea tuturor prevederilor conforme standardelor cu referință la procesarea documentelor oficiale, dar și necesitatea prezentării pozițiilor și obiecțiilor de către participanții/actorii societății civile în procesul de luare a deciziilor au generat apariția pe scară largă, în țările membre ale Uniunii Europene, a platformelor electronice. Acest fapt este unul evident și demonstrat de practicile țărilor membre ale UE, pe care le-am reflectat într-un studiu comparat privind mecanismele participative.

Mijloacele de comunicare digitalizată, folosite pe larg, s-au transformat în mecanisme de exercitare a drepturilor constituționale ale țărilor membre ale Uniunii Europene și de drept internațional, generând un complex de avantaje prin care s-a reușit atingerea obiectivelor de democratizare a proceselor legislative, precum și eficientizarea în timp și în procesul legislativ a deciziilor.

Printre primele documente de drept european menite să asigure un nivel de comprehensivitate a fenomenului de digitalizare a democrației este *Draft guidelines on e-democracy in the form of a toolkit,* pregătit de European Committee on Democracy and Governance (CDDG), dat publicităţii la data de 4 decembrie 2019 şi consultat pe site-ul Comisiei Europene [91]. Documentul enunţat are ca scop crearea unui instrument de lucru pentru implementarea democraţiei electronice în rândul statelor membre, ca expresie a democraţiei reprezentative.

Printre condițiile esențiale în vederea utilizării pe larg a platformelor electronice la edificarea democrației electronice se numără respectarea valorilor și principiilor participării civile. În acest context, Asociația Internațională pentru Participarea Publică [155] a publicat un rezumat al valorilor de bază, pe care urmărește să le promoveze participarea electronică. Printre aceste valori se regăsesc: implicarea în procesul de luare a deciziilor a celor care sunt afectați sau interesați de decizia respectivă; solicitarea opiniilor participanților la etapa proiectării modului în

care aceștia vor participa; oferirea informației necesare participaților, pentru ca aceștia să contribuie în mod efectiv; abilitarea publicului în așa fel încât contribuțiile acestuia să influențeze decizia; recunoașterea și comunicarea nevoilor și intereselor tuturor participanților, inclusiv a factorilor de decizie; comunicarea modului în care aportul participanților a afectat decizia.

Un eveniment marcant în contextul subiectului abordat în prezentul compartiment a avut loc în anul 2022, când a fost lansată *Declarația europeană privind drepturile și principiile digitale pentru deceniul digital* [79]. În Preambulul Declarației se recunoaște că transformările care însoțesc procesul de digitalizare afectează viața oamenilor, în același timp, oferă oportunități semnificative pentru o mai bună calitate a vieții, pentru creștere economică și durabilitate și este însoțită de provocări pentru societatea democratică și pentru cetățeni. Declarația are drept scop promovarea unui model european de transformare digitală, în care omul să fie în centrul atenției. Acest model este bazat pe valorile europene și pe drepturile fundamentale ale Uniunii Europene, reafirmând drepturile universale ale omului și aduce beneficii tuturor persoanelor și societății. Conform Declarației, modelul presupune: transformare digitală centrată pe oameni; solidaritate și incluziune; accesul oamenilor la conectivitate digitală de mare viteză și la prețuri accesibile, educație pe tot parcursul vieții care să ofere competențe digitale de bază și avansate; condiții de muncă echitabile și corecte; accesul online al tuturor la serviciile publice esențiale în Uniunea Europeană; dreptul fiecăruia de a beneficia de avantajele sistemelor de algoritmi și de inteligență artificială; un mediu digital echitabil; accesul fiecărei persoane la un mediu digital de încredere, divers și multilingv; un mediu digital protejat, sigur și securizat; dreptul la viață privată și la protecția datelor sale cu caracter personal etc.

În semn de reafirmare a angajamentului statelor europene față de drepturile fundamentale și valorile europene și pornind de la importanța serviciilor digitale publice, miniștrii europeni responsabili de digitalizare au adoptat, pe 8 decembrie 2020, *Declarația de la Berlin asupra Societății Digitale și a Guvernanței Digitale bazate pe Valori* [12]. Chiar în Preambulul Declarației se atestă faptul că transformarea digitală deschide noi oportunități și noi forme de participare socială și procese de formare a opiniei publice, cu potențialul de a implica toți membrii societăților. Aceste tehnologii oferă noi modalități de soluționare a problemelor societale și de eficientizare și eficacitate a guvernelor și instituțiilor publice. Pornind de la aceasta, Declarația își propune să contribuie la o transformare digitală bazată pe valori prin abordarea și consolidarea participării digitale și a incluziunii digitale în societățile statelor Uniunii Europene.

Recunoscând sectorul public ca un element esențial pentru piața unică europeană și o forță motrice pentru soluții tehnologice noi și inovatoare pentru serviciile publice și provocările societale, Declarația consacră următoarele principii fundamentale în sfera digitală: valabilitatea și

respectarea drepturilor fundamentale și a valorilor democratice; participarea socială și incluziunea digitală pentru a modela lumea digitală; abilitare și alfabetizare digitală; încredere și securitate în interacțiunile guvernamentale digitale; suveranitatea și interoperabilitatea digitale; sisteme centrate pe om și tehnologii inovatoare în sectorul public; cultivarea unei societăți digitale reziliente și durabile.

Capitolul II din Declarație conține un compartiment consacrat consolidării participării și incluziunii sociale. Pentru realizarea acestui obiectiv este necesară:

- consolidarea dialogului în materie de politică digitală cu cetățenii pentru a promova coeziunea socială și participarea activă a societății civile în discursul politic democratic;

- încurajarea cetățenilor și a administrațiilor publice să exploreze mai intens utilizarea instrumentelor digitale în modelarea discursului politic privind transformarea digitală;

- asigurarea faptului că transformarea digitală este favorabilă incluziunii și accesibilă persoanelor cu dizabilități și elaborarea unor politici relevante pentru a aborda lacunele existente în materie de participare, în special în ceea ce privește demografia și zonele îndepărtate sau rurale;

- punerea la dispoziție integrală a serviciilor publice prin intermediul dispozitivelor mobile standard și accesibile pentru persoanele cu handicap, inclusiv a posibilităților sigure de identificare electronică;

- promovarea unor soluții menite să reducă la minimum excluziunea digitală sau care vizează adaptarea la o economie în schimbare.

Comunicarea Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor, numită generic *Busola pentru dimensiunea digitală 2030: modelul european pentru deceniul digital* [33], recunoaște relevanța aspirației de aplicare a politicii digitale care să le permită „cetățenilor și întreprinderilor să beneficieze de un viitor digital sustenabil și mai prosper, în care oamenii să se afle pe primul plan.”

Lecțiile învățate în perioada pandemiei au convins comunitatea europeană că digitalizarea apropie persoanele, indiferent de locul în care se află fizic, infrastructura digitală oferind noi oportunități. În acest context, se menționează în document, digitalizarea poate deveni un vector decisiv al drepturilor și al libertăților, „permițându-le oamenilor să depășească anumite limite teritoriale, poziții sociale sau limite legate de apartenența la o comunitate și deschizându-le noi posibilități […] de a-și îndeplini obiectivele ambițioase.”

Unul dintre obiectivele enunțate de Busola pentru dimensiunea digitală urmărește digitalizarea serviciilor publice. Astfel, Uniunea Europeană se angajează ca până în 2030 viața democratică și serviciile publice în mediul online să devină pe deplin accesibile tuturor. Serviciile

ușor de utilizat vor permite cetățenilor să influențeze mai eficient activitățile autorităților publice și să îmbunătățească serviciile oferite de acestea.

Un compartiment din acest document, numit „Cetățenia digitală”, recunoaște necesitatea asigurării accesului cetățenilor, mai întâi de toate, la conectivitate accesibilă, sigură și de înaltă calitate, la posibilitatea dobândirii competențelor digitale de bază și accesul la alte mijloace care să le permită să participe pe deplin la activitățile economice și societale. De asemenea, cetățenii trebuie să aibă acces ușor la serviciile publice digitale, pe baza unei identități digitale universale.

În final, Busola pentru dimensiunea digitală 2030 trebuie să creeze un model european pentru societatea digitală care să stea la baza inițiativelor privind o democrație deschisă și să le sprijine, contribuind la elaborarea de politici favorabile incluziunii, înlesnind un dialog amplu cu cetățenii și stimulând acțiunile la nivel local de dezvoltare de inițiative locale ca prilej pentru îmbunătățirea acceptabilității sociale și a sprijinului public pentru deciziile democratice.

Standardele Uniunii Europene şi cele internaţionale sunt apreciate ca „tipologii multiple de mecanisme şi instrumente indispensabile, diversificate, utilitare şi deosebit de importante pentru dezvoltarea continuă a Republicii Moldova în cadrul noilor tendinţe de internaţionalizare […] a ţărilor componente spaţiului comunitar european” [106, p. 145].

Pentru decidenții din Republica Moldova este important să se conștientizeze necesitatea valorificării standardelor europene în vederea edificării societății informaționale care să ofere sprijin societății civile pentru a contribui la crearea unor condiții favorabile pentru e-democrație, e-guvernare și e-participare.

Astfel, la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului al XXI-lea, Guvernul Republicii Moldova a adoptat Programul strategic de modernizare tehnologică a guvernării (E-Transformare) [135]. La acea etapă, Guvernul recunoaștea că populația se confruntă cu anumite probleme în accesarea serviciilor publice, cum ar fi corupţia, birocraţia şi ineficienţa instituţiilor publice; gradul redus de dezvoltare a serviciilor publice disponibile pe internet; calitatea nesatisfăcătoare a conţinutului mai multor pagini web din sectorul public; imposibilitatea accesării rapide a informaţiei de către cetăţeni; utilizarea sporadică și lipsită de coordonare a resurselor tehnologiilor informaționale în administraţia publică; insuficienţa tehnicii de calcul în instituţii; lipsa acută de cadre pentru gestionarea tehnologiilor informaţionale în vederea prestării serviciilor publice şi eficientizării guvernării etc. Programul țintea spre digitalizarea serviciilor publice destinate cetăţenilor, prin: intensificarea şi optimizarea procesului comunicaţional între o instituţie publică şi cetăţeni şi alte instituţii publice; optimizarea fluxului de documente şi informaţii în autorităţile administraţiei publice centrale şi la nivel interinstituţional; asigurarea accesului liber la informaţia

şi serviciile publice; îmbunătăţirea cooperării în societate, atât la nivel de stat-cetăţean, cât şi la nivel de parteneriat public-privat etc.

Un suport important în acest sens este conferit de Legea cu privire la informatică care stabilește cele mai importante reguli de activitate în domeniul informaticii, inclusiv drepturile şi obligaţiile statului, ale persoanelor juridice şi fizice în procesul creării, administrării, utilizării şi întreţinerii sistemelor informatice din Republica Moldova [171]. Legea (art. 3) asigură accesul oricărei persoane juridice şi fizice la serviciile informatice publice, în conformitate cu prevederile Constituţiei şi legislației. La fel, legea numită instituie măsuri de protecție a datelor în cadrul sistemelor şi reţelelor informatice, interzicând accesul şi conectarea neautorizate la sistemele şi reţelele informatice. Potrivit art. 23 din lege, nu poate fi limitat accesul la datele: care stabilesc drepturile, libertăţile şi obligaţiile persoanelor fizice şi procedurile realizării acestor drepturi şi libertăţi; cu privire la situaţiile excepţionale şi altă informaţie necesară pentru asigurarea securităţii populaţiei; care reprezintă surse de cunoştinţe acumulate în sistemele informatice din sferele învăţământului, ocrotirii sănătăţii, ştiinţei, culturii şi jurisprudenţei. Adoptând această lege, Parlamentul Republicii Moldova a ținut cont de impactul procesului de globalizare, stabilind (art. 6) că relaţiile internaţionale în domeniul informaticii sunt reglementate de convenţii şi acorduri internaţionale la care țara noastră este parte. În concordanță cu prevederile art. 4 din Constituția Republicii Moldova, Legea cu privire la informatică stabilește că, în cazul în care convenţiile şi acordurile internaţionale conţin alte norme decât cele prevăzute de legislaţia națională cu privire la informatică, se vor aplica prevederile convenţiilor şi acordurilor internaţionale.

În contextul subiectului cercetat, interes prezintă și Legea cu privire la informatizare şi la resursele informaţionale de stat, care determină condiţiile de activitate în domeniul creării şi gestionării infrastructurii informaţionale naţionale ca mediu de funcţionare al societăţii informaţionale din Republica Moldova [172]. Legea definește o serie de noțiuni importante pentru afirmarea unei societăți informaționale în țara noastră (bază de date, bancă de date, date personale, domenul naţional de nivel superior „.md” etc.). Un termen important definit în lege este noțiunea „informatizare” care, în opinia legislatorului, reprezintă un proces organizatoric de creare a unor condiţii optime pentru satisfacerea necesităţilor informaţionale şi realizarea drepturilor cetăţenilor, autorităților publice, instituțiilor publice şi persoanelor juridice în baza formării şi utilizării resurselor informaţionale. Potrivit art. 7^1 din legea nominalizată, proprietar al sistemelor informaționale de stat este însuși statul. Acesta decide cine sunt posesorii, deținătorii, administratorii tehnici și utilizatorii sistemelor informaționale de stat. Astfel, calitatea de posesori ai sistemelor informaționale de stat este atribuită autorităţilor și instituțiilor publice. Aceștia sunt

obligați să asigure toate condițiile necesare pentru crearea, administrarea și dezvoltarea sistemului informațional de stat.

Un rol în asigurarea integrării sistemului național de informatizare în spațiul informațional global revine Legii comunicaţiilor electronice, care transpune o serie de directive ale Parlamentului European și ale Consiliului [166]. Legea stabilește regulile de bază ale activităților în domeniul comunicaţiilor electronice din Republica Moldova, cadrul general al politicii şi strategiei de dezvoltare a domeniului etc. La fel, legea (art. 15) prevede crearea reţelelor de comunicaţii electronice care furnizează servicii de comunicaţii electronice, satisfăcând necesităţile publice şi private în domeniul comunicaţiilor electronice; garantează (art. 3), fără nicio discriminare, accesul oricărei persoane fizice sau juridice la serviciile de comunicaţii electronice accesibile publicului pe întreg teritoriul țării. Un capitol din lege (Capitolul IX) conține dispoziții care asigură protecția drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, în special a drepturilor la confidențialitate și la respectarea vieții private în domeniul prelucrării de date cu caracter personal în sfera comunicațiilor electronice.

Din perspectiva inițierii negocierilor pentru aderarea la Uniunea Europeană și dinamizarea procesului de integrare, Programul de activitate al Guvernului „Moldova prosperă, sigură, europeană” [141], printre alte obiective, include următoarele: extinderea accesului la servicii electronice pentru cetățeni și antreprenori, promovarea digitalizării proceselor administrative din cadrul instituțiilor publice și al serviciilor publice; prevenirea și combaterea amenințărilor hibride pe palierul securității cibernetice și informaționale; extinderea serviciilor de calitate, inclusiv a celor digitale, pentru diasporă.

Strategia națională de dezvoltare „Moldova Europeană 2030”, apreciată ca un document strategic pe termen lung, care stabilește direcțiile de dezvoltare a țării și a societății, adaptând prioritățile și țintele angajamentelor internaționale asumate de Republica Moldova, include un compartiment separat (5.3) dedicat transformării electronice a guvernării, societății și economiei [176]. În perspectiva schimbărilor cardinale în aceste domenii, Strategia mai prevede: digitalizarea completă a serviciilor publice; asigurarea transparenței și trasabilității datelor deschise și a informațiilor oficiale, precum și a receptivității autorităților/instituțiilor publice la solicitările cetățenilor; dezvoltarea unui mecanism electronic unificat de recepționare a petițiilor și solicitărilor de informații; accesul la internet de bandă largă, la prețuri accesibile pentru toate categoriile de populație, în fiecare localitate și legiferarea dreptului la internet pentru fiecare; alfabetizarea digitală a populației, în special a populației în etate etc.

Deși, după cum am constatat, Republica Moldova dispune de un cadru legislativ favorabil dezvoltării societății informaționale, problema nici pe departe nu este soluționată. Autoritățile

recunosc că țara noastră, chiar și în aceste condiții, se plasează sub media subregiunii Europei de Est la majoritatea indicatorilor, fapt ce demonstrează că pentru a spori competitivitatea Moldovei pe dimensiunea dezvoltării digitale mai sunt necesare eforturi [273]. În opinia autorilor proiectului Strategiei de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023–2030, adoptarea și implementarea ulterioară a acestui document de politici va transforma Republica Moldova „într-o țară cu o societate digitală inovatoare și incluzivă, bazată pe o infrastructură modernă cu oameni educați digital, guvernare prodigitală […], precum și un mediu de colaborare pentru părțile interesate care încurajează munca inovatoare a tuturor persoanelor și asigură o dezvoltare umană durabilă."

Tendințele globale actuale ale tranziției de la societatea industrială la societatea informațională constituie, în viziunea autorilor proiectului, „o schimbare globală revoluționară". În acest context, Strategia își propune dezvoltarea unei societăți digitale pentru care este specific: utilizarea pe scară largă a serviciilor digitale; un sistem educațional proactiv care sprijină transformarea digitală; reducerea decalajului digital dintre zonele rurale și urbane, populația tânără și adultă etc.; dezvoltarea alfabetizării digitale pentru toți; atragerea diasporei în proiectele legate de Moldova digitală etc.

După cum se menționează în literatura de specialitate, disponibilitatea și nivelul tehnologiei într-o anumită țară prezintă interes doar „în măsura în care populația și organizațiile sale au acces, resurse și abilități pentru a le folosi productiv", acest pilon referindu-se la aplicarea TIC de către cei interesați la trei niveluri de analiză: persoane fizice, întreprinderi și guvernare [108, p. 11].

Deși în ultimii ani suntem martorii unui proces în creștere a nivelului de computerizare a gospodăriilor din Republica Moldova și sporirea gradului de acces la internet, un sondaj realizat în anul 2022 constată că șase din zece gospodării din Republica Moldova (59,3%) dispun de un computer la domiciliu [217]. Fiind întrebați despra cauza lipsei computerului, 44,1% dintre cei chestionați au invocat lipsa resurselor financiare. O bună parte dintre respondenți (46,7%) au recunoscut că nu au nevoie de computer, deoarece „nu îi văd utilitatea". Din estimările sondajului, constatăm că 88,7% din gospodării sunt conectate la internet, rata de penetrare a internetului fiind mai mică în mediul rural. Rata de utilizare a computerului în anul 2022 a constituit 50,9%, fapt ce semnifică o scădere continuă pentru al patrulea an consecutiv.

Fiind întrebați ce cunosc despre reforma de modernizare a serviciilor guvernamentale, doar 6% dintre cei chestionați au afirmat că cunosc anumite lucruri despre aceasta, 36,8% au auzit despre reformă, dar nu cunosc detalii, iar mai mult de jumătate (58%) nu cunoșteau nimic. Nu este cunoscută populației nici noțiunea de „e-Guvernare". Astfel, despre e-Guvernare sau Guvernare

electronică cunosc anumite detalii doar 7,3% dintre cetățenii intervievați, 34,1% recunosc că au auzit ceva, fără multe detalii, iar 58% nu au auzit despre această noțiune până la interviu.

Cu toate acestea, domeniul tehnologiei informației este recunoscut ca fiind cel mai dezvoltat sector din Republica Moldova, valoarea acestuia depășind 10,2 miliarde de lei în anul 2021, ponderea în PIB fiind de 4,2%. Destinația cea mai importantă pentru livrarea produselor și prestarea serviciilor de către sectorul TI rămâne piața externă, cele mai solicitate state fiind: SUA, România, Germania, Italia, Marea Britanie [268].

Pornind de la această stare a lucrurilor, se constată că, actualmente, în Republica Moldova, conţinutul serviciilor electronice și furnizării acestora sunt „servicii ale administraţiei publice centrale, în principal, servicii departamentale cu un nivel scăzut de interoperabilitate", fiind, în mare parte, doar solicitări de servicii. Autorul Mihai Grecu constată că soluţiile de e-Guvernare implementate în Republica Moldova „nu au generat încă o transformare esenţială în structura și modul de funcţionare a guvernării" [107].

Datele menționate *supra* demonstrează faptul că realizarea obiectivelor, care într-o anumită măsură facilitează accesul societății civile la procesul decizional, necesită anumite eforturi consistente, inclusiv de natură juridică. Un sprijin important în acest context poate fi oferit de informatica juridică, recunoscută ca o ramură a iusciberneticii care înglobează „toate studiile privitoare la memorizarea și repertorizarea datelor juridice" [110, p. 403]. Astfel, computerul devine un ajutor apreciabil al Parlamentului în procesul legislativ, dar și un instrument de mare folos din dispoziția societății civile. Este cunoscut că în procesul de elaborare a unor acte, legislativul, dar și părțile interesate trebuie să țină cont de condițiile sociale care urmează a fi reglementate prin aceste acte, astfel încât apare necesitatea unor cercetări sociologice prealabile a mediului social vizat, consultarea opiniei publice etc.

O altă măsură importantă ține de accesibilitatea la băncile de date juridice care să asigure folosirea optimă, comodă și sigură a informației privitor la actele normative, hotărârile judecătorești, hotărârile Curții Constituționale etc., de exemplu, în Belgia și Italia, bănci de date juridice există din 1973.

Un sprijin colosal în consolidarea democrației participative prin intermediul tehnologiilor informaționale ar fi preluarea bunelor practici și standardelor europene, inclusiv prin armonizarea cadrului legislativ în domeniu. Pentru aceasta sunt necesare cercetări științifice interramurale, sondaje, elaborarea, adoptarea și implementarea standardelor europene şi internaţionale e-guvernamentale care, în opinia noastră, vor avea un impact benefic asupra procesului decizional în Republica Moldova.

2.4. Concluzii la Capitolul 2

Ca rezultat al cercetării, în lumina obiectivelor propuse pentru capitolul II al lucrării de față, evidențiem următoarele concluzii:

1. Dreptul constituțional reflectă structura societății și, într-o anumită măsură, dezvăluie statutul constituțional și juridic al organizațiilor acesteia, cele mai sigure garanții pentru consolidarea societății civile fiind cele consacrate în Legea fundamentală. Respectiv, democratizarea vieţii politice a impus consacrarea în textul constituţiilor a unor norme care încurajează crearea asociațiilor obștești, oferind astfel cele mai favorabile condiții pentru formarea societății civile, aspectele constituționale fiind organic inerente activității nu atât a statului, cât a acestor doi parteneri structurali: statul − societatea civilă, care au nevoie de garanții de interacțiune la cel mai înalt nivel.

Eficiența dialogului social depinde de nivelul de dezvoltare a instituțiilor democratice: cu cât acesta va fi mai ridicat, cu atât structurile societății civile și organizațiile obștești vor fi mai puternice. Anume acest raționament ar trebui să intereseze, în mod obiectiv, autoritățile, mediul de afaceri și societatea într-un stat de drept cu o democrație sănătoasă.

2. Statul trebuie să-şi asume obligaţia de asigurare a drepturilor omului şi ale cetăţeanului, (drepturile politice, drepturile civile şi sociale), iar societatea civilă, deși nu are responsabilitatea directă a protecției drepturilor, joacă un rol esențial în promovarea acestora, în educarea cetățenilor și în sprijinirea statului în implementarea drepturilor fundamentale prin diverse inițiative, advocacy și monitorizare. O condiţie importantă pentru funcţionarea societăţii civile presupune existenţa în gândirea cetăţenilor a valorii de libertate. În cazul societăţii civile, libertatea este înţeleasă ca neintervenirea statului în viaţa privată a cetăţenilor.

3. Organizaţiile societăţii civile din Republica Moldova se confruntă cu mai multe provocări: caracterul dispersat al principiilor spirituale şi morale, înţelegerea eronată a misiunii istorice şi a destinului geopolitic ale populaţiei ca un nucleu al mentalităţii sale; perceperea insuficientă în conștiința oamenilor a toleranţei, compătimirii şi a compasiunii, aptitudinii de a trăi într-o atmosferă deschisă spre pace şi solidaritate în eliminarea problemelor comune; renaşterea potenţialului intelectual al societăţii, protejarea abilităţilor şi talentelor fiecărui individ; crearea unei atmosfere de formare liberă a diverselor viziuni ale oamenilor, precum şi o exprimare fiabilă şi corectă a voinţei lor politice; asigurarea controlului public asupra respectării de către stat a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi cetăţeanului, intereselor şi securităţii naţionale ale societăţii, precum şi altor principii ale sistemului constituţional din ţară.

Pentru formarea şi consolidarea societăţii civile în Republica Moldova există trei condiţii importante:

- dezvoltarea comprehensivă şi autodezvoltarea individului, care îşi alege liber modul de viaţă, conștientizând, în același timp, responsabilitatea pentru aceasta;

- crearea unui sistem eficient de relaţii economice, care să asigure libertatea economică a individului, apariţia unui strat social dezvoltat al proprietarilor colectivi şi individuali de mijloace de producţie, dezvoltarea instituţiei de proprietate privată, asigurarea concurenţei economice, independenţei, egalităţii și activităţii agenţilor economici;

- edificarea statului şi modernizarea societăţii în baza principiilor democratice.

4. Statul de drept creează condiții oportune pentru consolidarea societății civile, inclusiv prin: crearea unui fundament economic bazat pe varietatea formelor de proprietate şi economia de piaţă de orientare socială; formarea unei statalități de tip nou, bazată pe prioritatea dreptului, susținătoare activă a parteneriatului social în condiţiile unor interese diferenţiate ale diferitelor grupuri şi comunităţi sociale; stabilirea unui pluralism real în societate, care să contribuie la scăderea rolului exagerat al partidelor politice şi naşterea unor noi forme de activitate politică în masă, precum şi apariţia unor structuri, asociaţii, mişcări civile neformale; depăşirea culturii tradiţionale de confruntare civică şi politică, adică stabilizarea societăţii prin asigurarea păcii sociale, prin consacrarea unor garanţii constituţionale.

5. Susținem asociațiile obștești care reunesc în rândurile lor cetățenii în baza unor idei globale. Pentru ca astfel de organizații să devină o forță de consolidare a societății și cetățenilor, ele trebuie să dobândească dreptul constituțional de a participa la campanii electorale, de a-și desemna la alegeri candidații și listele de candidați. În consecință, se impune modificarea prevederilor din Codul electoral (art. 63), conform cărora partidul este unica formă de asociere a cetățenilor cu dreptul de a desemna candidați (liste de candidați) pentru alegerile parlamentare și pentru cele prezidențiale și de a acorda acest drept asociațiilor obștești.

6. Digitalizarea democraţiei reprezintă un real sprijin pentru implicarea activă a cetăţeanului în procesul democratic. Pentru posedarea acestui avantaj, majoritatea țărilor membre ale Uniunii Europene au trecut printr-o anumită transformare, în două etape: 1) tehnologizarea tuturor structurilor administrative, dar şi a procesului legislativ; 2) efectuarea unei actualizări şi modernizări a reţelei de internet, pentru adaptarea acestora la standardele participative, conform normelor prevăzute în convențiile europene, fapt care a permis accesul beneficiarilor la mecanismele respective la un preț rezonabil.

Fenomenul utilizării pe larg a mijloacelor de comunicare digitalizată a generat un complex de avantaje prin care s-a reușit atingerea obiectivelor de democratizare a proceselor legislative, precum și eficientizarea în timp a procesului legislativ. Printre aceste avantaje putem menționa: i) integrarea democraţiei participative în democraţie reprezentativă, fără înlocuirea celei din urmă;

ii) reducerea timpului de aşteptare pentru cetăţean, precum și a timpului de contact direct dintre cetăţean şi funcţionar; iii) facilitarea garantării efective a dreptului la vot, prin implementarea mecanismelor de vot electronic.

7. La etapa de lansare a democrației electronice la care se află, actualmente, Republica Moldova, este important ca Guvernul să inițieze un proces strategic de reflecție pentru a putea elabora și lansa instrumente de e-democrație și pune la dispoziție o gamă variată de surse de difuzare a informațiilor independente, imparțiale și fiabile, capabile să promoveze modelele de învățare deschise și inovatoare, ținând cont și de interesele specifice ale grupurilor minoritare, care pot ameliora calitatea dezbaterilor publice, pot încuraja participarea civică la procesele decizionale, stimulând o implicare activă în procesul decizional/legislativ a cetățenilor prin mecanisme participative și de democrație directă, precum și prin mecanisme capabile să consolideze și să completeze, dacă este cazul, democrația reprezentativă.

8. Garantarea accesului egal al cetățenilor la instrumentele de e-democrație ar însemna promovarea de responsabilitate civică, transparență și buna guvernanță în administrația publică, lărgind sfera dezbaterii publice, deoarece acestea le permit cetățenilor să se implice, ca editori și cititori, într-un dialog interactiv pe scena politică locală și națională, pe cale electronică. În situația în care nivelul de accesibilitate la mijloacele electronice nu atinge cota medie proporțional indicelui demografic, instrumentele și mecanismele de democrație electronică nu trebuie să înlocuiască instrumentele democratice tradiționale, iar rezultatele lor nu ar trebui să fie considerate drept expresia reprezentativă a opiniei cetățenilor în ansamblu. Totodată, este necesară diminuarea decalajului digital și asigurarea accesului generalizat la tehnologie pentru toți cetățenii (e-incluziune), precum și promovarea unei utilizări mai sigure a internetului, în special în ceea ce privește securitatea informațiilor și a datelor, crearea unor registre publice digitale sigure și verificarea semnăturilor digitale unice, pentru a evita interacțiunile frauduloase multiple.

9. Edificarea și dezvoltarea democrației electronice în Republica Moldova, ca țară cu statut de candidat pentru aderarea la UE, vor fi posibile doar prin sprijinirea inițiativelor care vizează promovarea programelor de schimb de experiențe precum sunt *Erasmus+*, *European Schoolnet*, *Serviciul european de voluntariat*, consolidarea și îmbunătățirea *Platformelor e-twinning* și *e-teaching*, a programelor care promovează cetățenia activă, prin accesarea de fonduri structurale și de investiții europene, cu scopul de a transforma cu adevărat democrația într-o experiență socială și politică care trebuie învățată, trăită și asumată.

3. OPTIMIZAREA INTERACȚIUNII DINTRE PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA ȘI ORGANIZAȚIILE SOCIETĂȚII CIVILE ÎN PROCESUL LEGISLATIV

3.1. Amplificarea capacităților de participare a instituțiilor societății civile la organizarea și funcționarea procesului legislativ în condițiile statului de drept

Este un adevăr incontestabil că, de la adoptarea Constituției Republicii Moldova și până în prezent, suntem martorii unei creșteri semnificative a rolului legii în sistemul de drept. După cum constată și academicianul Ion Guceac: „este în deplină desfășurare procesul de îmbunătățire a legislației în întregul său spectru.” Cu toate acestea, „problemele reglementării normative nu au dispărut, calitatea sistemului legislativ lăsând de dorit.” Dintre lacunele acute, autorul remarcă: inconsecvența și lipsa unei sistematizări complete ale legislației; caracterul incomplet și inconsecvent al reglementării normative; ambiguitatea interpretării unor norme de drept; lipsa unei reglementări normative clare a competențelor între autoritățile publice; instabilitatea legislației; dinamismul nejustificat al modificărilor operate în actele în vigoare; nerespectarea legilor etc. [115, p. 35]. Susținem plenar această poziție, constatând, în același timp, că lista nu este exhaustivă. Ținem să menționăm, de asemenea, că, la cercetarea unor aspecte ale participării civice în procesul decizional legislativ, am observat gradul infim de pregătire a societății civile în dialogul cu statul. Or, aceasta, cu mici excepții, nu este, deocamdată, un veritabil, solid și egal partener al statului, nici măcar în procesul legislativ. Încă la sfârșitul primului deceniu al secolului al XXI-lea, se constata problema că „asocierea și implicarea tuturor cetățenilor și cetățenelor în procesul decizional sunt foarte dificil de realizat”, fiind nevoie de „o opinie publică critică și interesată, așa cum se regăsește ea în sânul unei societăți civile intacte” [105, p. 79]. Aproximativ în aceeași perioadă, ONG-urile din Republica Moldova invocau mai multe constrângeri legate de activitatea de advocacy, cum ar fi: legislația imperfectă în acest domeniu; lipsa reglementărilor referitor la activitățile de lobby; accesul limitat la informația publică; pregătirea profesională insuficientă a unor funcționari în domeniul cooperării cu organizațiile societății civile [210, p. 3]. În studiul realizat la acel moment, sunt descrise exemple în care autoritățile publice pur și simplu ignorau „apelurile societății civile”, când Parlamentul vota legi elaborate „în grabă”, fără ca acestea să fie publicate la faza elaborării [210, p. 25]. Ca reacție la astfel de fenomene, cercetătorii menționează despre necesitatea unei legislaţii „cât mai permisive, racordate în cea mai mare măsură la principiile fundamentale ale democraţiei”, astfel încât crearea cadrului legislativ să reprezinte

„platforma necesară nu doar pentru apariţia instituţiilor societăţii civile, ci şi pentru activitatea şi dezvoltarea lor continuă [...]” [15, p. 262].

Observăm că societatea civilă este ținută la „distanță” de procesul decizional nu doar în Republica Moldova, ci și în alte state. De exemplu, o abatere „serioasă” de la democrația consensuală în România este recunoscută „slaba participare a societății civile la luarea deciziilor guvernamentale”, această tendință fiind determinată, în viziunea profesorului Marian Enache, de „necristalizarea” unor „structuri îndeajuns de puternice spre a-și impune interesele”. De rând cu polarizarea excesivă a spectrului politic și cu lipsa unei culturi a compromisului politic „sincer asumat, transparent și echilibrat”, autorul califică această abatere drept unul dintre cei mai importanți factori de risc care „amenință consolidarea și stabilitatea democrației parlamentare” [99, p. 137−138].

Despre necesitatea implicării tot mai ample a societății civile în procesul legislativ menționează și doctorul în drept din România Ramona Duminică, potrivit căreia norma juridică trebuie să fie o „creație a spațiului public”, respectiv, aceasta ar urma să fie creată în spațiul „rezultat din uzajul public, fiind exclus ca dreptul statului de drept să fie un drept al grupurilor (de exemplu, al partidelor politice n.n.)”, acest drept aparținând cetățenilor, indivizilor „care acționează în spațiul public pentru binele comun” [92, p. 10], adică – societății civile.

În opinia noastră, rolul tot mai vizibil al societății civile în procesul legislativ este justificat, ba chiar determinat de faptul că orice lege adoptată de Parlament este o reflecție a necesității sociale. Respectiv, o strategie legislativă „sănătoasă” trebuie să se fundamenteze pe rezultatele unei cercetări minuțioase a realității sociale. În acest sens, societatea civilă este cel mai indicat partener al Parlamentului, capabil să-i pună la dispoziție cele mai reușite expertize și opinii din partea deținătorului suveranității naționale. Astfel poate fi evitată „construirea” prin norme a unei „realități paralele”.

În mare parte, influența instituțiilor societății civile asupra autorităților publice din Republica Moldova ar putea fi amplificată prin: organizarea de referendumuri care să reflecte voința cetățenilor; realizarea dreptului la inițiativa legislativă populară, care, printre altele, exprimă interesele diferitelor grupuri sociale; antrenarea cetățenilor în procesul de examinare a proiectelor de acte normative; exercitarea controlului de către societatea civilă asupra organizațiilor care gestionează fonduri bugetare; audieri (dezbateri) publice, în urma cărora inițiativa publică poate deveni parte a politicii statului, iar societatea să aibă posibilitatea de a controla implementarea acesteia; discuții sau așa-numitele „lecturi civice” pe marginea proiectelor de legi și altor acte normative, de importanță socială; participarea cetățenilor, inclusiv prin diverse forme de asociere ale acestora ca elemente ale societății civile, la activitatea consiliilor locale și a consiliilor unor

întreprinderi de stat. Rețeaua de internet ce pune la dispoziție diverse forme de „democrație electronică” (votare pe internet, forumuri pe internet, sondaje pe internet, organizarea și activitatea „asociațiilor virtuale”) este un mijloc modern și actual prin care cetățenii își pot promova interesele în relațiile cu autoritățile statului.

Cu toate acestea, principala problemă care apare la utilizarea măsurilor/mijloacelor nominalizate ține de extinderea tot mai pronunțată a „primitivizării” sistemului politic în ultimii ani, care se manifestă prin creșterea dominației unor partide de guvernământ, a instituției prezidențiale sau a guvernului asupra celorlalte autorități publice, situație ce duce la știrbirea inevitabilă a capacității de participare a societății civile la procesul decizional legislativ. În consecință, pur și simplu, nu poate fi vorba de eficiența instituțiilor societății civile. Implementarea inițiativei civice la procesul decizional este destul de anevoiasă din cauza regimului de monopol politic instituit în Republica Moldova. În general, conform teoriei riscurilor constituționale (probabilității abaterii ilegale de la modelele și legile constituționale), tendința de centralizare excesivă a puterii duce la o slăbire sistemică atât a instituțiilor sistemului politic, cât și a instituțiilor societății civile. În acest sens, procesul de implementare a prevederilor constituționale și deciziilor instituțiilor de stat și publice capătă o importanță deosebită.

De asemenea, nu trebuie trecută cu vedere nici „scăderea actuală a puterii și autorității Parlamentului”, care, după cum se relatează în literatura de specialitate, rezidă, mai întâi de toate, „în excesele de putere ale Guvernului, precum și în raporturile tensionate dintre Parlament și Președinție [...]” [92, p. 68].

Totodată, nu trebuie să negăm faptul că autoritățile publice dispun de instrumente de influență asupra instituțiilor societății civile, materializate în: stabilirea și consacrarea normativă a statutului juridic al entităților care formează societatea civilă; acordarea de sprijin financiar; acordarea de înlesniri fiscale și granturi; controlul asupra activității asociațiilor necomerciale în condițiile garantării capacității acestora de autoreglementare și dialog cu autoritățile publice; furnizarea de servicii publice electronice, punerea la dispoziție a portalurilor autorităților publice centrale și locale. Comunicarea interactivă poate contribui, pe de o parte, la formarea imaginii pozitive de care au nevoie organele administrației publice centrale și locale și, pe de altă parte, la dezvoltarea instituțiilor societății civile la nivel regional prin utilizarea formularelor electronice.

Perspectiva unui mediu prosper al societății civile în Republica Moldova este văzută prin „apariția de noi actori ai societății civile, cum ar fi diverse inițiative, mișcări sociale și grupuri informale de activiști la nivel local” [164, p. 7]. În opinia academicianului Ion Guceac, pe care, de altfel, o susținem, pentru ca societatea civilă să nu rămână „o noțiune și un scop efemer”, trebuie să ținem cont de faptul că, pentru a o consolida, sunt necesare eforturi care să provoace schimbări

profunde ale relațiilor sociale, datorită cărora să se progreseze în „extinderea opțiunilor cetățenilor […]” [116, p. 86].

Cu toate acestea, în ultimii ani, folosirea instrumentelor și oportunităților respective este departe de a fi una imparțială și echidistantă, fapt cauzat de cenzura liderilor politici aflați la guvernare, inclusiv prin acțiunile de restricționare a organizațiilor care tind să aducă publicului larg adevărul despre situația politică și deficiențele de guvernare. Or, politica regională a statului în domeniul formării societății civile ar trebui realizată în așa fel încât să stimuleze activitatea instituțiilor societății civile și relațiile dintre acestea, precum și să sporească rolul asociațiilor obștești în formarea politicii de stat. Pentru rezolvarea acestei probleme există numeroase modalități. Coordonarea intereselor autorităților publice și ale instituțiilor societății civile se poate realiza, de exemplu, prin crearea unui consiliu pe lângă conducerea puterii executive, care să contribuie la dezvoltarea instituțiilor societății civile, înființarea de camere publice, crearea unor organizații care să se preocupe de apărarea drepturilor omului, formarea consiliilor de experți pe lângă autoritățile executive ale Republicii Moldova. Teoretic și practic, activitatea tuturor acestor structuri poate fi una constructivă, fiecare dintre ele fiind capabilă să constituie o veritabilă opoziție față de autorități, adresând critici constructive la adresa acestora.

Asemenea perspectivă poate căpăta viață prin intermediul așa-numitei *democrații monitoriale* pentru care este caracteristic „trecerea la societăți saturate multimedia” și care este apreciată drept cea mai „complexă formă a democrației cunoscută până acum” [99, p. 158]. Instituțiile specifice democrației monitoriale influențează puternic procesele politice, conferind „plus de putere” cetățenilor și contribuind la „modelarea agendei publice”.

Desigur, în astfel de condiții, organizațiile societății civile pot constitui o forță reală care să stimuleze funcționalitatea Parlamentului Republicii Moldova, inclusiv în realizarea funcției legislative. În consecință, acestea au șansa reală să devină principalele instituții ale democrației, inclusiv prin diversificarea formelor de interacțiune dintre cetățeni și autoritățile publice, precum și a comportamentelor civice asociate cu acestea.

În același timp, nu putem să nu ținem seama de caracterul dispersat al cadrului normativ, *reglementările privind asigurarea transparenței în procesul legislativ fiind prevăzute în mai multe acte normative* (Regulamentul Parlamentului Republicii Moldova [175]; Legea privind transparența în procesul decizional [180]; Legea cu privire la actele normative [167]; Instrucțiunea privind circulația proiectelor de acte legislative în Parlament [126] etc.). Această divizare a reglementărilor face dificil accesul cetățenilor la actele în care acestea se conțin, procedurile descrise fiind la fel neclare şi confuze pentru omul de rând. Normele de drept, nefiind dezvoltate prin reglementări subordonate, poartă un caracter mult prea general şi, ca urmare, devin

inaplicabile (de exemplu, Instrucţiunea privind circulaţia proiectelor de acte legislative în Parlament nu este suficient de explicită referitor la organizarea şi desfăşurarea consultărilor publice). Concomitent cu aceasta, formulările multiple şi ambigue, în procesul de aplicare, lasă loc pentru interpretare şi discreţie din partea Parlamentului.

Societatea civilă din Republica Moldova este îngrijorată și de: lipsa controlului parlamentar asupra respectării și eficienței funcționării Legii privind transparența în procesul decizional; lipsa, în sistemul de drept național, a unor norme „clare și detaliate" privind mecanismele de control și sancțiune pentru nerespectarea transparenței decizionale; nerespectarea procedurii de admisibilitate a proiectelor de legi în procedura legislativă; nepublicarea dosarului complet de însoțire a proiectului de lege; lipsa consultărilor publice ori caracterul formal al acestora [277].

De remarcat că Parlamentul Republicii Moldova a recunoscut faptul că sporirea gradului de transparență în procesul decizional este „o garanție a încrederii reciproce dintre stat și cetățean". Astfel, Legislativul a acceptat dialogul deschis, transparent și regulat cu societatea civilă în asigurarea unui proces democratic de luare a deciziilor prin adoptarea Platformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului, despre care am menționat în Capitolul 1 din prezenta lucrare.

La prima vedere, Platforma nominalizată ar fi, cu adevărat, un semnal de deschidere a Parlamentului Republicii Moldova spre un dialog operant cu societate civilă. În realitate, observăm caracterul, cu precădere, declarativ al acestui document, inclusiv admiterea unor expresii vagi și imprecise. De exemplu, participarea civică la procesul decizional al Parlamentului se realizează prin *informarea celor interesați*, prin publicarea pe pagina web oficială a Parlamentului a unor date informative [p. 3.1., 1), lit. a)−k)] dar nu stabilește niciun termen, nici nu face „aluzii" la răspunderea pentru nerespectarea acestor angajamente. Unicul angajament pe care și-l asumă Parlamentul este ca publicarea informației pe pagina web oficială a autorității să fie în „format accesibil".

Platforma acordă organizațiilor societății civile drepturi largi, precum: participarea, în condițiile legii, la orice etapă a procesului decizional; acces la toate materialele aferente procesului decizional, cu respectarea Legii nr. 133/2011 privind protecția datelor cu caracter personal și a Legii nr. 982/2000 privind accesul la informație; înaintarea recomandărilor referitoare la proiectele de acte normative și la alte acte înregistrate în Parlament; solicitarea organizării consultărilor pe marginea proiectelor de acte normative din domeniul său de competență etc. În același timp, niciunul dintre aceste drepturi nu este garantat, Parlamentul fiind în drept (p. 6.1.) „să respingă motivat recomandările formulate vag sau irelevante subiectului supus consultărilor."

Fiind, mai degrabă, un document de politici, Platforma, în procesul de elaborare a proiectului acestui document, urma să respecte aceleași reguli de fundamentare, elaborare, avizare, consultare şi aprobare, similare regulilor şi cerinţelor înaintate faţă de actele normative, așa cum stipulează Legea nr.100/2017. Exigențele înaintate față de volumul unei teze de doctorat nu ne permit să evaluăm plenar modul în care a fost respectat articolul 24 din legea menționată. Prin urmare, ne vom limita la analiza doar a unei exigențe înaintate față de actele normative, care se extinde în egală măsură și asupra documentelor de politici − limbajul actului normativ (art. 54 din Legea nr.100/2017). În corespundere cu articolul 54 din lege, proiectele de acte normative urmează să fie relatate într-un limbaj simplu, clar şi concis, pentru a se exclude orice echivoc, utilizându-se, pe cât este posibil, noţiuni monosemantice, în conformitate cu terminologia juridică. În calitate de „unități de control", vom apela doar la două expresii din conținutul Platformei (inserate în p. 3.1.): *consultare permanentă şi participare activă. Consultarea permanentă*, în viziunea Parlamentului, presupune organizarea audierilor parlamentare; crearea, la necesitate, de către comisiile permanente, a consiliilor de experți; crearea grupurilor de lucru cu participarea părților interesate; convocarea conferinței anuale; încheierea memorandumului de cooperare. Dicționarul interpretează cuvântul „permanent" ca ceva „care există, care durează mereu sau mult timp fără a se schimba, care se petrece fără întrerupere; necontenit, neîntrerupt" [82]. Aici apare întrebarea: oare utilizarea acestui lexem în textul documentului presupune, de exemplu, organizarea audierilor parlamentare, crearea grupurilor de lucru, convocarea conferinței anuale „fără întrerupere"? sau textul „consultare permanentă" este compatibil cu expresia „în caz de necesitate", utilizată în același context? Creează ambiguitate și sintagma *participare activă*. A fi activ (activă), conform Dicționarului, presupune a lua parte activă la o acțiune, a lucra efectiv, dându-și tot concursul. Oare celelalte două forme de participare civică enunțate în Platformă (p. 3.1.), *informarea părților interesate* și *consultarea permanentă*, fără prezență fizică, nu presupune situația de a lua parte activă la o acțiune, de a lucra efectiv, dându-și tot concursul?

Anume din considerentele prezentate mai sus, este foarte important ca atât normele de drept, cât și regulile stabilite în conținutul unor documente de politici, pentru a avea impact asupra relațiilor sociale, trebuie să fie clare și „previzibile" (pe lângă alte exigențe). Accesibilitatea și previzibilitatea, după cum se menționează în literatura de specialitate, presupun claritatea conținutului actului, care conferă inteligibilitate „nu doar pentru specialistul în drept, ci pentru orice persoană cu inteligență medie" [92, p. 112], așa cum este, de fapt, majoritatea covârșitoare a membrilor societății civile.

Un alt aspect din conținutul Platformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului, asupra căruia vom insista în continuare, este legat de *memorandumul de*

cooperare, care trebuie să „contribuie la perfecționarea calității, sub aspect juridic și științific, a actelor normative pentru corespunderea acestora cu normele și standardele legislației Uniunii Europene”. Conform textului Platformei, Parlamentul ar putea să încheie memorandumuri de cooperare cu „reprezentanții părților interesate, cu mediul academic și cu sectorul privat.” Dacă sintagma „reprezentanții părților interesate” poate fi înțeleasă, din punct de vedere juridic, din perspectiva că aceștia sunt ușor de identificat și au șanse reale să devină părți ale unui astfel de memorandum, atunci în raport cu sintagmele „mediu academic” și „sector privat” este loc de diverse interpretări, iar Parlamentul s-ar bucura de o marjă „de libertate excesivă”, deoarece nici în primul, nici în al doilea caz nu este clar cine este împuternicit să semneze un astfel de memorandum.

În viziunea noastră, asemenea situații incompatibile cu exigențele statului de drept, cu procesul de consolidare a capacității de participare civică, cu creșterea transparenţei în procesul legislativ, dar și în activitatea propriu-zisă a Parlamentului ar putea fi depășite prin *sistematizarea cadrului normativ.* Avem în vedere, mai întâi de toate, sistematizarea normelor privind asigurarea transparenței în procesul legislativ (de la elaborarea proiectului de lege până la adoptarea acestuia).

Necesitatea și scopul sistematizării actelor normative care conțin reglementări relative la procesul legislativ sunt evidente: de a fi asigurată unitatea impactului juridic și dezvoltarea ulterioară a acestui gen de activitate. Analiza și perfecționarea actelor normative, sistematizarea normelor juridice în conformitate cu anumite criterii sunt condiții necesare pentru eficacitatea activității de legiferare, contribuie la eliminarea lacunelor, uzurii morale și contradicțiilor din legislația actuală, sporește gradul de accesibilitate a cetățenilor la conținutul acesteia. Mai mult decât atât, sistematizarea normelor juridice care reglementează procesul legislativ contribuie la așa-numita „asanare legislativă”, prin intermediul căreia legislația poate fi purificată de norme desuete, deseori în contradicție cu normele juridice în vigoare sau în proces de adoptare.

Este cu putință ca normele care reglementează diverse aspecte ale procesului legislativ să fie încorporate într-un singur act normativ (regulament) privind asigurarea transparenței în activitatea Parlamentului Republicii Moldova, care să conțină prevederi referitor la: formele și procedurile consultărilor publice; recepționarea, analiza și sinteza proiectelor, avizelor și recomandărilor; întocmirea și publicarea Raportului cu privire la transparența în procesul decizional; stabilirea exactă a termenelor, mecanismelor de control și sancționare a persoanelor responsabile; lista exhaustivă a actelor necesar a fi publicate pe pagina web a Parlamentului etc. Am ales *încorporarea* ca formă de sistematizare, deoarece aceasta implică o ordonare simplă a actelor normative „pe baza unor criterii exterioare [...], putând fi oficială [...] și neoficială” [92, p. 131].

O altă măsură necesară, semnalată și de reprezentanții societății civile [277], constă în *revizuirea* unor importante acte normative, cum ar fi: Regulamentul Parlamentului, Legea privind transparența în procesul decizional, Legea cu privire la actele normative, pentru a ordona și a oferi mai multă claritate procesului legislativ/decizional în Parlament, iar ca finalitate să fie perfecţionat cadrul normativ, în special privind: formele şi procedurile consultărilor publice; recepţionarea, analiza şi sinteza recomandărilor înaintate de instituțiile societății civile; instituirea unor norme cu un conținut normativ univoc referitoare la publicarea şi conţinutul sintezelor cu privire la contribuţia părţilor interesate în anumite proiecte de legi, inclusiv motivarea respingerii propunerilor parvenite; lista exhaustivă a documentelor obligatorii pentru plasarea pe pagina web a Parlamentului, termenele de publicare, inclusiv actele care vizează activitatea fracţiunilor parlamentare, Biroului permanent şi comisiilor parlamentare permanente, speciale și de anchetă; indicarea pe pagina web a Parlamentului a persoanelor responsabile de proiectele de legi (deputați, funcționari etc.) și termenele exprese de examinare; sporirea responsabilităţii actorilor-cheie implicaţi, prin instituirea unor sancţiuni mai stricte pentru nerespectarea normelor chemate să asigure transparenţa în procesul decizional şi mecanisme de control eficiente asupra respectării acestora; majorarea termenului legal de consultare publică sau diferenţierea termenului de consultare, în funcţie de complexitatea proiectelor de documente supuse consultării; instituirea unor norme potrivit cărora un proiect de lege nu poate fi supus votării în Parlament dacă nu a trecut toate etapele procedurii legislative și nu au fost realizate toate cerințele obligatorii de transparență; restricționarea în timp a examinării unui proiect de lege, în funcție de categoria acestuia, prin stabilirea unui termen minim de examinare din momentul prezentării inițiativei legislative până la momentul votării proiectului de lege, cu asigurarea consultărilor publice transparente.

În același timp, la implementarea cadrului normativ actual este necesar să fie asigurate în continuare: accesul liber la informațiile despre activitatea Parlamentului, a organelor sale de conducere și a formațiunilor interne; respectarea strictă a prevederilor Regulamentului Parlamentului, Legii cu privire la actele normative, Legii cu privire la Guvern, Instrucțiunii privind circulația proiectelor de acte legislative în Parlament, care stabilesc modul de înregistrare, distribuire şi examinare a proiectelor de acte legislative în organele de conducere și formațiunile interne ale Parlamentului şi în Secretariatul acestuia.

De asemenea, ținem să exprimăm opinia că gradul de implicare a societății civile în procesul legislativ este redus și din cauza excesului de putere a Guvernului, în condițiile declinului Parlamentului ca instituție „emblemă a democrației reprezentative” [92, p. 75]. Deși potrivit Constituției Republicii Moldova (art. 60), Parlamentul este organul reprezentativ suprem al poporului Republicii Moldova şi unica autoritate legislativă a statului, puterea legislativă,

executivă şi judecătorească sunt separate şi colaborează în exercitarea prerogativelor ce le revin (art. 6), Guvernul fiind responsabil în faţa Parlamentului (art. 104), în realitate, funcţia legislativă nu este recunoscută ca o prerogativă exclusiv a Parlamentului. În practica constituţională se cunosc cazuri când Parlamentul „împarte" unele atribuţii ce ţin de această funcţie şi altor subiecți de drept constituţional: guvernului (iniţiativa legislativă), legislaţia delegată (promulgarea legilor, dreptul de veto), poporului (referendumul) [117, p. 395].

O asemenea tendință este determinată, în mare parte, de evoluția galopantă a societăților contemporane, care a generat necesitatea de a avea guverne înzestrate cu instrumente instituționale complexe care să le faciliteze coordonarea operantă a economiei și a serviciilor publice. Paralel cu aceasta, se observă o reducere a rolului parlamentelor, guvernele invocând tot mai des necesitatea urgenței pentru a-și justifica intervenția în funcția legislativă a organului reprezentativ. Astfel, în mai multe sisteme constituționale, inclusiv în Republica Moldova, se conturează un dezechilibru între atribuțiile Guvernului și cele ale Parlamentului. Un exemplu în acest sens poate fi remarcat la etapa inițiativei legislative, studiile în domeniu demonstrând că în majoritatea statelor europene Guvernul este „principala sursă de proiecte legislative" [92, p. 75]. Fenomenul respectiv „prinde viață" și în Republica Moldova. Datele statistice prezentate de Parlament indică, de exemplu, că, în 2020, Guvernul a înaintat 142 de inițiative legislative din totalul de 533 [267]. În 2022, din totalul de 486 inițiative legislative înregistrate de Parlamentul Republicii Moldova 141 aparțin Guvernului, 298 − deputaților, 37 – Președintelui Republicii Moldova și 7 – Adunării Populare a UTA Găgăuzia [231]. În literatura de specialitate există și alte poziții referitor la situația invocată de noi. De exemplu, profesorul A. Arseni este de părere că Guvernul „trebuie să dispună de prioritate" în realizarea dreptului la inițiativă legislativă, deoarece acesta „este cel care poartă răspundere politică în fața Parlamentului" [5, p. 136].

Atenție sporită urmează a fi acordată situațiilor de intervenție a Guvernului în procesul creației legislative prin așa-numita „delegare legislativă" – „împuternicirea, pe timp limitat, a unei alte autorități decât cea legiuitoare să exercite prerogative legislative" [81, p. 700]. În opinia unor cercetători, pentru Republica Moldova și România termenul „delegare legislativă" este unul „adecvat" și „propriu tradițiilor istorice", reprezentând „procesul de inițiere și adoptare a actelor delegării legislative, totalitatea cărora reprezintă [...] legislația delegată" [7, p. 181].

Deși profesorul I. Deleanu recunoaște că delegarea legislativă este necesară și utilă, dumnealui atrage atenția asupra faptului că „în condițiile unui parlament apatic sau/și incompetent" aceasta poate crea premise „extrem de vulnerabile". Și alți autori, la a căror opinie ne alăturăm, califică această instituție ca fiind una „contraversată, care poate constitui un pericol pentru democrație în situațiile în care se abuzează de aceasta." De exemplu, în România, în ultimii

ani, numărul ordonanțelor s-a înmulțit „de la câteva zeci la câteva sute anual [...]” [92, p. 75]. În Republica Moldova însă acest proces nu este atât de răspândit: în 2022, Guvernul a aprobat 1063 de acte normative, dintre care: 972 de hotărâri, inclusiv 159 de proiecte de legi, 209 avize asupra inițiativelor legislative ale deputaților, 31 de proiecte de decrete ale Președintelui Republicii Moldova, 84 de dispoziții, 7 decizii protocolare. În luna ianuarie 2023, Executivul a reușit să aprobe 66 de acte normative, dintre care 54 de hotărâri (inclusiv 6 proiecte de legi, 2 avize asupra inițiativelor legislative ale deputaților, 1 proiect de hotărâre a Parlamentului și 3 proiecte de decrete ale Președintelui Republicii Moldova) și 12 dispoziții ale Guvernului [123].

Potrivit Constituției Republicii Moldova (art. 106^2), la propunerea Guvernului, în perspectiva realizării programului său de activitate, Parlamentul poate adopta o lege specială de abilitare a Guvernului pentru a emite ordonanţe în domenii care nu fac obiectul legilor organice. Legea cu privire la Guvern (art. 38) stabilește dreptul Guvernului de a propune Parlamentului adoptarea unei legi speciale de abilitare a Guvernului pentru a emite ordonanțe în domenii care nu fac obiectul legilor organice [170].

În același context, menționăm că, deși Regulamentul Guvernului (p. 160) prevede etapele procesului de elaborare și promovare a proiectelor de acte ale Guvernului (publicarea anunțului privind inițiativa de elaborare a proiectului și, după caz, publicarea studiului de cercetare, în cazul proiectelor de acte normative, și elaborarea versiunii inițiale a proiectului; înregistrarea și anunțarea inițierii avizării proiectului; avizarea/expertizarea proiectului și consultarea publică) [137], iar Guvernul ne asigură că „niciun proiect de act normativ nu a fost supus aprobării Guvernului decât după parcurgerea tuturor procedurilor legale” [123], nu excludem faptul că, în condițiile unei „urgențe” reale sau iluzorii, aceste etape ar putea fi ignorate, astfel încât societatea civilă să nu aibă posibilitatea de a lua parte la procesul respectiv.

De asemenea, Guvernul Republicii Moldova se poate implica în procedura legislativă și prin *procedura angajării răspunderii în fața Parlamentului*. Astfel, potrivit Constituției [art. 106^1 alin. (1)], Executivul își poate angaja răspunderea în faţa Parlamentului asupra unui program, a unei declaraţii de politică generală sau a unui proiect de lege. În opinia profesorului român A. Iorgovan, angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege nu este altceva decât „o modalitate legislativă indirectă de adoptare a unei legi”, evitându-se dezbaterea unei legi în cadrul procedurii legislative ordinare și apelând la „dezbaterea unei problematici prin excelență politice, legate de rămânerea sau demiterea Guvernului” [34, p. 217]. Cercetătorii în drept constituțional din România au constatat că, în ultimii ani, se atestă practica de a transforma procedura angajării răspunderii „dintr-una de excepție, la care să se apeleze *in extremis*, într-una obișnuită” [92, p. 87], astfel încât se anihilează principala funcție a Parlamentului – legiferarea.

Totodată, angajarea răspunderii exclude implicarea societății civile în procesul legislativ, dar și reduce la minimum intervenția Parlamentului în conținutul unui astfel de proiect, fiindu-i „permisă” doar formularea de amendamente. În procesul de examinare a proiectului de lege sunt ignorate etapele propriu-zise în care instituțiile societății civile pot interveni cu sugestii și obiecții. Or, art. 119 din Regulamentul Parlamentului stabilește că proiectul de lege prin care Guvernul își exprimă angajarea răspunderii politice în faţa Parlamentului se declară prin hotărâre a Guvernului și se prezintă în aceeaşi zi Parlamentului, cu anexarea textului proiectului respectiv. Preşedintele Parlamentului dispune de îndată distribuirea hotărârii şi a materialelor adiţionale deputaţilor. Dacă, în decursul a 72 de ore din momentul angajării răspunderii de către Guvern, cel puţin 1/4 din numărul deputaţilor aleşi nu depun o moţiune de cenzură asupra activității Guvernului sau dacă moţiunea de cenzură depusă este respinsă, programul, declaraţia de politică generală sau proiectul de lege se consideră adoptat şi devine executoriu pentru Guvern.

Curtea Constituțională a Republicii Moldova la fel constată acest aspect și consideră că procedura angajării răspunderii Guvernului în faţa Parlamentului este „o particularitate a procedurii legislative, conform căreia proiectul de lege nu mai urmează procedura legislativă prevăzută de Regulamentul Parlamentului, acesta fiind supus unei dezbateri strict politice, având drept consecinţă menţinerea sau demiterea Guvernului prin retragerea încrederii acordate de Parlament” [130]. În opinia Curții, angajarea răspunderii Guvernului asupra unui proiect de lege reprezintă o iniţiativă legislativă a acestuia în forma unui proiect de lege înaintat Parlamentului, care îl poate adopta fără a-l supune dezbaterilor şi votării [127].

Considerăm că un aspect asupra căruia merită de a fi atrasă atenția ține de maniera în care sunt organizate *audierile parlamentare* − discuții inițiate de Parlament pe marginea unor probleme de interes public major, inclusiv cu implicarea publicului. În general, discuția este o formă esențială în activitatea parlamentelor, aceasta fiind la temelia atribuțiilor lor, (nu întâmplător, denumirea de „parlament” provine de la verbul francez *parler* ce înseamnă „a vorbi”, „locul unde se vorbeşte” [117, p. 337]). Audierile parlamentare contribuie la creșterea calității activității legislative, deoarece în cadrul acestora sunt clarificate și înțelese de către deputați anumite circumstanțe, în virtutea cărora relații sociale specifice trebuie reglementate. În acest sens, considerăm că scopul audierilor parlamentare este de a implica cetățenii în procesul legislativ pentru a asigura eficacitatea și legitimitatea Parlamentului. În același timp, publicitatea audierilor parlamentare este un atribut de importanță al activității parlamentare, asigurând legătura Legislativului cu alegătorii.

De notat că audierile parlamentare sunt necesare acum mai mult ca niciodată, în condițiile parlamentarismului contemporan, caracterizat prin universalitatea votului, prin dependența de

democrația de partid rezultată din scrutinul electoral al reprezentării proporționale, prin tehnologiile PR-lui care influențează tot mai mult relaţiile publice și care implică costuri financiare semnificative și, prin urmare, care leagă partidele politice de grupurile financiare oligarhice, transformând, deseori, procesul legislativ în negocieri de culise.

Legislația Republicii Moldova nu asigură pe deplin calitatea audierilor parlamentare. Din conținutul Regulamentului Parlamentului putem constata că: fracţiunile parlamentare au dreptul să facă propuneri pentru iniţierea audierilor parlamentare (art. 6); în timpul anchetei comisia permanentă poate invita pentru audieri orice persoană care are o calitate oficială (art. 31); comisia permanentă sesizată în fond asigură consultarea publică a proiectelor de acte legislative cu părţile interesate prin organizarea de dezbateri şi audieri publice (49^1); Parlamentul audiază Guvernul în probleme ce ţin de activitatea acestuia și poate iniţia audieri şi în alte domenii de interes public major (art. 126).

De notat că audierile parlamentare pot fi inițiate doar de Parlament: de comisiile și fracțiunile parlamentare. În opinia noastră, în aceste condiții este necesar de creat oportunități reale pentru societatea civilă de a iniția audieri parlamentare, utilizând pe scară largă mijloace și tehnici specifice sistemelor informaționale.

Analizând informațiile de pe pagina web oficială a Parlamentului relevante subiectului în discuție, putem afla că, în perioada 2019−2021, Legislativul a organizat doar trei audieri parlamentare [232]. În Raportul privind transparența în procesul decizional în cadrul Parlamentului pentru anul 2022 nu se regăsește sintagma „audieri parlamentare”, în schimb sunt folosite expresiile „audieri/consultări publice” și „contribuții”. Potrivit Parlamentului, în anul de referință, reprezentanții societății civile „s-au manifestat activ, oferind expertiză în domeniul de competență pe marginea proiectelor de acte normative”, fiind înregistrate 145 de contribuții [231, p. 15].

Accesul tot mai larg al societății civile la procesul legislativ ar spori, în opinia noastră, și încrederea populației în acest organ care exercită suveranitatea în numele poporului. De altfel, potrivit unui sondaj realizat în anul 2020, 58,6% dintre cei chestionați nu au deloc încredere în Parlament, 2,3% nu prea au încredere, 14,0% au o oarecare încredere și doar 1,5% au foarte multă încredere [159]. O rată scăzută de încredere a cetățenilor în Parlament a fost înregistrată și de un sondaj organizat de Asociația sociologilor și demografilor din Moldova în anul 2021. Potrivit datelor sondajului, doar 12% din respondenți au încredere în Parlament [264].

În acest context, exprimăm opinia că pentru implicarea societății civile în procesul legislativ, pentru sporirea eficacității și legitimității Parlamentului este nevoie de amendarea legislației care să acorde societății civile dreptul de a iniția audieri parlamentare. Pe cale de consecință, considerăm că, de *lege ferenda,* s-ar impune completarea Legii pentru adoptarea

Regulamentului Parlamentului (art. 126) cu un alineat nou cu următorul cuprins: *La propunerea unor organizații ale societății civile, Parlamentul iniţiază audieri pe marginea unor proiecte de legi şi în alte probleme de interes public major.* Un conţinut similar ar putea include şi art. 232 al Proiectului Codului cu privire la organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova [227], întrucât Regulamentul actual va fi abrogat în cazul aprobării Codului.

Posibilitățile de implicare a societății civile în procesul legislativ sunt diminuate considerabil mai ales în perioada stării de urgență, declarată de Parlament, la propunerea Preşedintelui Republicii Moldova sau a Guvernului [178]. Legea privind regimul stării de urgenţă, de asediu şi de război oferă Comisiei pentru Situaţii Excepţionale a Republicii Moldova (CSRM) prerogativa ca pe durata stării de urgenţă să emită dispoziţii privind „aplicarea măsurilor de protecţie a populaţiei şi bunurilor, de localizare şi lichidare a consecinţelor situaţiilor excepţionale, de apărare a statului de drept şi de menţinere sau restabilire a stării de legalitate.” Din perspectiva descrierii oportunităților participative ale societății civile, trebuie să ținem cont și de faptul că legea menționată (art. 5) dispune că pe durata stării de urgenţă, în funcţie de gravitatea situaţiei ce a determinat instituirea acesteia, poate fi restrâns, dacă este cazul, exerciţiul unor drepturi sau libertăţi ale cetăţenilor în conformitate cu art. 54 din Constituţie, inclusiv unele drepturi fundamentale care facilitează activitatea societății civile.

Impactul obstrucționist al stării de urgență asupra activității instituțiilor societății civile este și mai evident în cazul în care această stare este prelungită. După cum se cunoaște, starea de urgență pe întreg teritoriul Republicii Moldova a fost declarată prin hotărâre de Parlament la 24 februarie 2022 [143]. Potrivit hotărârii, CSRM, printre alte măsuri, este împuternicită să emită dispoziții în vederea instituirii unui regim special de circulație pe teritoriul țării; interzicerii adunărilor, manifestațiilor publice și a altor acțiuni în masă; coordonării activității mijloacelor de informare în masă. Dispozițiile Comisiei sunt obligatorii pentru toate autoritățile administrației publice, agenți economici, instituții publice, precum și pentru cetățeni și alte persoane. De remarcat că hotărârea respectivă a fost prelungită prin: Hotărârea Parlamentului nr.105/2022 [144], Hotărârea Parlamentului nr.163/2022 [145], Hotărârea Parlamentului nr. 245/2022 [146], Hotărârea Parlamentului nr. 278/2022 [147], Hotărârea Parlamentului nr. 330/2022 [148], Hotărârea Parlamentului nr. 12/2023 [149], Hotărârea Parlamentului nr. 67/2023 [150], Hotărârea Parlamentului nr. 133/2023 [151], Hotărârea Parlamentului nr. 244/2023 [152], Hotărârea Parlamentului nr. 274/2023 [153].

În acest context, ținem să subliniem ideea că autoritățile publice centrale abilitate cu dreptul de a declara/solicita declararea de către Parlament a stării de urgență, să țină cont de poziția Curții Constituționale, care prevede că aceste competențe trebuie exercitate „cu precauție, având în

vedere impactul care îl produc asupra drepturilor fundamentale ale persoanelor" [129]. În opinia Curții, declararea stării de urgență trebuie să fie o măsură *ultima ratio*, răspunzând la un pericol cu caracter excepțional, care presupune că măsurile sau restricțiile obișnuite privind protecția siguranței, sănătății și a ordinii publice sunt insuficiente. Pericolul care urmează să fie evitat prin declararea stării de urgență trebuie să fie „efectiv sau iminent, iar efectele sale trebuie să implice întreaga națiune într-o măsură care îi periclitează existența." Pornind de la faptul că declararea stării de urgență este o măsură soldată cu restrângeri substanțiale ale drepturilor fundamentale, modifică ordinea socială și atribuie competențe suplimentare puterii executive, Curtea a accentuat că Parlamentul trebuie să aducă „motive convingătoare" și să „justifice în ce măsură competențele ordinare ale executivului sunt insuficiente pentru depășirea situației de criză."

În lumina studiului realizat și împărtășind poziția unor cercetători [92, p. 138], susținem că implicarea tot mai activă a societății civile în procesul legislativ va contribui ca acest proces să devină, în realitate, o „operațiune" capabilă să asigure echilibrul „între descriptiv și prescriptiv", fără a pierde din valoarea „dat-ului" social. Anume societatea civilă este forța capabilă să împiedice perceperea că Parlamentul (în special partidele/partidul de guvernământ) este „stăpânul absolut" al destinului omului și al societății în ansamblu.

Opinăm convingerea că implicarea societății civile în procesul legislativ va facilita restabilirea supremației legii și traducerea în viață a unuia dintre scopurile sale principale: asigurarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului și cetățeanului, a păcii și echității sociale.

3.2. Mecanisme transversale de sprijin pentru participarea instituțiilor societății civile în procesul legislativ

Potrivit Constituției Republicii Moldova (art. 1), demnitatea omului, drepturile şi libertăţile lui, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme şi sunt garantate [57]. Pornind de la buchia Legii fundamentale, drepturile și libertățile omului ar trebui să devină cartea de căpătâi a statului, astfel încât acestea să definească sensul, conținutul legilor și al procesului de aplicare a acestora, să orienteze activitatea legislativului și a puterii executive, a autorităților administrației publice locale și a autorităților prin care se realizează justiția.

Cu părere de rău, în condițiile actuale, aceste norme constituționale nu produc efectul cuvenit, deoarece nu se acordă prioritate drepturilor și libertăților omului (ca principiu de bază al statului de drept) în raport cu oricare dintre acțiunile și măsurile autorităților publice realizate în politica internă și externă a statului.

O astfel de stare a lucrurilor ne face să credem că nu este suficientă doar proclamarea în constituție a drepturilor și libertăților omului și cetățeanului, condiția iminentă ține de crearea unor circumstanțe și mecanisme pentru aplicarea lor, astfel încât acestea să nu fie neglijate, și de respectarea lor – ca factor constructiv în dezvoltarea societății și dreptului în Republica Moldova.

Aceeași poziție este valabilă și în raport cu societatea civilă și instituțiile sale. Atitudinea față de putere condiționează locul și categoria socială a individului în cadrul comunității/societății. Cu cât mai multă putere deține individul (grupul de indivizi), cu atât mai influentă este poziția sa socială.

În lumina analizei realizate *supra*, deducem raționamentul că, în Republica Moldova, societatea civilă este în proces de formare, elemente ale acesteia manifestându-se episodic în viața socială. Totuși, așa cum menționează academicianul Ion Guceac, comunitatea ONG-lor din cadrul statelor postcomuniste, inclusiv cea din Republica Moldova, poate fi examinată ca nucleu, element de bază al societăţii civile, deoarece în acest anturaj s-a păstrat, în cea mai mare măsură, prioritatea valorilor morale [114, p. 117].

Urmărind evoluțiile recente pe plan național, observăm că societatea începe să se apropie de modelul occidental, care se caracterizează prin predominanța proprietății asupra puterii, printr-un strat social de mijloc foarte mare și influență moderată a statului asupra proceselor sociale. Integrarea acestui model necesită însă o schimbare de proporții a fundamentelor sistemului social, astfel încât, așa cum afirmă academicianul Ion Guceac, atunci când din comunitatea organizațiilor obștești standardele morale se vor extinde asupra altor elemente ale societăţii civile „[…] vom putea vorbi despre prezenţa, în Republica Moldova, a societăţii civile, concepute ca o totalitate a asociaţiilor libere de cetăţeni (şi multitudinea relaţiilor dintre ele), care respectă legile emise de stat şi drepturile omului, capabile şi disponibile de a influenţa aceste legi şi care nu admit implicarea funcţionarilor publici în activitatea cotidiană a lor” [114, p. 117].

Nu putem nega faptul că în Republica Moldova există deja astfel de elemente ale societății civile, dar acestea sunt încă slab structurate și insuficient de instituționalizate, ceea ce le limitează influența asupra celorlalte elemente structurale ale societății. Or, această cale lungă de maturizare și „creștere” a elementelor de sorginte occidentală ale societății civile din Republica Moldova este determinată, în mare parte, de rolul și implicarea statului în procesul de formare a societății civile și a culturii juridice.

În conștiința socială mai persistă convingerea profundă în stringența unui stat puternic, echivalat cu samavolnicia puterii. Societatea, prin tradiție, nu este încă suficient de autonomă și independentă, iar cetățenii sunt adesea lăsați în mila politicienilor atotputernici. Acest aspect poate fi apreciat ca „rămășițe ale trecutului” care frânează dezvoltarea societății civile.

Orice constituție își poate justifica destinația socială, poate satisface așteptările societății doar atunci când principiile și normele sale sunt puse în aplicare și fac parte din practica socială. Constituția își poate justifica destinația și din perspectiva asigurării funcționalității mecanismului de formare și de susținere a instituțiilor societății civile, inclusiv de sprijin pentru participarea acestora la procesul legislativ.

În literatura de specialitate, cu excepții neînsemnate, nu este abordată problema privind mecanismul transversal de sprijin pentru participarea instituțiilor societății civile la procesul legislativ, astfel că, în cele ce urmează, vom încerca să identificăm unele aspecte aferente conținutului conceptelor: „formarea instituțiilor societății civile" și „sprijinirea instituțiilor societății civile".

Majoritatea curentelor științifice recunosc statul ca o comunitate socială care reprezintă o formă organizatorică cu ordine de drept care asigură existența juridică a individului, cu realizarea drepturilor și libertăților consacrate în legislație [163; 93; 90; 205], societatea civilă constituind cadrul în care aceste drepturi și libertăți sunt nemijlocit exercitate.

Nevoia individului de o putere publică puternică și, concomitent, de protecție juridică, fizică etc. este satisfăcută de către stat, iar necesitatea de libertate, de autoconfirmare creativă în domeniul vieții sociale este asigurată de către societatea civilă. În același timp, trebuie să existe un echilibru între stat și societatea civilă, astfel încât în cazul în care statul depășește limitele sale de competență, se inhibează libertatea, ceea ce duce la creșterea unor tensiuni în cadrul societății soldate cu conflicte grave. Anume aceste împrejurări ar fi putut provoca reformele profunde de la sfârșitul secolului al XX-lea care au avut loc în fostele state membre ale lagărului socialist.

În situația în care statul nu este capabil să își îndeplinească funcțiile în mod eficient, sunt provocate tensiuni sociale și devin tot mai populare sloganurile despre un stat cu o guvernare „puternică", capabilă să „scoate" țara din criză. Atunci când două începuturi sunt în echilibru, statul asigură în mod eficient nevoile oamenilor de protecție juridică mizând pe societatea civilă.

Ținând cont de cele relatate, putem conchide că susținerea instituțiilor societății civile se referă la ansamblul mijloacelor, modalităților și metodelor a căror utilizare creează premise și oportunități pentru dezvoltarea și funcționarea eficientă a acestora.

În ceea ce privește mecanismul de formare și susținere a instituțiilor societății civile, acesta poate fi definit ca un sistem de relații sociale și politico-juridice, care, direct sau indirect, prin diferite metode, modalități și mijloace, ținând cont de factorii de natură politică, socială și economică, influențează apariția, dezvoltarea societății civile și a instituțiilor sale.

De eficiența cu care va fi pus în aplicare mecanismul de formare și susținere a instituțiilor societății civile, prin intermediul relațiilor politico-juridice și sociale, va depinde dezvoltarea acesteia în Republica Moldova.

De notat că mecanismul de formare și susținere a instituțiilor societății civile se caracterizează prin următoarele trăsături:

- este format și utilizat, de regulă, fiind recunoscut oficial (legiferat) sau aprobat de un anumit grup de oameni (element constitutiv al societății);

- reprezintă un sistem complex de instituții publice și obștești interdependente în procesul de realizare a funcțiilor lor;

- are drept scop neadmiterea interferenței statului în sfera vieții private, protecția drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale omului și cetățeanului, atât prin intermediul mecanismelor de stat, cât și prin intermediul mecanismelor sociale, care sunt parte a structurii sale.

Mecanismul de formare și susținere a instituțiilor societății civile poate fi clasificat convențional în: *mecanism politico-juridic* și *mecanism social*.

Direcțiile principale ale *mecanismului politico-juridic* asigură transpunerea în viață a caracterului de normativitate a legii. În acest sens, s-a menționat că una dintre finalitățile dreptului ține de „afirmarea, prin constrângere dacă este nevoie, a primordialității societății ca structură autonomă a relațiilor intersubiective, în raport cu subiectul" [90, p. 55].

Autorii B. Negru și A. Negru, pornind de la aprecierea dreptului ca fenomen social, consideră că rolul său constă în „reglementarea conduitei oamenilor și în orientarea activității acestora, în conformitate cu interesele generale ale societății" [205, p. 304]. Mai mulți autori identifică o funcție distinctă a dreptului care constă în „reglementarea conduitei umane" [191, p. 304], „reglementarea socială" − funcția „reglementativă" [247, p. 248−252].

Împărtășind aceste constatări, ținem să accentuăm că reglementarea juridică a relațiilor sociale prin intermediul normelor de drept este un proces continuu compus din mai multe etape în care, la fiecare dintre ele, funcționează mijloace juridice specifice, care și formează *mecanismul de reglementare juridică*.

În același timp, trebuie să reținem că domeniul de intervenție a principalelor direcții de implementare a mecanismului politico-juridic este limitat de normele de drept, având drept scop asigurarea relațiilor armonioase, echitabile între stat și individ, iar sfera de influență a mecanismelor sociale se limitează la relațiile sociale, nereglementate de norme de drept.

Menționăm că locul mecanismului reglementării juridice în structura mecanismului de formare și susținere a instituțiilor societății civile este determinat de impactul său asupra acestor instituții: pe de o parte, influența directă, pe de altă parte – indirectă, prin intermediul altor instituții

de stat autorizate. Mecanismul juridic pentru formarea și sprijinirea instituțiilor societății civile este un ansamblu de măsuri, metode și mijloace realizate prin intermediul autorităților publică autorizate.

În ceea ce privește mecanismul social, acesta se constituie din societatea civilă (relațiile sociale și sistemul social), care, în virtutea faptului că instituțiile sale sunt înrădăcinate direct în „corpul" societății, ar trebui considerat un sistem complex cu multe niveluri de legături și structuri nestatale. Acesta include, de asemenea, un sistem extins de instituții sociale independente de stat, prin intermediul cărora sunt realizate nevoile individuale și colective cotidiene. În funcție de interesele zilnice distincte ale cetățenilor, acestea sunt categorisite într-o anumită ierarhie, exprimată în felul următor.

Nevoile primare sau, după Abraham Maslow, nevoile fiziologice, care includ nevoia de hrană, de apă, de adăpost, de transport, sunt nevoile care i-au forțat pe oameni să lase deoparte instinctul de prădător, de animal, pentru a se asocia în vederea supraviețuirii [190, p. 167−179]. Fără satisfacerea nevoilor de bază, ființa umană încetează să subziste. Ele se realizează prin intermediul unor instituții sociale profesionale, de consum și alte organizații și asociații.

Nevoile de procreare, sănătate, creștere a copiilor, educare spirituală, credință, informare și comunicare se realizează printr-un complex de relații socioculturale, inclusiv religioase, familiale, interacțiuni etnice și de altă natură. Ele formează al doilea nivel al relațiilor interpersonale. Acestea sunt satisfăcute în cadrul unor instituții precum familia, biserica, instituțiile de învățământ și de cercetare, uniuni de creație, societăți sportive, grupuri de simpatizați ai unei persoane etc.

Cel mai înalt nivel al relațiilor interpersonale îl reprezintă nevoia de participare politică, legată direct de alegerea individuală bazată pe preferințe și valori politice. Acest nivel presupune formarea la individ a unor abilități de poziționare politică. Preferințele politice ale indivizilor și grupurilor se realizează prin intermediul grupurilor de interese, partidelor politice, mișcărilor sociale etc.

Relațiile sociale legate de producerea bunurilor materiale și necorporale reprezintă cel mai important segment structural pentru sistemul social. Fundamentul acestor relații îl constituie munca membrilor societății, astfel încât relațiile de muncă sunt o parte integrantă a relațiilor economice. Un caracter parțial direct și abstract este specific relațiilor de producție, care, în virtutea specificității lor, nu depind de voința și conștiința persoanei. În calitate de elemente structurale ale sistemului economic pot fi întreprinderile private, municipale, cooperativele, gospodăriile de fermier, întreprinderile individuale.

Relațiile de piață legate de distribuție, schimb și consum al produsului intern brut reprezintă, la rândul lor, o altă parte importantă a sistemului economic, deși funcționează și în cadrul sistemului social. Sistemul social, ca element structural al societății civile, în condițiile economiei de piață, îmbracă un caracter complex, reflectând diferențele grupurilor sociale în sistemul de proprietate, producție și distribuție a bogăției. În sensul dat, pot fi identificate trei grupuri principale de indivizi care constituie societatea civilă: lucrători angajați, antreprenori și persoane incapabile de muncă. Astfel, efortul principal trebuie să fie îndreptat spre asigurarea echilibrului între interesele economice și capacitățile materiale ale acestor grupuri sociale.

Așadar, sistemul social – ca strat primar fundamental al societății civile − cuprinde comunități de oameni, formate în mod obiectiv, și relațiile dintre acestea. Sistemul social exercită o influență decisivă asupra activității celorlalte subsisteme ale sale.

Cu titlu de concluzie, în lumina raționamentelor de mai sus, opinăm că mecanismele politico-juridic și social sunt distincte, deoarece primul, în toate etapele dezvoltării statului, a fost utilizat ca element de bază al vieții politice și sociale a societății, inclusiv la etapa de apariție și dezvoltare a instituțiilor societății civile. În ceea ce ține de mecanismul social actual din Republica Moldova, menționăm că pentru o mai bună înțelegere a problemelor din interiorul său este necesar de a cunoaște conținutul procesului de consolidare a societății civile și elementele de bază ale acestui proces.

Astfel, respingând ca lipsită de orice substanță ipoteza privind „absorbția” societății civile de către sistemul autoritar-birocratic, vom revela trăsăturile determinante ale procesului de consolidare a societății civile în condițiile Republicii Moldova:

1. Formarea și dezvoltarea unor relații economice noi, inclusiv menținerea și dezvoltarea pluralității formelor de proprietate și a relațiile de piață, precum și structura socială reală a societății, determinată de acestea;

2. Generarea unor procese capabile să consolideze indivizii, comunitățile și straturile sociale într-o structură unitară;

3. Crearea condițiilor pentru înregistrarea diferitelor forme de organizații necomerciale, asociații profesionale și culturale, constituind principalele instituții ale societății civile și platforma activității creative a oamenilor;

4. Crearea premiselor materiale, sociale și spirituale pentru autorealizarea multilaterală a individului;

5. Formarea și implementarea mecanismelor de autoreglementare socială la toate nivelurile organizării sociale.

Totodată, vom remarca faptul că izvoarele de drept care reglementează relațiile sociale se află sub influența factorilor de configurare a dreptului, inclusiv de natură socială, astfel încât se obișnuiește să se evidențieze mecanismul social de acțiune al dreptului, care influențează transpunerea principiilor și normelor juridice în comportamentul subiecților de drept.

Așadar, un rol important în realizarea sarcinilor mecanismul de acțiune al dreptului îi revine sistemului de drept. Și aceasta deoarece una dintre cele mai importante caracteristici ale dreptului ca instrument de reglementare a relațiilor sociale constă în eficacitatea sa. Or, datorită nevoilor societății și ale statului în organizarea procesului și relațiilor sociale, dreptul trebuie să-și îndeplinească sarcinile, să determine conținutul relațiilor sociale, să se realizeze prin acțiunile persoanelor fizice și juridice. Prin urmare, prin fiecare încercare de a examina orice aspect al reglementării juridice este necesar de a se aborda aspecte ce țin de funcționarea dreptului, structura acestuia, relația și interacțiunea elementelor sale structurale. Dacă admitem că „normele unei ordini de drept reglează (reglementează n.n.) comportamentul uman" [163, p. 50], trebuie să acceptăm și existența unui mecanism de reglementare juridică. În cadrul cercetării realizate, am constatat că, până în prezent, nu s-a încetățenit o concepție definitivă a acestei categorii, nu a fost structurat, din punct de vedere teoretic, nici conținutul mecanismului reglementării juridice și elementele sale [163; 90; 205].

Cu titlu de generalizare, subliniem faptul că gradul de cercetare științifică a acestui mecanism este atât de neînsemnat, încât manualele de teorie a dreptului conțin explicații destul de vagi sau, în general, nu abordează subiectul respectiv. Această situație, în opinia noastră, ține și de unele aspecte terminologice. De exemplu, după Hans Kelsen, comportamentul uman reglat (reglementat n.n.) de o ordine normativă este „fie o acțiune determinată de această ordine, fie omiterea unei asemenea acțiuni" [163, p. 29−30]. În cunoscuta lucrare „Doctrina pură a dreptului", renumitul savant folosește în repetate rânduri cuvântul „a reglementa": „ordine normativă care reglează comportamentul uman […] [163, p. 41]; „actele de gândire ale omului care reglează normele acestei ordini […]" [114, p. 42]; „comportamentul reglat de o normă […]" [163, p. 51]. Potrivit lui, acționând așa cum este împuternicit de o normă să acționeze ori comportându-se așa cum îi este permis […] de către o altă normă, o persoană aplică norma [163, p. 30]. Cu timpul, lexemul „aplică" a devansat lexemul „reglează", astfel încât doctrina juridică contemporană utilizează cu prioritate expresia „aplicarea dreptului".

Afirmațiile de mai sus vin să argumenteze folosirea sporadică în lucrările științifice din domeniul dreptului a expresiei „mecanism de reglementare juridică". Or, ținând cont de temeiul acestui mecanism ca fiind un sistem de mijloace juridice organizate într-o ordine consecventă pentru ordonarea eficientă a relațiilor sociale și promovarea intereselor subiecților de drept și

constatând oportunitatea folosirii expresiei nominalizate în lucrarea de față, precizăm că mecanismul de reglementare juridică creează condiții favorabile pentru creșterea eficienței și calității punerii în aplicare a legii, inclusiv a nivelului de cultură juridică a populației.

În cele ce urmează, vom evidenția principalele etape ale mecanismului de reglementare juridică:

1) Etapa de reglementare. La această etapă sunt adoptate actele normative care reprezintă „forța motrice" a acestui mecanism. La fel, sunt instituite autoritățile publice la nivelul unităților administrativ-teritoriale care să asigure realizarea drepturilor, libertăților și intereselor legitime ale participanților la relațiile sociale, să creeze instituții la nivel local care să ofere populației serviciile sociale prevăzute de Constituție. În această etapă este specifică și crearea de autorități (centrale sau locale) împuternicite cu atribuții de supraveghere a modului de respectare a normelor de drept de către participanții la relațiile sociale, a comportamentului populației, organizațiilor, întreprinderilor, instituțiilor și altor subiecți de drept.

2) Etapa protecției juridice a valorilor sociale. Aceasta include: stabilirea unor măsuri de constrângere; stabilirea faptelor antisociale pentru săvârșirea cărora survine răspunderea penală, contravențională, administrativă, civilă etc.; identificarea organelor, funcționarilor autorizați să inițieze cauze penale, contravenționale, conferind unor autorități publice atribuții de urmărire penală sau contravențională; stabilirea organelor, funcționarilor cu atribuții de examinare a contravențiilor, infracțiunilor și altor fapte antisociale.

3) Etapa asigurării legalității în societate și stat. Printre acțiunile de bază ale acestei etape menționăm: instituirea instanțelor judecătorești și a organelor procuraturii, precum și identificarea sarcinilor funcționale ale acestora; crearea altor organe cu atribuții în domeniul asigurării ordinii publice (poliție, carabinieri).

Chiar dacă societatea civilă dispune de propriile surse de autodezvoltare, independente de stat, în multe privințe formarea și dezvoltarea instituțiilor sale de bază necesită intervenția statului. Altfel spus, formarea și sprijinirea instituțiilor societății civile se realizează cu concursul mecanismului reglementării juridice. Statul de drept nu este conceput ca să opună rezistență societății civile, ci pentru a crea condițiile cele mai favorabile pentru funcționarea și dezvoltarea sa corespunzătoare.

În acest sens, pot fi identificate cel puțin trei posibile acțiuni de intervenție a statului (prin intermediul mecanismului politico-juridic): 1) impunerea regulilor de conviețuire „de sus", prin utilizarea capacităților sale pentru a neutraliza diversitatea culturală; 2) construirea unui spațiu comun la nivelul „de jos", prin delegarea către centru a competențelor care nu poate fi realizate de către instituțiile de la nivel local; 3) protejarea intereselor sale corporative, reprezentate de

funcționarii publici la toate nivelurile de manifestare a puterii publice. În acest caz, statul pierde capacitatea de distribuitor public și devine o formă socială cu interese și obiective de autosatisfacere, distrugând formele de asociere concurente. Ultima posibilă acțiune este cea mai distructivă, dar care poate fi reală.

Ținem să evidențiem că statul stabilește direcțiile principale ale politicii economice și adoptă legislația, creează și controlează acțiunile instituțiilor economice în interes public, adică, în cadrul așa-numitei genetici instituționale, statul, care pretinde a fi unul democratic, se manifestă obiectiv, ca reprezentant al societății civile luate în ansamblu. Totodată, reprezentat de autoritățile sale autorizate, statul coparticipă la proiectarea, formarea și susținerea instituțiilor societății civile prin aplicarea mecanismului politico-juridic.

Principalele *domenii de implementare a mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile* reprezintă totalitatea metodelor, modalităților și mijloacelor utilizate de stat prin intermediul autorităților publice autorizate, puse în aplicare prin mecanismul de constrângere statală.

Intervenția statului nemijlocit și direct prin mecanismul juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile poate avea loc prin:

1) crearea unui cadru legislativ favorabil pentru formarea (înregistrarea) instituțiilor societății civile;

2) acordarea sprijinului financiar și altor forme de susținere în procesul de fondare și înregistrare a organizațiilor obștești. Așa cum menționează academicianul I. Guceac dezvoltarea societăţii civile este stimulată şi de politicile publice adoptate de autorităţile statului: fixarea unui tratament fiscal special; stabilirea unor foruri de reprezentare funcţională; statornicia garanţiilor privind accesul la procesul de decizie, protejarea de interferenţa statului în problemele interne; subvenţionarea cu fonduri publice; obligativitatea de a avea membri şi susţinători, extinderea legală a contractelor; descentralizarea responsabilităţilor referitoare la implementarea politicilor [114, p. 129];

3) cooperarea autorităților publice și instituțiilor societății civile, fapt ce contribuie la promovarea dialogului și consensului societate-stat, precum și dezvoltarea și perfecționarea acestor instituții;

4) promovarea unor forme de cooperare între autoritățile publice și anumite instituții ale societății civile. În această ordine de idei, împărtășim opinia autorilor potrivit căreia societatea civilă şi statul se intersectează şi se completează reciproc. Astfel, dacă societatea civilă include spaţiul neocupat de stat şi de piaţă, atunci prin activitatea organizaţiilor ce o compun, ea interacţionează cu celelalte elemente ale spaţiului „societăţii umane” [120, p. 13]. Perspectiva unei

astfel de cooperări se datorează, în mare parte, și dorinței societății civile de a coopera cu statul, iar aceasta este un fenomen natural al progresului social. În viziunea autorilor menționați, îmbinarea organică, complementară și armonioasă a eforturilor autorităților publice și instituțiilor societății civile contribuie productiv la implementarea eficientă a mecanismului de asigurare a legalității și a principiilor bunei guvernări în sistemul administrației publice [120, p. 14−15]. De exemplu, printre cele mai importante aspecte ale interacțiunii organelor procuraturii cu instituțiile societății civile sunt menționate:

- prezența unui obiectiv extern partenerilor care interacționează, a cărui realizare implică conjugarea eforturilor acestora;

- organizarea unor acțiuni concertate, care să permită participarea partenerilor procesului de interacțiune să implementeze în mod eficient o direcție comună de activitate;

- schimbul reciproc de informații, precum și influența mutuală, provocând schimbări în percepțiile despre subiectul interacțiunii, comportamentul participanților care interacționează și, în unele cazuri, perfecționarea structurii organizatorice a organismelor implicate în astfel de activități [120, p. 15].

Intervenția indirectă a mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile reprezintă rezultatul acțiunii indirecte a autorităților publice asupra diferitelor tipuri de relații sociale, care influențează într-un fel sau altul instituțiile societății civile. Astfel, în urma impactului mecanismului juridic asupra relațiilor sociale, acestea din urmă suportă anumite transformări care, la rândul lor, influențează formarea și dezvoltarea instituțiilor societății civile. În consecință, formarea și susținerea indirectă a instituțiilor societății civile prin intermediul acestui mecanism se realizează prin mijlocirea categoriilor de factori după cum urmează:

1) economici (economia de piață, pluralitatea formelor de proprietate etc.);

2) social-politici (separația și colaborarea puterilor, pluralismul politic, dreptul de a participa la administrarea treburilor publice, egalitatea tuturor în fața legii și a autorităților publice, accesul liber la justiție etc.);

3) spirituali (lipsa unei ideologii instituite ca ideologie oficială a statului, libertatea conștiinței, spiritualitate și moralitate înaltă).

Pe baza celor descrise mai sus, putem conchide următoarele:

O măsură de implementare a mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile ar fi sistematizarea normelor juridice care reglementează modul de constituire a organizațiilor obștești, măsurile de susținere din partea statului, organizarea activității acestora, cooperarea cu autoritățile publice etc. Procesul de sistematizare a normelor juridice va culmina cu *elaborarea și adoptarea, prin lege organică, a unui cod social*. Un astfel de cod ar

dinamiza procesul de reglementare a tuturor formelor de susținere a instituțiilor societății civile, precum și transpunerea caracterului de normativitate și de ordonare a relațiilor sociale dintre stat și societatea civilă.

În calitate de act normativ care să stabilească conținutul mecanismului juridic de formare și susținere a instituțiilor societății civile, Codul social trebuie să răspundă următoarelor rigori:

- obligațiile prevăzute în cod să corespundă legislației Republicii Moldova și standardelor internaționale, normele acestuia fiind o reflecție a realității și tendințelor de dezvoltare a statului, în colaborare cu actorii responsabili din societatea civilă;

- prevederile Codului social trebuie să transmită societății mesajul clar că anume societatea creează oportunități favorabile pentru realizarea controlului public, dar și a controlului parlamentar „menține un dialog deschis cu toate părțile interesate, inclusiv cu publicul critic", și toate aceste oportunități sunt concepute pentru edificarea și menținerea unui parteneriat durabil dintre stat și societatea civilă;

- codul va stipula explicit necesitatea formării unei societăți civile mature ca parte activă și independentă în negocierile dintre stat, mediul de afaceri și societate;

- codul va reflecta direcțiile prioritare în vederea acordării ajutorului material pentru unele grupuri și segmente sociale speciale, cum ar fi: (a) organizațiile obștești ale veteranilor și/sau membrilor familiilor militarilor care au participat sau au murit în conflictele militare sau în timpul exercitării activității de menținere a ordinii de drept; (b) organizațiile obștești ale invalizilor − în vederea creării unui mediu de trai propice pentru persoanele cu nevoi speciale; (c) asociațiile obștești și inițiativele lor – pentru sprijinirea orfanilor, copiilor lăsați fără supraveghere, copiilor refugiați; (d) asociațiile obștești ale refugiaților; (e) organizațiile sindicale; alte grupuri de interese/organizații sociale;

- codul va stabili conținutul metodelor de evaluare și comparație proprii (naționale) privind dezvoltarea umană.

Adoptarea Codului social, revizuirea unor acte normative, încorporarea în conținutul acestuia a normelor juridice care reglementează procesul legislativ, despre care am menționat în compartimentul 3.1., vor contribui la perceperea integrală a dispozițiilor normative privind activitatea organizațiilor societății civile, identificarea informației juridice de către toți utilizatorii dreptului atât în contextul adoptării unor noi acte normative, cât și în cazul revizuirii celor în vigoare.

În țările cu un nivel înalt al democrației, societatea civilă nu este o anexă a sistemului economic și nici o anexă a statului, ci acționează ca o „arenă" pentru activitățile diferitelor organizații, fiecare dintre ele încercând să protejeze interesele unui anumit grup social. Ca urmare,

coexistența și competiția deopotrivă dintre forțele sociale eterogene subminează încercările statului de a monopoliza influența politică, morală sau intelectuală.

Realizarea unei guvernări limitate este comună tuturor sistemelor constituționale, astfel încât constituționalismul ar putea fi interpretat și ca un sistem de constrângeri asupra autorităților prin intermediul cărora se realizează puterea publică.

Astfel, putem considera că obiectul de reglementare a constituției include totalitatea relațiilor sociale care asigură nu doar participarea la guvernare, dar și protecția cetățenilor de abuzul propriului guvern. Datorită acestui fapt, apariția constituțiilor marchează maturitatea societății civile. Prin urmare, adoptarea unei constituții nonfictive este nu altceva decât un act de inițiere politică a poporului. Aceasta înseamnă că societatea nu numai că a devenit conștientă de poziția sa dominantă asupra statului, începând, de asemenea, să se identifice cu principalul factor al progresului politic.

În lumina raționamentului *supra* relatat, Constituția Republicii Moldova are șansa de a deveni garantul libertății societății civile, a cărei expresie este o anumită doză de haos pozitiv, dezechilibru în economie (piață), politică (democrație), viață privată (intimitate). Constituția este, mai degrabă, un garant împotriva organizării și reglementării excesive a relațiilor sociale decât un raționalizator al vieții sociale. Prin constituție, societatea civilă se protejează de „grija exagerată" a guvernului și de legislația abuzivă.

Indubitabil, constituția trebuie să reziste arbitrariului juridic și politic. Dar cel mai important lucru este că ea protejează societatea civilă de suprareglementare, de obscurantismul ideologic, de atentarea persoanelor cu atribuții publice asupra atribuțiilor depersonalizate instituționalizate.

Trebuie remarcat faptul că asigurarea de către constituție a regimului de libertate, în care societatea civilă este interesată mai întâi de toate și cel mai mult, nu vine în contradicție cu interesul public, stabilitatea și ordinea socială.

Deși în constituții nu sunt prevăzute compartimente dedicate exclusiv societății civile, totuși sunt înregistrate anumite eforturi în acest sens. De exemplu, Constituția Slovaciei [art. 29 alin. 4)] stabilește că partidele politice și asociațiile politice, precum și sindicatele, societățile sau alte tipuri de asociații sunt separate de stat [59]. În Constituția Lituaniei se regăsește un capitol separat (III) cu denumirea „Societatea și statul" [23], iar în Constituția Estoniei – capitolul „Poporul" [39]. Constituția Bulgariei (art. 4) statuează că republica „creează condițiile propice dezvoltării libere a persoanei și a societății civile" [54]. Preambulul Constituției Lituaniei declară că națiunea lituaniană […], militând pentru o societate civilă deschisă, justă și armonioasă și un stat de drept, adoptă și proclamă Constituția [46]. Și în Preambulul Constituției Cehiei se

menționează că Republica Cehă este un „stat liber și democratic fondat pe respectarea drepturilor omului și a principiilor societății civile” [55].

Constituțiile țărilor posttotalitare au rămas, practic, legile statului și nu ale societății civile. Fiind concentrate pe o imagine specifică a viitorului, ele apar ca documente rigide programatice pentru generațiile viitoare. În realitate, procesul de evoluție a societății civile poate fi mai eficient numai în condițiile democratizării ulterioare a societății, instituționalizării asociațiilor obștești, creării condițiilor necesare dezvoltării multilaterale a oamenilor.

În ceea ce privește Constituția Republicii Moldova, observăm că în Preambul sunt enumerate o serie de valori general umane: statul de drept, democratic, demnitatea umană, drepturile şi libertăţile omului, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic.

Totodată, pledăm pentru completarea Legii Supreme cu un nou articol (Articolul 41^1 „Societatea civilă”) şi adoptarea unei legi organice privind societatea civilă. Necesitatea completării Constituţiei se explică prin trecutul tragic al Republicii Moldova ca stat cu regim politic totalitar. Poporul nostru a plătit un preț mare pentru că a trăit sub dictatură și în lipsă de libertate, în condițiile unei dominații totale a statului asupra individului și societății. Prin urmare, introducerea reglementării referitoare la societatea civilă în Constituția Republicii Moldova nu este un tribut adus modei, ci o consecință dictată de experiența țării și de imperativul spre care tindem astăzi. Pentru a evita în viitor orice formă a dictaturii, societatea noastră trebuie să dezvolte mecanisme de prevenție adecvate.

3.3. Valorificarea științei deschise și perspectivele de edificare a unui sistem de advocacy fezabil pentru procesul legislativ în Republica Moldova

Din analiza efectuată în compartimentele anterioare putem constata că problema societății civile este una dintre problemele științifice fundamentale care a prezentat interes timp de multe secole. Datorită științei au fost diseminate cunoștințe utile în rândul societății, formându-se, ca rezultat, societatea civilă.

Concomitent cu aceasta, s-a observat și tendința apariției unor elemente de autoorganizare și autoguvernare în domeniul științei. Dezvoltarea tendințelor respective duce la formarea unor mecanisme de reglementare socială a activității științifice, care erau imposibile în perioada de dominație a sistemului administrativ de comandă.

În majoritatea ţărilor lumii, importanţa și rolul ştiinţei sunt în continuă creștere, devenind forța determinantă în dezvoltarea economică și socială. Concepţia care domină azi lumea civilizată este formarea unei societăţi bazate pe cunoaştere, în care să prevaleze spiritul şi metodele

ştiinţifice, angajarea plenară a ştiinţei în soluţionarea problemelor economice şi sociale ale ţării, organizarea şi gestionarea ştiinţifică a muncii, cercetarea ştiinţifică şi optimizarea fiecărei operaţii, utilizarea pe scară largă a tehnologiilor informaţionale, transferul de tehnologii şi cunoştinţe. Saltul la economia bazată pe cunoaștere, așa cum se menționează în literatura de specialitate, impune „promovarea unor politici active din partea statului în domeniul cercetare-dezvoltare” [71, p. 8]. Perspectiva dată, în opinia profesorului V. Balmuș, este justificată și prin faptul că „dezvoltarea științei în mare parte este determinată de necesitățile economice și sociale ale populației și statului” [8, p. 47].

Un factor care justifică, în opinia noastră, implicarea societății civile prin intermediul comunităților științifice la elaborarea politicilor de stat, în special în domeniile cercetării-dezvoltării, este capacitatea de analiză comparativă a acestora. Prin definiție, analiza comparativă reprezintă punctul de pornire în temeiul căruia exigențele științifice urmează să fie acceptate sau respinse, pe baza valorii, oamenii de știință fiind cei mai indicați să decidă dacă un domeniu al științei este suficient de dezvoltat, dacă un anumit domeniu al relațiilor sociale este suficient de bine argumentat din punct de vedere științific etc. Într-un context social mai larg, analiza comparativă servește ca „mecanism de autoreglare științifică care apără autonomia activității științifice [...] ca simbol al responsabilității profesionale care asigură controlul democratic al activității științifice” [100, p. 3].

În general, prin edificarea în Republica Moldova a unei societăți bazate pe cunoaștere, instituțiile societății civile vor contribui semnificativ la crearea unei societăți cu un nivel avansat de dezvoltare materială și spirituală.

Consiliul Științei Internaționale, care întrunește cca 230 de organizații internaționale și naționale din domeniul științelor naturii, științelor sociale și umaniste, are drept obiectiv integrarea excelenței științifice și expertiza în elaborarea politicilor în știință din toată lumea, promovând astfel știința ca „un bun public global” [276].

Creșterea rolului cunoștințelor dobândite ca rezultat al cercetărilor, în opinia profesorului Gh. Cuciureanu, este un fenomen global care se referă „atât la lume în general, cât și la societăți și oameni aparte” [71, p. 47]. Un rol decisiv în promovarea unei înțelegeri globale a semnificației și oportunităților oferite de oamenii de știință o are așa-numita *știință deschisă*, prin care se înțelege o abordare contemporană a modului în care se realizează cercetarea științifică, bazată pe „cooperare și pe noi căi de difuzare a cunoștințelor”, inclusiv prin utilizarea tehnologiilor digitale și instrumentelor noi de colaborare [72, p. 19].

Acest concept a fost fundamentat și prin Recomandarea UNESCO privind știința deschisă, adoptată de statele membre în noiembrie 2021 [234]. Recomandarea urmărește scopul formării

unui cadru internaţional al politicii ştiinţei deschise care să ţină cont de libertatea academică, abordările privind egalitatea de gen și provocările specifice ale oamenilor de știință din diferite ţări și să reducă decalajele digitale, tehnologice și de cunoștinţe existente între și în interiorul ţărilor. Documentul recunoaște existența unor multipli actori și părţi interesate în sistemele de cercetare și inovare, fiecare dintre aceștia având un rol important în operaţionalizarea ştiinţei deschise. Potrivit UNESCO, din categoria actorilor ştiinţei deschise fac parte: cercetători, oameni de știință și academicieni, lideri ai instituţiilor de cercetare, educatori, membri ai societăţilor profesionale, studenţi și organizaţii ale tinerilor cercetători, specialiști în domeniul informaţiilor, bibliotecari, utilizatori și publicul larg, inclusiv universităţi, comunităţi, deţinători de cunoștinţe indigene și organizaţii ale societăţii civile. Statele membre sunt stimulate să ia în considerare încurajarea unui cadru de competenţe aferent ştiinţei deschise aliniat la discipline specifice atât pentru cercetători, cât și pentru actorii societății civile. În același timp, Recomandarea sugerează ca iniţiativele societăţii civile „să apeleze la competenţele avansate în ştiinţa datelor […], ţinând cont de responsabilitatea ştiinţifică și etică.”

Astfel, ştiinţa deschisă reprezintă o nouă abordare a modului în care se efectuează şi se organizează cercetarea ştiinţifică, bazată pe cooperare şi pe noi căi de difuzare a cunoştinţelor utilizând tehnologii digitale şi instrumente noi de colaborare. Această abordare este generată de creșterea exponențială a informațiilor și de disponibilitatea tehnologiilor digitale, fiind impulsionate de globalizarea comunității oamenilor de știință, precum și de cererea tot mai presantă din partea societății de a găsi soluții pentru marile provocări ale vremurilor noastre [22].

Ținând cont de necesitatea perfecționării sistemului de advocacy pentru a-i crește fezabilitatea procesului legislativ, știința deschisă este cea mai potrivită datorită următoarelor caracteristici:

- provine din sectorul public de cercetare − publicațiile științifice care sunt finanțate din fonduri publice ar trebui puse online în regim deschis de îndată ce acest lucru este posibil, făcându-le disponibile oricui pentru a le consulta și reutiliza. Oamenii de știință și organizațiile acestora ar trebui să aplice principiile partajării deschise a datelor care stau la baza acestor publicații, incluzând și rezultatele „negative”; ar trebui stabilite măsuri pentru asigurarea calității și pentru prezervarea acestor date pentru a fi reutilizate. Sursele informaționale de natură științifică servesc, de fapt, ca argumente la elaborarea unor proiecte de acte legislative, precum și ca argumente în cazul modificărilor legislative;

- platformele electronice de știință deschisă, de natură publică și privată, pot fi integrate în mecanismele electronice de comunicare în procesul legislativ. Infrastructura TIC de înaltă performanță, eficientă economic din punctul de vedere al gestionării fluxurilor de date și seturilor

de date extrem de mari și de complexe, care stau la dispoziția cercetătorilor din toate domeniile, găzduind colaborarea diferitelor domenii științifice și sectoare societale, poate contribui la valorificarea capacităților de advocacy a organizațiilor societății civile implicate în monitorizarea procesului legislativ;

- cultură științifică deschisă, caracterizată prin capacitatea de adaptare a sistemelor de evaluare, permite reutilizarea informației deschise, concomitent pe câteva domenii științifice de cercetare, precum și contribuie la exercitarea unui management mai eficient la valorificarea datelor cu impact asupra procesului decizional.

Analizând caracteristicile de ansamblu ale științei deschise, constatăm importanța acesteia nu doar pentru cercetători, dar și pentru mulți actori din afara ştiinţei, care în prezent nu au acces sau trebuie să plătească taxe mari pentru cunoştinţe. Printre beneficiari se pot număra:

- companii private – orientate spre creșterea capacității de inovare, deoarece acestea pot beneficia mai ușor de informații publice și de a le folosi, combinându-le cu propriile cunoștințe, pentru a dezvolta produse și procese inovatoare;
- reprezentanți ai societății civile, precum și anumite grupuri de interese;
- reprezentanți ai puterii centrale și locale;
- reprezentanți ai mass-mediei;
- politicieni − factori de decizie (deputați, membri ai guvernului, funcționari publici etc.).

Avantajele științei deschise pentru membrii societății constau în accesul și utilizarea cu ușurință a informațiilor științifice, care le permit să influențeze cercetarea cu întrebări și idei și să colecteze date relevante cercetării. Accesul deschis online, gratuit la conținutul științific, cu restricții limitate privind drepturile de autor și de licențiere, este împărțit în două categorii principale: *Calea Verde (Green Road)* – autoarhivarea, plasarea publicațiilor electronice (atât a lucrărilor editate, cât și a nonpublicațiilor) în arhivele electronice deschise (repozitorii digitale), susținute de instituțiile de cercetare, învățământ și cultură; este gratuită atât pentru autori, cât și pentru utilizatori; *Calea de Aur (Golden Road)* − revistele electronice științifice cu acces deschis dezvoltă modele alternative de publicare a lucrărilor științifice, a revistelor științifice, a materialelor conferințelor; cheltuielile pentru revistele electronice sunt constituite din costul recenzării, pregătirea manuscrisului pentru plasarea pe server; pentru finanțare sunt atrase investițiile organizațiilor, instituțiilor de cercetare și universităților.

Caracteristicile și avantajele științei deschise, în viziunea noastră, se pretează perfect de a fi o componentă indispensabilă pentru valorificarea activităților de advocacy, percepută ca un complex de activități exercitate ca urmare a implicării membrilor societății în promovarea schimbărilor în comunitate.

Activităţile desfăşurate de către instituţiile societăţii civile, campaniile de presă (prin intermediul emisiunilor radio şi TV, editorialelor), prin organizarea de evenimente publice (grupuri de dialog, dezbateri, conferinţe, simpozioane), crearea de reţele de comunicare pe Internet (website-uri, bloguri), editarea de materiale informative (broşuri, pliante, reviste) reprezintă activitatea de advocacy a societăţii civile, în beneficiul cetățenilor (ale căror drepturi sau necesități trebuie promovate/apărate/satisfăcute).

Activitatea de advocacy oferă cetățenilor dintr-o comunitate posibilitatea să se cunoască mai bine, să acţioneze împreună şi să-şi dezvolte abilităţile de planificare strategică şi organizaţională, pentru a atrage resurse şi pentru a facilita relaţionarea cu diferite organizaţii. O activitate de advocacy de succes necesită luarea în calcul a tuturor factorilor care duc la reuşita cauzei propuse şi a experienţei membrilor organizaţiei în domeniul respectiv.

De asemenea, activitatea de advocacy se referă la influențarea legitimă a deciziilor politice, prin acțiuni de comunicare profesionist realizate, care implică expertiză legislativă, tehnici discursive şi abilități strategice, astfel încât decizia să fie luată în interesul legitim al beneficiarului de drepturi. În raport cu noțiunea de „advocacy" este sesizată o „marjă de interpretare destul de mare", unii considerând-o drept „orice activitate care nu ţine în mod special de lobby, cum ar fi demonstraţiile publice" [279, p. 11]. Deseori activitatea de advocacy este utilizată în tandem cu cea de lobby, deși prima noțiune cuprinde un spectru mai larg de activitate, cea de-a doua devenind un segment al activităţii de advocacy [279, p. 11].

Prin implicarea actorilor și prin utilizarea mijloacelor/resurselor tipice științei deschise, factorii de decizie (parlamentarii, reprezentanții administrației publice centrale și locale etc.) pot beneficia, prin intermediul acestor asociații, de expertiza specialiștilor din diferite domenii. Cu atât mai mult că, după cum s-a constatat, elaborarea politicilor în țările Europei de Est continuă să fie una complicată de situația politică instabilă și de „preocupările creatorilor de politici și ale populației pe probleme pe termen scurt" [100, p. 7], situația fiind și mai complicată prin reducerea de către guverne a cheltuielilor pentru știință, ceea ce a condiționat exodul intelectualilor și diminuarea simțitoare a numărului angajaților în domeniile cercetării și dezvoltării. De exemplu, se constată că la 31 decembrie 2022, în domeniile respective activau 3,9 mii salariați, ceea ce reprezintă o scădere cu 6,4% faţă de numărul cercetătorilor de la sfârşitul anului 2021 [230]. Este de menționat că în Republica Moldova s-a încercat adoptarea unei legi cu privire la lobby [279, p. 9], dar fără succes, deși considerăm o astfel de activitate utilă societății, inclusiv din perspectiva implicării organizațiilor societății civile.

Atitudinea neîncrezătoare față de lobby s-a înregistrat și în România, unde mai multe încercări de adoptare a unei astfel de legi au suferit eșec [275]. Spre deosebire de Republica

Moldova și de România, în unele state membre ale Uniunii Europene, cum ar fi Germania și Franța, în Regulamentele camerelor organelor legislative sunt incluse dispoziții privitor la activitatea de lobby. În Austria, Lituania, Polonia și Ungaria astfel de activități sunt reglementate prin lege [19].

În concluzie, exprimăm convingerea că o democrație deschisă trebuie să includă diverse forme de influență a cetățenilor asupra autorităților publice, care nu se înscriu în tipurile tradiționale de participare la administrarea treburilor statului. O astfel de democrație ia în calcul și mecanisme neformale de influență a deciziilor autorităților publice, care nu contravin legislației. Lobbysmul poate servi ca exemplu al unui astfel de mecanism. Evident, după formalizare și includerea lui oficială în procesul de legiferare, lobbysmul ar putea evolua într-un alt tip de democrație modernă, și anume în democrație coparticipativă, care reprezintă participarea nemijlocită a cetățenilor la procesul de adoptare a actelor normative.

Din punct de vedere juridic, în procesul de legiferare, lobbysmul poate fi definit ca activitate a unor persoane special abilitate pentru interacțiunea informațională cu organul legislativ în scopul exprimării intereselor anumitor organizații. Activitatea de lobby în procesul legislativ se desfășoară prin intermediul reprezentanților legali ai asociațiilor obștești pe lângă Parlament și al agenților economici prin mijlocirea asociațiilor obștești.

O astfel de lege ar trebui să stabilească modalitatea de acreditare a reprezentantului oficial al asociației obștești pe lângă legislativ; totodată, să prevadă dreptul asociațiilor obștești înregistrate de a-și acredita reprezentantul lor oficial pe lângă Parlamentul Republicii Moldova, iar candidatura acestuia să fie aprobată de către organul de conducere al asociației obștești în conformitate cu statutul acesteia. De asemenea, în lege trebuie să fie stipulată expres categoria persoanelor care nu pot fi reprezentanți oficiali ai asociațiilor obștești: deputații, funcționarii publici, cetățenii străini și apatrizii, persoanele lipsite de anumite drepturi, persoanele care au antecedente penale nestinse etc.

În același sens, legea trebuie să stabilească modul de revocare și temeiurile de încetare a împuternicirilor reprezentantului oficial al asociației obștești. Asociația obștească, conform statutului său, va fi în drept să revoce sau să schimbe în orice moment reprezentantul său oficial. Demersul asociației obștești cu privire la revocarea sau înlocuirea reprezentantului său oficial se examinează de către Parlament în termen prestabilit (de exemplu, două săptămâni din momentul depunerii demersului).

Temeiurile de încetare a împuternicirilor reprezentantului oficial ar putea fi invocate, potrivit legii, ca urmare a: intrării în vigoare a hotărârii judecătorești privind caracterul ilegal al înregistrării asociației obștești sau privind dizolvarea acesteia; intrării în vigoare a sentinței de

condamnare; decesului; adoptării de către Parlament a deciziei privind încetarea acreditării pe motivul încălcării prevederilor legislației, care reglementează procedura de legiferare etc.

Statutul juridic al reprezentantului oficial ar trebui să includă anumite drepturi și îndatoriri ale acestuia. Dintre drepturi putem menționa: să ia cunoștință de proiectele de acte normative propuse spre examinare Parlamentului, de avize și alte documente referitor la proiectele de acte normative; să-și exprime în scris opinia pe marginea acestor proiecte și să o prezinte spre examinare organului abilitat al Parlamentului; să participe la ședințele comisiilor parlamentare, fracțiunilor și la ședințele plenare ale Parlamentului pentru a monitoriza procesul de examinare și adoptare a legilor. În același timp, obligațiile reprezentantului oficial ar putea consta în: respectarea legislației, inclusiv a celei privind drepturile de autor și drepturile de proprietate intelectuală ale autorilor proiectelor de acte normative; desfășurarea activității de lobby în modul, formele și limitele stabilite de legislație etc.

În scopul prevenirii formelor ilegale de lobby în activitatea de legiferare este indicat să fie stabilite o serie de interdicții, precum: încălcarea modului prestabilit de finanțare a activității de legiferare; încheierea fără acordul Parlamentului a contractelor de elaborare a actelor normative de către organizațiile ai căror fondatori (cofondatori) sunt deputați; cooptarea deputaților, funcționarilor publici în organul de legiferare în calitate de experți pentru elaborarea proiectelor de acte normative; prestarea contra plată a serviciilor de informare acordate de deputați și funcționari publici pe calea transmiterii, prin intermediul oricăror purtători de informații, a proiectelor de acte normative protejate prin drepturi de autor sau a unor părți ale acestora, devenite cunoscute în virtutea exercitării atribuțiilor lor de deputat sau în serviciul public; să exercite influență ilegală asupra unui deputat/membrilor familiei acestuia pentru a-l/a-i determina să voteze sau să transmită, cu încălcarea legii, unele informații privind procesul de legiferare; deputaților li se interzice să desfășoare activități care urmăresc obținerea de beneficii ilegale sau avantaje pecuniare, valori, alte bunuri, drepturi patrimoniale sau servicii de natură patrimonială pentru ei sau pentru terți etc.

Deși nu operează cu noțiunea de advocacy sau de lobby, autoritățile publice din Republica Moldova recunosc influența oamenilor de știință asupra procesului decizional. Astfel, după cum am menționat anterior, Platforma de dialog şi participare civică la procesul decizional a Parlamentului (p.10.1.) îi acordă Legislativului dreptul să încheie un memorandum de cooperare cu mediul academic. La fel, Legea nr.100/2017 prevede necesitatea efectuării expertizei științifice a proiectului actului normativ [art. 34 alin. (6)]. Legea nominalizată mai stabilește că expertiza ştiinţifică se efectuează, după caz, de către instituţiile ştiinţifice şi de învăţământ superior de profil, de către experţi, având menirea de a contribui la: examinarea tuturor aspectelor reglementărilor

proiectului şi, după caz, de a propune reglementări de alternativă; examinarea soluţiilor propuse prin reglementările proiectului în raport cu posibilităţile economico-financiare ale statului, cu situaţia social-politică şi consecutivitatea reglementării proceselor, precum şi în contextul asigurării compatibilităţii actelor normative cu legislaţia Uniunii Europene.

În opinia noastră, implicarea mediului academic în expertiza științifică a proiectelor de acte normative este necesară mai ales în condițiile în care Republica Moldova, ca și alte state din Europa de Est, continuă să se confrunte cu instabilități politice și de alt ordin, printre care: lipsa unor obiective pe termen lung ale electoratului; lipsa experienței în promovarea diferitelor politici; votarea unui partid sau a altuia este determinată, într-o mare măsură, de factori aleatorii, populația votând, deseori, pur și simplu, „pentru schimbare"; se manifestă o dezamăgire totală față de anumite politici; politicile privind activitatea științifică nu joacă un rol decisiv în obținerea voturilor alegătorilor [100, p. 19]. Un rol deosebit, în opinia noastră, trebuie să revină științei dreptului, despre care s-a spus că este „întotdeauna un produs al apogeurilor politice" [94, p 8]. Cu părere de rău, procesul legislativ, ajungând să fie unul de rutină, a făcut ca juriștii să devină un gen de „tehnicieni", compromițând aserțiunea că doctrina juridică este fundamentul legii.

Faptul că Parlamentul Republicii Moldova mizează mult pe comunitatea științifică din țară este de apreciat, mai ales că oamenii de știință, spre deosebire de alți profesioniști, prezintă „înalte standarde morale", fiind considerați un grup de oameni „excepționali" [100, p. 61], pentru care căutarea adevărului este mai importantă decât cariera personală sau obținerea de profit.

Un rol aparte în mobilizarea mediului comunității științifice îi aparține Academiei de Științe a Moldovei cu statut de „instituţie publică de interes național, autonomă şi independentă de autorităţile publice, apolitică, care reunește personalități cu realizări deosebite în domeniile cercetării și inovării, constituită pe o durată nedeterminată […]" [28]. Cu părere de rău, Academia are nevoie, dacă nu de protecție, atunci de sprijin din partea societății civile. Pentru că impulsul său civic, atât de puternic la începutul anilor '90, este acum aproape că „infim". Ca rezultat al unor pseudoreforme întreprinse de guvernanți începând cu anul 2017, Academia de Științe a Moldovei s-a anemiat și din cauza emigrării și îmbătrânirii membrilor săi, în timp ce organizațiile societății civile au dobândit nu numai experiență politică, ci și cunoștințe profesionale.

Deși comunitatea științifică are capacitatea de a oferi guvernanților soluții pe termen lung pentru anumite probleme sociale, în statele din Europa de Est, actorii implicați în elaborarea documentelor de politici în mare parte sunt preocupați de probleme imediate, cu „rezolvare pe termen scurt". Populația la fel este „nerăbdătoare" și interesată, „mai presus de toate", de rezolvarea problemelor pe termen scurt [100, p. 21].

Ținând cont de cele relatate *supra,* putem conchide următoarele. Dacă instituțiile societății civile nu sunt constituite din oameni de știință care să se implice responsabil și profesionist în procesul de expertizare științifică a proiectelor de acte normative (documente de politici), șansele ca proiectele respective să corespundă rigorilor prestabilite sunt minime. Din punctul de vedere al opiniei publice, astăzi, Academia nu are o poziție civică clar definită și nici nu este implicată în soluționarea unor probleme stringente ale țării.

În aceste circumstanțe este nevoie ca forul academic suprem și societatea civilă să își unească eforturile pentru a transforma cunoștințele și adevărul științific în mijloace mobilizatoare din punct de vedere social-politic, la baza acestui proces fiind cunoștințele despre dezvoltarea proceselor economice globale și a schimbărilor geopolitice și sociale. Ambele formațiuni tind să se transforme în sisteme de rețea care leagă nucleul activității științifice de nucleul activității sociale. Cu cât aceste structuri interacționează mai strâns cu atât efectul modernizării va fi mai mare, cu atât mai repede vom restabili potențialul social agregat al Republicii Moldova.

Indiscutabil, pentru ca mediul științific actual să devină cu adevărat deschis, Republica Moldova trebuie să urmeze realizarea unor măsuri menite să asigure un nivel înalt de competitivitate, pentru ca mediul științific să genereze impact atât cantitativ, cât și calitativ atunci când este antrenat să exercite funcția de reprezentant al societății civile, activitate profesională de advocacy, în procesul legislativ, cum ar fi:

- renunțarea la finanțarea exclusivă de la bugetul public și la managementul centralizat al activității științifice, care fac ca instituțiile de cercetare științifică și, respectiv, comunitatea științifică, să fie dependente de decidenții politici. Ca rezultat, se va reuși evitarea luării deciziilor în raport cu oamenii de știință, bazate pe favoritism și relații politice, excluderea instrumentelor de finanțare de către Guvern a cercetărilor de calitate inferioară și a modelelor de dependență care să erodeze standardele de integritate și deontologie științifică, mai ales în dezbaterile cu caracter critic;

- crearea unui sistem de alocare de fonduri pentru cercetare prin intermediul unei concurențe libere, în baza unor criterii definite cu claritate și a unor proceduri sistematice, identice pentru toți cercetătorii. Acest sistem trebuie să se bazeze pe analiza comparativă a rezultatelor cercetării, astfel încât oamenii de știință să obțină oportunități reale în procesul de identificare a proiectelor de cercetare care merită a fi susținute financiar;

- elaborarea și adoptarea unui „contract social” care să constituie baza finanțării activității științifice și care să susțină perceptibil cercetarea fundamentală în scopul realizării unor obiective strategice naționale, cum ar fi, statul de drept, promovarea ideii naționale, solidarizarea societății, dar și creșterea competitivității pe plan economic;

- crearea condițiilor pentru participarea comunității științifice nemijlocit la stabilirea priorităților cercetării într-un context unic și sistematic, prin intermediul unor grupuri de experți;

- segmentarea echitabilă a potențialului de cercetare pe domenii de cercetare, precum și crearea de condiții de colaborare și schimb de opinii conceptuale cu instituțiile subordonate Parlamentului, în vederea asigurării continuității exercitării funcției de advocacy sub forma unui monitoring asupra acestor instituții, la etapa de control parlamentar;

- sistematizarea normelor care reglementează procedura de organizare a studiilor de doctorat și postdoctorat, prin elaborarea și aprobarea unui regulament în acest sens, care ar exclude carențele din acest domeniu, evitarea reproducerii excesive a specialităților de care economia națională și educația sunt suprasaturate, evaluarea necesităților prin prisma pregătirii prioritare a specialiștilor de tehnologii moderne;

- operarea de modificări la Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova, după cum urmează:

articolul 27 se completează cu un nou alineat, cu următorul cuprins: *Programul național este aprobat de Guvern, în urma unui exercițiu amplu de consultare publică cu mediul academic și societatea civilă*;

la articolul 47, alineatul (3) va avea următorul cuprins: (3) Statul identifică prioritățile strategice ale domeniilor cercetării și inovării *în urma unui exercițiu amplu de consultare publică cu mediul academic și societatea civilă*;

la articolul 49, litera j) va avea următorul cuprins: j) asigurarea *parteneriatului dintre mediul academic, mediul de afaceri și societatea civilă*;

la articolul 67, litera c) se va completa cu dispoziția potrivit căreia 3 din cei 15 cercetători științifici aleși prin concurs în componența secțiilor de științe să reprezinte societatea civilă.

3.4. Concluzii la Capitolul 3

1. Studiul realizat denotă faptul că societatea civilă este ținută la „distanță” de procesul decizional nu doar în Republica Moldova, ci și în alte state, necesitatea implicării tot mai ample a societății civile în procesul legislativ fiind invocată de mai mulți cercetători. Rolul tot mai vizibil al societății civile în procesul legislativ este justificat și chiar determinat de faptul că orice lege adoptată de Parlament este o reflecție a necesității sociale.

Orice strategie legislativă potrivită trebuie să se fundamenteze pe rezultatele unei cercetări minuțioase a realității sociale. În acest sens, societatea civilă este cel mai indicat partener al Parlamentului, capabil să-i pună la dispoziție cele mai reușite expertize și opinii din partea deținătorului suveranității naționale, astfel fiind posibilă evitarea „construirii” prin norme juridice a unei „realități paralele”.

2. Potrivit teoriei riscurilor constituționale (probabilității abaterii ilegale de la modelele și legile constituționale), tendința de centralizare excesivă a puterii duce la o slăbire sistemică atât a instituțiilor sistemului politic, cât și a instituțiilor societății civile.

Utilizarea unor mijloace capabile să asigure implicarea societății civile în procesul legislativ în Republica Moldova este împiedicată, în ultimii ani, de așa-numita „primitivizare” a sistemului politic, care se manifestă prin creșterea dominației unor partide de guvernământ, a instituției prezidențiale și a guvernului asupra celorlalte autorități publice − situație ce duce la știrbirea inevitabilă a capacității de participare a societății civile la procesul decizional legislativ;

3. Procesul de consolidare a capacității de participare civică, cu creșterea transparenţei în procesul legislativ, dar și în activitatea propriu-zisă a Parlamentului ar putea fi depășite prin *sistematizarea cadrului normativ*, mai întâi de toate, a normelor privind asigurarea transparenței în procesul legislativ (de la elaborarea proiectului de lege până la adoptarea acestuia). Sistematizarea este condiția necesară pentru eficacitatea activității de legiferare, eliminarea lacunelor, uzurii morale și contradicțiilor din legislația actuală, pentru sporirea gradului de accesibilitate a cetățenilor la conținutul acesteia, contribuind la așa-numita „asanare legislativă”, prin intermediul căreia legislația poate fi purificată de norme desuete, deseori în contradicție cu normele juridice în vigoare sau în proces de adoptare.

4. Audierile parlamentare sunt extrem de necesare în condițiile parlamentarismului contemporan, caracterizat prin universalitatea votului, prin dependența de democrația de partid rezultată din scrutinul electoral al reprezentării proporționale, prin tehnologiile PR-lui care influențează tot mai mult relaţiile publice și care implică costuri financiare semnificative și care leagă partidele politice de grupurile financiare oligarhice, transformând, deseori, procesul legislativ în negocieri de culise.

5. Pentru implicarea societății civile în procesul legislativ este nevoie de amendarea legislației care să acorde societății civile dreptul de a iniția audieri parlamentare. În acest context se impune completarea Legii pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului (art. 126) cu un alineat nou cu următorul cuprins: *La propunerea unor organizații ale societății civile, Parlamentul inițiază audieri pe marginea unor proiecte de lege de interes public major*.

Un conținut similar ar putea include și articolul 232 din Proiectul Codului cu privire la organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova [227], întrucât Regulamentul actual va fi abrogat în cazul aprobării Codului.

6. În literatura de specialitate, cu excepții neînsemnate, nu este abordată problema privind mecanismul transversal de sprijin pentru participarea instituțiilor societății civile la procesul legislativ, care, în opinia noastră, reprezintă un sistem de relații sociale și politico-juridice, care, direct sau indirect, prin diferite metode, modalități și mijloace, ținând cont de factorii de natură politică, socială și economică, influențează apariția, dezvoltarea societății civile și a instituțiilor sale.

7. Printre trăsăturile determinante ale procesului de consolidare a societății civile în condițiile Republicii Moldova menționăm: formarea și dezvoltarea unor relații economice noi, inclusiv menținerea și dezvoltarea pluralității formelor de proprietate și a relațiile de piață, precum și structura socială reală a societății, determinată de acestea; generarea unor procese capabile să consolideze indivizii, comunitățile și straturile sociale într-o structură unitară; crearea condițiilor pentru înregistrarea diferitelor forme de organizații necomerciale, asociații profesionale și culturale, constituind principalele instituții ale societății civile și platforma activității creative a oamenilor; crearea premiselor materiale, sociale și spirituale pentru autorealizarea multilaterală a individului; formarea și implementarea mecanismelor de autoreglementare socială la toate nivelurile organizării sociale.

8. Principalele *domenii de implementare a mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile* reprezintă totalitatea metodelor, modalităților și mijloacelor utilizate de stat prin intermediul autorităților publice autorizate, puse în aplicare prin mecanismul de constrângere statală.

Intervenția statului nemijlocit și direct prin mecanismul juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile poate avea loc prin: crearea unui cadru legislativ favorabil pentru formarea instituțiilor societății civile; acordarea sprijinului financiar și altor forme de susținere în procesul de fondare și înregistrare a organizațiilor obștești; cooperarea autorităților publice și instituțiilor societății civile etc.

Intervenția indirectă a mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile se realizează prin mijlocirea categoriilor de factori, după cum urmează: economici (economia de piață, pluralitatea formelor de proprietate etc.); social-politici (separația și colaborarea puterilor, pluralismul politic, dreptul de a participa la administrarea treburilor publice, egalitatea tuturor în fața legii și a autorităţilor publice, accesul liber la justiție etc.); spirituali (lipsa unei ideologii instituite ca ideologie oficială a statului, libertatea conștiinței, spiritualitate și moralitate înaltă).

Implementarea mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile ar fi realizată prin sistematizarea normelor juridice care reglementează modul de constituire a organizațiilor obștești, măsurile de susținere din partea statului, organizarea activității acestora, cooperarea cu autoritățile publice etc. Adoptarea Codului social va contribui la perceperea integrală a dispozițiilor normative privind activitatea organizațiilor societății civile, identificarea informației juridice de către toți utilizatorii dreptului atât în contextul adoptării unor noi acte normative, cât și în cazul revizuirii celor în vigoare.

9. Pentru ca Legea Supremă a Republicii Moldova să devină un garant veritabil al libertății societății civile, pledăm pentru completarea Constituției cu un nou articol (Art. 41^1 „Societatea civilă”) şi adoptarea unei legi organice privind societatea civilă.

10. Dezvoltarea democrației participative este influențată și de procesul de formare a societăţii bazate pe cunoaştere, în care prevalează spiritul şi metodele ştiinţifice, angajarea plenară a ştiinţei în soluţionarea problemelor economice şi sociale ale ţării, organizarea şi gestionarea ştiinţifică a muncii, cercetarea ştiinţifică şi optimizarea fiecărei operaţii, utilizarea pe scară largă a tehnologiilor informaţionale, transferul de tehnologii și cunoştinţe. Prin edificarea în Republica Moldova a unei societăți bazate pe cunoaștere, organizațiile societății civile vor contribui semnificativ la crearea unei societăți cu un nivel avansat de dezvoltare materială și spirituală.

11. Ținând cont de necesitatea perfecționării sistemului de advocacy, pentru a crește fezabilitatea procesului legislativ, știința deschisă este cea mai potrivită din următoarele considerente: provine din sectorul public de cercetare, sursele informaționale de natură științifică servind ca argumente la elaborarea unor proiecte de acte legislative, precum și ca argumente în cazul modificărilor legislative; platformele electronice de știință deschisă, de natură publică și privată, pot fi integrate în mecanismele electronice de comunicare în procesul legislativ; cultură științifică deschisă, caracterizată prin capacitatea de adaptare a sistemelor de evaluare, permite reutilizarea informației deschise, concomitent pe câteva domenii științifice de cercetare, precum și contribuie la exercitarea unui management mai eficient la valorificarea datelor cu impact asupra procesului decizional.

Caracteristicile și avantajele științei deschise, în viziunea noastră, se pretează perfect de a fi o componentă indispensabilă pentru valorificarea activităților de advocacy, percepută ca un complex de activități exercitate ca urmare a implicării membrilor societății în promovarea schimbărilor în comunitate.

12. Activităţile desfăşurate de către instituţiile societăţii civile, campaniile de presă (prin intermediul emisiunilor radio şi TV, editorialelor), prin organizarea de evenimente publice (grupuri de dialog, dezbateri, conferinţe, simpozioane), prin crearea de reţele de comunicare pe Internet (website-uri, bloguri), prin editarea de materiale informative (broşuri, pliante, reviste) reprezintă activitatea de advocacy a societăţii civile, în beneficiul cetățenilor (ale căror drepturi sau necesități trebuie promovate/apărate/satisfăcute).

În același timp, activitatea de advocacy: oferă cetățenilor dintr-o comunitate posibilitatea să se cunoască mai bine, să acţioneze împreună şi să-şi dezvolte abilităţile de planificare strategică şi organizaţională, pentru a atrage resurse şi pentru a facilita relaţionarea cu diferite organizaţii; se referă la influențarea legitimă a deciziilor politice, prin acțiuni de comunicare profesionist realizate, care implică expertiză legislativă, tehnici discursive şi abilități strategice, astfel încât decizia să fie luată în interesul legitim al beneficiarului de drepturi.

O democrație deschisă trebuie să includă diverse forme de influență a cetățenilor asupra autorităților publice, care nu se înscriu în tipurile tradiționale de participare la administrarea treburilor statului. O astfel de democrație ia în calcul și mecanisme neformale de influență a deciziilor autorităților publice, care nu contravin legislației, lobbysmul servind ca exemplu al unui astfel de mecanism. În acest context, considerăm oportună elaborarea unui proiect de lege cu privire la lobby și promovarea acestuia în Parlamentul Republicii Moldova.

13. În condițiile în care Republica Moldova continuă să se confrunte cu instabilități politice și de alt ordin, este nevoie de implicarea mediului academic în expertiza științifică a proiectelor de acte normative, un rol deosebit fiind atribuit științei dreptului.

Astfel, considerăm necesar ca mediul academic și organizațiile societății civile să își unească eforturile pentru a transforma cunoștințele și adevărul științific în mijloace mobilizatoare din punct de vedere social-politic, la baza acestui proces fiind cunoștințele despre dezvoltarea proceselor economice globale și a schimbărilor geopolitice și sociale.

Pentru ca mediul academic să devină cu adevărat o forță, Republica Moldova trebuie să realizeze măsuri menite să asigure un nivel înalt de competitivitate, ca mediul științific să genereze impact atât cantitativ, cât și calitativ atunci când este antrenat să exercite funcția de reprezentant al societății civile, activitate profesională de advocacy, în procesul legislativ.

De asemenea, optăm pentru operarea de modificări la Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova, după cum urmează:

articolul 27 se completează cu un nou alineat, cu următorul cuprins: *Programul național este aprobat de Guvern, în urma unui exercițiu amplu de consultare publică cu mediul academic și societatea civilă*;

la articolul 47, alineatul (3) va avea următorul cuprins: (3) Statul identifică prioritățile strategice ale domeniilor cercetării și inovării *în urma unui exercițiu amplu de consultare publică cu mediul academic și societatea civilă*;

la articoul 49, litera j) va avea următorul cuprins: j) asigurarea *parteneriatului dintre mediul academic, mediul de afaceri și societatea civilă*;

la articolul 67, litera c) se va completa cu dispoziția potrivit căreia 3 din cei 15 cercetători științifici aleși prin concurs în componența secțiilor de științe să reprezinte societatea civilă.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

Investigaţiile efectuate și sinteza materiei cercetate au confirmat actualitatea şi importanţa temei cercetate, generând următoarele **concluzii**:

1. Experienţa mondială demonstrează că societatea civilă durabilă este una dintre premisele edificării statului de drept, în care este posibilă manifestarea plenară a instituţiilor societăţii civile, care oferă cetăţenilor posibilitatea reală de a participa la procesul legislativ.

Conceptul și modelele societății civile au apărut pe baza prevederilor și experiențelor înrădăcinate în tradiția sud-europeană − cu primele trăsături ale societății civile în orașele-state italiene din Renaștere și în tradiția continentală europeană, un rol important aparținând și fruntașilor culturii și științei din arealul românesc.

2. Societatea civilă este concomitent:

- *un domeniu al vieţii sociale*, reglementat de legislație, autonom în raport cu statul, în care se manifestă inițiativa asociațiilor obștești în vederea satisfacerii intereselor, aspiraţiilor de interes public; și

- *o diversitate de forme de organizare* (asociaţii, organizaţii, fundaţii, federaţii, grupuri de interese etc.), prin care oamenii se exprimă public şi încearcă să își promoveze interesele sociale.

3. O contribuție teoretică importantă a autorului constă în elaborarea definițiilor conceptului de societate civilă sub aspect juridic și social. Sub aspect juridic, societatea civilă poate fi definită ca o modalitate necesară şi raţională de existenţă socială a oamenilor, bazată pe raţiune, libertate, lege şi democraţie în care se creează o oportunitate reală pentru autorealizarea individului şi colectivelor umane, stabilindu-se astfel o metodă optimă de imixtiune în procesele politic, economic, social şi spiritual.

Sub aspect social, societatea civilă este un model de organizare socială al cărei semn distinctiv este multisubiectivitatea reală a vieţii publice, economice, sociale, culturale şi politice.

Aceste definiții originale oferă o fundamentare teoretică solidă, contribuind atât la dezvoltarea domeniului științific, cât și la îmbunătățirea cadrului normativ și a practicilor instituționale în Republica Moldova (Capitolul I, paragraful 1.3).

4. Societatea civilă apare atunci şi acolo unde instituţia statului nu mai poate îndeplini eficient funcţia de reglementare a relaţiilor sociale, acolo unde s-au creat premisele pentru un compromis public şi un pluralism conceptual, unde se dezvoltă un ansamblu de instituţii sociale cu statut propriu, capabile să susţină un dialog la nivel egal cu statul și să reziste expansiunii

politice a statului, creând un echilibru pentru acesta; să reţină tendinţele sale spre monopol; să transforme sistemul de asigurare a dezvoltării societăţii într-un sistem de autoasigurare.

5. Printre criteriile de funcționalitate și implicare ale societății civile în procesele democratice într-un stat de drept putem menționa: libertatea economică şi socială a membrilor societăţii; capacitatea de autoadministrare, autoorganizare; capacitatea de recunoaştere şi asigurare reală a drepturilor naturale şi inalienabile ale omului; transparenţa; legalitatea, supremaţia legii şi dreptului; egalitatea tuturor în faţa legii şi a justiţiei; pluralismul politic şi ideologic, libertatea de opinie, de exprimare şi a presei, independenţa surselor de informare în masă.

6. O contribuție personală semnificativă a autorului constă în analiza profundă a contextului actual al societății civile din Republica Moldova, cu identificarea factorilor care influențează dezvoltarea acesteia și a principalelor provocări. Astfel, autorul a constatat că autoritățile publice din Republica Moldova au înțeles importanța unei societăți civile bine dezvoltate ca fundament pentru o democraţie funcţională veritabilă. În acest sens, prin măsuri legislative și de alt ordin, se pune accent pe consolidarea instituţională a societății civile și pe încurajarea participării civice active. Această analiză este dezvoltată în Capitolul I, paragraful 1.2, unde sunt abordate măsurile legislative și mecanismele de instituționalizare a societății civile.

7. Printre provocările cu care se confruntă organizaţiile societăţii civile din Republica Moldova putem evidenția: caracterul dispersat al principiilor spirituale şi morale, înţelegerea eronată a misiunii istorice şi a destinului geopolitic al populaţiei; pătrunderea insuficientă în conștiința oamenilor a toleranţei şi a compasiunii, aptitudinii de a trăi într-o atmosferă deschisă spre pace şi solidaritate în eliminarea problemelor comune; atmosferă nefavorabilă de formare liberă a diverselor viziuni ale oamenilor, precum şi o exprimare fiabilă şi corectă a voinţei lor politice; lipsa unui control social asupra respectării de către stat a drepturilor şi libertăţilor fundamentale ale omului şi cetăţeanului, intereselor şi securităţii naţionale ale societăţii, precum şi altor principii ale sistemului constituţional din ţară.

Autorul a identificat și sintetizat provocările cu care se confruntă organizațiile societății civile din Republica Moldova, oferind o perspectivă integrată asupra obstacolelor de natură spirituală, morală, politică și socială. Contribuția constă în evidențierea caracterului dispersat al principiilor morale, a dificultăților legate de toleranță și compasiune în societate, a problemelor de exprimare a voinței politice și a lipsei unui control social eficient asupra respectării drepturilor fundamentale de către stat. Această sinteză oferă o bază teoretică solidă pentru înțelegerea complexității fenomenului și a fost dezvoltată în Capitolul II, paragraful 2.2.

Semnificația teoretică a acestei contribuții constă în clarificarea relației dintre instituționalizarea societății civile și funcționalitatea democratică a statului, iar valoarea practică

se reflectă în recomandările formulate pentru îmbunătățirea cadrului legislativ și pentru promovarea unui mediu favorabil implicării civice active. Prin aceste observații, autorul aduce o contribuție importantă la domeniul științific și la consolidarea practicilor democratice în Republica Moldova.

8. Statul de drept creează condiții oportune pentru consolidarea societății civile, inclusiv prin: crearea unui fundament economic bazat pe varietatea formelor de proprietate şi economia de piaţă de orientare socială; formarea unei statalităţi bazate pe prioritatea dreptului, susținătoare activă a parteneriatului social în condiţiile unor interese diferenţiate ale diferitelor grupuri şi comunităţi sociale; stabilirea unui pluralism real în societate, care să contribuie la scăderea rolului exagerat al partidelor politice; precum și depăşirea culturii tradiţionale de confruntare civică şi politică, adică stabilizarea societăţii prin asigurarea păcii sociale, prin consacrarea unor garanţii constituţionale.

9. Un alt aspect esențial al contribuției autorului constă în analiza rolului societății civile în procesul legislativ, atât în Republica Moldova, cât și în alte state. Autorul a argumentat că, deși implicarea societății civile este justificată de natura socială a legilor, societatea civilă este ținută la „distanță" de procesul decizional, iar necesitatea implicării tot mai ample a societății civile în procesul legislativ este invocată tot mai insistent de oamenii de știință. În acest context, s-a subliniat necesitatea implicării mai ample a organizațiilor societății civile, ca parteneri esențiali ai Parlamentului în elaborarea cadrului normativ. Acest aspect este dezvoltat în Capitolul III, paragraful 3.1.

Pornind de la faptul că orice strategie legislativă potrivită trebuie să se fundamenteze pe rezultatele unei cercetări minuțioase a realității sociale, societatea civilă este cel mai indicat partener al Parlamentului, capabil să-i pună la dispoziție cele mai constructive expertize și opinii din partea deținătorului suveranității naționale, astfel fiind posibilă evitarea „construirii" prin norme juridice a unei „realități paralele".

Semnificația teoretică a acestei contribuții constă în aprofundarea relației dintre societatea civilă și procesul decizional legislativ, demonstrând cum implicarea activă a societății civile poate preveni discrepanțele dintre cadrul juridic și realitățile sociale. Valoarea practică a acestei contribuții rezidă în utilitatea sa pentru elaborarea unor strategii legislative mai transparente și mai bine fundamentate, având ca efect consolidarea încrederii publicului în instituțiile democratice și eficiența acestora.

10. Potrivit teoriei riscurilor constituționale (probabilității abaterii ilegale de la modelele și legile constituționale), tendința de centralizare excesivă a puterii duce la o slăbire sistemică a instituțiilor societății civile.

Utilizarea unor mijloace capabile să asigure implicarea societății civile în procesul legislativ în Republica Moldova este împiedicată de așa-numita „primitivizare” a sistemului politic în ultimii ani, care se manifestă prin creșterea dominației unor partide de guvernământ, a instituției prezidențiale și a guvernului asupra celorlalte autorități publice, situație ce duce la știrbirea inevitabilă a capacității de participare a societății civile la procesul decizional legislativ.

11. Gradul de implicare a societății civile din Republica Moldova în procesul legislativ este redus și din cauza excesului de putere a Guvernului, în condițiile declinului Parlamentului ca instituție reprezentativă a poporului.

12. Audierile parlamentare sunt extrem de necesare în condițiile parlamentarismului contemporan, caracterizat prin universalitatea votului, prin dependența de democrația de partid rezultată din scrutinul electoral al reprezentării proporționale, prin tehnologiile PR-lui care influențează tot mai mult relaţiile publice și care implică costuri financiare semnificative și care leagă partidele politice de grupurile financiare oligarhice, transformând, deseori, procesul legislativ în negocieri de culise.

13. În literatura de specialitate, cu excepții neînsemnate, nu este abordată problema privind mecanismul transversal de sprijin pentru participarea instituțiilor societății civile la procesul legislativ, care, în opinia noastră, reprezintă un sistem de relații sociale și politico-juridice, care, direct sau indirect, prin diferite metode, modalități și mijloace, ținând cont de factorii de natură politică, socială și economică, influențează apariția, dezvoltarea societății civile și a instituțiilor sale.

14. Principalele domenii de implementare a mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile reprezintă totalitatea metodelor, modalităților și mijloacelor utilizate de stat prin intermediul autorităților publice autorizate, puse în aplicare prin mecanismul de constrângere statală.

Intervenția nemijlocită a statului prin mecanismul juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile poate avea loc prin: crearea unui cadru legislativ favorabil pentru formarea instituțiilor societății civile; acordarea sprijinului financiar și altor forme de susținere în procesul de fondare și înregistrare a organizațiilor obștești; cooperarea autorităților publice și instituțiilor societății civile etc.

Intervenția indirectă a mecanismului juridic pentru formarea și susținerea instituțiilor societății civile se realizează prin mijlocirea categoriilor de factori după cum urmează: economici (economia de piață, pluralitatea formelor de proprietate etc.); social-politici (separația și colaborarea puterilor, pluralismul politic, dreptul de a participa la administrarea treburilor publice, egalitatea tuturor în fața legii și a autorităţilor publice, accesul liber la justiție etc.); spirituali (lipsa

unei ideologii instituite ca ideologie oficială a statului, libertatea conștiinței, spiritualitate și moralitate înaltă).

15. Dezvoltarea democrației participative este influențată și de procesul de formare a societăţii bazate pe cunoaştere, în care prevalează spiritul şi metodele ştiinţifice, angajarea plenară a ştiinţei în soluţionarea problemelor economice şi sociale ale ţării, organizarea şi gestionarea ştiinţifică a muncii, cercetarea ştiinţifică şi optimizarea fiecărei operaţii, utilizarea pe scară largă a tehnologiilor informaţionale, transferul de tehnologii și cunoştinţe.

16. Ținând cont de necesitatea perfecționării sistemului de advocacy în vederea creșterii gradului de fezabilitate a procesului legislativ, știința deschisă este cea mai potrivită din următoarele considerente: provine din sectorul public de cercetare, sursele informaționale de natură științifică servind ca argumente la elaborarea unor proiecte de acte legislative și în cazul modificărilor legislative; platformele electronice de știință deschisă, de natură publică și privată, pot fi integrate în mecanismele electronice de comunicare în procesul legislativ; cultura științifică deschisă, caracterizată prin capacitatea de adaptare a sistemelor de evaluare, permite reutilizarea informației deschise, concomitent pe câteva domenii științifice de cercetare, precum și contribuie la exercitarea unui management mai eficient la valorificarea datelor cu impact asupra procesului decizional.

17. Activităţile desfăşurate de către instituţiile societăţii civile, campaniile de presă (prin intermediul emisiunilor radio şi TV, editorialelor), prin organizarea de evenimente publice (grupuri de dialog, dezbateri, conferinţe, simpozioane), prin crearea de reţele de comunicare pe Internet (website-uri, bloguri), prin editarea de materiale informative (broşuri, pliante, reviste) reprezintă activitatea de advocacy a societăţii civile, în beneficiul cetățenilor (ale căror drepturi sau necesități trebuie promovate/apărate/satisfăcute).

Studiile efectuate privind aspectele *de jure* și *de facto* ale obiectivelor propuse în exegeza de față privind consolidarea capacității de participare a instituțiilor societății civile la funcționarea procesului legislativ în condițiile unui stat de drept ne oferă oportunitatea să pledăm pentru următoarele ***recomandări***:

1. Susținem asociațiile obștești care reunesc în rândurile lor cetățenii în baza unor idei globale. Pentru ca astfel de organizații să devină o forță de consolidare a societății și cetățenilor, ele trebuie să dobândească dreptul constituțional de a participa la campaniile electorale, de a-și desemna la alegeri candidații și listele de candidați. În consecință, se impune modificarea prevederilor din Codul electoral (art. 63), conform cărora partidul este unica formă de asociere a cetățenilor cu dreptul de a desemna candidați (liste de candidați) pentru alegerile parlamentare și pentru cele prezidențiale și de a acorda acest drept asociațiilor obștești.

2. Implicarea activă a organizațiilor societății civile în procesul decizional poate fi susținută prin digitalizarea democraţiei, pentru aceasta fiind nevoie de: tehnologizarea procesului legislativ și modernizarea reţelei de internet, pentru adaptarea acestora la standardele participative prevăzute în convențiile europene, astfel încât cetățenii să poată accesa aceste mecanisme la un cost rezonabil.

3. La etapa de lansare a democrației electronice în Republica Moldova, este important ca Guvernul să elaboreze și să implementeze diverse instrumente de e-democrație, oferind societății o gamă variată de surse pentru difuzarea informațiilor care să promoveze modelele de învățare deschise și inovatoare, să îmbunătățească calitatea dezbaterilor publice și să încurajeze participarea civică la procesele decizionale, stimulând implicarea cetățenilor în procesul legislativ.

4. Informarea, consultarea și participarea activă, ca dimensiuni ale democrației electronice, trebuie să contribuie în mod eficient la stimularea implicării cetățenilor în procesul decizional și la consolidarea încrederii acestora în democraţia participativă, promovând astfel o schimbare a culturii guvernamentale, organizaționale, prin aplicarea de competențe specifice, norme și proceduri definite.

5. Autoritățile din Republica Moldova trebuie să asigure ca provocările în materie de securitate pe care le implică instrumentele de democrație electronică să garanteze dreptul la viață privată al cetățenilor și să asigure protecția datelor cu caracter personal împotriva acțiunilor abuzive, a softurilor terțe de supraveghere și a altor interferențe.

6. Decidenții din Republica Moldova este important să conștientizeze necesitatea valorificării standardelor europene în edificarea societății informaționale care să ofere sprijin societății civile și să creeze condiții favorabile pentru e-democrație, e-guvernare și e-participare.

7. Pentru edificarea și dezvoltarea democrației electronice în Republica Moldova, ca țară cu statut de candidat pentru aderarea la UE, este nevoie de sprijinirea inițiativelor care vizează promovarea programelor de schimb de experiențe, precum sunt *Erasmus* +, *European Schoolnet*, *Serviciul european de voluntariat*, consolidarea și îmbunătățirea Platformelor *e-twinning* și *e-teaching*, a programelor care promovează cetățenia activă, prin accesarea de fonduri structurale și de investiții europene, cu scopul de a transforma cu adevărat democrația într-o experiență socială și politică care trebuie învățată, trăită și asumată.

8. Considerăm necesară crearea unor organizații obștești ale căror membri să fie reuniți în baza unor valori globale. Pentru ca astfel de organizații să devină o forță de consolidare a societății și cetățenilor, ele trebuie să dobândească dreptul constituțional de a participa la campaniile electorale, de a-și desemna la alegeri candidații și listele de candidați. În consecință, susținem necesitatea modificării prevederilor din Codul electoral (art. 63), conform cărora partidul este unica formă de

asociere a cetățenilor cu dreptul de a desemna candidați (liste de candidați) pentru alegerile parlamentare și cele prezidențiale și de a acorda acest drept și organizațiilor societății civile.

9. Consolidarea capacității de participare civică în procesul legislativ și în activitatea propriu-zisă a Parlamentului ar putea fi depășite prin *sistematizarea cadrului normativ*, prioritar a normelor privind asigurarea transparenței în procesul legislativ (de la elaborarea proiectului de lege până la adoptarea acestuia). Sistematizarea este condiția necesară pentru eficacitatea activității de legiferare, eliminarea lacunelor, uzurii morale și contradicțiilor din legislația actuală, sporind gradul de accesibilitate a cetățenilor la conținutul acesteia și contribuind la așa-numita „asanare legislativă", prin intermediul căreia legislația poate fi purificată de norme desuete, deseori în contradicție cu normele juridice în vigoare sau în proces de adoptare.

10. Propunem completarea articolului 126 din Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului şi a articolului 232 din proiectul Codului cu privire la organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova cu un alineat nou cu următorul cuprins: *La propunerea unor organizații ale societății civile, Parlamentul iniţiază audieri pe marginea unor proiecte de lege de interes public major.*

11. Propunem adoptarea unui Cod social ce va contribui la perceperea integrală a dispozițiilor normative privind activitatea organizațiilor societății civile, identificarea informației juridice de către toți utilizatorii dreptului atât în contextul adoptării unor noi acte normative, cât și în cazul revizuirii celor în vigoare. Codul social va trebui să răspundă următoarelor rigori:

- obligațiile prevăzute în cod să corespundă legislației Republicii Moldova și standardelor internaționale, normele acestuia fiind o reflecție a realității și tendințelor de dezvoltare a statului, în colaborare cu actorii responsabili din societatea civilă;

- prevederile Codului social trebuie să transmită societății mesajul clar că anume societatea creează oportunități favorabile pentru realizarea controlului public, dar și a controlului parlamentar, menține un dialog deschis cu toate părțile interesate, inclusiv cu publicul critic, și toate aceste oportunități sunt concepute pentru edificarea și menținerea unui parteneriatul durabil dintre stat și societatea civilă;

- codul va stipula explicit necesitatea formării unei societăți civile mature ca parte activă și independentă în negocierile dintre stat, mediul de afaceri și societate;

- codul va reflecta direcțiile prioritare în vederea acordării ajutorului material pentru unele grupuri și segmente sociale speciale;

- codul va stabili conținutul metodelor de evaluare și a criteriilor comparative proprii (naționale) privind dezvoltarea umană.

12. Pentru ca Legea Supremă a Republicii Moldova să devină un garant veritabil al libertății societății civile, pledăm pentru completarea Constituției cu un nou articol (Art. 41^1 „Societatea civilă") (Anexa nr. 3) şi adoptarea unei legi organice privind societatea civilă.

13. O democrație deschisă trebuie să includă diverse forme de influență a cetățenilor asupra autorităților publice, care nu se înscriu în tiparele tradiționale de participare la administrarea treburilor statului. O astfel de democrație ia în calcul și mecanisme neformale de influență a deciziilor autorităților publice, care nu contravin legislației, lobbysmul servind ca exemplu în acest sens. În context, considerăm oportună elaborarea unui proiect de lege cu privire la lobby și promovarea acestuia în Parlamentul Republicii Moldova.

14. Considerăm necesar ca mediul academic și organizațiile societății civile să își unească eforturile pentru a transforma cunoștințele și adevărul științific în mijloace mobilizatoare din punct de vedere social-politic, la baza acestui proces fiind cunoștințele despre dezvoltarea proceselor economice globale și despre schimbările geopolitice și sociale.

Pentru ca mediul academic să devină cu adevărat o forță, Republica Moldova trebuie să adopte măsuri care să asigure un nivel înalt de competitivitate, astfel încât mediul științific să genereze impact atât cantitativ, cât și calitativ atunci când este antrenat să exercite funcția de reprezentant al societății civile și să participe în procesul legislativ prin activitatea profesională de advocacy.

15. Optăm pentru operarea de modificări la Codul cu privire la știință și inovare al Republicii Moldova, după cum urmează:

articolul 27 se completează cu un nou alineat, cu următorul cuprins: *Programul național este aprobat de Guvern, în urma unui exercițiu amplu de consultare publică cu mediul academic și societatea civilă*;

la articolul 47, alineatul (3) va avea următorul cuprins: (3) Statul identifică prioritățile strategice ale domeniilor cercetării și inovării *în urma unui exercițiu amplu de consultare publică cu mediul academic și societatea civilă*;

la articolul 49, litera j) va avea următorul cuprins: j) asigurarea *parteneriatului dintre mediul academic, mediul de afaceri și societatea civilă*;

la articolul 67, litera c) se va completa cu dispoziția potrivit căreia 3 din cei 15 cercetători științifici aleși prin concurs în componența secțiilor de științe să reprezinte societatea civilă.

BIBLIOGRAFIE

1. ALEXIANU G. *Curs de drept constituțional*. Volumul III, Fasciola 2, Editura Casei Școalelor, Bucureşti 1937, 574 p.
2. AMITITELOAIE A. *Drept constituțional și instituții politice*. Ed. Junimea, Iași, 2009, 328 p.
3. ARISTOTEL. *Politica*., Paideia, 2001, Bucureşti 304 p. ISBN 973-8064-91-0.
4. ARSENI A. *Drept constituțional și instituții politice*. Chișinău, 1997, 290 p.
5. ARSENI A. *Drept constituțional și instituții politice. Tratat*.Vol. I. Ed. a 3-a, actualizată și restructurată. CEP USM, Chișinău, 2021, 428 p. ISBN 978-9975-149-39-6.
6. *Autoritatea mea publică*, [online]. [citat 21.02.2023] Disponibil: http://lrv.lt/lt/aktuali-informacija/teises-aktu-paieska/teises-aktuprojektai-1.
7. BALMUȘ V., LUNGEANU N. *Delegarea: dimensiuni legale și doctrinare*. Tipografia AȘM, Chișinău, 2009, 376 p. ISBN 978-9975-62-260-8.
8. BALMUȘ V. *Administrarea și autoadministrarea sferei științei și inovării în Republica Moldova*. Tipografia „Reclama", Chișinău, 2012, 312 p. ISBN 978-9975-4436-2-3.
9. BALOTĂ N. Societatea civilă, în ziarul *Cotidianul* din 18.02.2002.
10. *Barometrul de Opinie Publică (BOP)* din iunie 2021 [online]. [citat 21.02.2023] Disponibil: http://bop.ipp.md/
11. BĂDESCU M. *Drept constituțional și instituții politice*. Ediția a XIV-a. Editura Hamangiu, București, 2021, 368 p. SBN: 978-606-27-1884-8.
12. *Berlin Declaration on Digital Society and Value-Based Digital Government at the ministerial meeting during the German Presidency of the Council of the European Union* on 8 December 2020. [online]. [citat 18.08.2023]. Disponibil: file:///C:/Users/User/Desktop/201208_eu2020_berlin_declaration_on_digital_society_and_value-based_digital_government_E9E638C7-008B-32ED-459295F98F5F7620_75984.pdf
13. BOLDUREAN Cr.-M. *Drept şi raţionalitate*. Editura C.H. Beck, Bucureşti, 2007, 246 p.
14. BOŢAN I. *Organizațiile nonguvernamentale trebuie să rămână câini de pază ai societății*. [online]. [citat 21.02.2023]. Disponibil: https://moldova.europalibera.org/a/28222254.html
15. BUDURINA-GOREACII C. *Premisele constituirii societății civile în Republica Moldova*. În: Studia Universitatis Moldaviae, 2017, nr. 3 (103), Seria Științe sociale, pp. 259-263. ISSN 1814-3199.
16. BULAT A. *E-Democrație. Democrație digitală* [online]. [citat 12.08.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/552-555_1.pdf
17. Bundeskanzleramt Österreich, *Standarde de participare publică. Recomandare de bune practici*, 2008, [online]. [citat 18.08.2023]. Disponibil: http://www.partizipation.at/fileadmin/media_data/Downloads/Standards_OeB/oebs_standards_engl_finale_web.pdf
18. BUZAN B. *Popoarele, statele și teama*.: Cartier, Chișinău, 2000, 404 p.

19. *Cadrul legal actual de desfasurare a activitatii de lobby*. [online]. [citat 01.08.2023]. Disponibil: http://registruldelobby.ro/cadrul-legal-actual.html
20. Carta de la Paris pentru o nouă Europă. Adoptat la Paris la 21.11.1990, Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr. 707-XII din 10.09.1991, Publicat în ediţia oficială „*Tratate internaţionale"*, 1998, volumul 1, pag. 304
21. CASTRAŞAN T., SÎRBU C. *E-guvernarea în contextul globalizării*. În: Materialele Conferinței „Contribuția tinerilor cercetători la dezvoltarea administrației publice". Chişinău, 1 martie 2019. [online]. [citat 14.08.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/94239
22. *Ce este știința deschisă?* [online]. [citat 31.07.2023]. Disponibil: https://idsi.md/ce-este-stiinta-deschisa
23. CHANTEBOUT B. *Droit constitutionnel*. 27 edition. Dalloz, Paris, 2010, 645 p. ISBN 978-2-247-08945-1.
24. CIOBANU I. *Reglementarea juridică privind organizarea și funcționarea partidelor politice în Republica Moldova (studiu comparat)*. Autoreferat al tezei de doctor în drept. Chișinău, 2012, 28 p.
25. CÎRNAȚ T. *Drept constituțional*. Ediția a II-a, „Print-Caro" SRL, Chișinău, 2010, 513 p. ISBN 978-9975-4069-3-2.
26. Codul administrativ al Republicii Moldova nr. 116 din 19.07.2018. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 309−320.
27. Codul civil al Republicii Moldova nr. 1107-XV din 06.06.2002. Republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2019, nr. 66−75;
28. Codul cu privire la ştiinţă şi inovare al Republicii Moldova nr. 259-XV din 15.07.2004. Republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 58−66.
29. Codul de procedură civilă al Republicii Moldova nr. 225 din 30.05.2003. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 285−294.
30. Codul Electoral al Republicii Moldova nr. 325 din 08.12.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 426−427.
31. Codul privind consultarea - foaie de parcurs pentru consultare publică în procesul de elaborare a actelor normative, [online]. [citat 31.07.2023]. Disponibil: http://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/consultatiecode.
32. COLAS D. *Genealogia fanatismului şi a societăţii civile*. Nemira, Bucureşti, 1998, 432 p.
33. *Comunicarea Comisiei către Parlamentul European, Consiliu, Comitetul Economic și Social European și Comitetul Regiunilor*, numită generic Busola pentru dimensiunea digitală 2030: modelul european pentru deceniul digital. [online]. [citat 28.08.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0118&from=en
34. CONSTANTINESCU M., IORGOVAN A., MURARU I., TĂNĂSESCU E.S. *Constituția României revizuită: comentarii și explicații*. Editura ALL BECK, București, 2004, 363 p. ISBN 973-655-436-8.

35. Constituţia Albaniei din 21.10.1998 [online]. [citat 14.08.2023]. Disponibil: https://worldconstitutions.ru/?p=104
36. Constituţia Andorei din 02.02.1993, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.consellgeneral.ad/fitxers/documents/constitucio/const-rus
37. Constituția Ciprului în vigoare din 16.08.1960 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.constituteproject.org/constitution/Cyprus_2013
38. Constituția Croației din 22.12.1990 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.sabor.hr/en/constitution-republic-croatia-consolidated-text
39. Constituția Estoniei din 28.06.1992 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.riigiteataja.ee/en/eli/521052015001/consolide
40. Constituția Finlandei din 11.06.1999 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1999/en19990731_20180817.pdf
41. Constituția Republicii Federale Germania din 08.05.1949 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_gg/englisch_gg.pdf
42. Constituția Republicii Elene din 11.06.1975 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/f3c70a23-7696-49db-9148-f24dce6a27c8/001-156%20aggliko.pdf
43. Constituția Irlandei din 01.07.1937 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.irishstatutebook.ie/eli/cons/en/html
44. Constituția Republicii Italiene din 22.12.1947 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.senato.it/documenti/repository/istituzione/costituzione_inglese.pdf
45. Constituția Letoniei din 15.02.1922 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.saeima.lv/en/legislative-process/constitution
46. Constituția Lituaniei din 25.10.1992 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&documentId=TAIS.211295&category=TAD
47. Constituția Luxemburgului din 17.10.1868 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.constituteproject.org/constitution/Luxembourg_2009
48. Constituția Portugaliei din 02.04.1976, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.parlamento.pt/sites/EN/Parliament/Documents/Constitution7th.pdf
49. Constituția Regatului Belgiei din 07.02.1831 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf
50. Constituția Regatului Danemarcei din 28.05.1953 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.constituteproject.org/constitution/Denmark_1953
51. Constituția Regatului Spaniei din 31.10.1978, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionINGLES.pdf
52. Constituția Regatului Suediei [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.constituteproject.org/constitution/Sweden_2012

53. Constituția Regatului Țărilor de Jos din 24.08.1815 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.constituteproject.org/constitution/Netherlands_2008
54. Constituția Republicii Bulgaria promulgată în MO 56 din 13 iulie 1991 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.parliament.bg/en/const
55. Constituția Republicii Cehe din 16.12.1992, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.psp.cz/en/docs/laws/1993/1.html
56. Constituția Republicii Malta din 21.09.1964 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://legislation.mt/eli/const/eng
57. Constituţia Republicii Moldova din 29.07.1994. Republicat în *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 78.
58. Constituția Republicii Polonia din 02.04.1997 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm
59. Constituția Republicii Slovace din 01.09.1992, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.prezident.sk/upload-files/46422.pdf
60. Constituția Republicii Slovenia din 23.12.1991, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(2000)059-e
61. Constituția României din 21.11.1991, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339
62. Constituţia Ucrainei din 28.06.1996, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.refworld.org/pdfid/44a280124.pdf
63. Constituția Ungariei din 18.04.2011 [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: https://www.constituteproject.org/constitution/Hungary_2011
64. Consultări Publice Online, [online]. [citat 20.07.2023] Disponibil: http://socialdialogue.gov.mt/en/Public_Consultations/Pages/Home.aspx.
65. Convenţia Consiliului Europei privind accesul la documentele oficiale. Tromsø, 18.VI.2009. Seria de tratate ale Consiliului Europei - nr. 205. [online]. [citat 14.06.2023]. Disponibil: https://www.legis.md/UserFiles/Image/RO/2021/mo51-56md/anexa4_33.pdf.
66. Convenţia pentru apărarea Drepturilor Omului şi a Libertăţilor fundamentale. Roma, 4.XI.1950. [online]. [citat 11.05.2023]. Disponibil: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_RON.
67. Convenția privind accesul la informații, participarea publicului la luarea deciziilor și accesul la justiție în probleme de mediu. Adoptată la Aarhus, Danemarca, 25 iunie 1998. Jurnalul Oficial al Uniunii Europene. Special edition in Romanian: Chapter 15 Volume 014, p. 204 – 220. [online]. [citat 10.07.2023.]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=celex%3A22005A0517%2801%29.
68. COSTACHI Gh. *Direcţii prioritare ale edificării statului de drept în Republica Moldova*, Institutul de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, Chişinău, 2009, 327 p.
69. COSTACHI Gh., TARLEV V. *Rolul societății civile în statul de drept*. Revista națională de drept, nr. 12, decembrie 2007, p. 20−22.

70. COSTACHI Gh. *Гражданское общество как условие по строения правовой государственности*, Law and politology, 2011. № 18, p. 22−25.
71. CUCIUREANU Gh. *Managementul sistemului național de cercetare-dezvoltare*: între globalizare și provincializare. ProEDIT, Chișinău, 2011, 294 p. ISBN 978-9975-4086-5-3.
72. CUCIUREANU Gh., COJOCARU I., COJOCARU I. *Știința deschisă în Republica Moldova*. Studiu. Tipografia „Print-Caro", Chișinău, 2018. 263 p. ISBN 978-9975-3220-3-4.
73. DAHRENDORF R. *Conflictul social modern. Eseu despre politica libertăţii*, Humanitas, Iaşi, 1996, 286 p.
74. DAHRENDORF R. *Roads to Freedom // Uncertain Futures, Eastern Europe and Democracy*. Institute for East-West Security Studies, New York, 1990, 81 p.
75. Date din Registrul de stat al unităţilor de drept privind organizaţiile necomerciale înregistrate în Republica Moldova (starea la 28.08.2023). [online]. [accesat 28.08.2023]. Disponibil: https://date.gov.md/ckan/ro/dataset/18516-date-din-registrul-de-stat-al-unitatilor-de-drept-privind-organizatiile-necomerciale/resource/383f4a76-7382-4f8d-84ac-c96c930ec94d
76. DĂNIȘOR D.C. *Drept constituțional și instituții politice. Volumul I. Teoria generală*. Editura Sitech, Craiova, 2006. 828 p. ISBN 978-973-746-249-7.
77. DEACONU Ș. *Instituții politice.* Editura C.H. Beck, București, 2012, 396 p. ISBN 978-606-18-0007-0.
78. DEBARD Th. *Dictionnaire de droit constitutionnel. 2 edition*, Ellipses, Paris 2007, 491 p. ISBN 978-2-7298-3419-7.
79. Declarația europeană privind drepturile și principiile digitale pentru deceniul digital (2023/C 23/01). [online]. [accesat 22.08.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:32023C0123(01)
80. DEL VECCHIO G. *Lecţii de filozofie juridică*, Editura Europa Nova, Bucureşti 1997, 352 p.
81. DELEANU I. *Instituții și proceduri constituționaleîn dreptul român și în dreptul comparat*. Editura C.H. Beck, București, 2006, 922 p., ISBN 973-655-957-2.
82. Dex.md. [online]. [accesat 12.07.2023]. Disponibil: https://www.dex.md/definitie/permanent#:~:text=PERMAN%C3%89NT%2C%20%2D%C4%82%2C%20permanen%C8%9Bi%2C,f%C4%83r%C4%83%20%C3%AEntrerupere
83. *Dicţionar latin-român*, redactor R. Ocheşanu. Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1962, 958 p.
84. *Dicţionarul explicativ al limbii române al Academiei Române (ediţia a II-a revăzută şi adăugită)*, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", Editura Univers Enciclopedic, București, 1998, 1192 p.
85. DIMA B. *Conflictul dintre palate. Raporturile de putere dintre Parlament, Guvern şi Preşedinte în România postcomunistă.* Editura Hamangiu, București, 2014, 464 p.
86. DISSESCU C.G. *Drept constituțional. Ediția a treia*. Editura librăriei SOCEC & Co., București, 1915, 902 p.
87. DISSESCU C.G., DUMITRESCU M.A. *Istoria și principiile dreptului public român*. *Ediția II. Volumul I. Drept constituțional*. București, 1903, 399 p.

88. DIVJAK T., FORBICI G. *Public Participation in Decision-Making Process: International Analysis of the legal framework with a collection of good practices*, CNVOS, decembrie 2014.
89. Documentul nr. 286 din 29.06.1990 a Reuniunii de la Copenhaga a Conferinței privind dimensiunea umană a CSCE. În: *Tratate Internationale* nr. 1 art. 286 din 30.12.1998.
90. DOGARU I., DĂNIȘOR D.C., DĂNIȘOR Gh. *Teoria generală a dreptului*, Editura Științifică, București, 1999, 466 p.
91. *Draft guidelines on e-democracy in the form of a toolkit*. [online]. [accesat 12.08.2023]. Disponibil: https://rm.coe.int/cddg-2019-11e-guidelines-e-democracy/1680991d76
92. DUMINICĂ R. *Criza legii contemporane*. Editura C.H. Beck, București, 2014, 162 p. ISBN 978-606-18-0307-1.
93. DUNLEAVY P., O'LEARY B. *Teoriile statului. Politica democrației liberale*. Epigraf, Chișinău, 2002, 342 p. ISBN 9975-903-47-9.
94. DUȚU M. *Academia Română (1866-2016). Temeiuri, tradiții și valori juridice*. București. Editura Academiei Române: Universul Juridic. 291 p. ISBAN 978-973-27-2635-8.
95. EASTON D.A. *Systems Analysis of Political Life*. University of Chicago Press, Chicago, 1965. 507 p.
96. *eDem in Denmark - contribution to CDDG, Public Renewal and Welfare Policy Unit*, 2015: [online]. [accesat 12.07.2023]. Disponibil: http://www.coe.int/t/dgap/ localdemocracy/CDDG/Budapest/Contribution-Denmark.pdf.
97. *E-Government Survey 2020 Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development*. UNITED NATIONS New York, 2020. [online]. [accesat 14.08.2023]. Disponibil: https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf
98. EMINESCU M. *Articole politice. Ediția a II-a anastatică*. Editura Vicovia: Babel, Bacău, 2012, 178 p. ISBN 978-973-1902-86-9.
99. ENACHE M. *Democrația parlamentară*. Universul Juridic, București, 2012, 275 p. ISBN 978-973-127-797-4.
100. FRANKEL Mark S., CAVE J. *Evaluarea ştiinţei şi a oamenilor de ştiinţă.* trad.: Florin Tudor. Tehnica-Info, Chişinău, 2002; Budapesta: Central European Univ. Press, 1997, 231 p. ISBN 9975-63-130-4.
101. GALBEN C. Societatea civilă în procesul decizional al statului, Teză de doctor în drept, Chişinău, 2014, 168 p.
102. GHEORGHINA S., MIȘCOI S. *Democratizare și consolidare democratică în Europa Centrală și Europa de Est*. Institutul European, Iași, 2014, ISBN 978-606-24-0067-5, 335 p.
103. *Ghid practic pentru societatea civilă. Spațiul societății civile și sistemul ONU de protecție a drepturilor omului*. Oficiul Înaltului Comisar pentru Drepturile Omului, 2014. [online]. [citat 14.08.2023]. Disponibil: https://www.ohchr.org/sites/default/files/CS_space_UNHRSystem_Guide_Romanian.pdf

104. GIONEA V., PAVEL N. *Curs de drept constituțional*. Editura Scaiul, București, 1996, 360 p.
105. GOMBERT T. et al. *Manual de democraţie socială. Statul, societatea civilă şi democraţia socială.* Friedrich-Ebert-Stiftung, România, București, 2015, 164 p. [online]. [citat 02.06.2023]. Disponibil: https://docplayer.org/81334458-Tobias-gombert-et-al-statul-societatea-civila-si-democratia-sociala.html
106. GOREA V. *Standarde europene şi internaţionale e-guvernamentale de impact oportun asupra procesului decizional al Republicii Moldova*. În: Administrarea Publică, nr. 1, 2016, p. 144−150. ISSN 1813-8489.
107. GRECU M. *Provocări privind e-Guvernarea în Europa de Est. Cazul Republicii Moldova.* [online]. [citat 18.08.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/139-147_2.pdf
108. GRECU M., COȘULEANU I., COJOCARU I. *Indicatori ai dezvoltării societăţii informaționale în Republica Moldova*. Ediția a III-a revăzută și completată. Artpoligraf, Chişinău, 2022, 66 p. ISBN 978-9975-3555-9-9.
109. GREEN D.G. *Reinventing Civil Society*. *The Rediscovery of Welfare without Politics* IEA Health and Welfare Unit, London, 1993, 166 p.
110. GRIGORE M. *Tehnica normativă*. Editura C.H. Beck, București, 2009, 472 p. ISBN 978-973-115-522-7.
111. GRUIA I.V. *Curs de drept constituțional*. Universitatea din Bucureşti, Facultatea de Drept, 1944, 924 p.
112. GUCEAC I. *Controlul legalităţii acţiunilor poliţiei din societatea în tranziţie*, în Materialele Conferinţei ştiinţifice internaţionale Violenţa în societatea de tranziţie. Tipografia Centrală, Chişinău, 2003, p. 288−301.
113. GUCEAC I. *Curs elementar de drept constituţional*. Tipografia „Reclama", Chișinău, 2001, 280 p.
114. GUCEAC I. *Omul, societatea, statul: categorii constituționale perene*. Universul Juridic, București, 2017, 220 p.
115. GUCEAC I. *Politica statului în domeniul dreptului*. În: ARAMĂ E., GUCEAC I., CIOBANU R. Criza dreptului între aspirații democratice și repere axiologice [in] existente. Cartea Juridică, Chișinău, 2023, p. 31−40., p. 35. ISBN 978-9975-163-85-9.
116. GUCEAC I. *Tratat elementar de drept constituțional. Volumul I*, ÎS FEP „Tipografia Centrală", Chișinău, 2020, 472 p. ISBN 978-9975-151-78-8.
117. GUCEAC I. *Tratat elementar de drept constituțional. Volumul II*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2022, 574 p. ISBN 978-9975-151- 78-8.
118. GUCEAC I., BOLD D. Гражданство как конституционно-правовой институт в условиях становления гражданского общества в странах СНГ, în Materialele Conferinţei teoretico-ştiinţifice internaţionale Aspecte juridice ale societăţii civile. Tipografia Centrală, Chişinău, 2003, p. 451−456.

119. GUCEAC I., FOCA M. *Dreptul de a întemeia și de a se afilia la un sindicat în condițiile societății civile contemporane*. Ex Ponto, Constanța, 2011, 308 p. ISBN 978-606-598-076-1.
120. GUCEAC I., ROȘCA A., *Interacțiunea societății civile cu organele procuraturii – factor de asigurarea a bunei guvernări*. În: Revista Procuraturii Republicii Moldova. Nr. 8/2021, p. 11−19, ISSN 2587-3601.
121. *Guidelines on Freedom of Association*. OSCE/ODIHR 2015. ISBN 978-92-9234-906-6. [online]. [citat 18.08.2023]. Disponibil: https://www.osce.org/files/f/documents/3/b/132371.pdf.
122. *Guvernul despre social media*, [online]. [citat 18.08.2023]. Disponibil: http://digitalkommunikation.net/politikere-og-partier/regeringenpaa-de-sociale-medier/.
123. Guvernul Republicii Moldova. *Raport cu privire la activitatea Guvernului 2022-2023*. [online]. [citat 07.06.2023]. Disponibil: https://gov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_gov_2022-2023_0.pdf
124. HEGEL G.W.F. *Principiile filozofiei dreptului*. Editura IRI, București, 1996, ISBN 973-97229-3-8, 335 p.
125. HOBBES Th. *Leviatanul*. Editura HERALD, București 2023. ISBN978-630-6550-51-7, 531 p.
126. Hotărârea Biroului permanent al Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Instrucțiunii privind circulația proiectelor de acte legislative în Parlament nr. 30 din 07.11.2012. [online]. [citat 07.06.2023]. Disponibil: https://www.parlament.md/CadrulLegal/Instruc%C5%A3iuneprivindcircula%C5%A3iaproiectelordeact/tabid/298/language/ro-RO/Default.aspx
127. Hotărârea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova nr. 10 din 13.04.2020 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr. 56 din 2 aprilie 2020 privind instituirea unor măsuri de susţinere a cetăţenilor şi a activităţii de întreprinzător în perioada stării de urgenţă şi modificarea unor acte normative. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2020, nr. 126−130.
128. Hotărârea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova nr. 10 din 16.04.2010 pentru revizuirea Hotărîrii Curţii Constituţionale nr. 16 din 28.05.1998 „Cu privire la interpretarea art. 20 din Constituţia Republicii Moldova" în redacţia Hotărîrii nr.39 din 09.07.2001. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2010, nr. 58−60/9.
129. Hotărârea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova nr. 15 din 28.04.2021 pentru controlul constituționalității Hotărârii Guvernului cu privire la propunerea declarării stării de urgenţă nr. 43 din 30.03.2021 și a Hotărârii Parlamentului privind declararea stării de urgenţă nr. 49 din 31.03.2021. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2021, nr. 129−136.
130. Hotărârea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova nr. 28 din 22.12.2011 privind controlul constituţionalităţii Legii nr. 184 din 27 august 2011 pentru modificarea şi completarea unor acte legislative. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2012, nr. 7−12.

131. Hotărârea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova nr. 31 din 11.12.2014 privind revizuirea Hotărârii Curții Constituționale nr. 9 din 26 mai 2009 pentru controlul constituţionalităţii unor prevederi din Legea nr.273-XVI din 7 decembrie 2007 „Pentru modificarea şi completarea unor acte legislative" şi din Legea nr.76-XVI din 10 aprilie 2008 „Pentru modificarea şi completarea Codului electoral nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997" (interdicția ocupării unor funcții publice de către persoane cu multiplă cetățenie). În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 128−133.
132. Hotărârea Curţii Constituţionale a Republicii Moldova nr. 55 din 14.10.1999 a Republicii Moldova privind interpretarea unor prevederi ale art. 4 din Constituţia Republicii Moldova. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr.118−119/64.
133. Hotărârea Guvernului Flandrei (Belgia) din 26 martie 2004 privind „Guvernul Deschis" (Open Government), [online]. [citat 07.02.2023]. Disponibil: http://openbaarheid.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=15&order
134. Hotărârea Guvernului Republicii Lituania nr. 480 din 18 aprilie 2003, [online]. [citat 07.06.2023]. Disponibil: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/ dokpaieska.showdoc_l?p_id=474365&p_tr2=2.
135. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la aprobarea Programului strategic de modernizare tehnologică a guvernării (e-Transformare) nr. 710 din 20-09-2011. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2011, nr. 156−159.
136. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova cu privire la mecanismul de consultare publică cu societatea civilă în procesul decizional nr. 967 din 09.08.2016. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 265−276.
137. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului Guvernului nr. 610 din 03.07.2018. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 245.
138. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Regulamentului-cadru cu privire la mecanismul de finanțare nerambursabilă a proiectelor organizațiilor necomerciale nr. 656 din 23.09.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 343−348.
139. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova pentru aprobarea Programului de dezvoltare a organizaţiilor societăţii civile pentru perioada 2024–2027 nr. 845 din 01.11.2023. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 515−518.
140. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Concepţiei privind cooperarea dintre Parlament şi societatea civilă nr. 373 din 29-12-2005. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2006, nr. 5−8.
141. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova pentru aprobarea Programului de activitate al Guvernului și acordarea votului de încredere Guvernului nr. 28 din 16.02.2023. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 49−52.
142. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind aprobarea Plarformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului nr. 149 din 09.06.2023. În *Monitorul Ofilcal al Republicii Moldova*, 2023, nr. 200−203/345.

143. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind declararea stării de urgență nr. 41 din 24.02.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 52^2.
144. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 105 din 21.04.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 119.
145. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 163 din 23.06.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 186.
146. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 245 din 28.07.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 245.
147. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 278 din 06.10.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 307.
148. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 330 din 01.12.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 392.
149. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 12 din 02.02.2023. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 31−34.
150. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 67 din 30.03.2023. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr.112.
151. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 133 din 26.05.2023. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr.179−181.
152. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 244 din 31.07.2023. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 277−281.
153. Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova privind prelungirea stării de urgență nr. 274 din 21.09.2023. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2023, nr. 366−369.
154. *Indexul Sustenabilității OSC-urilor din Republica Moldova pentru anul 2021*. [online]. [citat 21.02.2023]. Disponibil: https://management.md/indexul-sustenabilitatii-osc-urilor-din-republica-moldova-pentru-anul-2021/
155. International Association for Public Participation. [online]. [citat 22.08.2023]. Disponibil: https://www.iap2.org/mpage/Home
156. IORGOVAN A. *Drept constituțional și instituții politice. Teorie generală.* Editura „Galeriile J. L. Calderon", București, 1994, 378 p.
157. IRINESCU T. *Enciclopedie juridică. Vol. I*: A-C. Univers Juridic, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006, 679 p.
158. IRINESCU T. *Enciclopedie juridică. Vol. III*: N-Z. Univers Juridic, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006, 579 p.
159. *În ce au încredere cetățenii R. Moldova: biserica și primăria, pe primele poziții*. [online]. [citat 15.07.2023]. Disponibil: https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/sondaj-in-ce-au-incredere-cetatenii-r-moldova-biserica-si-primaria-pe-primele-pozitii/
160. *În timp ce autoritățile îl caută pe Plahotniuc, fundația „Edelweiss" și-a sistat activitatea*. [online]. [citat 12.08.2023]. Disponibil: https://www.zdg.md/stiri/stiri-sociale/in-timp-ce-autoritatile-il-cauta-pe-plahotniuc-fundatia-edelweiss-si-a-sistat-activitatea/

161. *Îndrumător pentru participarea civilă la procesul de luare a deciziilor*. Adoptat de Conferința ONG-urilor Internaționale în sesiunea din 1 octombrie 2009. CONF/PLE(2009)CODE1. [online]. [citat 08.05.2023]. Disponibil: https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eedd3
162. KAY L. *Omul şi politica*. Chişinău, 1996, 146 p.
163. KELSEN H. *Doctrina pură a dreptului*. Humanitas, București, 2000, 424 p., ISBAN 973-50-0113-6;
164. KOMM T., TERZI E., ZAMEJC A. *Actorii societății civile: Analiză minuțioasă a organizațiilor și grupurilor consacrate și celor emergente în spațiul civic din Republica Moldova*, 24 p. [online]. [citat 07.06.2023]. Disponibil: https://moldova.peopleinneed.net/media/publications/1851/file/actorii-societatii-civile_analiza-minutioasa_moldova.pdf
165. *La Chișinău, timp de două zile, s-a desfășurat Forumul ONG-urilor din Moldova*. În premieră, la eveniment au participat reprezentanți din țările Parteneriatului Estic. [online]. [citat 21.06.2023]. Disponibil: https://www.moldova.org/la-chisinau-timp-de-doua-zile-s-a-desfasurat-forumul-ong-urilor-din-moldova-in-premiera-la-eveniment-au-participat-reprezentanti-din-tarile-parteneriatului-estic/
166. Legea comunicaţiilor electronice nr. 241 din 15.11.2007. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 51−54.
167. Legea cu privire la actele normative nr. 100 din 22.12.2017. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2018, nr. 7−17.
168. Legea cu privire la cadrul legislativ al Republicii Lituania din 18 septembrie 2012, nr. XI-2220, disponibilă la: https:// www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.B4FA4C56B8D5.
169. Legea cu privire la Consiliul Superior al Magistraturii nr. 947 din 19.07.1996. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2013, nr. 15−17.
170. Legea cu privire la Guvern nr. 136 din 07.07.2017. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2017, nr. 252.
171. Legea cu privire la informatică nr. 1069 din 22.06.2000. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2000, nr. 73−74.
172. Legea cu privire la informatizare şi la resursele informaţionale de stat nr. 467 din 21.11.2003. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2003, nr. 6-12.
173. Legea cu privire la organizațiile necomerciale nr. 86 din 11.06.2020. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2020, nr. 193.
174. Legea cu privire la Procuratură nr. 3 din 25.02.2016. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2016, nr. 69−77.
175. Legea pentru adoptarea Regulamentului Parlamentului nr. 797 din 02.04.1996. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2007, nr. 50.

176. Legea pentru aprobarea Strategiei naționale de dezvoltare „Moldova Europeană 2030” nr. 315 din 17.11.2022. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2022, nr. 409−410.
177. Legea privind Declaraţia de independenţă a Republicii Moldova nr. 691 din 27.08.1991. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1991, nr. 5.
178. Legea privind regimul stării de urgenţă, de asediu şi de război nr. 212 din 24.06.2004. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2004, nr. 132−137.
179. Legea privind transparenţa decizională în administrația publică nr. 52/2003, [online]. [citat 07.06.2023]. Disponibil: https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/153210.
180. Legea privind transparenţa în procesul decizional nr. 239 din 13.11.2008. În *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 2008, nr. 215−217.
181. LEPĂDĂTESCU M. *Teoria generală a controlului constituționalității legilor*. Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1974, 460 p.
182. *Lista părților interesate de procesul legislativ sistematizată pe domenii de activitate ale Comisiilor parlamentare permanente ale Parlamentului Republicii Moldova*. Actualizat: martie 2024. [online]. [citat 15.03.2024]. Disponibil: https://www.parlament.md/TRANSPAREN%c8%9aADECIZIONAL%c4%82/Organiza%c5%a3iialesociet%c4%83%c5%a3iicivile/tabid/60/ContentId/29/Page/0/language/ro-RO/Default.aspx
183. LOCKE J. *Al doilea tratat despre cârmuire. Scrisoare despre toleranţă*. Editura Nemira, Bucureşti, 1999, 315 p.
184. LOCKE J. *Избранные произведения*. V. 3. Moscova, 1988, 668 p.
185. MACHIAVELLI N. *Principele*. Editura Antet, 1991. 89 p., ISBN 978-073-636-372-6.
186. MAFFRE J.J. *Secolul lui Pericle*. Corint, București, 2004, 1423 p. ISBN 973-653686-6.
187. *Marea Cartă. Actele constituţionale ale Regatului Unit al Marii Britanii şi Irlandei de Nord*, Tănăsescu E.S., Pavel N., Ed. All Beck, Bucureşti, 2003, 120 p.
188. MARIAN O., LUPAŞCU Z. *Statutul juridic al personalităţii prin prisma statului de drept*, p. 225. [online]. [citat 21.07.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/ro/collection_view/503
189. MARX K., ENGELS F. *Sfînta familie, sau critica criticii critice. Împotriva lui Bruno Bauer & Co*. În: Carl Marx, Friedrich Engels. Volumul II, Editura de stat pentru literatură politică, Bucureşti, 1958, 729 p.
190. MASLOW A. *Motivaţie şi personalitate*, Editura Trei, București, 2013, 568 p.
191. MAZILU D. *Teoria generală a dreptului. Curs universitar*, Ediția a II-a, ALL BECK, București, 2000, 431 p.
192. *Micul dicționar român*. [online]. [citat 21.07.2023]. Disponibil: https://dexonline.ro/definitie-mda2/civil
193. MIHAI G. *Tehnica normativă*. Editura C.H. Beck, București, 2009, 488 p.
194. MOLDOVEANU D. *Locul şi rolul partidelor politice în exercitarea puterii de stat*. Autoreferat al Tezei de doctor în drept, Chișinău, 2010, 34 p.
195. MONCHABLON A. *Cartea cetăţeanului*. Humanitas, București, 1991, 232 p.

196. Monithon disponibil la http://www.monithon.it/.
197. MONTESQUIEU. *Despre spiritul legilor Vol. I*. Ediția Științifică, București, 1964, 530 p.
198. MURARU I. *Drept constituţional şi instituţii politice*. Editura Naturalismul, București, 1991, 556 p.
199. MURARU I. *Drept constituţional şi instituţii politice*. Vol. I, Editura Proarcadi, București, 1993, 482 p.
200. MURARU I., TĂNĂSESCU E.S. *Drept constituţional şi instituţii politice*. Ediția 15, Vol. II, Editura C.H. Beck, București, 2017, 320 p.
201. MURARU I., TĂNĂSESCU E.S. *Perspective juridice privind instituția parlamentului*. Editura ALL Beck, București, 2005, 176 p.
202. MURARU I., TĂNĂSESCU E.S. *Drept constituţional şi instituţii politice*. Ediţia a IX-a - revăzută şi completată. Editura Lumina Lex, București, 2001, 703 p.
203. MURARU I, TĂNĂSESCU E.S. *Drept constituțional și instituții politice. Volumul 2, Ed. a 13-a*. Editura C.H. Beck, București, 2008, 290 p. ISBN 978-973-115-455-8.
204. MURARU I., TĂNĂSESCU E.S. *Drept constituţional şi instituţii politice*. Volumul I, Ed. a 13-a. Editura C.H. Beck, București, 2008, 201 p. ISBN 978-973-115-456-5.
205. NEGRU B., NEGRU A. *Teoria generală a dreptului și statului*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2017, 632.
206. NEGULESCU P., ALEXIANU G. *Tratat de drept public*. Tomul I. Casa Școalelor, 1942, 612 p.
207. NOVAK M. *The Spirit of Democratic Capitalism*. London: IEA Unit, 1991. 464 p.
208. Opencoesione, disponibil la http://www.opencoesione.gov.it/.
209. *Opinie: Societatea civilă moldovenească este un câmp de competiţie, dependentă de granturi internaţionale*. [online]. [citat 11.05.2023]. Disponibil: https://www.publika.md/opinie-societatea-civila-moldoveneasca-este-un-camp-de-competitie-dependenta-de-granturi-internationale_651911.html
210. *Organizațiile Societății Civile din Republica Moldova: Evoluția, sustenabilitatea și participarea la dialogul politic.* Chișinău, 2014, p. 3. [online]. [citat 04.06.2023]. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/4684299_md_mapping_md_idi.pdf
211. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice, adoptat la 16.12.1966 de către Adunarea generală a Naţiunilor Unite, Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990, Publicat în ediţia oficială *„Tratate internaţionale”,* 1998, volumul 1, pag. 30.
212. Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, adoptat la 16.12.1966 de către Adunarea generală a Naţiunilor Unite, Ratificat prin Hotărârea Parlamentului nr. 217-XII din 28.07.1990, Publicat în ediţia oficială „*Tratate internaţionale*”, 1998, volumul 1, p. 18.
213. Parlamentul Republicii Moldova, conferinţe anuale „*Cooperarea dintre Parlament şi societatea civilă*” [online]. [citat 10.07.2023]. Disponibil:

http://parlament.md/TRANSPAREN%C8%9AADECIZIONAL%C4%82/Conferin%C5%A3eanuale/ tabid/75/language/ro-RO/Default.aspx.

214. Parlamentul, Comunicat de presă „Parlamentul instituie un nou mecanism de consultare cu societatea civilă, care va sprijini activitatea Legislativului" [online]. [citat 10.07.2023]. Disponibil: http://parlament.md/Actualitate/Comunicatedepresa/tabid/90/ContentId/5692/Page/43/language/ro-RO/Default.aspx.

215. Participarea civilă la procese decizionale. O trecere în revistă a standardelor și practicilor din statele membre ale Consiliului Europei. Centrul European pentru Drept Necomercial. Strasbourg, 2016, 96 p., [online]. [citat 10.07.2023]. Disponibil: https://crjm.org/wp-content/uploads/2018/09/ECNL-Paper-WEB.pdf.

216. PASCU Iu. *Democratizarea Constituției*. Tipografia „Progresul", Iași, 1919, 35 p.

217. Percepția, asimilarea și susținerea de către populație a e-Guvernării și Modernizării serviciilor guvernamentale. Sondaj național anual 2022. [online]. [citat 18.08.2023]. Disponibil: https://www.egov.md/sites/default/files/document/attachments/raport_sondaj_anual_2022_rom_.pdf

218. PÎNZARU T. *Asigurarea juridică a implicării cetăţeanului în procesul decizional al autorităţilor de guvernare şi reprezentative*. Autoreferatul tezei de doctor în drept, Chişinău, 2015, 29 p.

219. PÎNZARU T. *E-guvernarea: Concept şi valoare*. În: Jurnalul juridic naţional: teorie şi practică. 2014, nr. 3(7), pp. 79-84. ISSN 2345-1130.

220. Platforma Opencoesione-Monithon [online]. [citat 21.07.2023]. Disponibil: https://joinup.ec.europa.eu/collection/open-government/document/opencoesione-monithon-italy

221. Platforma online pentru consultare [online]. [citat 18.08.2023] Disponibil: http://lrv.lt/lt/

222. Platformă deschisă pentru date publice franceze [online]. [citat 18.08.2023] Disponibil: https://www.data.gouv.fr/fr/

223. Platformă online pentru comentarii [online]. [citat 18.08.2023] Disponibil: https://www.lausuntopalvelu.fi/FI.

224. Platformă online pentru dialog [online]. [citat 18.08.2023] Disponibil: https://www.otakantaa.fi/fi/.

225. Platformă online pentru prezentarea inițiativelor cetățenilor autorităților municipale [online]. [citat 18.08.2023] Disponibil: https://www. kuntalaisaloite.fi/fi.

226. PLATON. *Republica*. Antet XX Press, 336 p. ISBN 973-636-259-0.

227. Proiectul Codului cu privire la organizarea și funcționarea Parlamentului Republicii Moldova [online]. [citat 15.02.2024], Disponibil: https://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=7Qk9P4IJNrY%3D&tabid=285&language=ro-RO

228. Proiectul Legii cu privire la statutul, conduita și etica deputatului în Parlament, [online]. [citat 15.02.2024], Disponibil: https://www.parlament.md/ProcesulLegislativ/Proiectedeactenormative/tabid/61/LegislativId/6778/language/en-US/Default.aspx vizitat la 15.02.2024
229. Proiectul Opencoesione School, [online]. [citat 18.08.2023] disponibil la http://www.ascuoladiopencoesione.it
230. Raport asupra stării științei din Rrepublica Moldova în anul 2022, [online]. [citat 21.07. 2023]. Disponibil: https://asm.md/sites/default/files/2023-05/ASM_Raport%20starea%20stiintei_RM_2022_15_mai_2023_proiect.pdf
231. Raport privind transparența în procesul decizional în cadrul Parlamentului Republicii Moldova pentru anul 2022. [online]. [citat 12.07.2023]. Disponibil: https://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=Xh6%2bYe%2fFJ9M%3d&tabid=109&language=ro-RO
232. Raport statistic privind activitatea Parlamentului de legislatura a XI-a (perioada 26 iulie – 31 decembrie 2021). [online]. [citat 12.06.2023]. Disponibil: https://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=Hb3XEgTtwDc%3d&tabid=109&language=ro-RO
233. Raportul anual al Oficiului Înaltului Comisar al Naţiunilor Unite pentru Drepturile Omului şi raportul biroului Înaltului Comisar și al Secretarului General nr. 12/2 din 12.10.2009 [online]. [citat 21.02.2023] Disponibil: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_12_2.pdf
234. Recomandarea privind știința deschisă aprobată la Conferinţa Generală a Organizaţiei Naţiunilor Unite pentru Educaţie, Știinţă și Cultură (UNESCO) la 23.11.2021. [online]. [citat 31.07.2023]. Disponibil: https://www.cnr-unesco.ro/uploads/media/f1116_recomandare-unesco-os.pdf
235. Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Committee of Ministers to member states on the legal status of non-governmental organisations in Europe (Adopted by the Committee of Ministers on 10 October 2007 at the 1006th meeting of the Ministers' Deputies) [online]. [citat 10.07.2023]. Disponibil: https://www.osce.org/files/f/documents/7/0/33742.pdf
236. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). [online]. [citat 12.08.2023]. Disponibil: https://www.coe.int/t/dgap/goodgovernance/Activities/Key-Texts/Recommendations/Recommendation_CM_Rec2009_1_en_PDF.pdf
237. REVEL J.F. *Democracy Against Itself*. USA: Free Press, 1984, 288 p.
238. Rezoluția Consiliului Drepturilor Omului al ONU nr. 24/8 din 8.10.2013, *Participarea egală în politică*. [online]. [citat 10.07.2023.]. Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/762437?ln=en
239. Rezoluția Consiliului Drepturilor Omului al ONU nr. 24/21 din 27.09.2013 *privind spațiul de activitate a societății civile: crearea și menținerea, în drept și în practică, a unui mediu*

sigur și propice [online]. [citat 21.07.2023]. Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/762467?ln=en

240. Rezoluția Consiliului Drepturilor Omului al ONU nr. 30/9 din 12.10.2015, *Participarea egală la afacerile politice și publice*. [online]. [citat 10.07.2023.]. Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/812032?ln=en
241. Rezoluția Consiliului Drepturilor Omului al ONU nr. 12/16 din 2.10.2009 privind libertatea de opinii și libera exprimare a acestora [online]. [citat 21.07.2023]. Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/668494?ln=en
242. Rezoluția Consiliului Drepturilor Omului al ONU nr. 21/16 din 27.09.2012 privind drepturile la libertatea de întrunire și asociere pașnică [online]. [citat 21.07.2023]. Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/736866?ln=en
243. Rezoluția Consiliului Drepturilor Omului al ONU nr. 22/6 din 21.03.2013 privind protecția apărătorilor drepturilor omului [online]. [citat 21.07.2023]. Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/748086?ln=en
244. Rezoluția Consiliului Drepturilor Omului al ONU nr. 22/10 din 21.03.2013 privind promovarea și protecția drepturilor omului în contextul protestelor pașnice [online]. [citat 21.07.2023]. Disponibil: https://digitallibrary.un.org/record/747759?ln=en
245. Rezoluţia nr. (90) 2 a Comitetului de Miniştri privind constituirea Comisiei Europene pentru democraţie prin drept a Consiliului Europei, adoptată la Veneţia, la 10.10.1990;
246. Rezoluţia Parlamentului European nr. 2021/2103(INI) din 08.03.2022 referitoare la restrângerea spațiului societății civile în Europa. [online]. [citat 21.02.2023]. Disponibil: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0056_RO.pdf
247. România Durabilă (SIPOCA 613) Valul de cercetare sociologică RD25 (iulie – august 2021) Rezultatele sondajului de opinie RD25. Livrabil luna septembrie 2021. [online]. [citat 21.02.2023]. Disponibil: http://romania-durabila.gov.ro/wp-content/uploads/2022/05/RD25-Livrabil-C-Rezultate-sondaj.pdf
248. ROTARU A. *Probleme ale dezvoltării legislaţiei ecologice a Republicii Moldova la etapa actuală*. Teză de doctor în drept. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2012.
249. ROUSSEAU J.J. *Contractul social*. Editura Mondero: antet XX Press, Bucureşti, 2007, 159 p. https://cj.md/wp-content/uploads/2019/01/Contractul-social-de-J.J.-Rousseau.pdf
250. ROUSSEAU J.J. *Contractul social*. Antet XX Press, Prahova, 2013, 128 p.
251. **RUSU D. *Avocatura – instituţie a societăţii civile*. Buletinul ştiinţific al Universităţii de Stat „Bogdan Petriceicu Haşdeu" din Cahul, Seria „Ştiinţe Sociale", 2017, nr. 2(6), p. 107.**
252. **RUSU D. *Contribuţia Societăţii Civile din Basarabia la Marea Unire de la 1918*. În materialele Conferinţei Internaţionale „Un secol de la înfăptuirea României Mari. 140 ani de la revenirea Dobrogei în spaţiul românesc" 19 octombrie 2018, Constanţa. p.77-89, ISBN 978-606-39-0480-6.**

253. **RUSU D.** ***Conţinutul dreptului la asociere.*** **În materialele Conferinţei Internaţionale Ştiinţifico-Practice „Teoria şi Practica Administrării Publice” 19 mai 2017, Chişinău. Universitatea de Stat din Moldova, 2017 p. 358.**

254. **RUSU D.** ***Cooperarea dintre stat și instituțiile societății civile. Problemele de lobby în procesul de legiferare*****, în Analele Ştiinţifice ale Academiei „Ştefan cel Mare” a Ministerului Afacerilor Interne al Republicii Moldova nr. 17 din 2023, CZU 34:378.635.5(478-25)(082)=135.1=111, p. 310.**

255. **RUSU D.** ***Instituţiile societăţii civile în condiţiile constituţionalismului contemporan. Conţinut şi clasificare.*** **În materialele Conferinţei „Realităţi şi perspective ale învăţământului juridic naţional” 1-2 octombrie 2019, Chişinău. Universitatea de Stat din Moldova, 2019, p. 299.**

256. **RUSU D.** ***Perspectiva constituţională privind implicarea societății civile la procesul legislativ*****. În materialele Conferinţei ştiinţifice „100 DE ANI DE LA ADOPTAREA CONSTITUȚIEI ROMÂNIEI: Evoluții, context și perspective europene în România și Republica Moldova”, 24 martie 2023, Chișinău. Universitatea de Stat din Moldova, 2023 (în proces de publicare).**

257. **RUSU D.** ***Societatea civilă ca formă specifică de organizare a relaţiilor sociale*****. În materialele Conferinţei „Redimensionarea valorilor democratice în condiţiile societăţii informaţionale” 7-8 decembrie 2017, Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2017, p. 421.**

258. **RUSU D.** ***Viitorul societăţii civile într-o eră a globalizării*****. Analele Universităţii „Constantin Brâncuşi” din Târgu Jiu, seria Litere şi ştiinţe sociale, supliment nr. 4/2017, p. 122.**

259. SAMI D. *Finnish e-democracy: new online services for civic consultation and participation*, Budapest workshop, 7-8 mai 2015.

260. SCHMITTER P.C. *Societatea civilă în Orient şi Occident*, în DIAMOND, Larry, CHU, Yun-han, PLATTNER, Marc F., TIEN, Hung-mao. Cum se consolidează democraţia. Polirom, Iaşi, 2004, 344 p.

261. SCRIPNIC V. *Problemele realizării dreptului persoanei la administrare într-un stat de drept (studio juridico-comparat)*. Autoreferatul tezei de doctor în drept. Chișinău, 2012, 33 p.

262. SLUSARENCO S. *Impactul e-guvernării asupra activității autorităților publice locale*. În: Statul, securitatea şi drepturile omului în era digitală. Materialele conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale. Volum I. CEP USM, Chişinău, 2023, 410 p. ISBN 978-9975-62-529-6.

263. SMOCHINĂ A., GALBEN C. *Implicarea societății civile în procesul decizional al statului*. [online]. [citat 10.07.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Implicarea%20societatii%20civile-p71-76.pdf

264. *Sondajul vox populi* din februarie arăta scăderea încrederii cetățenilor în instituțiile statului şi cele sociale. [online]. [citat 15.07.2023]. Disponibil: https://www.infotag.md/populis-ru/290502/

265. Sosna B. *Гражданское общество в Молдове: успех в действии*. În revista Supremația dreptului. Revistă științifică internațională. [online]. [citat 08.07.2023]. Disponibil: http://sd-vp.info/2016/grazhdanskoe-obshhestvo-v-moldove-uspeh-v-dejstvii/.

266. SPINOZA B. *Формирование гражданского общества в совре-менной России // Социологические исследования 1994-1995*. Ed: Gardarica, Moscova, 1996. 418 p.

267. *Statistica activității parlamentare a Parlamentului de legislatura a X-a (perioada de referință: 27 martie 2019 – 23 iulie 2021*). [online]. [citat 12.07.2023]. Disponibil: https://www.parlament.md/LinkClick.aspx?fileticket=n0a0J2vMx6M%3d&tabid=109&language=ro-RO

268. *Statistica Tehnologiilor Informaţionale din R. Moldova*. [online]. [citat 18.08.2023]. Disponibil: https://mded.gov.md/domenii/tehnologia-informatiei-si-digitalizare/tehnologia-informatiei-ti/statistica-ti/

269. STAVILA D. *E-guvernarea: Concept şi valoare*. În: Materialele Conferinței „Teoria şi practica administrării publice". Chișinău, Moldova, 20 mai 2016. [online]. [citat 14.08.2023]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/61048

270. STERCUL N. *Despre rolul societății civile în procesul de modernizare politică*. Studia Universitatis Moldaviae, 2019, nr.3 (123) Seria Științe sociale. ISSN 1814-3199, p. 45−46.

271. STERE C. *Curs de drept constituţional*. Cartier, Chișinău, 2016, 392 p.

272. STERE C. *Evoluţia individualităţii şi noţiunea de persoană în drept*. În C. Stere, În viaţă, în literatură… Cartea a cincea, Hyperion, Chişinău, 1991, 554 p.

273. *Strategia de transformare digitală a Republicii Moldova pentru anii 2023–2030* (STDM 2030) Concept, p.1. [online]. [citat 18.08.2023]. Disponibil: https://mded.gov.md/wp-content/uploads/2023/11/STD_RO.pdf

274. ȘICLOVAN G.-L. *Elemente de filozofie politică în gândirea creștină a Evului Mediu apusean*. Cartier, Chișinău, 2013, 146 p. ISBN 978-9975-79-858-7.

275. Ştirea privind *A noua încercare a reglementării activității de lobby, respinsă definitiv de Parlament* [online]. [citat 01.08.2023]. Disponibil: https://www.avocatnet.ro/articol_50782/A-noua-incercare-a-reglement%C4%83rii-activit%C4%83%C8%9Bii-de-lobby-respins%C4%83-definitiv-de-Parlament.html

276. TIGHINEANU I. *Consiliul Științific Internațional – o voce globală a științei*. [online]. [citat 31.07.2023]. Disponibil: http://akademos.asm.md/files/7-8_3.pdf

277. *Transparența în activitatea Parlamentului: reguli clare și obligatorii pentru toți*! [online]. [citat 07.06.2023]. Disponibil: http://www.viitorul.org/files/2.pdf

278. Tratatul privind Uniunea Europeană (Versiune consolidată). [online]. [citat 12.08.2023]. Disponibil: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_1&format=PDF

279. TROȘIN P. *Perspectiva reglementării activităţii de lobby în Republica Moldova*. IDIS „Viitorul”, Tipografia „MS Logo” SRL, Chișinău, 2011, 48 p. ISBN 978- 9975-4007-6-3.
280. VARZARI P. *Democraţia şi societatea civilă în Republica Moldova, în Raporturile dintre stat şi societatea civilă în Republica Moldova în contextul realizării reformelor democratice*, „Tipografia Centrală”, Chişinău, 2014, 249 p.
281. VLASCEANU M. *Sectorul nonprofit: Contexte, Organizare, Conducere*. Editura Paideia, Bucureşti, 1996, 212 p.
282. VOICU M. *Preeminența dreptului într-o societate democratică. Raportul dintre dreptul Uniunii Europene și dreptul național al statelor membre. România – 10 ani de la aderarea la UE.* [online]. [citat 12.06.2023]. Disponibil: https://www.juridice.ro /essentials/1149/preeminenta-dreptului-intr-o-societate-democratica-raportul-dintre-dreptul-uniunii-europene-si-dreptul-national-al-statelor-membre-romania-10-ani-de-la-aderarea-la-ue
283. VRABIE G., BALAN M. Organizarea politico-etatică a României. Institutul European, Iași, 2004, 380 p.
284. ГАЛИЧ Р. *Реалии развития гражданского общества в Украине на современном этапе*. Legea și viața, Nr. 6/2 (318), iunie 2018, p. 19−22.
285. ИВАНОВ В.М. *Конституционное право Республики Молдова. Часть вторая*, Кишинев, 1997, 297.
286. ЛОТЮК О.С. *Гражданское общество в контексте конституционного регулирования*. [online]. [citat 10.07.2023]. Disponibil: https://cyberleninka.ru/article/n/grazhdanskoe-obschestvo-v-kontekste-predmeta-konstitutsionnogo-regulirovaniya/view
287. Постановление Конституционного Суда РФ от 01.02.2005 N 1-П. «По делу о проверке конституционности абзацев второго и третьего пункта 2 статьи 3 и пункта 6 статьи 47 Федерального закона «О политических партиях» в связи с жалобой общественно-политической организации «Балтийская республиканская партия» // СЗ FR. 2005. Nr. 6. [online]. [Citat 12.07.2023]. Disponibil: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_19910/
288. РЕЧИЦКИЙ Вс. *Политический предмет конституций*. Дух И Литера, Киев, 2012, 725 p. ISBN 978-966-378-247-8.
289. ТОДЫКА Ю.Н. *Конституционное право Украины*. Райдер, Харьков, 2003, 280 p.
290. ТОДЫКА Ю.Н. *Конституционные основы формирования правовой культуры*. Райдер, Харьков, 2001, 160 p.
291. ТОДЫКА Ю.Н. *Конституция Украини: проблеми теории и практики*. Харьков, 2000, p. 608.
292. ЧЕРВОНЮК В.И. *Теория государства и права*, Инфра, Москва, 2006, 704 p.

ANEXE

Anexa nr. 1

Drepturile și libertățile aferente exercitării funcțiilor societății civile reflectate în constituțiile statelor lumii

n/o	Statul	Dreptul de asociere	Dreptul de a se afilia la sindicate	Cultele religioase	Forme de asociere prevăzute de Constituţie	
1.	**Regatul Belgiei**	**Art. 27** Cetăţenii belgieni au dreptul de a forma asociații sau parteneriate; acest drept nu poate fi afectat de nicio măsură menită să împiedice exercitarea sa.			1. Asociaţii; 2. Parteneriate; 3. Partide	
2.	**Republica Bulgaria**	**Art. 12** 1. Asociațiile de cetățeni servesc la îndeplinirea și ocrotirea intereselor acestora. 2. Asociațiile, inclusiv sindicatele, nu pot urmări obiective politice și nici nu pot desfășura activități politice care aparțin exclusiv domeniului partidelor politice. **Art. 19** 4. Legea stabilește condiții favorabile pentru înființarea cooperativelor și a altor forme de asociere a cetățenilor și persoanelor juridice, în vederea realizării prosperității economice și sociale. **Art. 44** 1. Toți cetăţenii sunt liberi să se asocieze. 2. Activitatea unei organizații nu trebuie să contravină suveranității și	**Art. 49** 1. Lucrătorii și angajații sunt liberi să se asocieze în sindicate și alianțe pentru apărarea intereselor lor legate de muncă și de securitatea socială. 2. Angajatorii sunt liberi să se asocieze în vederea apărării intereselor lor economice.	**Art. 13** 1. Practicarea oricărei religii este liberă. 2. Instituțiile religioase sunt separate de stat. 3. În Republica Bulgaria, creștinismul ortodox răsăritean este considerat religia tradițională. 4. Instituțiile și comunitățile religioase, precum și convingerile religioase nu pot fi utilizate în scopuri politice. **Art. 37** 1. Libertatea de conștiință, libertatea de gândire și alegerea religiei și a opiniilor religioase sau ateiste sunt inviolabile. Statul sprijină menținerea toleranței și a respectului între credincioșii diverselor culte religioase și între credincioși și laici.	1. Asociaţii; 2. Sindicatele; 3. Cooperativele; 4. Organizaţii; 5. Partide; 6. Culte religioase	Curtea Constituțională decide asupra contestațiilor formulate împotriva constituționalității partidelor politice și asociațiilor [art. 149 (1/5)]

		integrității naționale a țării sau unității națiunii și nici să incite la ură rasială, națională, etnică sau religioasă ori să încalce drepturile și libertățile cetățenilor; nicio organizație nu poate înființa structuri clandestine sau paramilitare ori să încerce să își atingă obiectivele prin violență. 3. Legea stabileşte organizațiile care au obligația să se înregistreze, procedura pentru desființarea acestora și raporturile lor cu statul.		2. Libertatea de conștiință și a credințelor religioase nu poate fi îndreptată împotriva securității naționale, ordinii publice, sănătății publice și moralei sau împotriva drepturilor și libertăților altor persoane.		
3.	**Republica Cipru**	**Art. 21** 1. Orice persoană are dreptul la libertatea de întrunire pașnică. 2. Orice persoană are dreptul la libertatea de asociere cu alții, inclusiv dreptul de a constitui **sindicate** și de a se afilia la sindicate pentru apărarea intereselor sale. Fără a aduce atingere vreunei restricții prevăzute la alineatul 3 din acest articol, nicio persoană nu poate fi constrânsă să devină membru al unei **asociații** sau să continue să fie membru al acesteia. 6. Prevederile prezentului articol se aplică și înființării de companii, societăți și alte asociații cu scop lucrativ, sub rezerva dispozițiilor oricărei legi care reglementează înființarea sau constituirea, apartenența (inclusiv drepturile și obligațiile membrilor), conducerea		**Art. 18** 1. Orice persoană are dreptul la libertatea gândirii, conștiinței și a credințelor religioase. 2. Cultele religioase ale căror doctrine sau rituri nu sunt secrete sunt libere. 3. Toate cultele religioase sunt egale în faţa legii. Fără a aduce atingere competenței Camerelor Comunitare în conformitate cu prezenta Constituție, niciun act legislativ, executiv sau administrativ al Republicii nu poate discrimina vreo instituție religioasă sau cult religios. 4. Orice persoană este liberă și are dreptul de a-și practica credința și de a-și manifesta religia sau convingerea, prin intermediul cultului, învățământului, practicilor și îndeplinirii riturilor, în mod individual sau colectiv, în public	1. Asociaţii; 2. Sindicate; 3. Partide; 4. Culte religioase; 5. Asociaţii caritabile, sportive.	**Art. 21** 3. Exercițiul acestor drepturi poate fi restrâns numai prin lege și numai dacă este absolut necesar exclusiv în interesul securității Republicii sau al ordinii constituționale ori al siguranței publice sau al ordinii publice ori al sănătății publice sau al moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților garantate tuturor persoanelor prin prezenta Constituție, indiferent dacă acea persoană participă la acea întrunire sau dacă este

		și administrarea, precum și lichidarea și dizolvarea.		sau în particular, precum și de a își schimba religia sau convingerea. 5. Recurgerea la constrângerea fizică sau morală, în scopul de a determina o persoană să își schimbe religia sau pentru a împiedica o persoană să își schimbe religia, este interzisă. 6. Libertatea de a își manifesta religia sau credințele nu poate fi restrânsă decât în cazurile prevăzute de lege și care sunt necesare în interesul securității Republicii sau al ordinii constituționale ori al siguranței publice ori al ordinii publice sau al sănătății publice sau al moralei publice ori pentru protejarea drepturilor și libertăților garantate tuturor persoanelor prin această Constituție. 7. Până când o persoană împlinește vârsta de 16 ani decizia privind religia practicată de aceasta aparține persoanei care exercită tutela legală a acelei persoane. 8. Nicio persoană nu poate fi obligată să plătească un impozit sau o taxă ale cărui/cărei încasări sunt alocate în mod special, în tot sau în parte, în scopul unei religii alta decât cea a acelei persoane.		membru al acelei asociații. 5. Legea poate prevedea restrângerea exercițiului acestor drepturi de către membrii forțelor armate, ai poliției sau ai jandarmeriei.
4.	**Republica Croaţia**	**Art. 43** Tuturor persoanelor li se garantează dreptul la libertatea de asociere în scopul protejării intereselor lor sau	**Art. 60** În vederea protejării intereselor lor economice şi sociale,	**Art. 40** Libertatea conştiinţei, libertatea religioasă şi libertatea de a practica religia şi alte convingeri sunt	1. Asociaţii (sociale, economice, politice, naţionale, culturale ş.a);	**Art. 43** Exercitarea acestor drepturi este restrânsă prin interzicerea

		al promovării convingerilor şi obiectivelor lor sociale, economice, politice, naţionale, culturale şi de altă natură. În acest scop, toate persoanele pot forma în mod liber sindicate şi alte asociaţii, se pot alătura acestora sau pot renunţa la calitatea de membru, în conformitate cu legea.	toţi angajaţii au dreptul să formeze sindicate şi sunt liberi să se afilieze sau să renunţe la calitatea de membru al acestora. Sindicatele pot forma federaţii şi se pot afilia organizaţiilor sindicale internaţionale. Constituirea de sindicate în cadrul forţelor armate şi a serviciilor poliţieneşti poate fi restricţionată prin lege. Angajatorii au dreptul să înființeze asociații și sunt liberi să se afilieze sau să renunţe la calitatea de membru al acestora.	garantate. **Art. 41** Toate comunităţile religioase sunt egale în faţa legii şi sunt separate de stat. Comunităţile religioase sunt libere, conform legii, să desfăşoare servicii religioase în mod public, să deschidă şcoli, instituţii de învăţământ şi de altă natură, instituţii sociale şi caritabile, să le gestioneze şi să se bucure de protecţia şi sprijinul statului în desfăşurarea activităţilor lor.	2. Sindicate; 3. Federaţii; 4. Patronate; 5. Partide; 6. Culte religioase	oricărei ameninţări violente aduse ordinii democratice constituţionale şi independenţei, unităţii şi integrităţii teritoriale ale Republicii Croaţia.
5.	**Regatul Danemarcei**	**Art. 78** 1. Cetăţenii au dreptul, fără obţinerea unui acord prealabil, să formeze **asociaţii** în orice scopuri legale.			1. Asociaţii; 2. Partide;	**Art. 78** 2. Asociaţiile care recurg la violenţă sau al căror scop este atingerea obiectivului prin violenţă, prin instigare la violenţă ori prin alte mijloace pedepsite de lege, de influenţare a persoanelor care au opinii diferite, sunt dizolvate prin hotărâre judecătorească.

						3. Nicio asociaţie nu poate fi dizolvată printr-o măsură guvernamentală. În mod excepţional, activitatea unei asociaţii poate fi interzisă temporar, cu condiţia iniţierii imediate de proceduri judiciare împotriva acesteia, pentru dizolvarea sa. 4. Cazurile legate de dizolvarea asociaţiilor politice pot fi înaintate Curţii Supreme de Justiţie a Regatului, fără să fie necesară îndeplinirea unei condiţii prealabile. 5. Efectele juridice ale dizolvării sunt reglementate prin lege.
6.	**Republica Elenă**	**Art. 12** 1. Cetățenii greci au dreptul să constituie, conform legii, asociații fără scop lucrativ și uniuni care în niciun caz nu pot fi supuse unei autorizări prealabile. 4. Cooperativele agricole și urbane de orice fel vor fi autonome, potrivit prevederilor legale și a celor din statutul lor, și se află sub protecția și supravegherea statului care are	**Art. 23** 1. Statul va adopta măsuri corespunzătoare pentru garantarea libertății de a înființa sindicate și a exercitării libere a drepturilor conexe împotriva oricărei încălcări a acesteia în limitele prevăzute de lege.	**Art. 3** 1. Religia predominantă în Grecia este cea a Bisericii Ortodoxe Răsăritene a lui Hristos. Biserica Ortodoxă a Greciei, care Îl recunoaște pe Domnul nostru Iisus Hristos drept conducător, este unită în doctrină în mod inseparabil cu Marea Biserică a lui Hristos din Constantinopol și cu orice altă Biserică a lui Hristos de aceeași doctrină, respectând cu fermitate	1. Asociaţii; 2. Uniuni; 3. Sindicate; 4. Partide; 5. Culte religioase; 6. Cooperative.	**Art. 12** 2. O asociație nu poate fi dizolvată pentru încălcarea legii sau a unei dispoziții fundamentale din statutul acesteia decât printr-o hotărâre judecătorească. 3. Dispozițiile alineatului precedent se vor aplica, după caz,

		obligația de a asigura dezvoltarea acestora. 5. Constituirea prin lege a unor cooperative obligatorii destinate unor scopuri în avantaj comun sau de interes public ori de exploatare comună a zonelor agricole sau a altor surse producătoare de bunăstare va fi permisă, însă cu condiția să se asigure un tratament egal pentru toți participanții. **Art. 16** 1. Artele și științele, cercetarea și învățământul sunt libere, iar dezvoltarea și promovarea acestora sunt obligația statului. Libertatea academică și libertatea de a preda nu exonerează nicio persoană de supunerea față de Constituție. 5. Învățământul la nivel universitar va fi furnizat exclusiv de instituții care sunt persoane juridice de drept public complet autonome. Aceste instituții vor funcționa sub tutela statului, au dreptul la asistență financiară din partea acestuia și funcționează în baza unor legi referitoare la statutul şi organizarea lor. Fuziunea sau divizarea instituțiilor de învățământ superior poate avea loc prin derogare de la orice alte dispoziții contrare, potrivit legii. O lege specială reglementează toate aspectele referitoare la asociațiile		sfintele canoane apostolice și sinodale și tradițiile sacre. Aceasta este autocefală și este administrată de Sfântul Sinod al Episcopilor slujitori și de Sfântul Sinod Permanent care își are originea în acesta și care este convocat potrivit prevederilor Cartei Statutare a Bisericii în conformitate cu dispozițiile din Tomul Patriarhal din 29 iunie 1850 și din Actul Sinodal din 4 septembrie 1928. 2. Regimul ecleziastic existent în unele districte ale statului nu va fi considerat contrar dispozițiilor alineatului precedent. 3. Textul Sfintei Scripturi va rămâne neschimbat. Traducerea oficială a textului în orice limbă, fără aprobarea prealabilă a Bisericii Autocefale a Greciei și a Marii Biserici a lui Hristos din Constantinopol este interzisă. **Art. 13** 1. Libertatea conştiinţei religioase este inviolabilă. Exercitarea drepturilor și a libertăților civile nu depinde de convingerile religioase ale individului. 2. Orice religie cunoscută este liberă și practicarea cultului se realizează fără intervenții, sub protecția legii. Practicarea ritualurilor religioase nu este permisă dacă aduce atingere ordinii		uniunilor de persoane care nu constituie o asociație.

		studenţeşti şi la participarea studenţilor la acestea.		publice sau bunelor moravuri. Prozelitismul este interzis. 3. Preoții oricăror religii cunoscute sunt supuși aceleiași supravegheri din partea statului și acelorași obligații către acesta ca și cei ai religiei dominante. 4. Nimeni nu poate fi scutit de la îndeplinirea obligațiilor sale față de stat și nici nu va putea refuza să respecte legile din pricina convingerilor sale religioase. 5. Niciun jurământ nu va fi impus sau depus decât în condițiile prevăzute și în forma stabilită de lege.		
7.	**Republica Estonia**	**Art. 31** Cetăţenii estonieni au dreptul să desfăşoare activităţi antreprenoriale şi să înfiinţeze asociaţii şi federaţii comerciale. Legea poate prevedea condițiile şi procedurile pentru restrângerea exercițiului acestui drept. Cu excepţia cazului în care legea prevede altfel, cetăţenii străini şi apatrizii de pe teritoriul Estoniei se bucură de acest drept în aceeaşi măsură ca şi cetăţenii estonieni. **Art. 48** 1. Orice persoană are dreptul de a înființa asociaţii nonprofit şi federaţii. Numai cetăţenii estonieni pot face parte din partide politice. 2. Înființarea asociaţiilor şi a federaţiilor care posedă arme, care sunt organizate în conformitate cu	**Art. 29** 1. Cetăţenii Estoniei au dreptul să îşi aleagă în mod liber domeniul de activitate, profesia şi locul de muncă. Legea poate prevedea condițiile şi procedurile pentru exercitarea acestui drept. Cu excepţia cazului în care legea prevede altfel, cetăţenii străini şi apatrizii din Estonia se bucură de acest drept în aceeaşi măsură ca şi cetăţenii estonieni. 2. Nicio persoană nu poate fi obligată să desfăşoare activităţi sau	**Art. 40** 1. Orice persoană are dreptul la libertatea conştiinţei, libertatea credinţelor religioase şi libertatea de gândire. 2. Orice persoană este liberă să facă parte din orice biserică sau societate religioasă. Nu există biserică de stat. 3. Orice persoană este liberă să îşi practice religia, singură sau în comunitate, în public sau în privat, cu excepţia cazului în care acest lucru contravine ordinii publice, sănătăţii publice sau moralei publice.	1. Asociaţii; 2. Sindicate; 3. Partide; 4. Cute religioase; 5. Federaţii.	**Art. 30** 2. Dreptul de a desfășura o activitate antreprenorială şi de a înființa asociaţii comerciale (art. 31) şi dreptul de a face parte din partide politice şi din anumite tipuri de asociaţii nonprofit (art. 48) pot fi restrânse prin lege în cazul anumitor categorii de funcţionari publici. **Art. 48** 4. Numai o instanţă de judecată poate decide încetarea sau suspendarea activităţii

		principiile militare sau care organizează exerciţii de natură militară necesită o autorizaţie prealabilă ale cărei condiţii şi procedură de emitere sunt prevăzute prin lege. 3. Asociaţiile, federaţiile şi partidele politice ale căror scopuri şi activităţi sunt îndreptate împotriva ordinii constituţionale a Estoniei sau contravin legii sunt interzise.	să presteze servicii împotriva voinţei sale liber exprimate, cu excepţia serviciului în cadrul forţelor de apărare sau a serviciului utilitar alternativ ori a activităţilor care sunt necesare în vederea prevenirii răspândirii unei boli infecţioase sau în vederea limitării efectelor unui dezastru natural ori ale unei calamităţi sau a activităţilor pe care un infractor condamnat trebuie să le efectueze potrivit legii şi în conformitate cu procedura stabilită prin lege. 3. Guvernul organizează cursuri de formare profesională şi acordă asistenţă persoanelor care încearcă să îşi găsească un loc de muncă. 4. Condiţiile de muncă sunt stabilite și atent monitorizate de către Guvern. 5. Orice persoană este liberă să facă parte din sindicate şi federaţii ale			unei asociaţii, federaţii sau partid politic pentru încălcarea unei legi ori poate dispune ca o asociaţie, o federaţie sau un partid politic să plătească o amendă.

			angajaţilor şi angajatorilor. Sindicatele şi federaţiile angajaţilor şi angajatorilor îşi pot apăra drepturile şi interesele legitime prin mijloace care nu sunt interzise prin lege. Condiţiile şi procedura pentru exercitarea dreptului la grevă sunt prevăzute prin lege. 6. Procedura pentru soluţionarea conflictelor de muncă este prevăzută prin lege.			
8.	**Republica Finlanda**	**Art. 13.** Libertatea de întrunire și de asociere Orice persoană are dreptul de a organiza reuniuni și demonstraţii fără autorizare, precum şi dreptul de a participa la acestea. Orice persoană dispune de **libertatea de asociere**. Libertatea de asociere implică dreptul, independent de orice autorizare, de a forma o asociaţie, de a fi sau de a nu fi membrul unei asociaţii şi de a participa la activităţile unei asociaţii. În aceeaşi măsură sunt garantate libertatea de a constitui sindicate şi libertatea de organizare în scopul protejării intereselor altor persoane. Prevederi mai detaliate privind exercitarea dreptului de liberă		**Art. 11.** Libertatea religiei și a conștiinței Orice persoană dispune de libertatea de religie şi de conştiinţă. Libertatea de religie şi de conştiinţă implică dreptul de a profesa şi de a practica o religie, dreptul de a-şi exprima convingerile şi dreptul de a aparţine sau nu unei comunităţi religioase. Nimeni nu poate fi constrâns să participe la practicarea unei religii contrare convingerilor sale.	1. Asociaţii; 2. Partide; 3. Culte religioase.	

		întrunire şi de liberă asociere se stabilesc prin lege.				
9.	**Republica Federală Germania**	**Art. 9.** Libertatea de asociere 1. Toți cetățenii germani au dreptul să formeze societăți și alte asociații. 2. Asociațiile ale căror obiective sau activități contravin dreptului penal sau care sunt îndreptate împotriva ordinii constituționale ori principiului cooperării internaționale sunt interzise.		**Art. 4.** libertatea de credință și conștiință 1. Libertatea de credință și de conștiință, cât și libertatea de profesiune a unui crez religios sau filozofic sunt inviolabile. 2. Practicarea liberă a religiei este garantată. 3. Nicio persoană nu poate fi obligată, împotriva conștiinței sale, să efectueze serviciul militar care implică folosirea armelor. Detaliile se reglementează printr-o lege federală. **Art. 137** 1. Nu există biserici de stat. 2. Libertatea de a forma societăți religioase este garantată. Unirea societăților religioase de pe teritoriul Reich-ului nu se supune niciunei restricții. 3. Societățile religioase își reglementează și administrează afacerile în mod independent, în limitele legii care li se aplică. Acestea conferă funcții fără participarea statului sau a comunității civile. 4. Societățile religioase dobândesc personalitate juridică conform dispozițiilor generale ale legii civile. 5. Societățile religioase rămân persoane juridice de drept public,	1. Asociaţii; 2. Partide; 3. Culte religioase; 4. Societăţi.	**Art. 9.** Libertatea de asociere 3. Dreptul de a întemeia asociații pentru protecția și îmbunătățirea condițiilor de lucru și economice este garantat fiecărei persoane și fiecărei ocupații sau profesii. Acordurile care restrâng sau încalcă acest drept sunt nule; măsurile luate în acest scop sunt ilegale. Măsurile luate conform articolului 12a, alineatelor 2 și 3 din articolul 35, alineatului 4 din articolul 87a sau articolului 91 nu pot fi îndreptate împotriva conflictelor de muncă dintre asociații, în sensul primei teze a acestui alineat, pentru protejarea și îmbunătățirea condițiilor de muncă și economice.

				în măsura în care ele s-au bucurat de acest statut în trecut. Altor societăți religioase li se acordă aceleași drepturi la cerere, dacă structura și numărul membrilor lor asigură permanența acestora. Dacă două sau mai multe societăți religioase de drept public se unesc într-o singură organizație, aceasta va fi tot o entitate de drept public. 6. Societățile religioase care sunt persoane juridice de drept public au dreptul să perceapă taxe pe baza listelor de impozitare civilă, conform legii landului. 7. Asociațiile a căror scop este promovarea unui crez filozofic au același statut cu societățile religioase. 8. Reglementarea ulterioară necesară punerii în aplicare a acestor dispoziții este o chestiune ce ține de competența legislației landului.		
10.	**Republica Irlanda**	**Art. 40** 1. Toți cetăţenii, în calitate de fiinţe umane, sunt egali în faţa legii. Această prevedere nu poate fi interpretată ca și cum statul, prin dispoziţiile adoptate, nu ţine cont, în mod adecvat, de diferenţele fizice şi morale și de cele ce privesc capacitatea și funcţia socială. 6. 1. Statul garantează libertatea exercitării următoarelor drepturi, cu		**Art. 44** 1. Statul recunoaşte că Dumnezeu cel Atotputernic trebuie omagiat printr-un cult public. Acesta trebuie să trateze numele Său cu veneraţie, să respecte şi să cinstească religia. 2. 1. Libertatea de conștiință şi dreptul la libera profesare și practică a religiei sunt garantate fiecărui cetăţean, cu condiția	1. Asociaţii; 2. Partide; 3. Culte religioase.	

		condiţia respectării ordinii şi liniştii publice: i. Dreptul cetăţenilor de a-şi exprima în mod liber convingerile şi opiniile. Având în vedere că educarea opiniei publice este o chestiune de mare importanţă pentru interesul comun, statul acţionează pentru a se asigura că organele opiniei publice, cum ar fi radioul, presa, cinematograful, nu sunt folosite pentru subminarea ordinii şi moralităţii publice sau a autorităţii statului, asigurându-se în acelaşi timp păstrarea de drept a libertăţii lor de expresie. Publicarea sau exprimarea unor chestiuni indecente, defăimătoare sau care îndeamnă la răzvrătire constituie infracţiune care se sancţionează potrivit legii. ii. Dreptul cetăţenilor de a se aduna în linişte şi fără arme. Legea poate prevedea măsuri de împiedicare sau control al întrunirilor care, potrivit legii, sunt considerate a reprezenta o încălcare a liniştii publice, un pericol sau o perturbare adusă publicului larg şi de prevenire sau control al întrunirilor organizate în vecinătatea oricăreia dintre cele două Camere ale Parlamentului. iii. Dreptul cetăţenilor de a constitui asociaţii şi sindicate. Totuşi, pot fi adoptate legi cu scopul de a reglementa şi controla, în		respectării ordinii şi moralităţii publice. 2. Statul garantează că nu va aloca fonduri niciunei religii. 3. Statul nu poate să impună nicio restricţie sau să facă vreo discriminare pe motiv de confesiune religioasă, convingeri sau statut. 4. Legislaţia prin care se furnizează ajutor de stat pentru şcoli nu poate face discriminare între şcolile administrate de diferite confesiuni religioase şi nici nu poate afecta în mod negativ dreptul oricărui copil de a frecventa o şcoală care beneficiază de fonduri publice fără să primească educaţie religioasă la şcoala respectivă. 5. Fiecare confesiune religioasă are dreptul de a-şi administra propriile afaceri, de a deţine, de a dobândi şi de a administra proprietăţi mobiliare sau imobiliare şi de a menţine instituţii în scopuri religioase sau caritabile. 6. Proprietăţile oricăror confesiuni religioase sau instituţii educaţionale nu pot fi deturnate decât în scopul executării de lucrări publice utilitare şi pe baza plăţii unei despăgubiri.		

		interes public, exercitarea dreptului de mai sus. 2. Legile care reglementează modul în care poate fi exercitat dreptul de a constitui asociaţii şi sindicate şi dreptul la întrunire nu pot conţine discriminări pe criterii politice, religioase sau de clasă.				
11.	**Republica Italiană**	**Art. 18** Cetățenii au dreptul de a se asocia în mod liber și fără a fi necesară o autorizație, în scopuri care nu sunt interzise de legea penală. Sunt interzise asociațiile secrete și asociațiile care, fie și indirect, urmăresc obiective politice prin intermediul unor organizații cu caracter militar.	**Art. 39** Sindicatele se înființează în mod liber. Nu se pot impune alte obligații sindicatelor în afara înregistrării la nivel local sau central, în condițiile legii. Una dintre condițiile de înregistrare este aceea ca statutele sindicatelor să stabilească organizarea internă a acestora în mod democratic. Sindicatele înregistrate sunt persoane juridice. Acestea pot încheia, prin reprezentare unitară proporțională cu numărul de membri, contracte colective de muncă cu efect obligatoriu asupra tuturor persoanelor care aparțin categoriilor la care se face referire în contract.	**Art. 8** Toate confesiunile religioase beneficiază de aceeaşi libertate în fața legii. Alte confesiuni decât cea catolică au dreptul la organizare potrivit propriilor statute, cu condiția ca acestea să nu contravină legii italiene. Raporturile acestora cu statul sunt reglementate prin lege, în baza acordurilor încheiate cu reprezentanții acestora. **Art. 19** Orice persoană are dreptul de a-și exprima în mod liber credința religioasă sub orice formă, individual sau alături de alte persoane, de a o propovădui și de a-și exercita cultul, în public sau în privat, cu condiția ca acestea să nu contravină moralei publice.	1. Asociaţii; 2. Sindicate; 3. Partide; 4. Culte religioase.	

12.	**Republica Letonia**	**Art. 102** Orice persoană are dreptul de a forma și de a adera la asociații, partide politice și alte organizații publice.		**Art. 99** Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Biserica este separată de stat.	1. Asociaţii; 2. Sindicate; 3. Partide; 4. Culte religioase; 5. Organizaţii publice.	
13.	**Republica Lituania**	**Art. 35** 1. Cetățenilor le este garantat dreptul de a se asocia, în mod liber, în societăți, partide politice și asociații, cu condiția ca obiectivele și activitățile acestora să nu contravină Constituției și legilor. 2. Nicio persoană nu poate fi obligată să facă parte dintr-o societate, dintr-un partid politic sau dintr-o asociație. 3. Înființarea și activitățile partidelor politice și ale altor organizații politice și publice sunt reglementate prin lege.	**Art. 50** 1. Sindicatele se pot înființa în mod liber și funcționează independent. Acestea au drept scop protejarea drepturilor și intereselor profesionale, economice și sociale ale angajaților. 2. Toate sindicatele au drepturi egale.	**Art. 26** 1. Libertatea de gândire, de conștiință și de religie este garantată. 2. Orice persoană are dreptul de a alege în mod liber o religie sau o credință și, fie individual, fie alături de alte persoane, în particular sau în public, de a-și declara religia, de a desfășura practici religioase, de a practica și propovădui credința. 3. Nimeni nu poate obliga o altă persoană sau nu poate fi obligat să aleagă sau să declare o religie sau o credință. 4. Libertatea oricărei persoane de a-și declara și propovădui religia sau credința nu poate fi restrânsă decât în baza legii și în situațiile în care acest lucru este necesar pentru a garanta siguranţa, ordinea publică, sănătatea și moralitatea poporului, precum și pentru garantarea altor drepturi și libertăți fundamentale ale omului. 5. Părinții și tutorii au dreptul de a asigura, potrivit propriilor lor convingeri, educația religioasă și morală a propriilor copii și a copiilor aflați în grija lor.	1. Societăţi; 2. Partide; 3. Asociaţii; 4. Sindicate; 5. Culte religioase.	

14.	**Marele Ducat de Luxemburg**	**Art. 26** Constituția garantează dreptul de asociere, potrivit legilor care guvernează exercitarea acestui drept, fără necesitatea de a face obiectul unei autorizări prealabile.	**Art. 11** 1. Statul garantează drepturile naturale ale omului și ale familiei. 2. Femeile și bărbații au drepturi și obligații egale. Statul veghează la promovarea activă a eliminării impedimentelor ce pot exista în materie de egalitate între femei și bărbați. 3. Statul garantează protejarea vieții private, cu excepțiile prevăzute de lege. 4. Legea garantează dreptul la muncă și statul veghează să asigure exercitarea acestui drept fiecărui cetățean. Legea garantează **libertatea sindicală** și organizează dreptul la grevă. 5. Legea reglementează, din perspectiva principiilor acesteia, securitatea socială, ocrotirea sănătății, drepturile muncitorilor, lupta împotriva sărăciei și integrarea socială a cetățenilor cu dizabilități.	**Art. 19** Libertatea religiilor, a exercitării publice a acestora, precum și libertatea de manifestare a opiniilor religioase sunt garantate, cu excepția represiunii delictelor comise cu ocazia exercitării acestor libertăți.	1. Asociaţii; 2. Sindicate; 3. Partide; 4. Culte religioase.	

			6. Libertatea comerțului și a industriei, exercitarea profesiilor liberale și a muncii agricole sunt garantate, cu excepția restricțiilor prevăzute de lege. În materie de exercitare a profesiilor liberale, competența de a adopta reglementări poate fi acordată organelor profesionale înzestrate cu personalitate civilă. Legea poate supune aceste reglementări procedurilor de adoptare, modificare sau suspendare fără a aduce atingere atribuțiilor tribunalelor judiciare sau administrative.			
15.	**Republica Malta**	**Art. 32. Drepturile şi libertăţile fundamentale ale persoanelor** Orice persoană din Malta este îndreptăţită să beneficieze de drepturile şi libertăţile fundamentale ale persoanelor, indiferent de rasă, origine, opinii politice, culoare, credinţă sau sex, însă sub rezerva respectării drepturilor şi libertăţilor celorlalţi şi a interesului public, de toate drepturile de mai jos, respectiv:		**Art. 2. Religia** 1. Religia Maltei este religia apostolică romano-catolică. 2. Autorităţile Bisericii Apostolice Romano-Catolice au îndatorirea şi dreptul de a stabili ce principii sunt corecte şi ce principii sunt greşite. 3. Predarea religiei în spiritual credinţei apostolice romano-catolice va fi asigurată în toate şcolile de stat ca parte a învăţământului obligatoriu **Art. 40. Protecţia libertăţii de conştiinţă şi de cult**	1. Asociaţii; 2. Sindicate; 3. Partide; 4. Culte religioase.	

		a. la viaţă, libertate, securitatea persoanei, exercitarea proprietăţii şi protecţia legii; b. **la libertatea de conştiinţă**, de exprimare, de întrunire şi **asociere paşnică** și c. la respectarea vieţii sale private şi de familie, iar următoarele prevederi ale prezentului Capitol vor produce efecte în scopul acordării protecţiei drepturilor şi libertăţilor menţionate mai sus, sub rezerva limitărilor respectivei protecţii care sunt incluse în prevederile care constituie limitări în scopul asigurării faptului că exercitarea respectivelor drepturi şi libertăţi de către orice persoană nu prejudiciază drepturile și libertăţile celorlalţi sau interesul public. **Art. 42. Protecţia libertăţii de întrunire şi asociere** 1. Cu excepţia propriului consimţământ sau ca modalitate de disciplină parentală, nicio persoană nu va fi împiedicată să se bucure de libertatea de întrunire şi **asociere paşnică,** respectiv de dreptul său de a se întruni liber şi în mod paşnic şi **de a se asocia** cu alte persoane şi, în special, d**e a constitui sau de a face parte din sindicate sau alte uniuni ori asociaţii** pentru protecţia intereselor sale. 2. Nicio prevedere legală sau nicio faptă săvârșită în baza unei legi nu		1. Toate persoanele din Malta au deplină libertate de conștiință și se bucură de exercitarea liberă a cultului lor religios. 2. Nicio persoană nu va trebui să beneficieze de educaţie religioasă sau să dovedească cunoștințe sau competenţă religioasă dacă, în cazul unei personae care nu a împlinit vârsta de 16 ani, este ridicată o obiecţie faţă de această cerinţă de către persoana care, potrivit legii, are autoritatea asupra acesteia şi, în orice caz, dacă persoana căreia i se solicită acest lucru obiectează, cu condiția că nicio astfel de cerinţă nu va fi considerată neconformă cu prezentul articol sau o încălcare a acestuia, în măsura în care cunoștințele sau competența ori educaţia religioasă sunt obligatorii pentru predarea respectivei religii sau pentru admiterea în rândul preoţilor ori într-un ordin religios sau în alte scopuri de natură religioasă şi cu excepţia cazului în care se arată că respectiva cerinţă nu este justificabilă în mod rezonabil într-o societate democratică. 3. Nicio prevedere legală sau nicio faptă săvârșită în baza unei legi nu va fi considerată neconformă cu alineatul 1 sau o încălcare a acestuia, în măsura în care		

		va fi considerată neconformă cu prezentul articol sau o încălcare a acestuia, în măsura în care respectiva lege prevede: a. că este necesar în mod rezonabil: i. în interesul apărării, siguranţei publice, ordinii publice, moralităţii sau decenţei publice ori sănătăţii publice sau ii. în scopul protejării drepturilor sau libertăţilor altor persoane, ori b. impunerea unor restricţii asupra agenţilor publici, cu excepţia cazului în care se arată că respectiva prevedere sau, după caz, respectivul lucru făcut sub autoritatea acesteia nu este justificabil în mod rezonabil într-o societate democratică. 3. În sensul prezentului articol, orice prevedere legală care interzice ţinerea de întruniri sau demonstraţii publice într-unul sau mai multe municipii, oraşe, suburbii sau sate specificate va fi considerată o prevedere care nu este justificabilă în mod rezonabil într-o societate democratică.		respectiva lege prevede că este necesar în mod rezonabil în interesul siguranţei publice ordinii publice, moralităţii sau decenţei publice, sănătăţii publice sau protecţiei drepturilor şi libertăţilor celorlalţi şi cu excepţia măsurii în care se arată că respectiva prevedere ori, după caz, respectivul lucru făcut sub autoritatea acesteia nu este justificabil în mod rezonabil într-o societate democratică.		
16.	**Regatul Țărilor de Jos**	**Art. 8** Dreptul de asociere este recunoscut. Acest drept poate fi restricţionat prin lege în interesul ordinii publice.		**Art. 6** 1. Orice persoană are dreptul să-şi exercite liber religia sau credinţa, fie individual, fie împreună cu alte persoane, fără a aduce atingere obligaţiilor sale, potrivit legii.	1. Asociaţii; 2. Partide; 3. Culte religioase	
17.	**Republica Polonă**	**Art. 12** Republica Polonă asigură libertatea de constituire și de funcționare a	**Art. 59** 1. Oricărei persoane îi este garantată libertatea	**Art. 25** 1. Bisericile și alte organizații religioase sunt egale în drepturi.	1. Sindicate; 2. Organizaţii socioprofesionale;	

		sindicatelor, a organizațiilor socioprofesionale ale fermierilor, a societăților, a mișcărilor cetățenilor, a altor asociații și fundații. **Art. 58** 1. Libertatea de asociere este garantată tuturor persoanelor. 2. Sunt interzise asociațiile ale căror scopuri sau activități contravin Constituției sau legii. Instanţele judecătoreşti sunt cele care decid cu privire la autorizarea înregistrării unei asociații sau interzicerea unei asociații de a practica astfel de activități. 3. Legea stipulează tipurile de asociații care trebuie să se înregistreze, procedura de înregistrare și modalitățile de control al unor astfel de asociații.	de asociere în sindicate, organizații socioprofesionale de agricultori și organizații patronale. 2. Sindicatele, precum și angajatorii și organizațiile acestora au dreptul de negociere, în special în scopul soluționării conflictelor colective de muncă, și dreptul de a încheia contracte colective de muncă și alte convenţii. 3. Sindicatele au dreptul de a organiza grevele muncitorilor sau alte forme de protest în limitele prevăzute de lege. Legea poate restrânge dreptul la grevă sau poate interzice greva unor anumite categorii de muncitori sau în anumite domenii, în scopul protejării interesului public. 4. Libertatea de asociere în sindicate și organizații patronale și celelalte libertăți sindicale nu pot constitui obiectul altor restricții în afara celor	2. Autoritățile publice din Republica Polonă sunt echidistante în chestiunile legate de convingerile personale, fie că sunt religioase sau filozofice, ori în legătură cu viziunea asupra vieții, asigurând libertatea de exprimare a acestora în mediul social. 3. Relația dintre stat și biserici și alte organizații religioase are la bază principiul respectării autonomiei și independenței fiecăreia în sferele proprii de activitate, precum și principiul cooperării pentru binele individual și comun. 4. Relațiile dintre Republica Polonă și Biserica Romano-Catolică sunt stabilite printr-un tratat internațional încheiat cu Sfântul Scaun și prin lege. 5. Relațiile dintre Republica Polonă și celelalte biserici și organizaţii religioase sunt stabilite prin legile adoptate în baza acordurilor încheiate între Consiliul de Miniştri și reprezentanții oficiali ai acestora. **Art. 53** 1. Orice persoană are dreptul la libertatea de conștiință și de religie. 2. Libertatea de religie implică libertatea de a practica sau de a adopta la alegere o religie și libertatea de manifestare a credinţei unei religii, în mod individual sau	3. Societăţi; 4.Asociaţii; 5. Fundaţii Partide; 6. Culte religioase; 7. Patronate	

			care, prin prevederile legii, sunt admisibile în virtutea tratatelor încheiate de Republica Polonă.	în colectivitate, în public sau pentru sine, prin cult, rugăciune, participarea la ceremonii, practicarea ritualurilor sau predarea preceptelor religioase. Libertatea de religie implică, de asemenea, posesia de sanctuare și alte locuri de cult, conform nevoilor credincioșilor și dreptul oricărei persoane de a avea acces la practicile religioase oriunde s-ar afla. 3. Părinții au dreptul de a le asigura copiilor lor o educație civică și religioasă conform propriilor convingeri. Prevederile articolului 48, alineatul 1, sunt aplicabile deopotrivă. 4. Religia unei biserici sau a unui alt cult religios recunoscut poate fi predate în școli, fără a aduce atingere libertății de conștiință și de religie a altor persoane. 5. Libertatea de manifestare a religiei poate fi restrânsă numai prin lege și numai acolo unde este necesar pentru apărarea securității statului, a ordinii publice, a sănătății, a principiilor etice sau a libertăților și drepturilor altor persoane. 6. Nicio persoană nu poate fi constrânsă să participe sau să nu participe la practicile religioase. 7. Nicio persoană nu poate fi obligată de către autoritățile		

				publice să-și divulge concepția despre lume, convingerile religioase sau credința.		
18.	**Republica Portugheză**	**Art. 46. Libertatea de asociere** 1. Cetăţenii au dreptul să se asocieze în mod liber unul cu altul, fără nicio autorizaţie, cu condiţia ca astfel de asocieri să nu aibă ca scop promovarea violenţei şi ca obiectivele lor să nu contravină dreptului penal. 2. Asociaţiile îşi urmăresc scopurile în mod liber şi fără amestecul autorităţilor publice şi nu pot fi dizolvate de către stat, iar activităţile lor nu pot fi suspendate decât în cazurile prevăzute prin lege şi numai pe baza unui ordin judecătoresc. 3. Nicio persoană nu este obligată să facă parte dintr-o asociaţie şi nu poate fi forţată în niciun fel să rămână membră a unei astfel de asociaţii. 4. Asociaţiile armate, militare, militarizate sau paramilitare şi organizaţiile care sunt rasiste sau care au o ideologie fascistă sunt interzise **Art. 51. Asociaţii şi partide politice** 1. Libertatea de asociere include dreptul de a forma sau de a face parte din asociaţii şi partide politice şi, prin acestea, de a acţiona solidar şi democratic în vederea formării	**Art. 55. Libertăţi privind sindicatele** 1. Salariaţii sunt liberi să se ocupe de constituirea şi funcţionarea sindicatelor ca o condiţie şi o garanţie pentru dezvoltarea unui front unitar în vederea apărării drepturilor şi intereselor acestora. 2. În exercitarea libertăţii de a se ocupa de constituirea şi funcţionarea sindicatelor, salariaţilor li se garantează în mod special următoarele, fără nicio discriminare: a. libertatea de a forma sindicate la toate nivelurile; b. libertatea de a exercita calitatea de membru. Niciun salariat nu este obligat să plătească cotizaţie unui sindicat din care nu face parte; c. libertatea de a stabili modul de organizare şi	**Art. 41. Libertatea de conştiinţă, religie şi cult** 1. Libertatea de conştiinţă, religie şi cult este inviolabilă. 2. Nicio persoană nu poate fi persecutată, privată de drepturi sau scutită de obligaţiile ori îndatoririle sale civice ca urmare a convingerilor sau practicilor sale religioase. 3. Nicio autoritate nu poate pune întrebări cu privire la convingerile sau practicile religioase ale unei persoane, decât în vederea colectării de date statistice care nu pot fi identificate în mod individual şi nicio persoană nu poate fi prejudiciată în niciun fel ca urmare a refuzului său de a răspunde. 4. Bisericile şi alte comunităţi religioase sunt separate de stat şi libere să se organizeze şi să îşi îndeplinească ceremoniile şi practicile de cult. 5. Libertatea de a preda orice religie în cadrul confesiunii în cauză şi de a folosi mass-media corespunzătoare pentru desfăşurarea activităţilor aferente acesteia este garantată. 6. Dreptul de a obiecta din motive de conştiinţă este garantat, în conformitate cu legea.	1. Asociaţii; 2. Partide politice; 3. Sindicate; 4. Culte religioase	

		voinţei poporului şi a organizării puterii politice. 2. Nicio persoană nu poate fi înregistrată simultan ca membru al mai multor partide politice şi nicio persoană nu poate fi privată de exercitarea unui drept ca urmare a faptului că aceasta este sau încetează să mai fie înregistrată ca membru al unui partid legal constituit 3. Fără a aduce atingere filozofiei sau ideologiei care stă la baza manifestelor lor, partidele politice nu pot folosi denumiri care conţin expresii direct legate de o anumită religie sau biserică ori embleme care pot fi confundate cu simboluri naţionale sau religioase. 4. Niciun partid nu poate avea o denumire sau un manifest de natură regională ori cu o sferă de aplicare la nivel regional. 5. Partidele politice sunt guvernate de principiul transparenţei, organizării democratice şi managementului, precum şi de principiul participării tuturor membrilor acestora. 6. Legea stabileşte normele care guvernează finanţarea partidelor politice, în special în ceea ce priveşte cerinţele şi limitele legate de finanţarea din fonduri publice, precum şi cerinţele de publicare a activelor şi conturilor acestora	regulamentul intern al sindicatelor; d. dreptul de a se angaja în activităţile desfăşurate de sindicat în cadrul organizaţiei; e. dreptul la opinii politice, în forma stabilită prin regulamentul sindical. 3. Sindicatele sunt guvernate de principiul conducerii şi organizării democratice, bazat pe alegeri periodice ale organelor de conducere prin vot secret, fără să fie nevoie de nicio autorizare sau omologare şi sunt bazate pe participarea activă a salariaţilor în toate aspectele legate de activitatea specifică. 4. Sindicatele sunt independente de angajatori, de stat, de confesiuni religioase şi de partide, precum şi de alte asociaţii politice, iar legea stabileşte garanţiile adecvate cu privire la independenţa acestora, care este esenţială pentru unitatea claselor muncitoare.			

			5. Sindicatele au dreptul de a stabili relaţii cu sau de a se alătura organizaţiilor sindicale internaţionale. 6. Reprezentanţii aleşi ai salariaţilor se bucură de dreptul de a fi informaţi şi consultaţi, precum şi de protecţie adecvată împotriva oricărei forme de condiţionare, constrângere sau limitare în ceea ce priveşte exercitarea legitimă a funcţiilor lor.			
19.	**Republica Slovacă**	**Art. 29** 1. Dreptul de asociere liberă este garantat. Orice persoană are dreptul să se asocieze cu alte persoane în sindicate, societăți sau alte tipuri de asociații. 2. Cetățenii au, de asemenea, dreptul de a crea partide politice și asociaţii politice și de a se alătura acestora. 3. Exercitarea drepturilor prevăzute la alineatele 1 și 2 poate fi restrânsă doar în situațiile prevăzute de lege, dacă acest lucru este necesar într-o societate democratică din motive de securitate a statului, pentru protecția ordinii publice, pentru a împiedica săvârșirea unor fapte penale sau pentru a proteja drepturile şi libertățile altor persoane.		**Art. 24** 1. Libertatea de gândire, de conştiință, a convingerilor religioase şi de credință este garantată. Acest drept cuprinde, de asemenea, posibilitatea persoanei de a-şi schimba convingerile religioase sau credința. Orice persoană are dreptul de a nu avea nicio convingere religioasă. Orice persoană are dreptul de a-şi manifesta opiniile în mod public. 2. Orice persoană are dreptul de a-şi manifesta în mod liber religia sau credința, individual ori în grup, în particular sau în public, prin intermediul serviciilor religioase, al practicilor religioase, prin respectarea riturilor religioase, sau prin predarea acestora.	1. Sindicate; 2. Societăţi; 3. Asociaţii; 4. Partide politice; 5. Culte religioase	

		4. Partidele politice și asociaţiile politice, precum și sindicatele, societățile sau alte tipuri de asociații, sunt separate de stat. **Art. 37** 1. Orice persoană are dreptul să se asocieze liber cu alte persoane pentru protejarea intereselor sale economice și sociale. 2. Organizațiile sindicale sunt create independent de stat. Este inadmisibilă limitarea numărului de organizații sindicale, precum și favorizarea unora dintre acestea, atât în cadrul unei întreprinderi, cât și în ramurile economice sectoriale. 3. Activitatea organizațiilor sindicale și înființarea și funcționarea altor asociații pentru protejarea intereselor economice și sociale pot fi restrânse prin lege, dacă această măsură este necesară într-o societate democratică pentru protejarea siguranței statului, a ordinii publice sau a drepturilor și libertăților altor persoane. 4. Dreptul la grevă este garantat. Condițiile sunt stabilite prin lege. Acest drept nu aparţine judecătorilor, procurorilor, membrilor forțelor armate, membrilor corpurilor armate și membrilor și angajaților brigăzilor de luptă împotriva incendiilor.		3. Bisericile și organizaţiile religioase își administrează în mod autonomy modul de organizare, în special prin constituirea propriilor organe, prin numirea preoților, prin organizarea predării religiei şi prin crearea de ordine religioase şi alte organe bisericeşti, independent de organismele de stat. 4. Condițiile de exercitare a drepturilor prevăzute la alineatele 1 – 3 nu pot fi restrânse decât prin lege, dacă aceste măsuri sunt necesare într-o societate democratică, pentru protecția ordinii publice, a sănătății, a moralității sau a drepturilor şi libertăților altor persoane.		
20.	**Republica Slovenia**	**Art. 42. Dreptul de întrunire şi asociere**	**Art. 76. Libertatea sindicatelor**	**Art. 41. Libertatea de conştiinţă**	1. Asociaţii; 2. Sindicate;	

		Dreptul de întrunire paşnică şi la întâlniri publice este garantat. Orice persoană are dreptul la libertatea de asociere cu alte persoane. Restricţii legale ale acestor drepturi sunt permise dacă este cerut de securitatea naţională sau siguranţa publică şi pentru protejarea împotriva răspândirii bolilor infecţioase. Membrii profesionali ai forţelor de apărare şi ai poliţiei nu pot fi membri ai partidelor politice.	Libertatea înfiinţării, funcţionării şi aderării la sindicate este garantată.	Credinţele religioase şi de altă natură pot fi exercitate liber în viaţa privată şi publică. Nicio persoană nu este obligată să-şi declare credinţele religioase sau de altă natură. Părinții au dreptul de a asigura copiilor lor o educaţie religioasă şi morală potrivit propriilor lor convingeri. Îndrumarea de natură religioasă şi morală dată copiilor trebuie să fie adecvată vârstei şi gradului lor de maturitate şi să fie conformă conştiinţei lor şi credinţelor sau convingerilor lor religioase şi de altă natură.	3. Partide; 4. Culte religioase	
21.	**Regatul Spaniei**	**Art. 22** 1. Este recunoscut dreptul la asociere. 2. Asociațiile care urmăresc scopuri sau folosesc mijloace definite prin lege ca fiind infracțiuni sunt ilegale. 3. Asociațiile înființate în temeiul acestui articol trebuie înregistrate într-un registru, în scopul exclusiv al publicității acestora.	**Art. 7** Sindicatele salariaților și asociațiile patronale contribuie la apărarea și promovarea intereselor economice și sociale pe care le reprezintă. Înființarea acestora și derularea activităților lor sunt libere, în măsura în care respectă Constituția și legea. Structura internă și funcționarea lor trebuie să fie democratice. **Art. 28** 1. Toți cetățenii au dreptul de a se afilia în mod liber unui sindicat. Legea poate restricționa	**Art. 16** 1. Libertatea ideologică, religioasă și de cult a persoanelor și comunităților este garantată, fără alte restricții în exprimarea acestora, cu excepția celor necesare pentru menținerea ordinii publice protejate prin lege. 2. Nicio persoană nu poate fi obligată să își declare ideologia, religia sau convingerile sale. 3. Nicio religie nu are caracter statal. Autoritățile publice țin cont de credințele religioase ale societății spaniole și mențin, în consecință, relații de cooperare adecvate cu Biserica Catolică și cu alte culte.	1. Asociaţii; 2. Sindicate; 3. Patronate; 4. Cute religioase; 5. Partide	**Art. 22** 4. Asociațiile pot fi dizolvate sau activitățile lor pot fi suspendate doar în baza unei hotărâri judecătoreşti motivate.

			sau face excepții cu privire la acest drept în cazul Forțelor Armate sau al institutelor ori altor entități supuse disciplinei militare și prevede condiții speciale pentru exercitarea acestui drept de către funcționarii publici. Libertatea sindicală include dreptul de a înființa sindicate și de a se alătura unui sindicat ales de fiecare, cât și dreptul sindicatelor de a forma confederații și de a fonda organizații sindicale internaționale sau de a deveni membre ale acestora. Nicio persoană nu poate fi obligată să se alăture unui sindicat. 2. Este recunoscut dreptul salariaților la grevă, în vederea apărării intereselor lor. Legea care guvernează acest drept stabilește garanțiile necesare pentru asigurarea menținerii serviciilor publice esențiale.			

22.	**Regatul Suediei**	CAPITOLUL 2 Drepturile și libertățile fundamentale Libertatea de opinie **Art. 1** Oricărei persoane îi sunt garantate următoarele drepturi și libertăți în raporturile acesteia cu instituțiile publice: – libertatea de exprimare: libertatea de comunicare a informațiilor și de exprimare a gândurilor, a opiniilor și a sentimentelor prin viu grai, prin imagini, în scris sau în orice alt mod; – libertatea de informare: dreptul de a obține și de a primi informații, precum și de a se informa cu privire la declarațiile altor persoane; – libertatea de întrunire: libertatea de a organiza sau de a participa la întruniri în scopul informării sau al exprimării opiniilor ori în orice alt scop similar sau în scopul prezentării unor opere artistice; – libertatea de a demonstra: libertatea de a organiza sau de a participa la demonstrații într-un loc public; – libertatea de asociere: libertatea de asocierea cu alte persoane în scopuri publice sau private și Prevederile Legii privind libertatea presei și ale Legii fundamentale privind libertatea de expresie se		CAPITOLUL 2 Drepturile și libertățile fundamentale Libertatea de opinie **Art. 1** Oricărei persoane îi sunt garantate următoarele drepturi și libertăți în raporturile acesteia cu instituțiile publice: – libertatea de cult: libertatea de a practica religia individual sau alături de alte persoane.	1. Asociaţii publice sau private; 2. Culte religioase; 3. Partide	

		aplică în legătură cu libertatea presei și libertatea de expresie corespunzătoare în cazul transmisiilor radio, de televiziune sau în cazul anumitor transmisii similare, precum și în cazul filmelor, al înregistrărilor video, al înregistrărilor audio și al altor înregistrări tehnice. De asemenea, Legea privind libertatea presei include prevederi referitoare la dreptul de acces la documente oficiale.				
23.	**Ungaria**	**Art. VIII** 1. Orice persoană are dreptul la întrunire paşnică. 2. Orice persoană are dreptul să înfiinţeze şi să se alăture **organizaţiilor.** 3. **Partidele politice** pot fi constituite și pot funcționa în mod liber, în baza **dreptului de asociere**. Partidele politice participă la formarea și exprimarea voinței poporului. Partidele politice nu pot exercita în mod direct puterea publică. 4. Normele detaliate cu privire la funcționarea și gestionarea partidelor politice sunt stabilite printr-o lege cardinală. 5. **Sindicatele** și alte organizații de reprezentare a intereselor pot fi constituite și pot funcționa în mod liber, în baza dreptului de asociere.		**Art. VII** 1. Orice persoană are dreptul la libertatea de gândire, de conștiință și de religie. Acest drept include libertatea de a alege ori de a-şi schimba religia sau orice altă convingere, precum şi libertatea oricărei persoane de a se manifesta, de a se abține de la manifestare, de a-și practica sau propovădui religia ori alte convingeri prin îndeplinirea de acte religioase, ceremonii sau în orice alt mod, individual ori împreună cu alte persoane, în public sau în viaţa sa privată. 2. Persoanele care împărtășesc aceleași principii legate de credință pot, în scopul practicii religioase, să stabilească comunități religioase care să funcționeze în forma de organizare specificată printr-o lege cardinală.	1. Organizaţii; 2. Sindicate; 3. Partide; 4. Culte religioase	

				3. Comunităţile religioase funcționează separat de stat. Comunitățile religioase sunt autonome. 4. Statul și comunităţile religioase pot coopera în vederea atingerii unor obiective ale comunității. La cererea unei comunități religioase, Adunarea Națională decide cu privire la o astfel de cooperare. Comunitățile religioase care participă la o astfel de cooperare funcționează ca biserici constituite. Statul acordă privilegii specifice bisericilor constituite în ceea ce privește participarea acestora la îndeplinirea sarcinilor care le revin și care servesc îndeplinirii unor obiective comunitare. 5. Regulile comune cu privire la comunitățile religioase, precum și condițiile de cooperare, bisericile constituite și normele detaliate privind bisericile constituite sunt stabilite printr-o lege cardinală.		
24.	**România**	**Art. 40. Dreptul de asociere** (1) Cetăţenii se pot asocia liber în partide politice, în sindicate, în patronate şi în alte forme de asociere. (2) Partidele sau organizaţiile care, prin scopurile ori prin activitatea lor, militează împotriva pluralismului politic, a principiilor statului de drept ori a suveranităţii, a integrităţii	**Art. 9. Sindicatele, patronatele şi asociaţiile profesionale** Sindicatele, patronatele şi asociaţiile profesionale se constituie şi îşi desfăşoară activitatea potrivit statutelor lor, în condiţiile legii. Ele contribuie la apărarea	**Art. 29. Libertatea conştiinţei** (1) Libertatea gândirii şi a opiniilor, precum şi libertatea credinţelor religioase nu pot fi îngrădite sub nici o formă. Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credinţă religioasă, contrare convingerilor sale. (2) Libertatea conştiinţei este garantată; ea trebuie să se	1. Asociații; 2. Sindicate; 3. Partide; 4. Culte religioase; 5. Patronate	

		sau a independenţei României sunt neconstituţionale. (3) Nu pot face parte din partide politice judecătorii Curţii Constituţionale, avocaţii poporului, magistraţii, membrii activi ai armatei, poliţiştii şi alte categorii de funcţionari publici stabilite prin lege organică. (4) Asociaţiile cu caracter secret sunt interzise.	drepturilor şi la promovarea intereselor profesionale, economice şi sociale ale membrilor lor.	manifeste în spirit de toleranţă şi de respect reciproc. (3) Cultele religioase sunt libere şi se organizează potrivit statutelor proprii, în condiţiile legii. (4) În relaţiile dintre culte sunt interzise orice forme, mijloace, acte sau acţiuni de învrăjbire religioasă. (5) Cultele religioase sunt autonome faţă de stat şi se bucură de sprijinul acestuia, inclusiv prin înlesnirea asistenţei religioase în armată, în spitale, în penitenciare, în azile şi în orfelinate. (6) Părinţii sau tutorii au dreptul de a asigura, potrivit propriilor convingeri, educaţia copiilor minori a căror răspundere le revine.		

Anexa nr. 2

Mecanisme participative. Studiu comparat al practicilor din țările membre UE și din Republica Moldova

Țara de referință	**Mecanismul participativ implementat**
- **Franța**	**„DATA.ASSEMBLEE-NATIONALE.FR”**
- **Nivelul de participare**: - Acces la informație, consultare - **Nivelul instituțional**: - Adunarea națională - **Obiective specifice**: - - Consolidarea transparenței procesului legislativ și a funcționării Adunării Naționale; - - Consolidarea legăturilor dintre cetățeni și reprezentanții acestora; - - Solicitarea avizelor și expertizei cetățenilor.	- **Caracteristici și specific ale implementării:** - - permite cetățenilor să elaboreze instrumente sau aplicații din datele furnizate și să contribuie la dezbaterea democratică, precum și le oferă o mai bună înțelegere a întregului proces legislativ; - - toate documentele Adunării Naționale sunt puse la dispoziția publicului până la sfârșitul fiecărui an de gestiune; - În octombrie 2014, președintele Adunării Naționale a Franței, Claude Bartolone, a anunțat un program de digitalizare și dezvăluire a datelor Adunării Naționale, ca parte a Planului de Acțiuni „Pentru un Parteneriat Deschis cu Guvernul”; - Pe lângă dezvăluirea datelor, programul conține măsuri de monitorizare a activității parlamentare și a elaborării proiectelor de legi. Astfel, fiecare cetățean poate contribui la studiile de impact, elaborate de raportori responsabili de acte legislative concrete, care pot fi anexate la rapoartele lor. Prevederile programului sunt puse în practică prin intermediul platformei web **http://data.assemblee-nationale.fr/**. Pe lângă datele generale cu privire la dosarele legislative, platforma mai conține informațiile cu referință la ședințele de lucru și modificările propuse, informații cu privire la modul în care fiecare deputat a votat pe parcursul ultimilor ani. Programul a fost însoțit de o foaie de parcurs pentru a facilita punerea în aplicare a acestuia. - Site-ul oferă o „licență deschisă" pentru toată lumea, facilitând și încurajând reutilizarea datelor disponibile. Foaia de parcurs a prevăzut colectarea continuă de resurse juridice și legislative, dar și de alte documente referitoare la lucrările Adunării. În foaia de parcurs au fost planificate evenimente deschise pentru diverse părți interesate, cu scopul de a aduce soluții inovatoare suplimentare în lucrările și dezbaterile parlamentare. - Elemente-cheie ale platformei web: - Elaborarea unui mecanism de colectare a datelor și de digitalizare a documentelor; - Elaborarea unei foi de parcurs pentru a facilita realizarea și monitorizarea progreselor; - Organizarea evenimentelor de sensibilizare și colectare ideilor noi de îmbunătățire.
- **Franța**	**„Data.gouv.fr”** [222]
- **Nivelul de participare**: - Informare și implicare activă, parteneriat - **Nivelul instituțional**: - național - **Obiective specifice**: - Încurajarea folosirii repetate a datelor, după prima lor utilizare de către administrație pentru a răspunde la întrebări, a lua decizii,	- **Caracteristici și specific ale implementării: Data.gouv.fr** este o platformă online de colectare de date publice franceze, dezvoltată sub autoritatea primului ministru. Platforma colectează diverse informații, cum ar fi impozitele, bugetele, subvențiile, cheltuielile, folosirea terenurilor, șomajul, renovarea locuințelor, măsurile de asigurare a calității aerului, adresele serviciilor publice, statistica delincvențelor și infracțiunilor, turismul, rezultatele alegerilor, cheltuielile pentru asigurările sociale etc. - Platforma reprezintă un instrument accesibil cetățenilor, care le permite să producă, să consolideze sau să completeze datele sau să distribuie date de interes public. Platforma oferă patru niveluri de utilizare: - ca cetățean pentru accesarea datelor publice; - ca producător pentru a lua inițiativa și a crea seturi de date inovative; - ca utilizator pentru a transforma și vizualiza seturile de date disponibile; - ca dezvoltator pentru a folosi datele pe pagina web proprie. Pentru a asigura funcționalitatea mecanismului, este important de a actualiza continuu platforma cu noi date din toate domeniile sectorului public.

a beneficia de serviciile utile în viața cotidiană și a încuraja democrația transparentă a instituțiilor și persoanelor alese.	- Permite disponibilitatea și combinarea rapidă a datelor publice și încurajarea implicării active a cetățenilor. - Acțiuni-cheie ale platformei: - Colectează date din toate domeniile sectorului public; - Creează un mecanism simplu care permite accesul la date și utilizarea repetată a acestora; - Dezvoltă orientări/instrucțiuni detaliate de utilizare a platformei.
- **Austria**	**Standarde de participare publică** [17]
- **Nivelul de participare**: - Informare și implicare activă, consultări și parteneriat. - **Nivelul instituțional**: - Autoritatea publică federală, - toate sectoarele administrației publice - **Obiective specifice**: - A eficiența la maxim participarea publicului larg ța procesul decizional	- **Caracteristici și specific ale implementării:** Platforma web „Standardele de participare publică" disponibilă pe: http://www.partizipation.at/fileadmin/media_data/Downloads/Standards_OeB/oebs_standards_engl_finale_web.pdf. A fost instituită ca urmare a Documentului cu aceeași denumire, adoptat de Consiliul de Miniștri al Austriei la 2 iulie 2008, în care a fost reflectată o recomandare spre implementare Administrației federale austriace. Proiectul documentului a fost elaborat de un grup de lucru interministerial cu participarea autorităților și agențiilor, ONG-urilor din Austria și a experților externi și are la bază o opinie că politica și administrația pot beneficia din implicarea publicului în cazul în care participarea este de o calitate înaltă. Această calitate poate fi garantată prin aplicarea standardelor, care au ca scop maximizarea eficienței participării publicului, și fiind constituite din 3 componente de bază: (1) standarde pentru pregătirea procesului de participare; (2) standarde pentru realizarea procesului de participare; (3) standarde de monitorizare și evaluare după procesul de participare. Ele sunt formulate ca o listă de întrebări, la care se caută răspuns pentru fiecare proces de luare a deciziilor. În cazul în care răspunsul la toate întrebările este afirmativ, se consideră că participarea publicului a fost de o calitate înaltă. În prezent, se recomandă ca standardele să fie aplicate în toate domeniile administrației publice. Funcționalitatea mecanismului depinde, în mare măsură, de capacitățile funcționarilor publici și de angajamentul lor de a aplica standardele. Datorită elaborării participative a documentului, standardele sunt deja comunicate pe larg și acceptate de către mulți actori-cheie din domeniul administrației publice, fiind deja tot mai frecvent folosite la toate nivelurile administrației publice și este depășită ideea inițială de a fi aplicate numai la nivel federal. Pentru a asigura aplicarea standardelor în mod uniform, se recomandă să se organizeze cursuri de formare pentru funcționarii publici care le aplică. - Acțiuni-cheie ale platformei: - Asigurarea procesului participativ în elaborarea documentelor, cu implicarea tuturor actorilor-cheie pentru a garanta angajamentul acestora de implementare a lor; - Organizarea cursurilor de instruire pentru funcționarii publici în aplicarea standardelor; - Solicitarea susținerii din partea autorității publice, pentru a asigura aplicarea standardelor; - Design inovator al documentului: lista de întrebări, care servește ca listă de verificare pentru evaluarea dacă au fost respectate standardele; - Include standarde de performanță pentru ca politica și administrația să realizeze implicarea cetățenilor și a grupurilor de interese, precum și standarde de calitate pentru participanți, pentru a evalua calitatea participării.
- **Belgia**	**„Guvern Deschis" (Open Government)**
- **Nivelul de participare:** - e-Consultare, implicare activă și parteneriat. - **Nivelul instituțional:** - Autoritate publică regională, locală - **Obiective specifice:**	- Guvernul flamand a adoptat mai multe documente juridice care oferă garanții de participare publică în procesele de luare a deciziilor, recunoscând două niveluri de participare: - - Consultare: Hotărârea privind Guvernul deschis din 26 martie 2004 [133] prevede că toate proiectele de lege trebuie să fie consultate cu cetățenii Flandrei. De asemenea, Codul de consultări [31], care reglementează standardele minime și instrucțiunile pentru consultări, servește drept instrument practic care ajută funcționarii publici la planificarea, organizarea, executarea, analiza, comunicarea și evaluarea consultărilor publice.

- Elaborarea unui sistem comprehensiv de instrumente guvernamentale deschise pasive și active pentru toate agențiile autorităților publice care intră în competența comunității flamande și regiunii flamande, aceleași norme privind procedura pentru toate nivelurile autorității publice.	- - Implicarea activă: Potrivit publicației „Participarea publică la procesul de luare a deciziilor” elaborate de Centrul de informare, cooperare și dezvoltare a ONG-urilor, a fost adoptat un document privind organele consultative strategice, care prevede obligația de instituire a unui consiliu consultativ strategic pentru fiecare sector. [88] Unul dintre ele a fost Consiliul consultativ strategic pentru afaceri externe, compus din 20 de membri: 10 experți independenți și 10 reprezentanți ai ONG-urilor. - Acțiuni-cheie: - Adoptă garanții obligatorii din punct de vedere juridic de participare publică la procesul de luare a deciziilor; - Elaborează o foaie de parcurs pentru implementarea standardelor minime de participare pentru facilitarea organizării, de către funcționarii publici, a consultărilor publice; Creează un sistem complex „Guvern Deschis” (Open Government) pentru toate agențiile autorităților publice din comunitatea flamandă și regiunea flamandă; - Stabilește un organ special responsabil de recursurile aferente garanțiilor guvernului deschis.
- **Finlanda**	**„Mediu de participare electronică la nivel național”**
- **Nivelul de participare:** - Consultare, implicare activă, dialog și parteneriat. - **Nivelul instituțional:** - Autoritatea publică națională/locală - **Obiective specifice:** - Îmbunătățirea serviciilor acordate cetățenilor și promovarea unei administrări eficiente. -	- **Caracteristici și specific al implementării:** Finlanda are un cadru complex pentru e-participarea publică, compusă din numeroase inițiative atât la nivel național, cât și la cel local. - **Kansalaisaloite.fi** reprezintă platforma online pentru prezentarea inițiativelor cetățenilor, care le permite să lanseze inițiative și să adune declarații de sprijin pentru aceste inițiative [114, p. 117][1]. Toți finlandezii cu drept de vot au dreptul să prezinte inițiative cetățenești, clasificate în trei tipuri: - - propunere de noi legi; - propunere de modificare a legislației existente; - propunere de retragere a legislației existente. Baza legală pentru această inițiativă o reprezintă Legea cu privire la inițiativa cetățenească din 2012. - **Kuntalaisaloite.fi** este platforma online pentru prezentarea inițiativelor cetățenești autorităților municipale [225]. La fel ca platforma anterioară, Kuntalaisaloite.fi este un sistem online de colectare și sprijinire a inițiativelor cetățenilor, însă doar la nivel local. Potrivit Legii cu privire la autoritatea publică locală, rezidenții municipalității au dreptul să prezinte inițiative cu privire la activitățile municipalității. Platforma permite trei tipuri de inițiative: - normale, prezentate de rezidenții municipali; - inițiative pe subiecte care țin de competența consiliului municipal, prezentate de cel puțin 2% din persoanele cu drept de vot; - inițiative privind referendumul municipal, prezentate de cel puțin 5% din cetățenii cu drept de vot. Platforma oferă instrucțiuni detaliate pentru utilizatori. - **Otakantaa.fi** este platforma online pentru dialog [224], care permite diferite forme de consultări publice și participare: de la elaborarea de legi, planificarea de strategii și programe, evaluarea de servicii și politici până la cartografierea nevoilor și ideilor cetățenilor. Platforma este destinată ministerelor, municipalităților, instituțiilor, ONGurilor și cetățenilor pentru discuții deschise pe diverse subiecte. - **Lausuntopalvelu.fi** – platforma online pentru comentarii [223], care permite autorităților publice, atât la nivel național, cât și local, să ceară comentarii și să faciliteze și monitorizeze consultările publice. ONG-urile și cetățenii pot prezenta comentarii și declarații, precum și căuta declarațiile prezentate de către alte persoane [259]. Toate serviciile finlandeze pentru e-participare sunt întreținute online prin platforme web separate. Funcționalitatea este menținută grație actualizărilor continue făcute de autoritățile responsabile de fiecare platformă.

[1] Platformă online pentru prezentarea inițiativelor cetățenilor, disponibilă la https://www.kansalaisaloite.fi/f

	- Acțiuni-cheie: - Creează un sistem pentru participare electronică, constând din diverse straturi ale participării publice; - Sporește gradul de informare și educare a cetățenilor cu privire la utilizarea serviciilor de e-participare; - Numește funcționari publici responsabili de actualizarea continuă a fiecărei platforme; - Prevede obligații legale și asigură voința politică pentru a putea beneficia de instrumentele e-platformei.
- **Italia**	**Platformele online Opencoesione-Monithon**
- **Nivelul de participare**: - Acces la informații, consultare - **Nivelul instituțional**: - Național, regional - **Obiective specifice**: - A permite cetățenilor să urmărească cheltuielile publice și să monitorizeze impactul lor asupra comunității.	- **Caracteristici și specific ale implementării:** Platforma Opencoesione-Monithon a fost creată pentru a aborda problema legată de implementarea lentă a politicii de coeziune și lipsa de înțelegere a faptului dacă proiectele de investiții corespund cererii locale. Platforma are drept scop îmbunătățirea transparenței și responsabilizării în cheltuirea fondurilor publice, precum și să permită cetățenilor să monitorizeze agențiile responsabile de fonduri. Mecanismul constă din două platforme web la nivel național: Opencoesione [208] și Monithon [196]. - Datele sunt publicate pe **Opencoesione** pentru a promova o mai mare participare a publicului și a permite cetățenilor să evalueze dacă resursele au fost utilizate în mod eficient. Datele publicate sunt ulterior preluate de Monithon, o platformă care încurajează cetățenii să se implice activ în monitorizarea politicii de coeziune. Platforma oferă o gamă largă de posibilități, de la analiza istoricului proiectul selectat, analizând progresul acestuia, scrierea unui raport pe baza datelor disponibile, până la organizarea unui grup de prieteni care ar fi interesați să monitorizeze cheltuielile fondului UE într-o anumită regiune. - Platforma **Monithon** a fost implementată în cadrul proiectului Opencoesione School, [229] care are drept scop să implice elevii din clasele liceale în această inițiativă. Sustenabilitatea mecanismului se bazează pe disponibilitatea unor date de calitate și a instrumentelor existente de promovare a implicării active a cetățenilor, de exemplu, prin implicarea elevilor în cadrul proiectelor școlare [220][2]. - Acțiuni-cheie: - Încurajează o implicare mai activă a cetățenilor în procesul de urmărire a cheltuielilor publice și a eficacității lor; - Contribuie la consolidarea încrederii oamenilor în gestionarea fondurilor publice; - Introduce un mecanism de colaborare instituțională pentru schimbul de date; - Asigură calitatea datelor colectate și conformarea cu standardele convenite; - Organizează campanii promoționale pentru a asigura participarea cetățenilor.
- **Croația**	**Sistemul de monitorizare a Codului de consultări cu publicul, a altor reglementări și acte (2009)**
- **Nivelul de participare**: - Informare, consultare - **Nivelul instituțional**: - Autoritatea publică națională - **Obiective specifice**: - Eficientizarea consultărilor cu organizațiile neguvernamentale și publice pe proceduri de adoptare a legilor și altor regulamente.	- **Caracteristici și specific ale implementării:** Sistemul de monitorizare sistematică a implementării Codului de consultări, precum și a documentelor orientative relevante reprezintă un instrument general pentru participare sustenabilă – monitorizare și educare sistematică, organizat de echipa de coordonatori ai consultărilor, fiecare în parte numit de ministerul de resort inclus în procesul de legiferare, care sunt responsabili de organizarea, desfășurarea și raportarea pe marginea consultărilor pentru instituțiile pe care le reprezintă. - Modulul de instruire pentru coordonatori sau funcționarii publici privind aplicarea eficientă a Codului de consultări este inclus în curriculumul Școlii naționale a administrației publice. - Instituția responsabilă de a publica un raport anual privind implementarea consultărilor cu publicul interesat este Oficiul guvernului pentru cooperare cu ONG-urile, care colectează și procesează rapoartele ministerelor, oficiilor autorităților publice și organizațiilor administrației de stat, agențiilor privind procesul consultărilor desfășurate pe parcursul anului, în conformitate

[2] Mai multe informații despre Opencoesione-Monithon: https://joinup.ec.europa.eu/collection/open-government/document/opencoesione-monithon-italy

	cu Codul de consultări. Raportul, de obicei include identificarea provocărilor și recomandărilor de îmbunătățire a consultărilor implementate. - Acțiuni-cheie: - Asigură decizia politică pentru a stabili o structură permanentă și sustenabilă pentru consultări; Furnizează un feedback în timp util publicului și organizațiilor care prezintă online comentarii pentru a facilita interesul lor și a aprofunda în continuare angajamentul lor; - Adoptă cadrul legislativ pentru a contribui la implementarea modelului; - Repartizează instituțiilor specifice sarcini de implementare și monitorizare a tuturor pașilor; - Desemnează anumite persoane din cadrul instituțiilor relevante, având o fișă de post clară cu privire la cerințele față de consultare; - Investește timp în sporirea gradului de înțelegere a persoanelor care vor realiza în practică consultările.
- **Malta**	**Consultări publice/e-Autoritate publică** [64]
- **Nivelul de participare**: - Consultări - **Nivelul instituțional**: - Autoritate publică națională/locală - **Obiective specifice**: - A îmbunătăți eficiența, transparența și implicarea publicului în realizarea proiectelor, adoptarea legilor și formularea politicilor noi.	- **Caracteristici și specific ale implementării:** Consultările publice online fac parte din inițiativa e-Autoritate publică a Maltei, inițiativă largă care include și prestarea de e-servicii ale e-Autoritate publică, inclusiv e-Formulare prin creare de formulare electronice online; Alte platfome web care permit monitortizarea de către publicul larg a deciziilor autorităților publice sunt: Platforma MyBills – destinată facturării online a cheltuielilor executate de autoritățile publice și Platforma e-Achiziții, care permite monitorizarea licitațiilor publice. - Consultările publice online sunt împărțite în patru etape: - Consultare deschisă: atunci când se solicită comentarii din partea publicului; - Consultare închisă: atunci când toate comentariile primite sunt filtrate printr-un proces de moderare; - Publicarea reacțiilor: atunci când reacțiile selectate în timpul procesului de moderare sunt publicate; - Rezultate ale consultărilor: atunci când se elaborează un raport detaliat cu privire la rezultatele consultărilor, care este pus la dispoziția publicului. Trimiterea comentariilor e posibilă printr-un simplu formular online, prin e-mail sau prin telefon. Pentru a asigura reușita maximă a mecanismului, este esențial să se asigure implicarea cetățenilor și ca aceștia să fie instruiți cum să folosească instrumentele e-Autoritate publică. În acest sens, au fost organizate cursuri TIC gratuite la nivel elementar pentru a familiariza cetățenii cu utilizarea internetului și a computerelor, în general. Din partea autorității publice, este extrem de important să se asigure că toate ministerele folosesc instrumentul online și actualizează permanent platforma cu documente noi pentru consultări. - Acțiuni-cheie: - Proiectarea unei platforme web ușor de utilizat și ușor accesibilă pentru toți; - Organizarea cursurilor de instruire pentru cetățeni privind utilizarea instrumentelor; - Asigurarea angajamentului ministerelor de a publica toate documentele în timp util.
- **Danemarca**	**eDem**
- **Nivelul de participare**: - Transversal − Dialog - **Nivelul instituțional**: - Autoritate publică națională/locală	- **Caracteristici și specific ale implementării:** Danemarca s-a implicat în adoptarea unor soluții de e-democrație pentru o perioadă de peste 15 ani [114, p. 117][3]. Mecanismul actual eDem este compus din mai multe inițiative atât la nivel național, cât și local, care evoluează în mod independent, fără o strategie uniformă la nivel local/de stat. - *La nivel central funcționează sistemul „Date deschise”* − inițiativă care face parte din planul de acțiuni OGP și este proiectată pentru a oferi acces la datele publice și pentru a permite reutilizarea lor. Accesul la datele publice poate servi unor

[3] Potrivit lui Michala Høg Daimar: eDem in Denmark- contribution to CDDG, 2015, eDem reprezintă o serie de activități democratice sprijinite prin mijloace electronice.Acestea includ, dar nu se limitează la metode bazate pe TIC pentru implicarea cetățenilor.

- **Obiective specifice**: - A susține și completa democrația (în special în ceea ce privește nivelul local) prin intermediul aplicațiilor și dispozitivelor tehnice.	scopuri diferite, inclusiv, de exemplu, ca bază pentru crearea de noi servicii, documente și aplicații analitice. Acesta oferă noi informații și o mai bună înțelegere atât în beneficiul cetățenilor, cât și al sectorului privat. Implicarea în mass-media socială: Multe instituții de stat folosesc din ce în ce mai mult mass-media socială pentru a informa publicul și a se angaja în dezbateri cu el. Ca răspuns, Biroul Prim-Ministrului a elaborat un ghid privind aspectele juridice ale utilizării de către autoritatea publică și miniștri a mass-mediei sociale. În plus, a fost elaborată o listă completă a miniștrilor care au linkuri la conturi de pe Facebook și Twitter [122]. - *La nivel local:* Consiliile cetățenilor seniori este o inițiativă socială inovatoare, care sprijină participarea cetățenilor seniori în procesul de luare a deciziilor la nivel local.Obiectivul Consiliului este de a servi ca intermediar între consiliile locale și cetățenii seniori locali. Cetățenii seniori sunt aleși pentru patru ani prin alegeri directe din mediul cetățenilor cu vârsta de peste 60 de ani și de către aceștia, locurile fiind împărțite egal între bărbați și femei. Consiliile locale sunt obligate prin lege să se consulte cu Consiliul Local al Cetățenilor Seniori cu privire la luarea deciziilor pe orice subiect relevant pentru populația în etate, care, de obicei, include asistența medicală, standardele de servicii publice pentru persoanele în etate și cu dizabilități și politicile culturale [114, p. 117][4]. - *Panouri digitale pentru cetățeni* − sunt un canal alternativ de consultare, care vine să completeze inițiativele eDem ale municipalităților. Cetățenii, pur și simplu, se înregistrează pe site-ul municipalității și își exprimă opinia privind problemele abordate. Panourile sunt folosite parțial și ca sondaj, dar și pentru a genera contribuții pentru procesele de planificare și strategie din municipalități [96]. - Acțiuni-cheie: - Organizarea diverselor evenimente de sensibilizare atât pentru cetățeni, cât și pentru autoritățile publice, pentru a învăța despre diferite abordări participative; - Proiectarea unui mecanism transversal de participare a publicului, inclusiv diferite niveluri de participare și instrumente utilizate; - Introducerea de politici eficace de incluziune, care ar permite tuturor să participe la procesele de luare a deciziilor, cum ar fi persoanele cu dizabilități sau persoanele în etate.
- **Muntenegru**	**Consiliul de cooperare dintre autoritățile publice din Muntenegru și organizațiile nonguvernamentale**
- **Nivelul de participare**: - Implicare activă, - parteneriat și dialog - **Nivelul instituțional**: - Autoritate publică națională - **Obiective specifice**: - Dezvoltarea în continuare a mecanismelor instituționale de cooperare și participare a ONG-urilor, monitorizarea implementării Strategiei și îmbunătățirea relațiilor	- **Caracteristici și specific ale implementării:** Consiliul de cooperare dintre autoritățile publice din Muntenegru și organizațiile nonguvernamentale are în structura sa 11 reprezentanți ai autorităților publice și 11 reprezentanți ai ONG-urilor, fiind constituit în special să monitorizeze realizarea Strategiei de Dezvoltare a ONG-urilor. Consiliul este format din reprezentanți ai ministerelor, șeful Oficiului pentru Cooperarea cu ONG-urile și reprezentanți ai ONG-urilor. Președintele Consiliului este un reprezentant din partea Guvernului. Președintele și membrii Consiliului sunt numiți de Guvern, cu un mandat de 3 ani. Principalele obiective ale Consiliului sunt: - de a dezvolta în continuare mecanismele instituționale de cooperare și participare a ONG-urilor; - de a monitoriza realizarea strategiei de cooperare cu ONG-urile și sprijini dezvoltarea relațiilor dintre Guvern și ONG-uri; - a pune în aplicare planul de acțiuni pentru valorificarea drepturilor legale și fundamentale, cu referire la cooperarea cu ONG-urile; - a emite avize cu privire la proiecte de legi, adică documentele strategice și de altă natură referitoare la funcționarea și dezvoltarea ONG-urilor din Muntenegru, pentru a crea un mediu stimulativ pentru activitatea acestora; a iniția adoptarea unei noi legislații sau unor amendamente la cea existentă, pentru a

[4] Pentru mai multe informații, a se vedea: Consiliile Statutare ale Seniorilor Aleși în Danemarca, Comisia Europeană, Joinup, https://joinup.ec.europa.eu/community/opengov/case/statutory-elected-senior-citizens%E2%80%99-councils-denmark.

dintre autoritatea publică și ONG-uri.	crea un mediu stimulativ pentru funcționarea și dezvoltarea organizațiilor nonguvernamentale; - a propune autorității publice a Muntenegrului domenii prioritare de interes public și volumul de finanțare pentru proiecte sau programe ale organizațiilor nonguvernamentale din bugetul de stat; de a încuraja și de a îmbunătăți cooperarea dintre autoritatea publică și administrația publică cu organizațiile nonguvernamentale din țară și din străinătate, precum și cu entități relevante din comunitatea internațională etc. - Acțiuni-cheie: - Asigurarea participării în Consiliul comun atât a autorităților publice, cât și a ONG-urilor; - Alocarea unor resurse adecvate pentru funcționarea eficientă a Consiliului, în special a biroului său de sprijin; - Asigurarea că mandatul Consiliului permite o contribuție semnificativă la dezvoltarea societății civile.
- **Lituania**	**Cadrul normativ pentru participare** [221]
- **Nivelul de participare**: - Informare, consultare, implicare activă și parteneriat - **Nivelul instituțional**: - național, local - **Obiective specifice**: - Asigurarea unei deschideri legislative, a transparenței, aflarea opiniei publice asupra problemelor de reglementare și a soluțiilor, și oferirea publicului a posibilității de a influența conținutul proiectelor de lege	- **Caracteristici și specific ale implementării:** Cadrul legal pentru participarea publică la procesul de luare a deciziilor în Lituania oferă garanții pentru trei niveluri de participare: - - *Informare:* Obligația de a publica propunerile legislative este prevăzută de Hotărârea autorității publice a Republicii Lituania nr. 480 din 18 aprilie 2003 [134] și de Legea cu privire la cadrul legislativ al Republicii Lituania din 18 septembrie 2012 nr. XI-2220 [168]. Hotărârea obligă toate instituțiile publice de stat responsabile să mențină o pagină web specială, pune la dispoziție un set de cerințe cu privire la modul de întreținere și proiectul tehnic general. Legea prevede o listă de documente pentru publicarea obligatorie. Accesul la aceste documente este asigurat prin pagina „My Public authority", care clasifică subpaginile web în baza instituției responsabile [6]. - *Consultare:* Standardele minime de participare publică sunt reglementate în art. 7 din Legea cu privire la cadrul legislativ, art. 4 din Legea nr. XII-717 cu privire la dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale din 19 decembrie 2012 și art. 2 din Programul de îmbunătățire a administrației publice 2012−2020. Legea cu privire la cadrul legislativ stabilește obiectivele consultațiilor și prevede: „Publicul trebuie să fie consultat în timp util și pe subiecte-cheie (eficiența consultării), precum și în măsura necesității (proporționalitatea consultării)." Legea cu privire la dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale prevede obligația pentru Ministerul Asigurării Sociale și Muncii să consulte Consiliul Organizațiilor Neguvernamentale în implementarea politicilor de dezvoltare a ONG-urilor. - *Implicarea activă:* Prevederi generale cu privire la includerea ONG-urilor în organele consultative sunt incluse în art. 7 din Legea nr. VIII-123 cu privire la administrația publică din 17 iunie 1999 și art. 4 din Legea cu privire la dezvoltarea organizațiilor neguvernamentale. Cel din urmă document reglementează în continuare instituirea Consiliului Organizațiilor Neguvernamentale și a consiliilor organizațiilor neguvernamentale municipale și componența lor. - Acțiuni-cheie: - Introducerea unui cadru legal de participare obligatoriu; - Asigurarea implementării, de către instituțiile responsabile, a garanțiilor legale; - Crearea unei platforme online pentru e-participare; - Familiarizarea cetățenilor cu instrumentele TIC de participare.
- **România**	**Transparența decizională în administrația publică și democrație participativă** [179]
- **Nivelul de participare:** - Informare - **Nivelul instituțional:** - național, administrația locală	- **Caracteristici și specific ale implementării:** Democrația participativă în România este reglementată de 4 legi de bază: - Legea transparenței decizionale; Lege accesului la informațiile de interes public; Legea tinerilor; Legea finanțării ONG-urilor din fonduri publice. Structurile consultative cu statut temporar și cu statut permanent sunt numeroase, printre care: - Grupuri consultative formate din reprezentanţi ai ONG-urilor la nivel de prefecturi, consilii judeţene sau autorităţi locale; -

- **Obiective specifice:** - - Îmbunătățirea gradului de responsabilitate a administrației publice față de cetățeni și beneficiari ai deciziilor administrative; Stimularea participării active a cetățenilor la procesul de luare a deciziilor și la procesul de elaborare a actelor normative; - Sporirea gradului de transparență la nivelul întregii administrații publice.	Grupurile de lucru mixte pentru îmbunătăţirea situaţiei romilor, constituite la nivelul fiecărui judeţ; - Grupuri de lucru ad-hoc legate de campanii publice (de ex., grupul de lucru pentru Anul European al Dialogului Intercultural sau cel pentru Anul European al Cetăţeniei prin Educaţie) sau de dezbaterea unor proiecte de politici publice (de ex., privind legislaţia pentru protecţia copilului sau noile legi ale educaţiei). Chiar elaborarea în ultimii ani a unui nou cadru legislativ privind migraţia, cu deplasarea accentului spre „integrare" este un exemplu de bună colaborare între structurile Ministerului Administraţiei şi Internelor cu responsabilităţi în domeniul migraţiei şi ONG-urile cu activităţi în domeniu. Consiliul Minorităţilor Naţionale, organism cu rol consultativ pe lângă Guvernul României, reprezentarea parlamentară a minorităţilor naţionale, precum şi măsurile specifice, inclusiv măsurile pozitive ce vizează comunităţile de romi, reprezintă de asemenea exemple de structuri şi politice ce funcţionează cu succes în România, și reflectă modalități de gestionare democratică a diversităţii culturale. - O provocare pentru funcţionarea eficientă şi durabilă a unei democraţii participative incluzive este faptul că deseori grupurile caracterizate prin diferenţe culturale şi/sau defavorizate au un grad de informare mai redus cu privire la drepturile şi oportunităţile de participare, şi au deseori o capacitate mai limitată de a influenţa politicile publice. De aceea e nevoie de susţinere suplimentară şi de conştientizarea importanţei unei participări echilibrate atât de către membrii acestor grupuri, cât şi de către societatea majoritară. - Legea României privind transparența decizională în administrația publică stabilește standarde minime pentru procedurile administrative pentru asigurarea transparenței decizionale la nivel național și local [114, p. 117][5]. Articolul 2 stabilește principiile legii: (1) informarea în prealabil asupra problemelor de interes public care urmează să fie dezbătute de autoritățile administrației publice centrale și locale, precum și asupra proiectelor de acte normative; (2) consultarea cetățenilor și a asociațiilor legal constituite, în legătură cu procesul decizional; (3) participarea activă a cetățenilor la luarea deciziilor administrative și la procesul de elaborare a proiectelor de acte normative. În conformitate cu Capitolul III al legii, orice persoană poate da curs plângerii în conformitate cu procedura administrativă; în caz de încălcare a drepturilor prevăzute de lege, plângerea sau recursul sunt examinate în procedură de urgență și sunt scutite de taxe. Funcționarul public poate fi sancționat dacă „nu permite accesul persoanelor la ședințele publice sau împiedică implicarea persoanelor interesate în procesul de elaborare a actelor normative de interes public, în condițiile prezentei legi." Sancțiunile se aplică în conformitate cu Legea nr. 188/1999 cu privire la statutul funcționarilor publici. - Acțiuni-cheie: - Asigură un cadru legal solid care garantează transparența decizională în administrația publică; - Asigură respectarea garanțiilor prin oferirea unui mecanism de recurs.
- **Republica Moldova**	**Transparența în procesul decizional** [180]
- **Nivelul de participare**: - Informare, consultare - **Nivelul instituțional**: - național, local - **Obiective specifice**:	- **Caracteristicile principale/inovative**: Legea privind transparența în procesul decizional reglementează dreptul cetățenilor, asociațiilor cu personalitate juridică și altor părți interesate să participe la procesele decizionale și relațiile lor cu autoritățile publice. Legea enumeră principalele etape pentru asigurarea transparenței, inclusiv furnizarea de informații și accesul la documente a publicului în legătură cu procesul decizional; consultarea și examinarea recomandărilor lor. Legea, de asemenea, prevede obligația pentru autoritățile publice de a elabora rapoarte anuale privind transparența decizională și

[5] Alte reglementări referitoare la transparența instituțiilor publice din România includ: Legea nr. 544/2001 privind liberul acces la informațiile de interes public și Hotărârea Guvernului nr. 775/2005 pentru aprobarea Regulamentului privind procedurile de elaborare, monitorizare și evaluare a politicilor publice la nivel central.

- Asigurarea transparenței în procesul decizional din cadrul autorităților administrațiilor publice centrale și locale, altor autorități publice.	publicarea acestora. Rapoartele ar trebui să conţină numărul deciziilor luate de autoritățile respective, numărul recomandărilor, ședințele consultative, dezbaterile publice și cazurile când autoritățile publice au încălcat dispozițiile legii, iar părțile interesate le-au contestat. Potrivit art.161 din legea nominalizată, neaplicarea normelor de transparență constituie o încălcare disciplinară și este sancționată în conformitate cu Codul Muncii și Legea nr. 158 privind funcția publică și statutul funcționarilor publici. - Platforma consultativă a reprezentanţilor societăţii civile pe lângă Parlamentul Republicii Moldova [214], constituită de Parlament la 10 decembrie 2019, din păcate nu a fost consultată pe parcursul perioadei 2019−2022, dar OSC-urile pot să ceară Parlamentului mai multe activităţi de consultare şi includerea în această Platformă. - Conferinţa anuală este un instrument pentru un dialog permanent. Aceasta se convoacă de către Preşedintele Parlamentului pentru a evalua gradul de cooperare şi pentru a decide asupra unor noi direcţii de cooperare între Parlament şi organizaţiile societăţii civile. Din 2005 până în 2018, au fost organizate şase astfel de conferinţe anuale [213]. Ultima conferinţă a avut loc în august 2016. În ultimii patru ani nu a fost organizată nicio conferinţă anuală. Dacă ar fi organizată, acest instrument poate fi foarte util pentru OSC-uri în activităţile lor de advocacy. În cazul în care este dificilă organizarea conferinţei în fiecare an, OSC-urile ar putea cere de la Parlament organizarea bienală a acesteia şi organizarea în regim online ca în perioada de pandemie. - Unul dintre mecanismele pe larg abordate și solicitate Parlamentului de către societatea civilă privind crearea Plarformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului recent a fost transpus într-un act normativ − Hotărîrea Parlamentului nr. 345/2023 privind aprobarea Plarformei de dialog și participare civică la procesul decizional al Parlamentului. Documentul a fost elaborat în baza recomandărilor Comisiei Europene privind instituționalizarea unei platforme de dialog și participare civică în procesul decizional, menit să asigure reprezentarea cât mai largă în Parlament a opiniilor diverselor grupuri de părți interesate, dezvoltarea democrației participative și asigurarea unui dialog eficient între comisiile permanente și reprezentanții părților interesate, sporirea gradului de transparență în activitatea și procesul decizional al Parlamentului, facilitarea accesului cetățenilor la actele legislative și la informațiile de interes public. Documentul prevede instituționalizarea Memorandumului, acesta fiind un mecanism de cooperare prin care se urmărește consolidarea capacităților instituționale sau administrative ale parlamentului, prin furnizare de expertiză, instruire, asistență tehnică, consultanță și alte servicii de asitență din partea reprezentanților societății civile implicați în acest proces. - Acțiuni-cheie: - Asigură oferirea de către cadrul legal a garanțiilor pentru transparență și consultări; - Include în cadrul legal dispoziții pentru mecanismul de contestare în caz de încălcări.

Anexa nr. 3

Proiect

PARLAMENTUL REPUBLICII MOLDOVA

L E G E
pentru completarea Constituţiei Republicii Moldova

Parlamentul adoptă prezenta lege constituţională.

Articol unic. Constituţia Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994 (republicată în Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2024, nr. 466, art. 635), cu modificările şi completările ulterioare, se completează la Titlul II, Capitolul II cu articolul 41^1 cu următorul cuprins:

„Articolul 41^1
Societatea Civilă

Articolul 41^1

(1) Societatea civilă este o formă asociativă de tip apolitic, autonomă, nonstatală a cetățenilor Republicii Moldova. Activitatea societății civile din Republica Moldova se bazează pe principiile libertății, pluralismului, toleranței și nonintervenției statului.

(2) Interesele legitime ale persoanelor fizice și juridice sunt protejate de prezenta Constituție și prin lege.

(3) Activitatea partidelor, organizaţiilor social-politice, organizațiilor necomerciale, sindicatelor și altor forme de asociere ale cetățenilor nu este controlată de stat, cu excepția respectării în activitatea lor a prevederilor Constituției și a prezentei legi.

(4) Activitățile autorităților publice centrale și ale autorităţilor administraţiei publice, prin care se exercită autonomia locală, precum și acțiunile funcționarilor acestora sunt supuse controlului din partea societății civile.

(5) Autoritățile publice centrale și autorităţile administraţiei publice, prin care se exercită autonomia locală, precum și funcționarii acestora nu sunt în drept să intervină în mod arbitrar și nejustificat în promovarea inițiativelor civile legitime.

(6) Activitatea societății civile este reglementată prin lege organică.”

PREŞEDINTELE PARLAMENTULUI

DECLARAŢIE PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul, Rusu Dorel, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Rusu Dorel

Februarie 2025

CV-ul AUTORULUI

Rusu Dorel

Data naşterii: 17 noiembrie 1986,

Locul Naşterii: Republica Moldova, mun. Chişinău,

tel: +373 69594810

e-mail: dor.rusu@gmail.com

Studii:

2014 - prezent – **Universitatea de Stat din Moldova**, Şcoala Doctorală Ştiinţe Juridice, doctorand

2009-2011 – **Academia de Studii Economice a Moldovei**, Studii de Master în drept;

2005-2009 – **Academia de Studii Economice a Moldovei**, licenţiat în drept;

1999-2005 – **Liceul Teoretic „Nicolae Iorga”**, mun. Chişinău

Experienţa profesională

2011 – prezent – Avocat în cadrul Uniunii Avocaţilor din Republica Moldova

2009 – 2011 – Avocat stagiar în cadrul Uniunii Avocaţilor din Republica Moldova

Mai 2009 – septembrie 2009 – Trainer-jurist în cadrul Programului MGTCP (Moldova Governance Threshold Country Program), proiect finanţat de Millennium Challenge Corporation şi USAID;

Septembrie 2008 – mai 2009 – Voluntar la Comitetul Helsinki pentru Drepturile Omului

Publicaţii Ştiiniţifice

Autor a 4 lucrări ştiinţifice în reviste de specialitate și publicații de profil din țară și de peste hotare.

Participant la 6 conferințe științifice internaționale și naționale, cu participare internațională, cu prezentarea rezultatelor științifice în domeniul de cercetare.

Abilităţi lingvistice

Româna – nativ;
Engleza – B2;
Rusa – C1;
Italiana – A2.